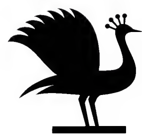
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13695

Białobrzegi Memorial Book

Sefer zikaron li-ḳehilat Byalobzʿig

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

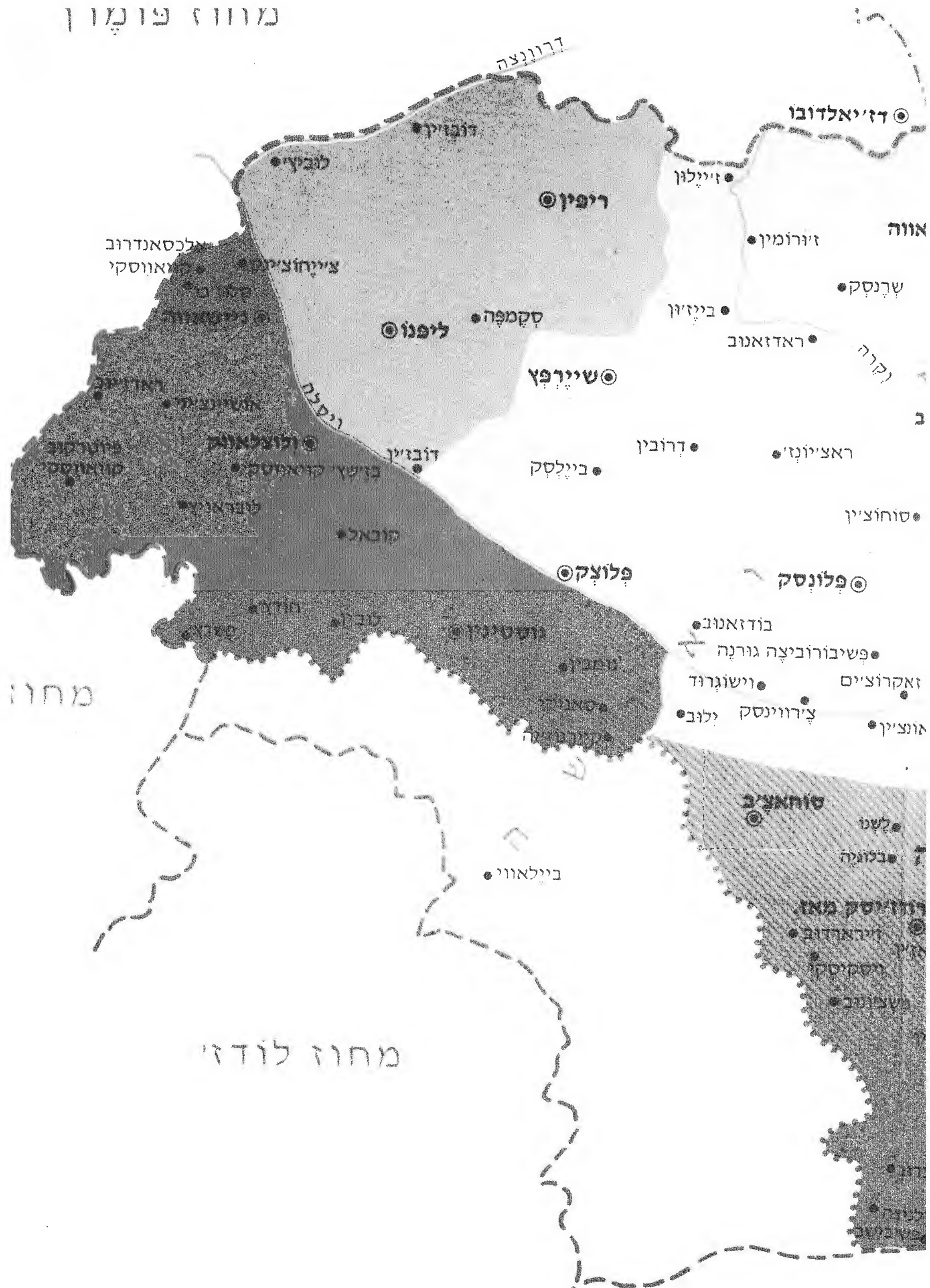
AUTHOR	Mandelbom, David Avraham.
TITLE	Sefer zikaron li-ḳehilat Byalobz'ig / ['orekh ha-sefer, David Avraham Mandelboim]
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Va'ad ha-'ayarah Byalobz'ig, 751, 1991.
DESCRIPT	396 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Białobrzegi (Radom) Białobrzegi (Radom, Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) --Poland -- Białobrzegi (Radom)
ADD'L TITLE	Memorial book of the Byalovzig community

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קולנו
מישיניֶץ
חוזֶ'לֶה
סְטאווִיסקי
יֶדוואבְנֶה
פיונְטְנִיצה
קאדז'ידלו
נובוגרוד
לומז'ה
גאץ'
ויזנה
נארֶב
אורז'יץ
פשאסְניש
קראסנושיילץ
אוסטרולֶנקה
מודזֶלֶה
שניאדובו
קוסֶבו
מאקוב
מאזובייֶצְקי
גובורובו
צֶ'רווין
זאמְברוב
קושצ'יילנה
רוז'אן
שֶלקוב נובי
וונסֶבו
שומובו
נובה מיאסטו
אוסטרוב
מאזובייֶצקה
אנדז'ייבו
פולְטוסק
צ'יז'בו
נאשיילסק
דלוגושיודלו
פורֶמבה
קוצֶמבי
מאלקיניה
גורנה
ברוק
זארֶמבי
קושצ'יילנה
זאוויסטי
דז'ייקיה
שטשציאנקה
פופובו
קושצ'יילנה
וישקוב
בראנשצ'יק
קאמיינצ'יק
נור
סֶרוצק
פומייחובק
מודלין
נובי דבור
בוג
נארב
ראדזימין
לגיונובו
יאדוב
יאבלונה
טלושץ'
פוסטֶלניק
לומיאנקי גורנה
וולומין
מארקי
אוקונייב
דובּרה
צֶהובקה
רֶמבֶּרטוב
סטאניסלאבוב
מילוסנה
פרושקוב
ויונזובנה
פאלניצה
מינסק מאז.
קאלושין
פיאסצ'נו
מרוזי
יֶזיורנה
אוטבוצק
שייניצה
קונסטאנצין
קארצ'ב
קאלוסקה וולה
קולביל
גורה קאלואריה
לאטוביץ'
גרוייץ
בילובז'יג
וארקה
ויסלה
חוז לובלין

מווז פומון
דרוונצה
דובז׳ין
לוביץ׳
ריפין
דז׳יאלדובו
ז׳יילון
ז׳ורומין
אלכסאנדרוב
קואווסקי
צ׳ייחוצינק
ניישאווה
ליפנו
סקמפה
שיירפץ
בייז׳ון
שרנסק
ראדזאנוב
ויסלה
ולוצלאווק
קואל
דובז׳ין
בייילסק
דרובין
ראצ׳יונז׳
סוחוצ׳ין
פלוצק
פלונסק
חודץ׳
לובין
גוסטינין
בודזאנוב
פשיבורוביצה גורנה
גומבין
זאקרוצ׳ים
וישוגרוד
סאניקי
צ׳רווינסק
ילוב
קיירנוזיה
מחוז
סוחאצ׳ב
בייילאווי
מחוז לודז׳

ספר זכרון
לעיירה בילובז׳יג

ספר זכרון לקהילת
ביאלובז'יג

תל־אביב
שנת **תנש"א** לפ"ק
1991

יוצא לאור ע״י ועד העיירה בילובז׳יג
מאיר כהן, רח׳ הזוהר 17, שיכון בבלי תל־אביב
חיים שמחה גולדברג, רח׳ שטרוק 10 תל־אביב
זאב פויאנז, רח׳ חד־נס 11 רמת־גן
אברהם פסח פלדמן, נהרדעא 17 תל־אביב
ישקה בר, בית ברמן 1, שכון אפרידר אשקלון

עורך הספר
הרב דוד אברהם מנדלבוים

נדפס בארץ ישראל — 1991

תוכן העניינים בקצרה

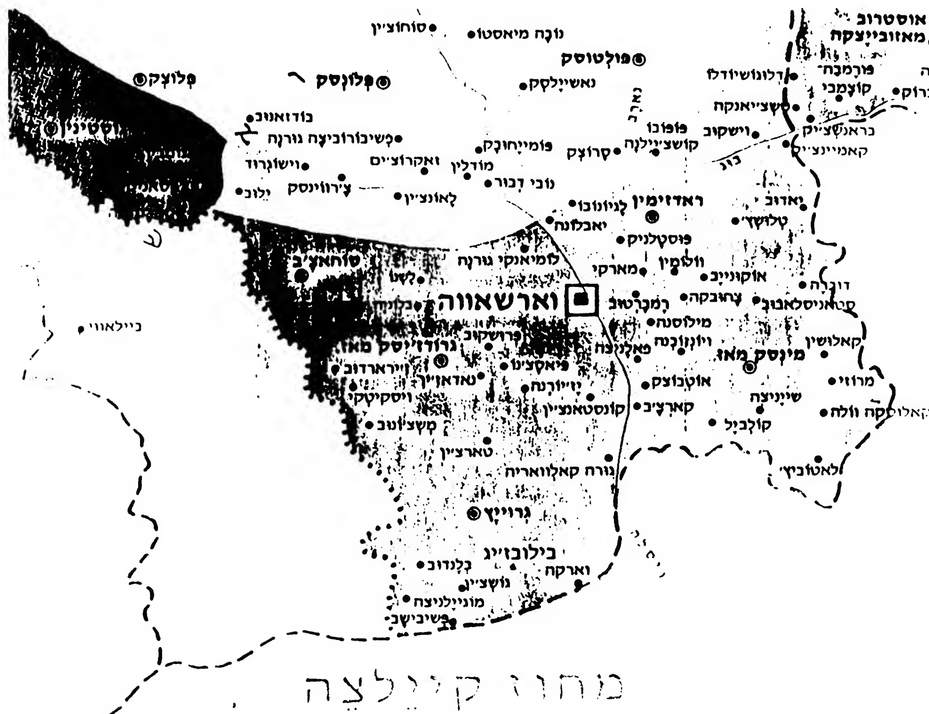
פתח דבר

בין וורשא הבירה לעיר קראקוב, כשלש מאות ק״מ, נוסע החפץ לנסוע מוורשא לכיוון קרקוב, מתחיל בנסיעתו לכיוון דרום, הוא חולף על העיירות פרושקוב, גרודזינסק, פיאסצנא, נאדאזין ועוד. הנמצאות בצד ימין ושמאל של הכביש, אחרי כעשרים ק״מ מוורשא הוא נתקל בעיירה טארצ׳ין, השוכנת על הכביש.

טארצ׳ין, עיירה יהודית טיפוסית, שבעבר הלא רחוק היו כמעט כל תושביה יהודים.

כשממשיכים בכביש לכיוון קראקוב, אנו מבחינים בצד שמאל של הכביש על שלט המסמן לנו על העיירה המפורסמת ״גורה קאלוואריה״, השוכנת לא הרחק משם.

בהמשך על הכביש, העיירה גרוייץ, עיירה די גדולה, עסיסית, ששימשה מרכז מסחרי חשוב לעיירות הסביבה, גרו בה הרבה יהודים חסידים, והיא היוותה כאמור מרכז חשוב לפעילויות שונות ומגוונות.

בהמשך הדרך בצד שמאל של הכביש שוב שלט המספר לנו על העיירה ווארקה, הנמצאת שם. מעיירה זו הפיצו אדמור"י בית ווארקה, אור תורה וקדושה למרחקים.

לתושבי בילובז'יג היתה עיירה זו מגדלאור של תורה וחסידות, והרבה מתושביה היו חסידי אדמור"י בית ווארקה.

מכאן, כבר לא רחוקה דרך, אנו עוברים ליד עוד שלטים המספרים לנו על העיירות: גושצין ומוגילניצה השוכנות בצד שמאל של הכביש, ואנו מגיעים לגבעה הנקראת פַּלנצ'יצע.

גבעה זו, הנמצאת בערך 72 ק"מ מוורשא, היא הכניסה לעיירה בילובז'יג.

בצדי הגבעה מפוזרים כפרים קטנים, בהם גרים משפחות של איכרים עובדי אדמה, ביניהם גם הרבה משפחות יהודיות, בין הכפרים שם, גם הכפר "ביקוב" ועוד.

הכניסה לבילובז'יג

אנו מגיעים לנהר פיליצה, עוברים את הגשר הענק שעל הנהר, ואנו בעיירה בילובז'יג.

★ ★ ★

הגשר באמצע בנייתו (שנת 1935)

ביציאה הדרומית מהעיר אנו נתקלים בשלט האומר לנו, כי מכאן לראדום, 32 ק״מ, לקרקוב 225 ק״מ ועוד.

★ ★ ★

העיירה בילובז׳יג היתה עיירה בעלת אוכלוסיה יהודית גדולה יחסית למספר תושביה הכללי.

במפקד התושבים בשנת 1827 היו בעיירה 785 משפחות, מתוכם 323 משפחות יהודיות, שהיוו 41.1% מתושבי העיירה.

במפקד בשנת 1857 היו בעיירה כבר 853 משפחות, ומתוכם 436 משפחות יהודיות, שהם כבר 51.1% מתושבי העיירה.

במפקד שבשנת 1921 (וכן גם במפקד שבשנת 1935) היו בעיירה שהתפתחה בינתיים 2419 משפחות, מתוכם 1418 משפחות יהודיות שהיו כבר 58.6% מתושבי העיירה.

כשאנו מדברים איפה על העשורים האחרונים לפני השואה בשנת 1920־40, היו בעיירה כשישים אחוזים של תושבים יהודיים, שאכן השפיעו רבות על אופיה הכללי של העיירה, והשפעתם הכללית והכלכלית על העיירה היתה מכרעת ביותר, דבר זה בא לידי ביטוי גם ביחס אל ראשי הקהילה היהודית, מצד השלטונות הפולניים, וגם מצד כלל התושבים הפולניים.

★ ★ ★

הגשר כיום

DWA POWITANIA

Z UROCZYSTOŚCI OTWARCIA NOWOWYBUDOWANEJ SZOSY
NA SZLAKU BIAŁOBRZEGI — WYŚMIERZYCE

P. Bantoch (z lewej strony) aptekarz w Białobrzegu, jako sołtys wita p. Klotza starostę z Radomia.

P. Kohn, członek rady gminnej w Białobrzegach Radomskich (z lewej strony wita p. Klotza, starostę z Radomia.

קטע בעתונות הפולנית המתאר את חנוכת הגשר מבילובז״יג לוישמריץ, ומתאר את מושל מחוז ראדום הגוי כשהוא מתכופף ומברך לשלום את ראש הקהילה היהודית רבי דוד קאהן ז״ל — הי״ד.

כשנכנסו לעיירה, הגענו לרחוב הראשי — קרקובסקה. לאורכו של הרחוב, עשרות רבות של חנויות ובתי מסחר של יהודים.

בצד ימין ה״שוק״, הוא ה״שוק״ — ה״יריד״ המפורסם שאצל יהודי פולין, כאן היו עומדים פעם בשבוע ביום רביעי מאות תגרים ומציעים מסחורותיהם. כאן היו נחתכים כל הענינים החשובים — המסחריים של העיירה.

ברחוב הבא, הוא רחוב פיקרסקה, (רחוב האופים) גר בשעתו רבה של העיירה, הג״ר אלימלך רייבסקי זצ״ל, בהמשך לרחוב זה לצד ימין היה רחוב סוסקה, שבפינתו היה ״בית הכנסת״ הגדול של העיירה, שבחצרו היה גם מקווה.

רחוב קרקובסקה כיום

מקום היריד כיום

PLAN MIASTA BIAŁOBRZEGI

ul. סטרומייק ka
בית קברות
נוצרי
בית הקברות
היהודי
רחוב 11 בנובמבר
הדרך לטרבלינקה
רחוב בית המשפט (סודנובה)
רחוב קרקובסקה
ul. Warszawska - Krakowska
רחוב סוסקה
ul. Suska
רחוב השוק — היריד (טרגובה)
ul. Poświętna
רחוב הכנסיה (קושצ׳ילנע)
כנסיה
רחוב האופים (פיקרסקה)
בית הכנסת
השוק הישן
ul. Dolańska
נהר פיליצה
- teren zabudowany

יריד בעיירה פולנית יהודית

הרחוב הבא, הוא רחוב קושצ'לנע (רחוב הכנסיה), בו היו בתי הספר הפולניים, שם למדו גם ילדי היהודים.

בכתות הראשונות א' וב', למדו ילדי היהודים לבד עם מורים יהודיים. בכתות שאח"כ, מג' והלאה, למדו ילדי היהודים יחד עם ילדי הפולנים.

רחוב זה, הוביל אותנו לכפר ווישמעז'צ'ע, הסמוך כ־10 ק"מ לבילובז'יג.

הרחוב הבא, הוא רחוב טרגובה (רחוב השוק – היריד).

ברחוב הבא שנקרא רחוב סונדובה (רחוב בית המשפט), שכן אכן כבוד בית המשפט המקומי, (סונד – בפולנית בית משפט) ברחוב זה גרו הרבה בעלי מקצוע יהודיים, סנדלרים, חייטים וכדו'.

הרחוב, הבא, רחוב 11 בנובמבר.

רחוב קושצ׳לנע כיום (התמונה משנת 1989).

ברחוב סוסקה, שהיה מקביל לרחוב הראשי — קרקובסקה, היה שוק הסוסים (״די פערטע מארק״).

רחוב זה, והכיכר שבו, זכור לרעה ליוצאי העיירה מתקופת המלחמה, שם ריכזו הנאצים ימ״ש את תושבי העיירה קודם שהובילום לטרבלינקה, ובמכונות יריה קצרו בהם והרגו שם עשרות מתושבי העיר.

בפינת הרחוב סוסקה וסודנובה היה השביל שהוביל לבית הקברות היהודי העירוני.

★ ★ ★

מחוץ לרחובות אלו, בשאר רחובות העיירה, התגוררו בעיקר גוים, יהודי המקום היו מרוכזים כאמור ברחובות אלו שתוארו לעיל.

★ ★ ★

בעלי מלאכה יהודיים במלאכתם

שואבי מים בעיירה פולנית

בעיירה פעלו מוסדות חינוך, תורה וחסד רבים מאוד, לצד אירגונים של בני נוער מכל החוגים והקצוות.

חוץ מבית הכנסת העירוני הגדול, היו בעיירה שטיבלך של חסידי גור, וחסידי וורקי, וכמובן חסידי הרה״ק רבי שרגא יאיר מבילובז׳יג. כן התקיימו עוד מנינים נוספים, של קבוצות בעלי מקצוע שונות, וגם אצל אנשים פרטיים בביתם, כמו למשל אצל ראש הקהל, ר׳ דוד כהן, שהיה בביתו מנין נפרד.

היו ארגונים רבים לבני הנוער, למן ארגון ״צעירי אגודת ישראל״ בראשו עמד הבחור המוכשר יחיאל מאיר גולדברג, ״פרחי אגודת ישראל״, ה״קן״ של הנוער הציוני, בראשו עמדו נתן ליברמן ומאיר כהן, (בו היו קבוצות שונות, קבוצת הגליל, קבוצת טרומפלדור ועוד). היו גם ארגונים של ה״בונד״ ה״מזרחי״, ״ביתר״, וגם קבוצה של ה״קומוניסטים״, (מהם גם היו פעילים שנעצרו ע״י ממשלת פולין ונשלחו למחנות ריכוז, כמו קארטעס בארזא ועוד).

[redacted]

קרן קימת לישראל
הלשכה המרכזית בפולניה
KEREN KAJEMET LEISRAEL
[przy Org. Sjonistycznej]

Warszawa, Nalewki 2a. ורשה, נלבקי
Telefon № 11-86-21 תיליפון
Konto czekowe P.K.O. № 2401 חשבון טשקי על הפוסטה
Adr. telegr: KAJEMET WARSZAWA :כתבת טלגרפית

Warszawa, dn. כ"א כסלו תרצ"ג ורשה, יום
20 .12 .32

בתשובה נא להזכיר
Nr. 2467

א.ב.ס.

למען הקרן הקימת

צום
ח' ס. קאהן
אין ביאלאזרזעני.

ג.ח.

אלס תשובה אויף אייער בריף מאכען מיר אייך אויפמערקזאם:
[illegible] אלס לאנגיעהריגען חובב'ען מיטאר-
[illegible] מזרשה אויסדריקען אייך אנערקענונג פאר אייערע לייסטונ-
גען ביז יעצט און האפען, אז איהר וועט מיט דערזעלבער טרייהאפט
פארזעצען אייער וויכטיגע ארבייט לטובת אונזער פאנד.

מיר ווינשען אייך א ערפאלגרייכע טעטיגקייט פאר גאולת-הארץ און
גלויבען, אז איהר וועט תמיד זיין צווישען אונזערע וויכטיגסטע פריינד
וועגען דער „גרינבוים-רינג" האבען מיר שוין געשריבען צו דער
קאמיסיע.

קיין פינגערלאך בעזיצען מיר נישט און מיר האבען אזעלכע קיינ-
מאל נישט געהאט.

זיינערצייט האט דער „קרן-היסוד" געהאט פינגערלאך, וועלכע ער האט
אמאל ארויסגעגעבען בשכר די געשענקטע גאלדענע. יעצט האט שוין
דער „קרן-היסוד" זיי אויך נישט.

מיט אכטונג און ציונ'ס גרוס

[redacted]

במסדרת קבוצות אלו נערכו פעולות רבות של חיי חברה ותרבות, בין השאר היו הכשרות, במסגרתם נשלחו קבוצות בני נוער להכשרות שנערכו ע״י הסוכנות היהודית במקומות שונים בפולין, כדי להרגיל את הנוער בעבודה בחקלאות טרם עלותם ארצה.

במסגרת ההכשרות נסע חיים שמחה גולדברג לא״י באמצעות סרטפיקט שקיבל ממרכז ״אגודת ישראל״ בפולין, והיה זה סרטפיקט מס׳ 3 של ״אגודת ישראל״ בפולין, אחרי ההכשרה שעבר בחורז׳ל שבפולין, וכך עלו ארצה עוד מבני הנוער שבבילובז׳יג, כמו מאיר כהן ועוד.

Majer Kohn השם ושם המשפחה
Imię i nazwisko
הכתבת
Adres
Wiek 4/I 1904. הגיל
Warstwa ... השכבה
Gdud ... הגדוד
Kwuca ... הקבוצה
Stopień ראש-הקן המדרגה
Szarża Rosz [illegible] הדרגא
№ znaku ... מ׳ הסימן
jest członkiem naszej organizacji
w Białobrzegach
Komenda Naczelna: A. [illegible]
Komenda Miejscowa: [illegible]

פנקס ״ראש הקן״ — מאיר כהן שיחי׳.

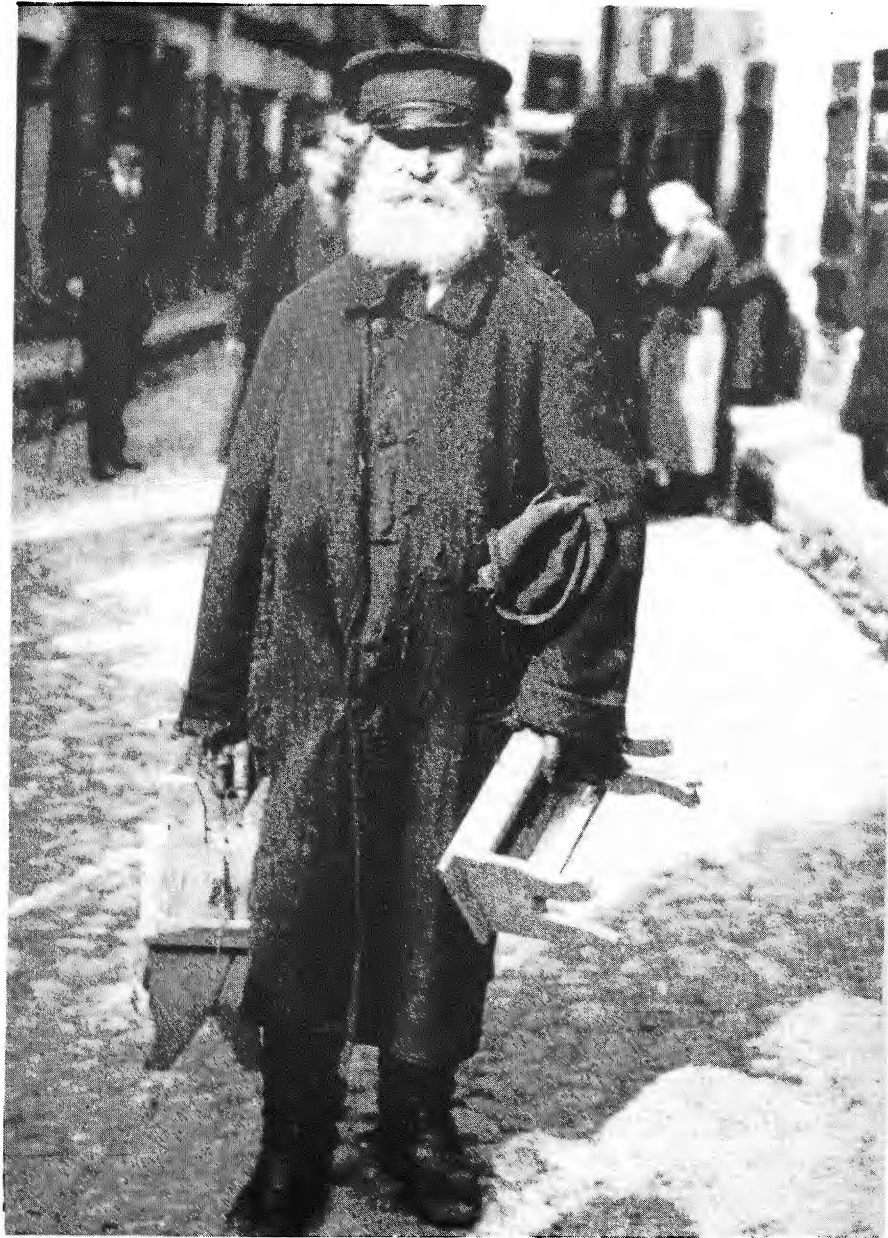
★ ★ ★

במחשבה עולים ובאים החגים — הימים טובים, באים הימים הנוראים, בא חג הפורים, שמחת תורה, נזכרים בכל אלו, והלב משתוקק לראות הכל מחדש, את כל מה שנעלם ואיננו כבר, שיחזור שוב אלינו, עם התום והפשטות של יהודי העיירה.

קבוצות מהנוער הציוני בבילובז׳יג (1934-5)

יחד עם זאת, היו בעיירה ארגוני עזרה וחסד רבים, כל קבוצת בעלי מלאכה, היה לה קופת גמ"ח משלה, עם עוד פעולות של עזרה וחסד.

★ ★ ★

כשנזכרים בעיירה לפני השואה, כיצד כל יום ה' בשבוע לבשה העיירה חג, התחילו ההכנות לשבת, ביום ו' הגיעו ההכנות לשיאם כשהרבנים, הרב רייבסקי, ואחריו הרב בלומנפלד, היו עוברים בסמוך לשבת ליד החנויות כדי להזכירם שיש לסגרם לקראת שבת המתקרבת ובאה.

ביום השבת ובחגים היה אפשר למשש את אוירת הקדושה החסידית ברחובות העיר, כל העיר היתה עטופה מעטה חן, רוב אנשי העיירה לבשו בשבת בגדי שבת חגיגיים, כולם, כלי הקודש – השוחטים, המלמדים, הבעלי מלאכה – שואבי המים, העגלונים. הסנדלרים. האינסטלטורים וכו' כולם לבשו בשבת חג, וצעדו מתוך חגיגיות ושמחה לבית הכנסת – ולשטיבלך. אי אפשר היה כלל לתאר את מראיהם בשבת יחסית למראיהם בחול, בשבת הם היו אנשים אחרים לגמרי, הקדושה היתה פרושה על פניהם, השכינה שרתה עליהם.

מי ישכח את הפזמונים ששר יוסלה "שואב המים" בבית המדרש בסעודה שלישית, פזמונים שהיוו את ה"מסמר" של הסעודה השלישית, מתוך כזו השתפכות הנפש היה יוסלה שר, והוא לא היה יחיד, כל בעלי המלאכות, שבאמצע השבוע נדמו כיהודים פשוטים, באה השבת, באו שאר החגים, המועדים, וגילו מה מסתתר תחתיהם, גילו יהודים שליבם בוער בהתלהבות והשתוקקות להשי"ת, שאין להם בעולמם כלום אלא רק קדושה וטוב.

★ ★ ★

הסתובבו בעיירה יהודים "שרינגר" עליהם שהם יודעים ש"ס בע"פ, אך הם לא עשו "עסק" מעצמם, למן רבני העיר, הרב רייסקי זצ"ל, שהיה מפורסם כרב גדול בתורה, והיה מקובל ואהוד על כל אנשי העיירה, ואח"כ חתנו הצעיר, הרב בלומנפלד זצ"ל, שחוץ מהיותו למדן גדול, מחשובי התלמידים של אדמור"י בית אוסטרובצה זצ"ל, עוד ידיו רב לו במדעים הכלליים, והיה נושא חן וחסד לפני כל רואיו, מרביץ תורה לרבים בשעורי תורה רבים, המלמד רבי יוסף פרץ פויאז'ד שהיה מפורסם כתלמיד חכם מובהק, ועוד רבים מאוד.

★ ★ ★

ראש הקהלה שהיה כאמור ר׳ דוד כהן, היה אישיות בפני עצמה, ואודותיה בהרחבה להלן בפרק על משפחת כהן, ר׳ דוד, הקדיש עצמו לפעולות רבות עבור הציבור, וכל אחד ידע, שאצל ר׳ דוד יוכל לקבל מבוקשו בעין טובה בכל ענין ציבורי ופרטי.

כן היו כנזכר הארגונים הציונים השונים, במסגרתם נערכו פעילויות חינוכיות רבות וחשובות.

★ ★ ★

הרוח הארצישראלית שהביאו איתם קבוצות אלו, שהכינם עצמם במסגרת ההכשרות וכדו׳ לעליה לארץ ישראל, סחפה את כל הנוער בבילובז׳יג, וכולם היו חדורי אהבה אמיתית לארץ ישראל ובנינה.

אחרי שעלה מאיר כהן לא״י בשנת 1932, והחל לעבוד בנמל ת״א, כתב ד״ר משה סנה אחרי שהיה בביקור בארץ ישראל, כתבה בעתון בוורשא, תחת הכותרת:

״אנשי בילובז׳יג בונים את ארץ ישראל״.

★ ★ ★

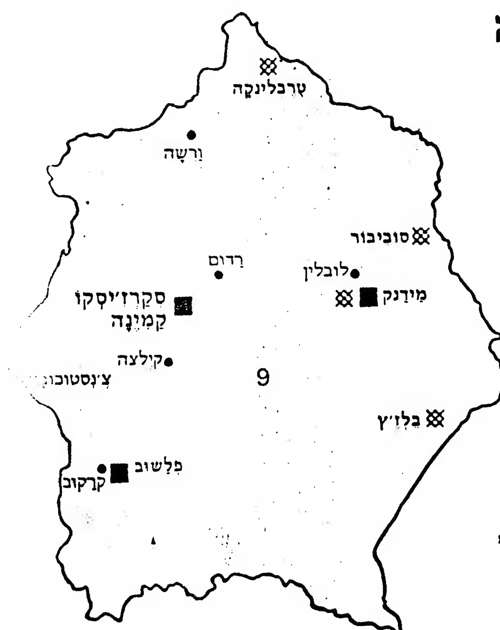
בשנת 1933, כשהחלו עננים קודרים להעיב על כל יבשת אירופה בעקבות עליתו לשלטון בגרמניה הנאצית של הצורר היטלר ימ״ש, לא פסחו עננים אלו גם על בילובז׳יג, אנשים הסתובבו כשדאגה בלבם ובפיהם, היו הרבה חששות, אך היה קשה לעשות את הצעד החשוב הזה, ולנסוע לארץ ישראל, זה היה דבר קשה מבחינות וצדדים שונים ורבים. בין מצד קבלת ה״סרטפיקט״ שהיתה פרויקט מסובך ביותר באותם שנים. גם מבחינה כספית, גם מבחינה זו שהיה קשה ביום אחד להחליט למכור את מה שיש בגולה ולעלות לא״י בעירום ובחוסר כל אל הגורל הלא ידוע, אפס, המאורעות הקדימו, והחלו בשנת 1939 בקצב מסחרר, הנאצים ימ״ש החלו במלחמתם העקובה מדם בראשון לספטמבר 1939, נכנסו עד מהרה לבילובז׳יג, שנהפכה לעיירה מרכזית אליה נהרו פליטים מכל ערי ועיירות הסביבה, היה רעב נורא בעיר, אנשים נשים וטף מתו כמו זבובים, היהודים הוכנסו לכעין גיטו, ורציחות ושדידות נהפכו לדבר של מה בכך.

באותה עת שלחו הנאצים ימ״ש קבוצה של יותר ממאה מתושבי בילובז׳יג לעבוד בארמון ליד העיירה, שהיה נקרא ״סוחה״, שם הם העסיקו את הקבוצה הזו בעבודות פרך עבורם, אך כנגד זה הרבה מהם נשארו בחיים ב״ה.

חלק מתושבי העיירה נלקחו ע״י הנאצים ימ״ש למחנה העבודה ״סקרז׳יסקו קמינה״ שהיה בקעלצה הסמוכה לבילובז׳יג.

אודות מחנה זה, ראה באריכות ב״אנציקלופדיה של השואה״, כרך ד׳ (ע׳ 7־896) ע״ש.

סְקַרְזִ׳יסְקוֹ קַמִיֶּנָּה

חלוקה אדמיניסטרטיבית של פולין
מתקופת הכיבוש הגרמני, 1939-1945

1	פומרניה	6	ורטלנד
2	ברנדנבורג	7	דנציג
3	סקסוניה	8	פרוסיה המזרחית
4	שלזיה תחתית	9	גנרלגוברנמן
5	שלזיה עלית	10	איזור ביאליסטוק

115 Państwowe Wydawinctwo Naukowe © ורשה, 1979

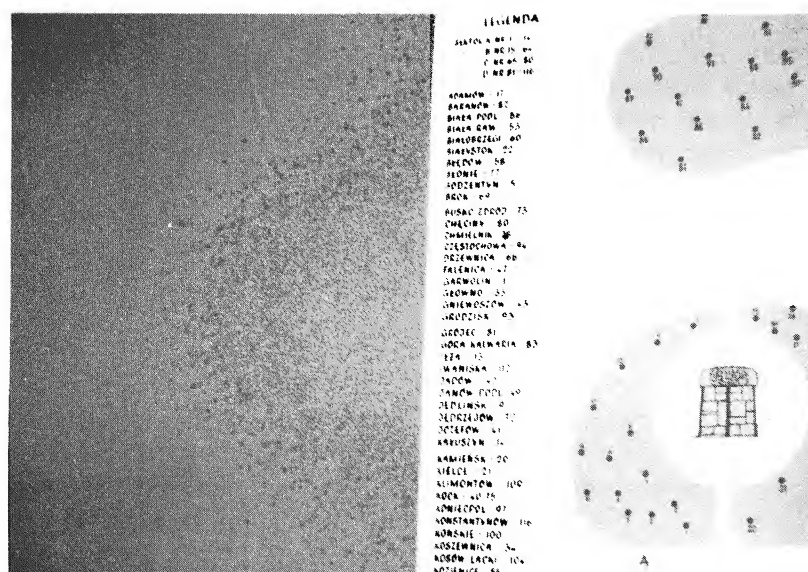
מחנה   מרכז השמדה

במצור ובמצוק

תחנת הרכבת בדובישין (עומד ישקה בר)

בכניסה לטרבלינקה, נזכר ברשימת הערים והעיירות
שתושביהם נרצחו בטרבלינקה: מס' 60, בילובז'יג.

הארמון ב״סוחה״.

בשמחת תורה תש״ב־1942, אספו הנאצים ימ״ש את כל תושבי העיירה בכיכר העיר, שם עמדו מכונות יריה שהמטירו אש וגפרית וקצרו עשרות יהודים, את שאר יהודי העיירה הובילו הנאצים ימ״ש לעיירה ״דובישין״ שהיתה רחוקה כ־16 ק״מ מבילובז׳יג, ומתחנת הרכבת ב״דובישין״ הובלו יהודי העיירה ברכבות לטרבלינקה — להריגה.

את מה שעבר על כל אלו שהגיעו לטרבלינקה תקצר היריעה מלספר, שנים נוראות וקשות של סבל, וצער נוראיים, קשה להאמין ולהבין איך נותרו בחיים אלו שנותרו.

אחרים נדדו בעיירות, עברו ימים ונהרות, התחבאו בבונקרים ואצל גוים, ברחו כרדופי חרב ממקום למקום ולא מצאו מנוח לכף רגלם, עד שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, חלק מהם הגיעו לארץ ישראל בספינות מעפילים עמוסות, גם בזה לא מצאו נחת, נסעו הלוך וחזור, עד שהצליחו לשים את כף רגליהם בארץ המובטחת.

כיום, במבט לאחור נראה הדבר כחלום, השנים הנוראות האלו, מה שקדם להם, ומה שאחריהם. כל אחד חיפש דרך להנציח את זכר קרוביו וידידיו הקדושים והטהורים.

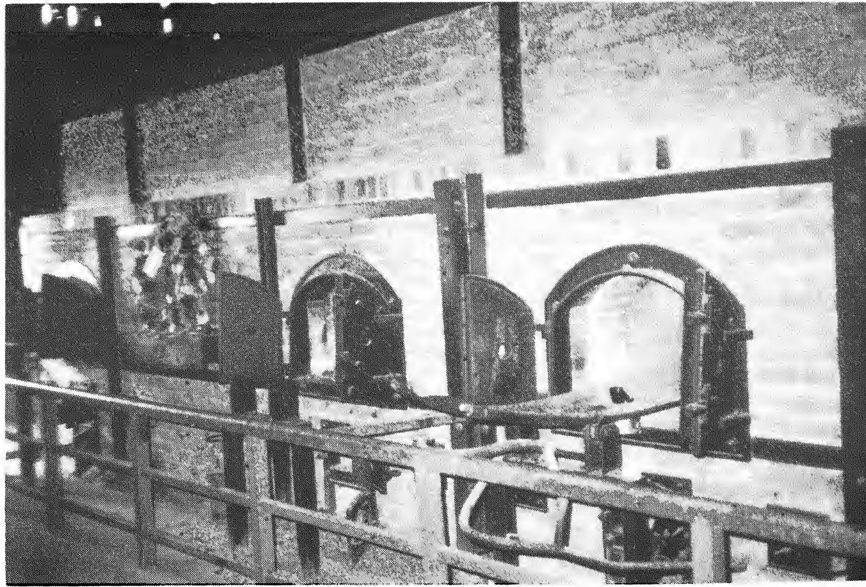

הגירוש

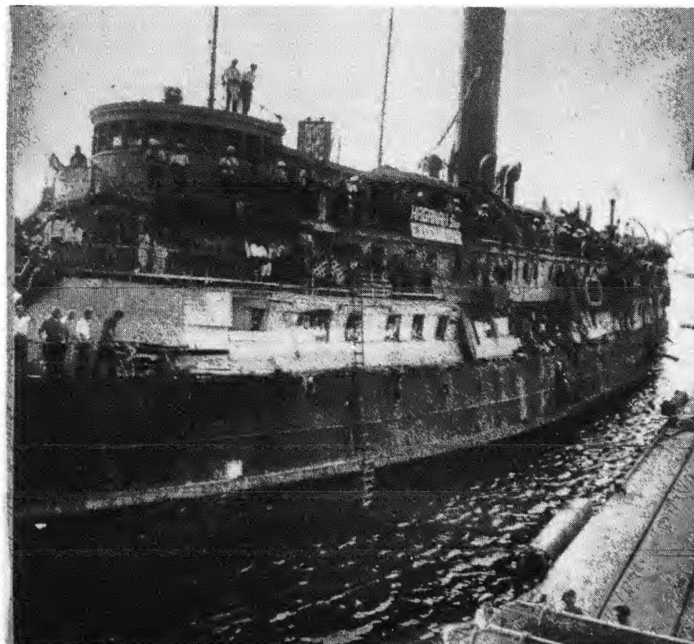

בטרבלינקה

אין זה דבר פשוט להנציח הווי חיים שלם של עיירה נפלאה שאיננה עוד, את שחוק הילדים והנערים החביבים שהיכרנו מימי הילדות, כל זה נעלם ואיננו כבר.

עיירות פולין הטיפוסיות, בהם התרוצצו אלפי ילדי חמד, נערים ונערות, ששאפו לציון, כולם כבר נכחדו מארץ החיים, במקומם נשארו לנו מזכרות והנצחות.

האנדרטה למורדי גיטו וורשה: "בדמייך חיי"

הולמים ומתאימים הם דברי המשורר יצחק כצנלסון הי"ד:

חלום חלמתי, נורא מאד:
אין עמי עמי, איננו עוד.
בצעקה קמתי — אהה! אהה!
אשר חלמתי בא לי, בא!
על מה ולמה מת לשוא?
לא במלחמה לא בקרב.
נערים, זקנים גם נשים וטף —
כבר אינם, אינם — ספקו כף!
"הה, אל ברמה!" אקרא רתת:
על מה ולמה עמי מת?
כה אבך ביגוני גם יום, גם ליל:
על מה, רבוני! ולמה, אל?

★ ★ ★

אלא שבת קול יוצאת ואומרת לנו:
שתוק, כך עלה במחשבה לפני...

★ ★ ★

ההתעוררות לכתיבת ספר זכרון זה, התחילה קצת מאוחר מדי, קרוב לארבעים שנה אחרי המלחמה הנוראה, ואחרי השחרור מתחת עול הנאצים ימ"ש, התעורר חברנו היקר והאהוב **מאיר הוכברג ז"ל**, והתחיל לעורר ולהפעיל בנוגע להוצאתו לאור של ספר זכרון על עירנו האהובה — בילובז'יג.

מאיר ניצל את כל כשרונותיו ומירצו, והשתדל להדביק גם את כולנו בזה. הוקם ועד להוצאת הספר, בו חברים: מאיר כהן, חיים שמחה גולדברג, אברהם פסח פלדמן, זאב פויאז'ד, ישקה בר, וכמובן מאיר ז"ל.

הכוח הפעיל בפעולות הוועד היה מאיר ז"ל, הלך מאדם לאדם, הקליט זכרונות וסיפורים, והעלה אותם על הכתב, וכך יצר את הבסיס לספר זה, בחו"ל עשה אותה פעולה **זאב פויאז'ד**. שכיתת רגליו והלך מחבר לחבר, והעלה על הכתב את סיפוריהם, ויצר את התשתית לחומר המודפס בספר מחברינו שבחו"ל, בארה"ב ובקנדה.

★ ★ ★

בילובז'שגי

העבודה כבר לא היתה קלה כל כך, קשה בהרבה יותר מאשר בשאר ספרי הזכרון שיצאו לאור לפני עשרות שנים, כשעוד היה ציבור גדול יותר של יוצאי הקהילה על זכרונותיהם, לאנשים היה יותר כח לעמוד בסיפורי אותם הימים, כעת, ארבעים שנה ומעלה אחרי, המאמץ קשה בהרבה יותר, אבל ב"ה שהצלחנו גם בזה, והנה הספר מונח לפניכם, כלול בהדרו וביופיו, ומשמש מזכרת נפלאה ממש לכל מי שמשתמש בו ומוזכר בו.

★ ★ ★

אנו מזכירים בכאב לב את פעלו הרב של מאיר הוכברג ז"ל, וכואבים ודואבים על כך שלא זכה לראות בגמר עבודתו וביצועה המוצלח. שולחים אנו מכאן ניחומים לאשתו ובני משפחתו, ברכת נחומים והצלחה בכל אשר יפנו, כי נפטר לבית עולמו לפתע, בתחילת שנה זו, תש"נ.

ברכה נאמנה אנו מביעים כאן לזאב פויאז'ד, אשר כאמור פעל הרבה להצלחת הספר גם בראשיתו, וגם לאורך כל זמן עריכתו והדפסתו. הקדיש הרבה שעות מזמנו ופעל לטובת הספר, יעמוד בזה על הברכה והתודה. ויתברך בכל טוב.

כן הננו מודים לכל חברי הועד החשובים, שעזרו כולם ונתנו כתף עוזרת ומסייעת בפעילות שבעת עריכת והדפסת הספר, יבואו בזה על הברכה. ויזכו כולם לנוב מתוך נחת ואושר וכל טוב.

אנו מקוים, כי ספר זה, המשמש נחמה פורתא ותזכורת מה עבורנו מעיירתנו האהובה בילובז'יג, ישמש מגדלאור עבורנו ועבור ילדינו ונכדנו לדורות עולם, לדעת מקור מחצבתם ויחוסם, ונזכה אנו, וכל משפחתנו, לחיי אושר, ברכה וכל טוב.

★ ★ ★

קינה

יהודה לייב ביאלר

אתה בן אדם אל דמי לך, מעללי עריצים אל תשכח,
על שבר עם שא קינה.
בימי ממשלת זדון על אדמת השכול, קם מטה רשע
ומחללי עוון פרעו פרעות בישראל,
גוי־נאצי והמון משפחיו נקבצו יחדיו,
כוננו מזמתם להשחית, להאביד שריד מעם,
דעו זאת כל העמים, האזינו יושבי תבל,
התמהו תמהו, לא יאמן כי יספר.

המה ישאו קלונם, לעד יאשמו, על כי חקקו און,
הלכו אימים ולבם לב פתנים אכזר.
וערי קטל הבדילו, אושויץ, טרבלינקי ומחנות סגר אין מספר,
גדרות חיץ, מוקדי להבות וספי רעל שמו למותת.
זקן ועול ימים כחיות שדה נרדפו,
נלכדו והסגרו לטבח, כסה עליהם צלמות,
חלכאים ברעב ופרך נמקו, תם כחם,
רחפו עצמותיהם, ויתרם אכלה אש.

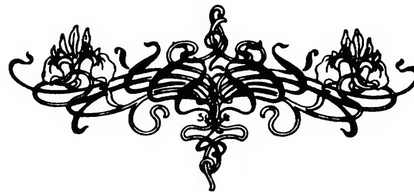
טמאי מעש על פרי בטן לא רחמו,
עוללים רמסו כטיט חוצות,
יפעת בנות שחתו, גזת קדש טרם מותר יאספו, —
כאסף קש, מלוא שקים, למזרני משכבותיהם,
למען ספות חטאת על חטאת,
רצחו, בזזו בז ומלאו חמס ארמנותיהם.

★ ★ ★

מקדשי אל חללו, חומותיהם שלחו באש,
היו חרבה ולאפר ורננת תפלה חדלה.
נשמו קריות חכמה, נצתו מבלי איש.
בבתי מדרש באו פריצים וקול תורה נדם,
ספרו זאת לבניכם ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר,
כי פשטו נדודים — התהוללו, השתוללו ואין מושיע.
עז ומרי, איך נפלו גבורים, גבורי רוח ואמיצי לב
הולכי על מות — הלת עד לראשם.

פקדו על מקדשי השם דרכם, במעלות קדושים,
עם שיר אמונה על שפתים במסיל המשרפות,
צפויי אלי חרב וכליון, בגיטו בין חומותים,
בנשא נס, נלחמו על נפשם ביום נשק.
קשר קשרו מענים במחנות השמד, במצור ובמצוק,
בברית המחתור במעניהם מרדו,
רעשו מוסדי ארץ, בצבא עמים התפקדו,
בקרבות עלי שדה ובסבכי יערות נפלו חללי ישראל.

שמור נשמר זכרם ויקר פדיון נפשם,
דור לדור יספר תהלתם ובגבורתם ישיחו.
תהי גבורת רוחם משגב עז בציון,
באדיר יצבו גבולות ושבו בנים לגבולם.
השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם.

רבני ואדמור״י העיר

הרב הראשון עליו אנו יודעים בעיירה בייליבז״ג, הוא הרב ר׳ ישראל צבי (הירש) רובינשטיין א שכיהן כרב בעיירה עוד קודם שנת ת״ר ב.

כשנתאלמן מזוגתו, נשא לאשה את בתו של אדמו״ר הרה״ק רבי יצחק מווארקא זצ״ל, מרת שרה חנה. ונתמנה אז כמו״צ בווארקא.

בספר הרב של שמחה (עמ׳ י״א) נדפס מכתב מהרה״ק **רבי יצחק מווארקא זצ״ל** הכותב:

ב״ה אור ליום כ״ב שבט תור״ל ווארקי.

החיים והשלום וכ״ט לכבוד ידידי נפשי הרבנים המופלגים הגבירים הנכבדים מו״ה אפרים פישל נ״י ויופיע ומו״ה ישכר בעריש הכהן נ״י ומו״ה חנוך העניך הכהן וחתנו מו״ה צבי ומו״ה זאב נ״י ומו״ה רפאל נ״י ויופיע.

הננו שולח למעכ״ת את כבוד חתני החריף הנכבד **מו״ה ישראל צבי נ״י** עם כבוד מחו׳ החריף הנכבד מו״ה יוסף אלעזר נ״י אודות הענין של כבוד ידידי הרב החריף מו״ה משה נחמי׳ הכהן נ״י. בהתעוררות גדול למעכ״ת, אשר נא אחי ורעי תשימו נא על לבבכם את גודל הענין הזה אשר הענין נוגע לכבוד התורה וכבוד צדיקים וחסידים נ״י ומוטל עלינו לקיים הכתוב אב אחד לכולנו וכו׳ אשר אנחנו כאחים יחד מאז ומקדם ומוטל על כולנו לעמוד לימין צדקו של כבוד הרב נ״י. והנה מסרתי כל הדברים בע״פ לכבוד המשולחים הנ״ל, אשר יציעו לפני כבודכם הכל לנכון, ואקוה שתשמרו ברית האהבה שבינינו ותחוסו להסר ממני את העגמת נפש גדול שיש לי מזה, ובזכות המצוה הגדולה בודאי יהיו דברי כבודכם נשמעים לכולם, ותגמרו הענין באהבה ובכבוד, ואחזיק טובה גדולה בזה לכולכם ותשמחוני בזה, ואזכה לראות ולשמוח בשמחתכם עם ב״ב לאוי״ט ונזכה לישועות כל ישראל במהרה א׳.

דברי ידידכם א״נ המצפה להצלחתכם ולזכותכם בזה ובבא

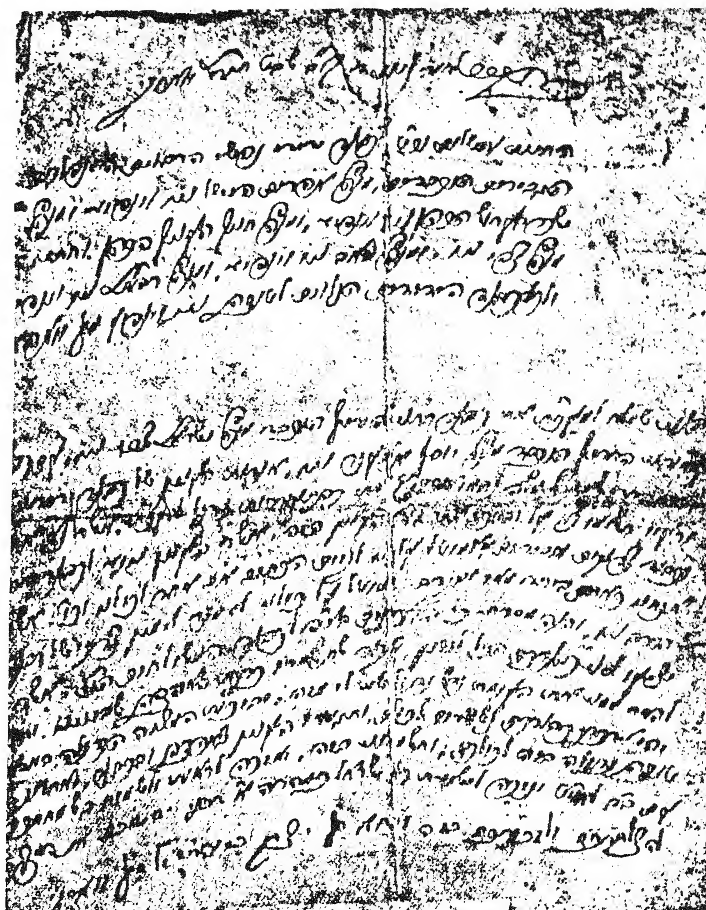
הק׳ **יצחק במוהר״ש ז״ל מק׳** ווארקי.

בשנת תר״ז נפטרה זוגתו מרת שרה חנה. ורבי ישראל צבי (הירש) נסע ללודז׳.

בשנת תר״כ, ביום ש״ק, אחרי שקראו לו לעלות לתורה ובירך את הברכה הראשונה,

א) ספר ״הרב של שמחה״, תולדות רבי משה נחמיה הכהן זצ״ל מדוואהרט, מאת פנחס זליג גליקסמן ז״ל (לודז׳ תר״צ) ע׳ י״א הערה א.

ב) מארכיון ״יד ושם״ נודענו על רבי הרשל לנצר, שכיהן כמו״צ בעיר בילובז׳יג בשנת 1832, ואין הדברים ברורים. כי אין לנו עוד שום ידיעה אודותיו, אולי הוא ר׳ ישראל צבי הנ״ל.

צלום כתי״ק הרה״ק מוורקא הנ״ל

נפל והתעלף, נשאוהו לביתו, וביום א׳, י׳ תמוז נפטר לבית עולמו. והוא כבן שישים שנה[ג].

אחריו, כיהן כרב ואב״ד בביליבזיג, חתנו השני של הרה״ק ר״י מווראקא זצ״ל, רבי אברהם מאיר מושקט מפראגא זצ״ל, מח״ס ״ראשי בשמים״, ״עצי בשמים״[ד] ועוד.

רבי אברהם מאיר זצ״ל היה בן יחיד לאביו, נשא את מרת בלימליה בתו של הרה״ק מווארקא זצ״ל, ונפטר בדמי ימיו, על פני אביו זצ״ל[ה] בשנת תרי״ב.

ג) בספר ״הרב של שמחה״ הנ״ל, ובספר ״אהל יוסף״ (תולדות בית אמשינוב) ע׳ לב.
ד) ראה גם בספר ״אהל יצחק״, ברשימת תלמידי הרה״ק ר״י מוורקא זצ״ל אות ס׳.
ה) ספר ״אהל יצחק״ (הנ״ל) אות ג׳.

חתניו של רבי אברהם מאיר זצ״ל היו רבי דוד גולדמן שכיהן כאדמו״ר בחמלניק וקיעלץ ורבי משה פנחס טרונק בנו של הגאון רבי ישראל יהושע מקוטנא זצ״ל מח״ס ישועות ישראל ועוד.

קול ששון וקול שמחה | בעזרהי | קול חתן וקול כלה

שנת בא גד בנחמות ציון לפק׳

אידה אלקי חסדי שהחיינו והגיענו אל תור כלילת בני היקר האברך המופלג מו״ה **ישראל יצחק** שיחי׳ עם ב״ג הבתולה המהוללה כרת **הנה יענטא** שתחי׳ בת הנגיד המופלג החסיד המפורסם מו״ה **משה יהודא העלעמנער** ני׳ מלענטשנא אשר נויעדה להיות איה״ למז״ט ובשעה מוצלחת ביום ו׳ עשק׳ פ׳ עקב יט״ לחודש מנחם אב הב״על פה קיעלץ והנני אתכבד בזה לבקש את מאהבי ומיודעי אשר יקחו חבל בשמחתי ולהתעלם אתני באהבים ואי״ה על שמחת צאצאיכם ישמח לבי גם אני ונזכה לראות כלני יחד במהרה בנחמות ציון ובבנין ירושלים.

דברי ידידכם ואוהבכם המחכה בואכם **דוד** בהר׳ **אמ׳** זל׳ מקיעלץ

טעלעגראם אדרעססע; **ראבין גאלדמאן קיעלץ.**

הזמנה לחתונה ששלח רבי דוד גולדמן זצ״ל לנשואי אחד מילדיו

רבי דוד גולדמן זצ״ל היה בימי צעירותו סוחר ובעל אחוזה, והיה חסידו של הרה״ק רבי שרגא יאיר [נינו של הרה״ק היהודי הקדוש מפרשיסחא זצ״ל] — אודותיו להלן באריכות.

אכן, חסידי ווארקא נתנו בו עיניהם, והכתירוהו כאדמו״ר עליהם, אז העתיק משכנו לעיר קיעלץ, והתחיל לערוך בה שולחנותיו שמשכו קהל רב[ו].

בין חתניו, היה הרה״ק ר׳ צבי הירש מלומז׳ זצ״ל בנו של הרה״ק רבי דוד מקוצק זצ״ל. (זה היה בזיווג השלישי של רבי צבי הירש, בזווגו הראשון היה חתן הרה״ק ר׳ שלמה מרדזמין, ובזוו״ש חתן רבי ליפא לנדסברג).

ו) ספר קילץ ע׳ 175.

ב"ה יום ד' עקב [illegible] פה קיעלצע יע"א.

כבוד אדוני היקר הרב הגאון [illegible]

[illegible]

[illegible] משה נחום שליט"א

אבד"ק קיעלצע יע"א.

אחדשה"ט כיאות! אבקש את כת"ר [illegible]

[illegible] לבוא [illegible] שמחת [illegible]

[illegible] ישראל [illegible] אשר [illegible]

[illegible]

[illegible] ואת [illegible]

[illegible] הרבנית באהבה רבה ומחכה את בואו

דוד [illegible]

[illegible]

רחל גאלדמאן

הזמנה פרטית שכתב רבי דוד גולדמן זצ"ל על גבי ההזמנה המודפסת והמופנית אל הגאון רבי משה נחום ירושלימסקי זצ"ל אב"ד דקיעלץ.

למטה — הזמנה מהרבנית רחל גולדמן ע"ה לרבנית ירושלימסקי ע"ה.

את החומר הזה קבלנו מספריית מכון שוקן שבירושלים. אוסף הרב ירושלימסקי. ומספרו 436, 1477, 1340. תודתנו נתונה להם על הרשות להדפיסו.

רבי דוד זצ״ל היה מקובל מאד על סביבתו, ורכש לו אהדה רבה בין ההמון שהכיר בו כאדם מורם מעם.

נפטר, ט״ז חשון תרפ״ד ז בשיבה טובה.

בין השנים תרל״ז ותרס״ח כיהן כרב ואב״ד בעיר, רבי זלמן צבי הירש זצ״ל, אודותיו אין לנו פרטים רבים, אך ב״שמות המתנדבים״ שבסוף ספר ״אזור הצבי״ על התורה, מהרה״ק ר׳ אברהם יעלין מוועגראב ז״ל. (וורשא תרס״ה) אנו מוצאים אותו חתום.

ביאלעברזיג. הה״ג אב״ד ר׳ זלמן צבי הירש שליט״א. הר״ר נתן דוד בהה״צ ר׳ שרגא יאיר שליט״א. ב׳ יוסף משה ראבינאוויץ. א) ר׳ אברהם יהושע העשיל דיאמיט. ר׳ אברהם אהרן הכהן קאהן. ר׳ אברהם יצח יינבערג. ר׳ אלעזר ראזינבערג. ר׳ אברהם יעקב סת״ם שיינבוים. ד) ר׳ דוד הכהן קאהן. ז) ר׳ זאב זנוויל פלאט ׳. זלמן הכהן קאהן. ח) ר׳ חנינא נתן שיין. י) ר׳ יוסף אלעזר שו״ב. ר׳ יונתן שמעלקא ראזינבערג. ר׳ יצחק דו יסבערג. ר׳ יעקב יצחק גאטמאן. ר׳ יעקב יהודה הכהן קאהן. ה׳ יחיאל מאיר קאפער נכד הרב מליפסק ז״ל ל) ר׳ לוי קאפער. מ) ר׳ משה פנחס ווייסבליאם. ר׳ מאיר הויכבערג. ר׳ מרדכי הויכבערג. ר׳ משה נייהויז נ) ש״ב ר׳ נתן ראזינבערג. ע) ר׳ עמנואל טענינבוים. פ) ר׳ פנחס דוב שו״ב. ש) ר׳ שמואל ליב פערשט

בעהאזוע. ירחמיאל בהרמ״א ז״ל אבדפ״ק.
ביאלע (פיעט.). מנחם מענדל הלוי אבדפ״ק.
ביאלעברזיק. שרגא יאיר בהרה״ל ר׳ נ״ד ז״ל.
שלמה זלמן צבי הירש חופ״ק.
בילגוריי. יעקב מרדכי חופ״ק.
בעלכאטוב. צמח דוד כ״ץ אבדפ״ק.
בלונא. אפרים פישל בר״י ז״ל חופ״ה.

אחריו כיהן כרב ואב״ד, רבי אליעזר פופקא זצ״ל .ח

בשנת תרע״ג עלה על כסא הרבנות בביילבזייג, הרב ר׳ ישעיה אלימלך רייבסקי ז״ל, בנו של הרב הגאון ר׳ יחזקאל אברהם, אב״ד דק״ק סעליטץ, מחבר הספרים ״בנין יחזקאל״ חלק א׳ — שו״ת, וחלק ב׳ על הפתיחות של הפרמ״ג.

רבי ישעיה אלימלך היה מגזע היחס, וכדברי אביו בהקדמת ספרו ״בנין יחזקאל״ הנ״ל:

ולמען למלא חפץ בניי הרבנים היקרים שליט״א שידעו מקור מחצבתם. שישתוקקו שיגיעו מעשיהם למעשה אבותיהם. הנני לציין, אבי מורי הרב המאה״ג מ׳ ישראל נתן נטע ז״ל דומ״צ דק״ק אפטא. בהרב המאה״ג ר׳ מיכאל ז״ל דומצד״ק שידלאווצא. בהרב הצדיק ר׳ אליעזר ז״ל בהרב הצדיק ר׳ מיכאל ז״ל. בן הרב הצדיק החסיד והטהור איש מופת המקובל ר׳ אליעזר זצוקללה״ה

ז) אטלס ״עץ חיים״ כרך י״ג עמ׳ 120.

ח) מרשימותיו של הרה״ח ר׳ ליב קאליש שליט״א (בנו של הרה״צ רבי ירמיה קאליש מאפלה זצ״ל).

ספר

שאלות ותשובות

בנין יחזקאל

חלק ראשון

אשר חברתי הצעיר באלפי **יחזקאל אברהם** בן ויחיד לאדוני אבי הרב המאה"ג מו"ה **ישראל נתן נטע** זצ"ל דומ"צ דק"ק אפטא. ולאמי מורתי אשה יראת ד' מרת רייצל ז"ל, אשר הטיתי שכמי לסבול עבודת הקודש מלפנים בעיר טרלא, וזה רבות בשנים אשר נתקבלתי לפה עיר סאליטץ, ד' יכוננה עליון:

ושם הספר הוא לרמז שם אבי מורי הרב המאה"ג זצ"ל כי הר"ת מבנין יחזקאל הטה **יחזקאל בן ישראל נתן נטע**:

בילגורייא

בדפוס **נטע קראנענבערג**

שנת **תרפ"ח** לפ"ק

SEFER BINJAN IECHESKEL.

t. j. Komentarz na Talmud

Skład. w Druk. N. KRONENBERGA, Biłgoraj wojew. Lub. (Poland)

אדרעסא של המחבר

Rabin A. CH. Rajowski Solec nad Wisłą (z. Radom)

נשאלתי מבני האברך החריף כר מו"ה ישעי' אלימלך שליט"א וכעת הרב המאה"ג אבד"ק **ביאלברזינ** לברר הלכה באם בישל בשר כשר בקדרה שבישלו בה בתוך מעל"ע בשר טרפה שמן, ואח"כ צלו הבשר עם שאר בשר כשר, אם יש להתיר הבשר השני ולומר דאין איסור בלוע יוצא בלי רוטב, והגם דבלוע שמן יוצא אולי כיון שהי' בלוע בכלי נחשב ככחוש, זה תו"כן שאלתו :

מתוך שו"ת בנין יחזקאל (סימן ט"ו)

נשאלתי מבני הרב המאה"ג אבד"ק ביאלברזינ, ראובן שכר דירה מעכו"ם ונתן כסף ועשה קאנטראקט, ובאותו החצר דר ישראל אחד אשר התעתד להעתיק דירתו לדירה אחרת ולהניח פנוי את דירתו לעכו"ם בעה"ב, ועל סמך זה השכיר העכו"ם בעה"ב דירת עצמו לראובן, בחשבו שיעתיק מגורו לדירת הישראל שבחצרו, שתשאר פנוי', וכאשר שמע הישראל שדר בחצר שראובן שכר את דירת של עכו"ם, לא רצה להעתיק דירתו ולהניחה פנוי' עבור העכו"ם, כי הי' לו איזה טעם, שלא נכון לפניו שידור ראובן בחצר הזה, ויען מפאת חק המשתורר לא הי' ביכולת עכו"ם להוציא את הישראל מדירתו, נאלץ העכו"ם למלא רצון הישראל שלא להניח את ראובן לדור בחצרו, והשכיר דירת עצמו לשמעון, וראובן הוכרח לקחת חזרה את כספו מיד העכו"ם, כי מי יכול לדון עם מי שתקיף ממנו, עתה טוען ראובן ששמעון אסור לו לקבוע דירתו שמה מפאת עני המהפך בחררה, ומפאת כי קנין כסף ושטר קונה שכירת קרקע ובפרט מעכו"ם, וא"כ הדירה היא שלו, וגם החזקה היא שלו, ואל חדר"ג לענין החזקות, ושמעון טוען כי יש אומדנא שאם הי' יודע העכו"ם שלא יניח לו הישראל לתוך דירתו לא הי' משכיר את דירתו לראובן, כי לא יוכל לדור בחוץ, וא"כ יכול העכו"ם לבטל שכירתו מכח אומדנא דמוכח, כמו בזבן ארעא אדעתא למיסק לארעא דישראל, וכיון שבטלה השכירות, יכול לשכור מי שירצה :

מתוך שו"ת בנין יחזקאל (סימן כ"ג)

מנוחתו כבוד בשידלאווצא נפטר בערב שבועות תקי״ז. היה גיסו של הפנים מאירות ז״ל נמשך יחוסם לפי הקבלה עד רבינו הטור והרא״ש ז״ל זי״ע ועכ״י.

אמי מורתי אשה יראת ד׳ מרת רייצל ע״ה בת הרב החסיד המפורסם מ׳ אברהם ז״ל, בהגאון מ׳ אהרן זצלל״ה מ״מ דק״ק אפטא בהגאון מופת הדור מ׳ ישעי׳ זצ״ל אבד״ק קאלבסוב בהרה״ג מ׳ משה ישראל דוד זצ״ל אבד״ק מעליץ בהרב הגאון מ׳ ישעי׳ זצ״ל אבד״ק עיר חדש סמוך לקראקא בהגאון הגדול מ׳ אלי׳ ליקאוויער זצ״ל בהגאון הנשר הגדול מ׳ אלעזר אשכנזי בעהמ״ח ספר מעשה ד׳. והרב מ׳ ישעי׳ זצ״ל אב״ד מעיר חדש הנ״ל הי׳ חתן הגאון תפארת הזמן הויכר רבי ר׳ איצק אבד״ק קראקא ובנו הרב מ׳ משה ישראל דוד הנ״ל הי׳ חתן הגאון גדול בדורו מ׳ יעקב אהרן זצ״ל מליסקא שחתם א״ע בן הרב מ׳ מרדכי מאפטא והרב מ׳ יעקב אהרן מליסקא הנ״ל הי׳ חתן הרב המפורסם מ׳ אברהם ר׳ אליעזרס מליסקא.

רבי ישעיה אלימלך נשא בהיותו בן י״ג שנים את בתו של כ״ק אדמו״ר רבי שמחה בונם מוורקי, אטווצק זצ״ל, מרת צבייליה .[ט]

[אגב, הרה״ק רבי שמחנה בונם מאטווצק הי׳ חתנו של רבי אליהו הרץ, לרבי אליהו הרץ — היה חתן — רבי צבי מוזס, בנו של רבי יודל מוזס, שהיה בנו של רבי אלכסנדר זיסקינד מוזס — שהיה חותנו של רבי נח שחור מביאלא זצ״ל חותנו של כ״ק אדמו״ר בעל ה״אמרי אמת״ מגור זצ״ל].

הרב שמואל תנחום רובינשטיין שליט״א, אב״ד בת״א כיום, שהיה בתקופה ההיא בעיר בייליבז״ג. והכיר היטב את רבי ישעי׳ אלימלך, מתארו כאיש בעל צורה נאה, תלמיד חכם מופלג, ואיש שיחה נעים גם בדברי תורה וגם במילי דעלמא.

לרבי ישעי׳ אלימלך נפטרו שני ילדים בצעירותם, בהלוויתה של בתו בלומה ע״ה שנפטרה הספידה אביה הרב זצ״ל הספד מזעזע, ובו אמר[י]:

״מה אוכל להספיד ילדה רכה כל כך, אך זאת אוכל לספר לזכותה, כי היו לה כבר מילדותה יסורים קשים, וכמה פעמים התעוררתי באמצע הלילה, וראיתי כיצד הילדה הרכה הזו לוקחת סכין, וחפצה ליטול נפשה בכפה ולגאול עצמן מן היסורים רח״ל, נגשתי אליה והסברתי לה כי עפ״י התוה״ק הרי זה חטא בל יכופר לאדם ליטול בעצמו את נפשו עצמו. והיא שמעה לקולי והניחה לזה, וסיפור זה יהיה לה לזכות״. סיים אביה זצ״ל.

לרבי ישעיה אלימלך וזוגתו הרבנית נולדו עוד שלשה ילדים בריאים.

הרב ישעי׳ רייבסקי זצ״ל נפטר במיטב שנותיו בשנת תרצ״ו .[יא]

ט) ראה: ״אתמולי״, איטה קאליש. ת״א. ע׳ 37.

י) עפ״י עדותו של ר׳ חיים שמחה גולדברג שיחי׳ שהיה בהלוויה זו.

יא) באטלס ״עץ חיים״ כרך י״ג ע׳ 84 נזכר שנפטר בשנת תרפ״ח, התאריך הנ״ל נקבע עפ״י עדות ברורה של יוצאי העיר. (בקונטרס ״דרכי משה״ לרבי משה בעראנט ז״ל נדפסה הסכמתו של רבי ישעיה אלימלך ״חונה בק״ק ביאלבזשעג״, מהתאריך ״יום ב׳ פ׳ תצא תרצ״ה לפ״ק״).

אודות פטירתו הפתאומית מספרים שרידי העיירה סיפור נורא.

רבי ישעיה אלימלך ביקש שלא יתנו לא׳ לשחוט בעיירה, אך הוא הצליח למשוך אחריו חלק מהמון העם, והמשיך לשחוט, אח״כ הלך אתו אחד והלשין לשלטונות שישנה בעיר שחיטה שחורה השיכת לרבנים וכו׳, והזמינו את רבי ישעי׳ אלימלך למשפט, אמר רבי ישעי׳ אלימלך:

רבש״ע! במקום ללכת למשפט לפני גוים, תקח אותי אליך...

ואכן, שבוע לפני זמן המשפט, נפטר רבי ישעי׳ אלימלך בפתאומיות והוא במיטב שנותיו.

ילדיו של רבי ישעי׳ אלימלך היו, בנו שמחה בונם, אודותיו ראה להלן במאמרו המצוין של הרב שמואל תנחום רובינשטיין שליט״א המספר על התקופה בה למד עמו בילדותו, נהרג בשנות השואה — הי״ד.

בתו של הרב, שרה רייצ׳ה, נשלחה ללמוד לסמינר ״בית יעקב״ שבקרקוב, וכשהגיעה לפירקה נשאה לאברך החשוב רבי אלימלך בלומנפלד.

רבי אלימלך בלומנפלד למד בימי נעוריו ב״מתיבתא״ שבוורשא, אח״כ הלך ללמוד תורה מפי הגה״ק רבי יחזקאל מאוסטרובצה זצ״ל, שם יצא שמו לשם ותהלה עד שנלקח אחר כבוד לחתן אצל הרב רייבסקי ז״ל.

במאמרו של הרב ש״ת רובינשטיין שליט״א מתאר באריכות רבה את רבי אלימלך בלומנפלד וביקורו בעיר בתור חתן ודרשתו הנפלאה.

מפי שרידי הקהילה שמענו גם רבות על פעילותו הנמרצה של רבי אלימלך בתור רב הקהילה, אחרי פטירתו הפתאומית של חותנו בשנת תרצ״ו.

רבי אלימלך בלומנפלד היה לומד שיעורי תורה רבים עם בני קהילתו, במדרש, בבלי, ירושלמי ורמב״ם, כשניחון בהסברה נפלאה שבעזרתה היו שומעי לקחו נהנים לשמוע דבריו ושעוריו.

בתקופת השואה נלקח רבי אלימלך ע״י הנאצים ימ״ש לעבודה קשה ביותר, ונפטר מעוצר רעה ויגון בשנת ת״ש ממחלת הטיפוס.

בהלוויתו הספידו רבי יחיאל מאיר גולדברג הי״ד. ואמר בין דבריו:

״מפני הרעה נאסף הצדיק״, הצדיק נאסף כדי שלא יראה את הרעה...

כך נפטר אחרון רבני העיירה ביאליביז׳יג.

יהי זכרם ברוך!!!

[illegible]

סכסוך בנוגע לרבנות בילובז׳יג נזכר במכתב דלהלן מאת רבי יוסף אלעזר זצ״ל חתנו של הרה״ק רבי שרגא יאיר זצ״ל אל הג״ר משה נחום ירושלימסקי זצ״ל מקיעלץ. המכתב נמצא בגנזי ״מכון שוקן״ בירושלים. ומספרו 1591. תודתנו להם על הרשות להדפיסו

את הרבנית [illegible] אחרי מות [illegible] הרבנית של [illegible]
רצונה בחיים חיותה של הרב זצ"ל. והחליט [illegible]
[illegible] כי [illegible] שהיה רצונו [illegible] כי [illegible]
[illegible] רצונה לקבל [illegible]
[illegible] בדבר כל [illegible] הקהל [illegible]
ואחרי מות [illegible] הרבנית [illegible]
כתבתי להם כי אין רצונו [illegible] בחיים
חיותו של הרב כי אם רצונה להחליט [illegible] של הרב
[illegible] והקהל [illegible] אחר [illegible]
[illegible] הרב זצ"ל נפטר [illegible]
[illegible] הקהל [illegible] הרבנית [illegible]
[illegible] חתימות [illegible]
הרב [illegible]
[illegible] הרב [illegible] רצונה [illegible]
[illegible] להם [illegible]
[illegible]
[illegible] הרבנית [illegible] וכן [illegible]
כל בני הקהל ~~[illegible]~~ [illegible] אחר [illegible]
[illegible] ונתן להם [illegible]
[illegible] והרב [illegible]

והיה [illegible]
כי [illegible]
[illegible]
[illegible] הרבנים [illegible]
[illegible]

אסור להרחת ולדון בלא נחוץ וזה אינו כל דין ודאי
קמוד עשי' לדת מש' אסור להרחת ולדון בלא
אמה אלא כתב ועלה דעת' למין כמו התורה
ולאמן מש' להשוא ולתת עוד עלגן והנה נודעתי ולא
יהי' משל אשר אחד לעם בואלבוטן שמו ר' יונתן
רוזגין בגרריג אשר יש לו דת' עם. אחד
מהן' עשו יוט ושמע את פני כל העין'
אלה דבקי' ידיו ואוהבי עני' הדוגו' ואלש
תנשתא מוהט' ובמהק' ושרכו אשר יקבלות
עם הכפתם הדקים במלה' ואת תת המצות
יחום בדשנות ובכשות הר' יוסף צורף
המופלק הב'
שמו של הרב הנ'

והנה שלח לו שני מורקים למשל ושלח לשו
משתה דוקודנר על המדם הרצוף פה'

כ״ק אדמו״ר רבי שרגא יאיר רבינוביץ זצ״ל

את העיירה ביילביז׳יג פיארה שלשלת האדמורי״ם נכדי הרה״ק ״היהודי הקדוש״ מפרשיסחא זצ״ל.

רבי שרגא יאיר זצ״ל שקבע מושבו בעיירה ביילבז׳יג, היה בנו השלישי של הרה״ק רבי נתן דוד רבינוביץ זצ״ל משידלאווצא בנו של הרה״ק רבי ירחמיאל זצ״ל בנו יחידו של הרה״ק היהודי הקדוש מפרשיסחא זצ״ל.

רבי נתן דוד זצ״ל, הוכר בפי כל צדיקי דורו כקדוש עליון, ונפלאות סיפרו על הנהגותיו בקודש ומופתים נוראים יצאו מחדרו, בפרט בענייני תיקוני נשמות, וידועים סיפורים רבים בנוגע להמוני היונים שהיו מתפרנסים בחצרו, והופיעו בקביעות שם. ואחרי פטירתו נעלמו כליל.

רבי נתן דוד זצ״ל נפטר לבית עולמו בגיל נ״ב שנים בז׳ מרחשוון תרכ״ו, אותה שנה עליה אמרו צדיקי הדור, כי בתיבות ״כי ביום הזה יכפר עליכם״ הגי׳ של ראשי וסופי התיבות ״תרכ״ו״, ורמזו בזה, כי בשנה זו צריכים צדיקי הדור לרחמים רבים, ואכן באותה שנה נפטרו כמה ממאורי החסידות, רבינו ה״חדושי הרי״ם״ מגור בכ״ו אדר, רבינו ה״תפארת שלמה״ מרדומסק בכ״ט אדר, רבינו ה״צמח צדק״ מליובאויטש בי״ג ניסן, ורבינו רבי נתן דוד זצ״ל כאמור.

★ ★ ★

רבי נתן דוד זצ״ל נטע ארבעה ארזים בישראל. בנו הבכור הוא הרה״ק רבי צמח ברוך, חתנו של הרה״ק רבי אלעזר מקוזניץ בנו של הרה״ק רבי משה בנו של הרה״ק המגיד מקוזניץ זצ״ל, הוא הנהיג חסידים עוד בחיי אביו, נפטר בקיצור ימים בשנת תרנ״ב והוא בן נ״ו שנים.

בנו השני היה הרה״ק רבי פנחס מקינצק זצ״ל, נפטר בכ״ב אלול תרס״א.

בנו השלישי היה הרה״ק רבי שרגא יאיר מביילבז׳יג זצ״ל.

ובנו הרביעי היה הרה״ק רבי יעקב יצחק מביאלא זצ״ל, מח״ס ״דברי בינה״, חתנו של הרה״ק רבי יהושע מאוסטרובה זצ״ל בעל ״תולדות אדם״, בנו של הרה״ק רבי שלמה ליב מלאטשנא זצ״ל, ממנו הסתעפו חסידויות: פרצובא, לברטוב, שעדליץ, וביאלא.

★ ★ ★

רבי שרגא יאיר זצ״ל נולד בשנת תר״י לאביו רבי נתן דוד זצ״ל.

דבר פלא מספר חתנו, רבי יוסף אליעזר, בנו של אחיו הרה״ק רבי פנחס זצ״ל, בהקדמתו לספר ״ארון עדות״ (על מועדים): ״כאשר שמענו ונדעם מאא״ז הה״ק

איש אלקים משידלאווצע זצוקלה״ה, כאשר הסתופף בצל קודש איש אלקים מהר״ם מפרמישלאן זצוקלה״ה, והגיש אליו פתקה, ובהגיע אל שם כ״ק מרן דודי וחותני זצוקלה״ה, אמר עליו שהוא בעל רוח הקודש״...

והדבר פלא, כי כשנפטר הרה״ק ר״מ מפרמישלאן בכ״ט אייר תר״י, היה רבינו זצ״ל רק בן עשר שנים, וכבר נאמרו עליו דברים שכאלה.

עם פטירת אביו, נתמנה לאדמו״ר לאלפי חסידיו, ולמרות גילו הצעיר, כ״ו שנים, דבקו בו כל זקני העדה, ומינוהו כמנהיג ואדמו״ר עליהם.

באותה עת, העתיק דירתו משידלובצא לביליבזיג, שהיתה סמוכה לשדילובצה.

דבר נפלא מביא חתנו (בזוו״ר) הרה״ק רבי חיים אלעזר ממונקאטש זצ״ל בקונטרס ״מילי דהספידא״ שהדפיס לזכרו (בראטיסלאווא תרפ״ב):

והרבה פעמים עסקתי עמו בדברים בביאלאבזעג בעת בריאתו, מדוע לא יקבע דירתו בשידלאווצי, וכפי הנראה הכוונה פנימית היה לו מה שנמנע לקבוע דירתו שם בחייו, כי ירא מפני אריכות ימיו לאשר ידע כי שם יהיה מקום מנוחתו באהל קבר אביו זי״ע וכאשר הכירו יודעיו מתוך דיבוריו, ע״כ אישתמיט והמשיך זה ימים ושנים ולא הקדים אנפשיה. ורצון יראיו יעשה, ועשו רצון צדיק אחרי פטירתו זי״ע וכנ״ל עכ״ד שם.

★ ★ ★

רבי שרגא יאיר זצ״ל היה בזוו״ר חתנו של הרה״ק רבי שמעלקה מסאסוב זצ״ל בנו של הרה״ק רבי משה לייב זצ״ל, (אודותיהם ראה באריכות בספר ״בית שלמה״, תולדות הרה״ק רבי שלמה ממונקאטש זצ״ל שהיה ג״כ חתנו של הרה״ק רבי שמעלקה זצ״ל), כשנשא את בתו, הרבנית הצדקת המפורסמת מרת דינה רחל ע״ה, (ראה בספר דברי תורה להרה״ק ממונקאטש זצ״ל חלק ט׳ אות נ״ט אודותיה).

סיפורים נוראים מובאים אודות רבינו זצ״ל, המונים היו באים אל רבינו זצ״ל בעניני ישועות ורפואות, וכדברי בנו **רבי נתן דוד** זצ״ל בהקדמתו לספר ״ארון עדות״ (עה״ת):

״שהיה משתדל לטובת כל העולם בכלל.. ובפרט, כן היה כ״ק מרן אבי אדמו״ר זצ״ל עד הרגע האחרונה לא זז מתוך רעיוניו צרות הכלל והפרט״...

אודות ספרו זה, כותב בנו הרה״ק רבי נתן דוד זצ״ל בהקדמתו:

ואם אמרתי לספר בשבח הספר ולבאר משפט מעשהו ועל מה אדניו הטבעו לבי סוערת. אולם שמעתי רמז מפיו הקדוש שהלך בדרכי חידושי תורתו בעקבות זקנו הגאון הקדוש **היהודי** מפרשיסחא זצ״ל זי״ע שגם הוא דרש התורה הקדושה בדרך גמטריאות ורמזים כמבואר בספר תפארת שלמה (ר״פ מצורע) מהרה״ק מראדאמסק זצ״ל עיי״ש. ודרך הקודש הזה ירושה הוא לו מאבותיו הקדושים זצ״ל. ואמר על זה ענין גדול שלכל אדם נתן הקב״ה חלקו לחדש בתורת ה׳ כמבואר בסה״ק ובאם ח״ו לא הספיק להוציא לאור עולם את חלקו אז נותן הקב״ה חלקו לבניו ולבני בניו. ולא עוד

ספר

אָרוֹן עֵדוּת

על חמשה חומשי תורה.

מהני מלין יקירין. עטיקין וטמירין. שיצאו מפום קדוש ממלל רברבן. גבר די רוח אלהין קדישין בי׳ וכל רז לא אנס לי׳. קדוש עליון נורא. אספקלריא מאירה. מנורה טהורה. אשר גלי׳ לדרעי׳ ונפל נהורא. תקן ועשה אזנים להורה. לגלות פלאים ברמזים נפלאים. רזין וטמטונים. כאחד מן הראשונים. ה״ה כ״ק ארומ״ר אור שבעת הימים. סבא קדישא. עטרת תפארת ישראל. שלשלתא דיחוסא. ככוד שמו נאה לו. הרב ר׳ **שרגא יאיר** זצללה״ה. מביאליברזיק: **בן** לאותו צדיק קדוש וטהור הרב ר׳ **נתן דוד** זצללה״ה משידלאווצי. בהקדוש איש אלקים **הרבי** ר׳ **ירחמיאל** זצללה״ה מפרשיסחא. בהגאון איש אלקים נורא **היהודי** הקדוש בפרשיסחא. חתן הרב הקדוש והטהור ר׳ **יקותיאל שמעלקא** זצללה״ה מסאס״ב. בהרב הקדוש המפורסם. איש אלקים נורא **הרבי** ר׳ **משה ליב** זצללה״ה מסאסוב זי״ע ועכי״י אמן:

יצא לאור ע״י כ״ק מרן שליט״א בן המחבר זצללה״ה

אלא שגם חלק תורתו של זה אשר יצא מפיהם של בניו ובני בניו נחשב לו כאילו יצא מפיו ממש. והדבר הזה היה מרמז מרן אבי זצ״ל בכונת הכתוב (ישעיה נ״ט) ואני זאת בריתי אותם וגו׳ ודברי אשר שמתיך בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו׳. ואמר שיש להעיר בזה דאי היה כתוב ודברי אשר שמתי בפיך ובפי זרעך ובפי זרע זרעך לא ימושו וגו׳ אזי יוצדק שפיר הבטחת הקב״ה על כולם דלא ימושו דבריו יתברך מפיהם אבל כאשר דשימה בפיהם לא נאמר רק ודברי אשר שמתי בפיך א״כ הבטחתו ית׳ דלא ימושו דבריו יוצדק רק לאביו אבל לא לזרעו ולזרע זרעו. עוד יוקשה לכאורה כי תיבת מפיך הוא מיותר ודי לומר ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו וגו׳. אבל לפי הנ״ל יוצדק שפיר כונת הכתוב ודברי אשר שמתי בפיך אם ח״ו לא תספיק להשלים חלקך לא ימושו וגו׳ ומפי זרעך וגו׳ כי המה יהיו מוציאים לאור עולם את חלקך בתורתו הקדושה, ותיבת מפיך מרמז דדבריו ית׳ אשר שם בפיו של אביו לא ימושו מפיו ממש לעולם כי יהיו נחשבים כאילו יצא מפיו ממש בבחי׳ ודובב שפתי ישנים.

והנה הספר הקדוש הזה קרא אותו כ״ק מרן אבי שר התורה זצ״ל זי״ע בשמו **ארן עדות** כחשבון שמותיו הקדושים שתי המאורות הגדולות **״שרגא יאיר״:** והטעם שרמז שמותיו בארן עדת דיקא אמר כי משם נחצבת שורש נשמתו הטהורה כידוע מכתבי האריז״ל ומרבינו הרמב״ן ז״ל שכל שמות אנשים שהמה שורש נשמותיהם נרמזים איש איש על דגלו ועל מקומו בתורתינו הקדושה עכד״ק. ואם כי נסתרה דרכו להבין עומק כונתו בזה אבל האמת יורה דרכו כי היה לו כל תכונות הארן, כמו שהארן היה מכסה התורה כן הוא זצ״ל היה הצנע לכת עם אמירת חידושי תורתו וכמו שהארן הי׳ נושא את נושאיו בפרט ובכלל והיה מתהלך עמהם בכל צרותם כן הוא זצ״ל היה נושא את נושאיו היינו הנלויים אליו בפרט וגם היה הולך עם הכלל ישראל בכל צרותם עד הרגע אחרונה מרגעי ימי חייו. עכ״ד שם.

להלן הוזכר חלקו הרב של החסיד המופלג **רבי שמואל שמרל גולדברג ז״ל** בכתיבת ועריכת ספר זה ״ארון עדות״.

במהדורה החדשה של הספר שי״ל בבני-ברק בשנת תשמ״ג נוספו לספר תולדות הגאון הקדוש המחבר זצ״ל, הקדמת **כ״ק אדמו״ר מביאלא לוגנאו שליט״א** ועוד הוספות חשובות מדברי תורה שהובאו בשמו של הגה״ק המחבר זצ״ל בספרים שונים.

כנראה שנסע בצעירותו גם להרה״ק רבי חיים מצאנז זצ״ל בעל ה״דברי חיים״, וכפי שנראה מהסיפור דלהלן המובא בספר ״בית צדיק״ (להר״ר אליעזר צבי ציגלמן ז״ל) ע׳ כ״ד וז״ל:

פ״א נסע הה״ק בוצ״ק פום ממלל רברבן ר׳ שרגא יאיר זצ״ל לקבל פני קדשו של הגאוה״ק מהר״ח מצאנז זצ״ל, וכשנכנס אצלו לנוה קדשו מצא את הגאוה״ק מהר״ח ז״ל מקפיד על איש אחד מאנ״ש, פתח הה״ק מהרש״י הנ״ל את פה קדשו ושאל

להגאוה״ק מהר״ח ז״ל, האם יש בזכרוניכם דברי אדמו״ר התנא האלקי הרבי ר׳ דוב בער ממעזריטש זצללה״ה שאמר על הפסוק של נעליך מעל רגליך וגו׳.

ענה לו: איני זוכר.

אזי אמר לו ההי״ק מהרש״י את דבריו הקדושים על הפסוק הנ״ל וזהו, כי השי״ת אמר למשה, היינו להצדיק הדור שנקרא בשם משה כדאי׳ בגמרא משה שפיר קאמרת ותיבת נע״ל מתיבת נעליך עולה נוטריקון ״**נ**שיכה ״**ע**קיצה ״**ל**חישה, שזה רומז למאמר המשנה: הוי זהיר בגחלתן וכו׳, שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף, והרצון בזה, שהפסוק מזהיר לצדיק הדור שלא יקפיד ולא יכעוס כלל וכלל, שאם יקפיד יזיק להאדם שמקפיד עליו יען שנשיכתן נשיכת שועל וכו׳, א״כ יהי׳ הקפדת הצדיק פועל יוצא להזיק ח״ו והצדיק צריך להיות טוב כמאה״כ אמרו צדיק כי טוב, ע״כ אמר הקב״ה לצדיק הדור שנקרא משה של נעליך כנ״ל עכדה״ק.

השיב לו ההי״ק מהר״ח זצוקללה״ה: הלא מבואר בתוה״ק שמשה רבינו ע״ה עצמו ג״כ הקפיד ואמר, מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש, וא״כ על כרחך כיון שהקפדתו הי׳ בשביל כבוד שמים הוא טוב ואינו מזיק.

אז פתח הרבי הק׳ רש״י שליט״א פה קדשו ואמר, כי דברי המגיד זצוקללה״ה אינם מוקשים כלל וכלל, דזאת התשובה מהפסוק, מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש אינו תשובה כלל, די״ל שהקפדתו של משה לא הי׳ ח״ו כהקפדת שאר אנשים רק שעל הגוון והלבוש החיצוני הי׳ נראה כמקפיד, אבל בפנימיותו הי׳ מלא אהבה וכ״ט לבית ישראל, וי״ל בדרך רמז כי הר״ת ״**מ**דוע ״**ל**א ״**א**כלתם ״**א**ת ״**ה**חטאת ״**ב**מקום ״**ה**קודש הם מל״א אהב״ה, שבפנימיותו הי׳ מלא אהבה ורב טוב לישראל ואדרבה בזה ההקפדה שעל לבוש החיצוני השתיק הקטיגור עכד״ק.

★ ★ ★

בשנת תרע״ז היתה שריפה גדולה בעיר בייליבז׳יג, יצא רבי שרגא יאיר ואמר:

״כל זמן שאני כאן בביתי, לא תפגע כאן האש״.

ואכן, האש הגיעה עד ביתו של רבינו זצ״ל ונעצרה וכבתה.

כעבור זמן קצר פרצה דליקה נוספת, בה נשרף גם ביתו, אז עבר רבינו זצ״ל לעיר ראדום, שם חי את שנותיו האחרונות, כשסביבו חסידיו הנאמנים שעברו עמו יחדיו לראדום.

בשנת תרע״ב שמע א׳ ממקורביו אותו מתאנח, ושאל אותו על זה, אמר לו: כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ״מאה ועשרים״ עולה בגי׳ תרע״ב. ויותר לא אמר לו (קונטרס זר זהב בסו״ס ארון עדות ע׳ 88).

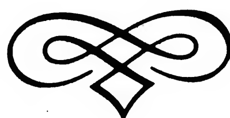
ואכן בי״ג סיון שנת תער״ב נפטר רבינו זצ״ל ונטמן באהל אביו זצ״ל בעיר שידלווצא.

חתנו בזוו״ר הרה״ק ממונקטש זצ״ל הדפיס קונטרס בו הוא מפליא אודות חותנו זצ״ל.

★ ★ ★

רבינו השאיר אחריו את בנו יחידו הרה״ק רבי נתן דוד זצ״ל, ששב לעיר זקנו, שידלובצא, וכיהן שם כאב״ד וכאדמו״ר לאלפי חסידים (בספר ״נפלאות היהודי״ ובספר ״מי מנוחות״ (פיוטרקוב תר״ע) ד״ת ממנו). ונפטר אף הוא בדמי ימיו בכ״ח שבט תרע״ט, בנו הרה״ק רבי חיים ישראל שלום יקותיאל זצ״ל מילא את מקומו (היה חתנו בזוו״ר של הרה״ק רבי משה בצלאל אלטר מגור זצ״ל בנו של מרן בעל השפת אמת זצ״ל), נספה בשואה, ביום י״ב תשרי תש״ג. הי״ד.

שתי בנות היו לרבינו זצ״ל, בתו האחת נשאה כאמור להרה״ק רבי חיים אלעזר ממונקטש זצ״ל ובזוו״ש (אחרי שלא נפקדו לי״ע) נשאה להרה״ק רבי חיים מאנטיני׳, בנו של הרה״ק רבי ברוך מויזניץ זצ״ל. בתו השניה, נשאה לבן אחיו, הרה״ק רבי פנחס מקינצק זצ״ל, רבי יוסף אליעזר זצ״ל, שכיהן כאב״ד ואדמו״ר בראדום, אח״כ כיהן בוואנחצק, ווירז׳יבניק, נספה בשואה בט׳ תשרי תש״ג עם כל בני ביתו הי״ד.

בעה"י

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

מאמר

מילי דהספידא

הספדים אשר נשאתי על שלשה מטיבי לכת שהן ארבעה נפלאו ממני והלכו מאתנו למנוחות, ואותנו עזבו לאנחות, יעזרנו ה' ברוב ברכות, ושובע שמחות.

א) דו"ז רבינו הרב הקדוש המפורסם אור יקרות וקפאון וכו' לו דומי' תהלה מוהר"ר שרגא יאיר זצללה"ה מביאלאבזעג [בעה"ס ארץ עדת] וגם על אודות בנו ה"ה ש"ב הרב הגה"צ המפורסם סוע"ה וכו' מוהר"ר נתן דוד זצללה"ה אבד"ק שידלאווצי.

ב) דודי הרב הגה"צ המפורסם וכו' בו"ק חו"פ נהורא נפישא מוהר"ר משה יהודא ליב שפירא זצללה"ה אבד"ק סאסוב ובק' סטריזוב.

ג) ידידי הרב הגאון החסיד וכו' מו"ה אליעזר צוקער זצללה"ה רבדק"ק בערעגסאס.

כל אלו חוברו יחדיו במחברת, לזכרון תפארת, עד כי נזכה בב"י בקרוב לצנ"פ מלוכה ולהשיב העטרת, לעיר המחוברת.

חיים אלעזר שפירא

(אבדק"ק מונקאטש והגלילות יצ"ו

בלאאמו"ר הגאון הקדוש מאור הגולה, לו דומי' תהלה, בעל דרכי תשובה, באר לחי ראי, שו"ת צבי תפארת, ושארי ח"י. זי"ע, ולמעלה בקודש דור דור זי"ע.

בראטיסלאווא—תרפ"ב

הספדו של חתנו (בזיוו"ר) של רבינו זצ"ל, הרה"ק רבי חיים אלעזר ממונקאטש זצ"ל על רבינו זצ"ל

בעה"י,

בשנת תרע"ב בימות הקיץ, בחדש תמוז נודע לי בעוה"ר השמועה רחוקה וקרובה ללבי וללב כל ישראל מכיריו ויודעיו כי נסתלק כ"ק דודי זקיני שהיה חותני [בזיוג הראשון] ה"ה הרב הקדוש איש אלקים שר התורה. בוצינא דנהורא. עמיקא וטמירא. ברזא יקירא. רבים הלכו לאורו אדמו"ר **מו"ה שרגא יאיר זצללה"ה** מביאלאבזעג, שנפטר בק' ראדום ביום י"ג סיון והובילוהו בני ישראל גומלי חסד לאלפים שהלכו אחרי מטתו וישאוהו כמו ששה פרסאות לק' שידלאווצי לאהל קבר אביו הרב הקדוש המפורסם איש אלקים מוהר"ר נתן דוד זצללה"ה.

והנה איך אוכל לתאר בחרט עלי גליון רוב צערי וכאבי. ובכיית והמיית לבבי. ואמרתי אעלה על ספר עכ"פ איזה דברים מילי דהספידא אשר עלה על לבבי אז אפס קצהו תראה וכלו לא תראה כי לתאר ולספר בשבחו אין באפשרי כי הי' מרגניתא יקירא דלית לי' טימא (וכאשר צוה לו אביו הקדוש הנ"ל לפני פטירתו שיחזיק במדת והצנע לכת עם אלקיך) ונפלאות עניניו ונוראותיו הי' כחד מן קמאי זי"ע [ותוכלו לראות מחכמת תורתו. ודרכי עבודתו. מאשר נדפס עתה חיבורו "ארון עדות" עה"ת. אך גם זה הוא מיעוטא דמיעוטא כמעט כטיפה מן הים מחכמתו מאשר חידש והעלה באמרי חידושי תורתו במוחו ולבו ולפעמים הגיד לפני איש וגם אני כתבתי לפעמים מח"ת אשר שמעתי מפיו הקדוש].

ואמרתי בזה עה"כ (יחזקאל כ"א) והי' כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים וגו'. הנה יש לדייק מה שדייק קרא בכל אלו במלת "כל" לב וכן "כל" ידים "וכל" רוח. ובאמת בש"ס כתובות (דף ס"ב ע"א) שקלי וטרי בזה במ"ש "כל" בכל אלו בזה לענין מה דאמרו שם אנחה שוברת (רק) חצי גופו של אדם עיי"ש והדברים צריכים ביאור. ובתוה"ק הוא דרושים לכל חפציהם. בכל עת ועידן, ובכל סיבה וענין.

ויש להמליץ הכ' הלז בהשמועה כי באה מפטירת דו"ז וחותני הה"ק הנז' אל שמועה כי באה ונמס "כל" לב דהנה מצינו בתורה בפטירת אהרן כהן (בפ' חקת) ויבכו את אהרן שלשים יום "כל בית ישראל". פירש"י "כל בית ישראל" האנשים והנשים לפי שהי' אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו עכ"ל.

וכן ראינו בהצדיק המנוח הלז אשר במקום גדלו. גודל מוחו. ועומק מדתו. בכח עבודתו. ואשר ראיתי בו גם בעת חליו בשנים האחרונות שנחלשו עורקיו מאוד (אדרען פערקאלכונג) כפי"ד הרופאים בשמות אשר יקראו לתחלואי תוצאות (ה' ישמרנו) והוא חליינו נשא בעוה"ר וכ"פ אשר לא יכלו לדבר עמו כלל מרוב חולשתו ועכ"ז בש"ק בסעודת עתיקא קדישא לאחריי הגיד ח"ת כדרכו בקודש ויעף כא' השרפים בגדולות

ונוראות. ברמזים וגמטריאות. פלאי פלאות. וחשבון כמה פסוקים שלימים, יחדיו מתאימים. חברם באמרי פנינים. באופנים שונים. (עיני ראו, ולא זר, ואזני שמעו) ובאותו הזמן לפניו ולאחריו לא נשמע ממנו בסידור כזה דברי חול גם במה שהיה דרכו לדבר בהם הוא בעצמו בעת בריאתו. כי גברה עליו (בזכרונו וגופו) רוב חולשתו. ונראה בעליל אז כי רק הני אמר״י ד״ת לגבוה סלקא וזהו הי׳ ביכלתו מפני חלק נשמתו ממעל מחציו ולמעלה בחלק הקדושה לא שלט בו חולי ומכאוב, למעלה מן הטבע. ושגבה למעלה משכלנו. וגם זאת היו דיבוריו בקדושה אז להמליץ בעד כלל ישראל ולהאריך בזה בדיבוריו (לנו ואנ״ש. תוך חדרו פנימה) כמעט תמיד לא יחשה וכמו שהתענגו הדבקים בו ת״ח וחסידים הקרובים אליו. מנועם קדושת מלוליו. במקום גדולתו (כנז׳) שם אתה מוצא ענותנותו ואהבת ישראל אשר בקרבו למאוד כי גם עם כ״א (אדם פשוט) מהבאים לחסות בצלו וגם מבני עירו הרחיב עמם הדיבור לקרבו ולהתפלל בעדו ולהמליץ בעד כל ישראל בעובדא ומלולא. הן בדברי מליצות והן בתפלה כדי שיגיעו הדברים מלעלה. זאת מגמתו כל היום והלילה.

וז״ש על שמועה כי באה ונמס ״כל לב״ היינו כנז׳ כמ״ש בפטירת אהרן הכהן ויבכו וכו׳ ״כל בית ישראל״ כנז׳ מפירש״י דהיינו האנשים והנשים והיינו כל בית ישראל גם ההמון המאמינים. בכו במרר רב בזכרם אהבתו אליהם ולכל ב״י. אוי מי יעמוד עתה בעדנו להגן ולהמליץ בזכותנו. ה׳ ירחמנו ב״ב. וזהו שדייק בקרא ונמס כ״ל לב ורפו כ״ל ידים וכהתה כ״ל רוח וכ״ל ברכים וגו׳ היינו שכולם הרגישו והצטערו על העדרו כנז׳.

והנה שנותיו היו ע״ב ברמז את מספר ימיך אמל״א והנה שם (בפ׳ משפטים) במסורה את מספר ימיך אמל״א ג׳ דין ואידך ופי אמלא תוכחות. ואידך להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. וחד ואמלא אותו רוח אלוקים, וי״ל עפ״י הנודע שהצדיק שהשלים עצמו בדרכי עבודתו, נמצא שיגיע זמנו להסתלק מן העולם גם טרם ימי זקנתו כידוע מהמדרש בר׳ בון דנסתלק בעודו באבו וכו׳ יגע תלמיד ותיק זה מה שלא יגע אחר למאה שנים וכיוצא. ולאשר ית״ש חפץ בחיי הצדיק ע״כ גם בעת השלים נפשו הוא. מניחו לחיות בעוה״ז בשביל טובת אחרים שישלים נפשם וידריכם כראוי ואמנם יש צדיק אשר עיקר עבודתו בהצנע לכת נתיב לא ידעו טיט עמוק עמוק מי ימצאנו ולא יכלו ללמוד ממנו אחרים כ״כ ונמצא שיסתלק בימי נעוריו כנ״ל ע״כ יש עוד עצה לזכותו. להאריך שנות חיותו. ע״י שיחדש בכל עת דרכים שונים לקוטב עבודתו ית״ש להוציא יקר מזולל וכיוצא להעמיק לדעת לרדוף למצוא את ה׳ וכאשר הוא מחדש חידושי׳ בזה, ונמצא בכל עת שלא השלים עוד דרך זה וכיוצא בכ״ע חדשים לבקרים לאמונת ה׳ ודביקותו ע״כ צריך לחיות כדי להשלים עצמו בדרך ה׳ שמצא לו בעומק יותר.

כמו שמקובל עפ״י מעשה מזקנו של אדומו״ר דו״ז הנספד בזה הוא הגה״ק המפורסם היהודי מפרשיסחא זי״ע אשר הגה״ק המפורסם המגיד מקאזניץ זי״ע שהי׳ זקן גדול וחלש ובכל עת שגברה חולשתו שלח אחרי היהודי הקדוש לבא אליו בעגל״ה ובזמן קרוב מפשיסחא לקאנזיץ לבקרו. והגיד המגיד הקדוש הטעם לאשר הוא זקן

והשלים נפשו כבר וכבר הגיע זמנו להסתלק מן העולם ע״כ שולח אחרי היהודי ומדבר עמו דרכי עבודת ה׳ והיהודי הוא עילוי גדול ועמקן ושומע ממנו בכל עת עצות בדרכי ה׳ מחודשים כנ״ל שנמצא שצריך לחיות עוד להשלים הדרך ששמע ממנו כעת בתוך דיבוריו עמו כן הגיד המגיד הקדוש לבניו הקדושים זי״ע. [ועי׳ מ״ש בדב״ת מהדורא ג׳ אות סא].

ובזה י״ל המשך המסורה את מספר ימיד אמלא (ולכאורה בצדיק שמשלים נפשו יוכל להגיע שיפסיד עי״ז ממספר ימיו ע״י שהשלים נפשו מקודם וישוב לבית עולמו מהר ע״כ זהו העצה לזכותו) ופי׳ אמלא תוכחות (היינו ע״י שיוכיח אחרים וידריכם לתורת ה׳ ועבודתו, ומבאר המסורה כי נחוץ זהו לאשר) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (ומוכן לו שם באוצרות הג״ע שכר אתו רב טוב הצפון לצדיקים ועי״ז יוכל המקטרג יותר ליתן פתחון פה כי אחר שהשלים נפשו ושם מוכן בג״ע אוצרות שכרו הטוב ע״כ מהראוי להשיבו שם לג״ע ושיסתלק מן העולם).

[וכמו שהי׳ פ״א מעשה אצל דו״ז חותני הה״ק המנוח הלז בליל כל נדרי אשר אינגד ואיתנח ושמעו קולו אז שצווח לבני ביתו ואנ״ש שעוררוהו בקולות ובכיות וביקש מהם אז שיניחוהו באמרו כי כבר מונח לו שם אוצרות ג״ע במנוחה ולמה לו עוד לייגע א״ע בעולם השפל והחושך הלז והמעשה הנוראה כולה אינה ענין להציעה בזה עכ״פ מזה יוכלו לשער כמה שכרו עוד שהוסיפו לו בעד עבודתו במשך השנים רבים מאז שנחלש בליל יו״כ (ושנתרפא אז עוד בלילה ההוא אח״כ) ושנים רבות עבד עבודתו בקודש ועכ״פ הלא יוכלו לקטרג ח״ו שיפטר מן העולם כנ״ל] מפני ואוצרותיהם אמלא, ואין עצה רק שימלא פי תוכחות להנהיגם ולהדריכם להסרים למשמעתו כנז׳, וחד [היינו מי שהוא איש מיוחד כמאמר שלמה המלך ע״ה יש אחד ואין שני לו וגו׳ כי הוא איש נעלם בדרכיו ונסתר ואינו מוכיח אחרים ובאמת מתהלך בתומו צדיק בעומק דרכו כנ״ל וזהו נקרא וח״ד היינו איש מיוח״ד לעצמ״ו. ועי״ז שאלה המסורה מה ישיבו נגד המקטרג כנ״ל על איש כזה כיון שאין דרכו כ״כ להוכיח אחרים. ע״ז משיב במסורה] ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת וגו׳ [היינו בחכמת ה׳ ובדעת זה רוה״ק כפירש״י שם להיות דע את אלקי אביך ועבדהו בעומק דרכי׳ חדשים לבקרים בכל עת ועי״ז יש מליצה גם לאיש מיוחד לעצמו כזה שיאריך ימים ושנים] כנז׳ [ועי׳ בחיבורנו דברי תורה מה״ק אות נ״ה].

ובכתובות (דף ק״ג ע״ב) תניא רבי מוטל בצפורי ומקום מוכן לו בבית שערים [פירש״י רבי מוטל בחליו בצפורי ומקום קברו מוכן לו בבית שערים עכ״ל] והתניא צדק צדק תרדוף הלך אחר רבי לבית שערים רבי בבית שערים הוה אלא כיון דחלש אמטיוהי לצפורי דמדליא ובסיס אוירא. יש להמליץ על דו״ז וחמי שהי׳ דר בראדו״ם (אחרי השריפה שהיתה בביאלאבזעג) ומחוץ לעיר במקום אוירא ומקום קברו מוכן לו בבית שערים כפירש״י ולכאורה יש לתמוה מהו ״מקום קברו מוכן לו״ אם שחצבו לו שם קבר בחייו ה״ז סותר לצוואת ריה״ח ז״ל שלא לחצוב קבר בעודו חי והלא גם

להגוסס אסור לחצוב לו קבר אפי' במקום אחר וכמ"ש בש"ע יו"ד (סי' שלי"ט סע' א') ומכ"ש להחולה. וה"ז בכלל אל תפתח פה וגו' אלא ודאי היינו קברות אבותיו של רבי המה הנשיאים ראשי בית ישראל שם היו בבית שערים ונשאוהו אח"כ לשם לקברות אבותיו, וזהו מקום קברו מוכן לו היינו שידעו שזהו קברות משפחתו ואבותיו הקדושים ונוח לו לאדם לקבור אצל אבותיו מכ"ש באבות כאלו ולמעלה בקודש.

וזהו ברבינו אדמו"ר דו"ז וחמי שמקום קברו הי' מוכן לו בשידלאווצי באהל אביו הקדוש זי"ע כנ"ל והרבה פעמים עסקתי עמו בדברים בביאלאבזעג בעת בריאתו מדוע לא יקבע דירתו בשידלאווצי וכפי הנראה כוונה פנימית הי' לו מה שנמנע לקבוע דירתו שם בחייו כי ירא מפני אריכות ימיו לאשר ידע כי שם יהי' מקום מנוחתו באהל קבר אביו זי"ע וכאשר הכירו יודעיו מתוך דיבוריו ע"כ אישתמיט והמשיך זה ימים ושנים ולא הקדים אנפשי' ורצון יראיו יעשה ועשו רצון צדיק אחרי פטירתו זי"ע

והנה אחז"ל בר"ה (דף י"ח) קשה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו. ונודע הקו' בספרים כי ה"ז סותר עם מה שאמרו במד"ר איכה (פ"א־ל"ט) קשה סלוקן של צדיקים יותר מחורבן בית המקדש (ועי' מה שכתבתי בזה במאמר זכרון צדיקים הנדפס בהספד על אאזמו"ר הגה"ק זצללה"ה מפה"ק) וי"ל עוד בזה כי פליגי בסברא ע"ד משל לשני בנ"א חשובים שנתפסו למאסר בידי אנשים רעים ונתונים למכים ביסורים קשים והגלום ורדפום, ונדברו ביניהם הני תרי אינשי שהי' א' מהם עשיר גדול ומוצלח ובעל שפע בכל הטובות ופתאום נהפך עליו הגלגל ונלכד במצודה על לא חמס בכפו ויסורים ועונשים כנז'. וחברו השני הי' איש ידוע חולי מעודו עני ובעל רוע מזל מדוכא ביסורים בכל ענינים ועוד זאת נוסף בא עליו צרת המאסר והבלבול על בלי מה ונרדף ביסורים יחד עם חבירו שהי' עשיר כנז', ואמר העשיר להעני. אחי ידידי היש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי כי נפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא והשליך משמים ארץ וגו' (וכדאמרי' בפ"א דחגיגה דף ה' ע"ב) אשר פתאום בא האד הלז מאור לחושך ושמוני בבור, לא כן אתה אחי העני הנך מורגל כבר בצרות ועוני ואינך מתפעל כ"כ בצרות מאסר אשר הקרוך כי ה"ז אצלך הרגל נעשה טבע שני. וע"ז ענהו חברו העני לא כן אחי. אדרבא איפכא מסתברא, הן אתה אחי העשיר היית בטוב כל ימי חייך בענג ועושר ובריאות ולא חסר לך מכל אשר ראו עיניך ועל זה אספת וחגרת כח בעת הטובה לסבול עתה הצרות האלו לא כן אני שהנני מודכא ביסורים כל ימי וכשל כח הסבל עוד להצרה הזאת עד שכמעט לא נותרה בי נשמה

ובזה פליגי הני תנאי ואמוראי, כי בש"ס ר"ה אמרו ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו היינו כמו ביהמ"ק שהי' בית חיינו ומאויינו ומאיר לכל העולם כולו ואח"כ נשרף וחרב ונהפך לאבל מחולנו וה"ז דומה לו מיתת הצדיק שהי' מאיר להעולם ואח"כ ניטל מאתנו ושבת משוש לבנו וה"ז כטענת העשיר שנתפס למאסר כנז', משא"כ המדרש ס"ל כטענת העני כנ"ל ע"כ אמר כי קשה סלוקן של צדיקים יותר מחורבן ביהמ"ק לאשר בחורבן ביהמ"ק עכ"פ בעת בנינו הי' לנו פאר חמודות וכבוד וכל תענוגי רוחניות וגשמיות מהביהמ"ק וקרבנות ונ"ר למעלה ולמטה והיינו לשם ולתהלה בקרב הארץ ומן המקום ההוא נתקבלו תפלתינו ונתמלאו כל משאלותינו

ע״כ הי׳ לנו כח אשר אספנו בעת הטובה לסבול הצרה הגדולה מחורבנו אח״כ, משא״כ מיתת צדיקים בעת גלותנו הארוך אשר כל יום קשה מחבירו וגולה אחר גולה וצרות כ״א ואי׳ אין לשער ולספר ובכל יום ויום נמעטים אנשי חסד נאספו והצדיקים הולכים לג״ע ואותנו עזבו לאנחה וברוב הצרות האלו אם יעדר ח״ו צדיק אמת כזה אין לנו כח עוד לסבול גודל הצער לאשר שבענו כבר מיסורים בגלותנו גם בלא זה עד עתה וכטענת העני כי צרתו יותר הוא קשה לסובלו מצרות העשיר מקודש ע״כ ס״ל שקשה סלוקן של צדיקים יותר מחורבן ביהמ״ק (שאספנו עכ״פ כח מהעונג שהיה לנו בעת עמדו בבנינו כנ״ל).

וכן הוא בפטירת הצדיק דו״ז הנז׳ אשר אחרי הסתלקות כמה צדיקים רבותינו ומאורנו. והצרות עברו על נפשנו. והי׳ לנו לאור ישראל. ומליץ לגולת אריאל מהשרידים אשר ה׳ קורא הה״ק הלז משיירי כנה״ג, ועתה כאשר נלקח השמימה עבר הגל עלינו דשקולה כשריפת בית אלקינו כדברי הגמ׳ אמנם י״ל באמת ג״כ כד׳ המדרש כיון שסבלנו כבר תנות צרות לא נוכל לספר ולבאר כי רבים הם ע״כ כשל בעוננו כחנו. מרוב צרותנו. ומרוב הצדיקים אשר נסתלקו קודם לו ע״כ אין כח להעציר עוד, וה״ז קשה סלוקן יותר מחורבן ביהמ״ק כנז׳. ה׳ ינחם כל בית ישראל. ויעזרנו בישועתו בביאת ג״צ ב״ב בבנין אריאל.

והן השאיר אחריו בנו הממלא מקומו הרב הגה״צ סיני ועוקר הרים. נודע בשערים. **מו״ה נתן דוד שנתקבל לאבדק״ק שידלאווצי** מיד אחרי מנוחתו שמה והי׳ אדמו״ר להמסתופפים בצל אביו. והוה אחר הוה. שמעי ותרגז בטני כי עתה פתאום בשנת עטר״ת כי הורם העטר״ת ונסתלק בנו הנ״ל מעי המו וחמרמרו בזכרי אהבתו להבחל״ח שהיינו חברים מקשיבים לקול אדמו״ר דו״ז שהי׳ חותני הה״ק הנ״ל ואם כי הוא גיסי הי׳ קשיש בשנים מנאי קיים אז בנפשי׳ מכל מלמדי השכלתי (בעת שהייתי חוסה בצל אביו והיתה דירתי לפרקים שמה) בלמדו אתי יחד עפ״י פקודת מרן אביו זי״ע והי׳ כלי מפואר גדול בתורה בחריפות ובקיאות בנגלה ובנסתר ובכל המעלות שמנו חכמים. גפן אדרת, לשם ולתפארת. עומד לנס עמו. מנהיג נפלא. בפז לא יסולא. איש חמודות. בכל שירי ידידות, אין גומרים עליו את ההלל ועתה בדמי ימיו נלקח מאתנו אהה ואבוי שהי׳ ש״ב וגם גיסי. כריע כאח לי. יש להמליץ הכתובים קינת דהמע״ה על שאול ועל יהונתן בנו היינו שהי׳ חותנו וגם גיסו כן יש לי להתאונן במרר על מרן חותני דו״ז ועל בנו שהי׳ גיסי הנ״ל מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם בחייהם ובמותם לא נפרדו, ועל ש״ב שהי׳ גיסי הנעים לי ביותר י״ל כאשר קונן המלך דוד והתאונן על גיסו יהונתן. [שמואל ב׳ י״ז] נפלאת אהבתך לי וגו׳ (ועי׳ מ״ש בזה במאמר זכרון צדיקים בהספד על הה״ק מראדאמסק זי״ע עה״כ האלו) ועל שאול ויהונתן בנו וגו׳ ללמד את בני יהודא קש״ת ר״ת ק״ש ותפלה כנודע בספרים היינו דו״ז חמי ובנו הנז׳ שהיו אדמורי״ם מלמדים את בנ״י סדר ק״ש ותפלה ליחדו ית״ש בתפלה ותורה ולעבדו לעמוד בקשת וחצים. נגד הכופרים המתפרצים. ולהחזיק באמונת ה׳ ומצותיו זי״ע. ונזכה במהרה דידן לישועה מן השמים. בבנין ציון וירושלים. בביאת ג״צ בקרוב א״ס.

קלמן גולדוסר ז״ל

רבי שרגא יאיר זצ״ל

תורגם מאידיש ע״י הרב ר׳ אהרן סורסקי שליט״א

ביאלבז׳יג היתה עיירה ציורית: שמי תכלת, קילומטרים ארוכים של יערות אורנים. שדות חיטה שהזינו את אוכלוסי עיר וכפר. איים ירוקים בטבורו של נהר יפה (״פיליצא״) שעליהם צמחו עצי ערבה (״הושענות כשרות למהדרין״) וגדותיו הזהובים (מכאן נבע שם העיירה) שרבצו כביכול בצדי הדרך, אשר בה יצא המקשר היחיד בין העיירה והעולם הגדול, הלא זה מיכל העגלון בכרכרתו המרובעת.

ר׳ זלמן השמש העירוני — ״שעון העיר היהודי״ — היה אדם גבוה שצמח ביחד עם היישוב, בכל יום כעלות השחר יצא לסובב עם פטיש עץ בידו, עבר מתריס אחד למשנהו, ובכל מקום בו גר יהודי נעצר מהילוכו, דפק שלוש פעמים, ובניגון צובט מלא כיסופים קרא אל תוך החלונות: ״יהודים, קומו לעבודת הבורא...״

על ר׳ זלמן השמש אמרו יהודים בעיירה, שכבר הפליג ברוך השם מעבר לגיל תשעים; אחרים ביטלו במחי־יד את האומדן הזה, באשר לפי דבריהם כבר זה־כמה עבר את מפתן המאה... ר׳ זלמן גופו לא שת לבו לכל האמירות האלה, והמשיך הלאה לעורר את היהודים לעבודת הקודש, עד כי באחד הבקרים נשמט מידו פטיש העץ... מאותו יום ואילך עבר הפטיש בירושה לבנו הגדול משה׳ל.

בשחר ימיה, כשביאלבז׳יג כעיירה עשתה את פסיעותיה הראשונות, שימש המקום מרכז של יהדות דתית. במרוצת השנים נשתנו פני הדברים, אלא שבינתיים התפתחה פה חצרו של הצדיק, בו השתקפו כל החיים הרוחניים של יהודי העיירה. אף שהיו בה שטיבל׳ך של חסידים אחרים: גור, וורקי, אמשינוב, וואכאוצק ואחרים, ואף ביהמ״ד הכללי שימש בתורת ״אור הגולה״, מכל־מקום האירה ביאלבז׳יג בעיקר מכבודו של הרבי.

משני צדיו של ה״טראקט״ הוורשאי השתרכו קרוניות מרובעות, מלאות וגדושות חסידים מזמרים, שנרתמו לארבעה ״אריות״ נהוגים בידי העגלונים: מיכל, אהרן, שלמה, יהודים טיפוסיים אשר בפניהם שנחרשו מן הרוחות ובזקניהם הרחבים נראו כ״מרשאלים״ החוזרים משדה הקרב של מיסדר הניצחון... ״וויא״ ״וויא״ קראו בעליזות לעבר הסוסים, כפעם בפעם, והסוסים שהורגלו לקריאות נקשו בפרסותיהם על אבני הדרך בקצב ריתמי שהתמזג עם הניגונים והקולות. והנה הגיעו אל השוק הארוך, המיושב משני עבריו אוכלוסיה יהודית צפופה, והכל מציצים בעד החלונות והפתחים לעבר השיירה, וקולטים חיש־מהר את ניגונו של הרבי ומצטרפים לזמרה, עד שהפך לשוק מזדמר. וכך נמשך המסע עד בואם אל בית־עץ גדול. פה נעצרים בבת־אחת, משל הכריזו ה״אריות״: פה המקום! הבאנו אתכם אל הכתובת הנכונה... לא נוסעים הלאה מפה...

בחזית הוליכו כעשר מדרגות מן המרפסת לעבר הדלת הימנית של הבית, אל ביהמ״ד הקטן של הרבי, והדלת משמאל הוליכה אל חדר מיוחד, בו ישב על כורסה

ליד גמרא פתוחה ישיש נמוך קומה ובעל הדרת פנים. אור השכינה קורן מעליהם, פנים עטורי זקן כסף כמעשה אמן, הלא זו דמות הצדיק רבי שרגא יאיר זצ״ל. אל החדר הזה נמשכו יהודים מארבע כנפות הארץ. קודם־כל מתחומי ריבונותו של הקיסר פרנץ יוזף: הונגריה, צ׳כיה, בוהמיה, מזרח ומערב גאליציה, ומכל פינות פולין. לא אחת קרה שגם מי שאינו יהודי התדפק על דלת הרבי.

כלום היתה ביאלבז׳יג שיטה או נוסח בחסידות? משהו כעין קוצק, גור, וורקי? דבר זה לא שמעתי אצלנו (ואולי צעיר מדי הייתי להבין בדברים הללו). נהרו לפה יהודים מקרוב ומרחוק. הכל באו אליו בלבד, אל הצדיק, כאילו חל יו״ט בכל ימות השנה! הרבי מעוטר ביחוסים. מחד גיסא הוא חתנו של רבי שמלקי מססוב ז״ל. מאידך גיסא הוא בנו של הצדיק רבי נתן דוד משידלובצה ז״ל, נכד של היהודי הקדוש מפשיסחה ז״ל, גם ספרים אחדים כתב וחיבר, בתוכם הספר ״ארון עדות״, על התורה והמועדים — כל זה שייך ל״נוסח ביאלבז׳יג״.

היום יום ששי בשבת: יומא דפגרא. בכל ימות השבוע נראה חצרו של האדמו״ר כרציף של בית־נתיבות. חסידים מארצות נכר, מערים רחוקות, שבאו להסתופף שבת אחת בצל הרבי, עומדים לצאת לדרכם. אחרים באים במקומם. יום השישי בסוף השבוע מהווה כעין ״בין הזמנים״. עוד לא אתא יום שבת קודש — אך כבר תמו ואזלו ימי החולין. לא מתעסקים יותר ב״עובדין דחול״. להוציא את ר׳ חיים המשמש שנאלץ לעבוד ביום כזה שבעתיים, מצחייתו הגדולה, מצחיית שיראין למחצה, הוסטה ברום מצחו. הנה קוצץ ר׳ חיים בהתמדה את הדגים לכבוד שבת. במקצוע זה הנהו מומחה יחיד במינו...

חסידים אורחים היו הפעם יותר מבכל יום ששי. הכל נחפזים ורצים. רצים לפה, רצים לשם, מבלי לדעת בדיוק מדוע הם רצים... מתפללים מנחה חטופות ורצים שוב. כאילו היו חוששים להפסיד מה, שלא יחמיצו. וכאשר המתח הגיע לשיאו נפתחה סו״ס איזו דלת צדדית, נפתחה ברעש, ולפתע השלך הס — הרבי מגיע! ועל הסף נראית דמותו המאירה של הצדיק.

הוא היה כבר בעומק השיבה. נמוך קומה. שברירי. עתים הוליכו אותו שני מקורבים שהחזיקו בזרועותיו, אל עמוד התפלה. בקול חרישי שנשמע אך בקושי התחיל הרבי בקבלת שבת: ״לכו נרננה לה׳ נריעה לצור ישענו...״

הפעם, שלא כהרגלו, עצר הרבי מהילוכו אל ה״עמוד״, ופקח את עיניו. סקר את בית מדרשו לכל צדדיו. כאילו חיפש אחרי מישהו, ולבסוף שאל: יאנקל ביאלביז׳גר נמצא כאן? מתוך הקהל יצא יהודי הדור־פנים וזקנו החום מסורק למשעי. ״כן, רבי, הנני!״ אמר בהכנעה. ״גש, איפוא, יאנקל לקבל שבת היום...״

מי הוא יאנקל זה, שכבר אז קראוהו על שם העיירה? האם התגורר כאן אי־פעם? אמרו, שלפנים היה יהודי זה ברום המעלה, ולאחר מכן, כפי שקורה, נעשה ״יורד״ לא עלינו. לעומת ביש־מזלו החומרי האירה לו ההצלחה מכיוון אחר. אב היה לארבעה בנים שהיו חזנים מפורסמים. שנים מהם הכרתי אישית: ישראל קופר, החזן האחרון של קהילת ראדום, ואחיו שלמה קופר, החזן האחרון בלייפציג, וקודם לכן שימש

בחזנות בקאליש. אף שני בניו האחרים היו חזנים ידועים לתהלה בעולם הגדול. ברם, אף אחד מהם לא הגיע במדרגתו לאב הגדול, אשר היה בנגינה ובזמרה כמעין המתגבר, קולו האדיר נשמע כאשד מים בדכיו, כים סוער, כמפל מפרק הרים ומשבר סלעים...

לקבלת שבת האידנא הופיע ר׳ יאנקל עם ניגון פלא חדש שהלחין במיוחד לכבודו של הרבי. הטיבו כולם להבין הלמאי נחשב הוא אורח נכבד, לא רק בעיניו של הרבי, ועוד יותר בעיניו של הבן רבי נתן דוד ז״ל, שהיה פשוט חולה אהבה לניגונים, והוא עצמו ״בעל תפלה״ בחסד עליון ומחבר יצירות מוסיקאליות; כל יהודי העיר אהבו אותו, ובאו להאזין לתפלתו, כדי להרגיש עונג שבת...

בביאלבז׳יג כבר נמצאו אז שורה של חסידים בעלי תפלה ויודעי נגן, שכל אחד מהם היה בבחינת ״כהן גדול בעבודתו״, ואחד מהם לפחות ייזכר כאן, הלא הוא ר׳ ישראל מאיר ליפשיץ ז״ל. כאשר שמעתי את תפלתו, היה זה ביום כיפור האחרון לחייו; לא היה בכוחו לעבור לפני התיבה בעמידה, הציבו למענו כסא מיוחד, וכך בישיבה התפלל ״מוסף״ ואח״כ ״נעילה״ בהשתפכות כזאת שמתפללי ה״שטיבל״ עוד לא שמעו מפיו אף פעם. כעבור שבועות אחדים גווע ר״מ ונאסף אל עמיו.

בנו של האדמו״ר, רבי נתן דוד, היה בעצמו בעל־מנגן עצום, וחיפש תמיד אחרי בעלי כשרונות — שיוכלו לקלוט ולשנן את יצירותיו. הוא היה עם זאת מדקדק קיצוני. כל שינוי קל בניאונסים, קול מזויף או תנועה מסולפת הוציאו אותו משלוות־נפשו. בעד ״חטא״ כזה ספג המשורר מידו דחיפה הגונה בצלעותיו... והרבה לספוג דחיפות כאלה יותר מכולם בנו ר׳ מרדכי ירמיה.

ולמרות הכל באו לביאלבז׳יג ימים ושבועות שלמים, בהם שרר שקט בעיירה, נדמו ארחות חסידים, ובלילות לא דלקו מנורת־הברק בביהמ״ד של הרבי, וקולות זמרה לא נשמעו. לא היתה זו דומיה פשוטה כ״כ, אלא כעין שקט שלפני הסערה, לפני בוא הימים הנוראים... היה זה בחדשי הקיץ, כאשר כל בני המשפחה של האדמו״ר התיישבו בקרונית של אחד העגלונים ונסעו מפה. בעיירה סיפרו, שהם נוסעים אל מעינות המרפא ב״קרלסבאד״, אולם איש לא ידע להגיד מאחורי אלו הרי־חושך רובצת אותה ״קרלסבאד״...

כחדשיים בערך שרר בביאלבז׳יג שקט כזה. אלא שגם בקרלסבאד, או בכל מקום אחר, לא ישב ר׳ נתן דוד בחיבוק־ידים כדי ליהנות ממנעמי עולם הזה. בקי היה לא רק בנגינה דתית, אלא גם במוסיקה הקלאסית, ולא יצירה אחת נדדה מן האופירה העולמית אל ביהמ״ד הגדול בביאלבז׳יג, שם מצאה קן בחרוזי ״אין קצבה״ שהשמיע רנ״ד בראש השנה וביום הכיפורים...

תיכף בימים ראשונים של חודש אלול חזרה ביאלבז׳יג וקיבלה את חזותה הנורמלית, בגמר ימי הקייט חזר הרבי עם בני משפחתו. שוב הבהיקו מנורות ה״בליץ״ מבית מדרשו בלילות. ר׳ נתן דוד התחיל לערוך ״חזרות״ עם המשוררים שלו, על הניגונים החדשים שהביא עמו ממעינות המרפא החמים, ולשבץ אותם במחזור של ימים נוראים. ההכנות לימי הדין היו בעיצומם...

קמעא קמעא מתחילים לבוא החסידים. יש מקדימים ובאים בתחילת חודש אלול.

עד יוהכ״פ הקהל כבר מונה אלפים, התופסים כל פינה בכל בית יהודי. משה׳לי בנו היורש של ר׳ זלמן משמש, עם פטישו פטיש־העץ בידו, חולף מדי בוקר ״כעלות...״ על פני כל הבתים בעיירה. שלוש דפיקותיו בתריסים יהודיים הדהדו כאבנים. קולו הנרגז כלשהו מזדעק אל החלונות פנימה: ״יהודים, קומו, קומו לסליחות...״

בשחרית של ר״ה עברו ראשונים לפני התיבה ר׳ מנדלי שברשינר ולהקת המשוררים שהביא עמו. בשפת המוסיקה המודרנית קוראים אולי לנעימת תפלתו המתרוננת ״רצ׳יטטיבה״ [־זמרה הקרובה לדיבור]. ברם, חושבני שאין זה מבטא נכונה את רגשותיהם של אותם יהודים, שהתבטאו הרבה יותר יפה ומדויק במלים ״שירת מלאכים״ ״שירה שמימית״, וכך באמת זה היה.

לא ניתן לתאר במלים את הנגינה האמנותית של ר׳ נתן דוד ב״כל נדרי״ ״מוסף״ ו״נעילה״ ביוהכ״פ — שהיתה לו חזקה בלעדית להתפלל אז — אשר אלפי יהודים ציפו להם במתיחות נפשית. במשך כל חודש אלול התעסק בהכנות ובחזרות. עכשיו יורד לפני התיבה יהודי נאה, עטור זקן שחרחר, טליתו על כתפיו עם עטרה של כסף, פיו מפיק מרגליות ופנינים: ״יעלה״,״הנני העני ממעש״, ״ונתנה תוקף קדושת היום״, ״ותזכור כל הנשכחות״, ״כבקרת רועה עדרו״, ״מי במים ומי באש״, ״מי בחרב ומי בחיה״ — כל אלה לא היו בימים ההם קטעי מחזור בעלמא! ו״סדר העבודה״! ותפלת נעילה! ו״מלכיות״ ״זכרונות״ ״שופרות״! ו״זכור ברית אברהם ועקידת יצחק״! בקול המתוק והנעים שלו סחף ר׳ נתן דוד את הקהל הענקי כולו לעולמות העליונים...

בשנות נדודי המאוחרות בעולם הגדול נזדמן לי לשמוע הרבה חזנים ואמנים מוסיקאליים, מבני־ברית ומשאינם בני־ברית, באולמות מפוארים רחבי־ידים בשיא השכלולים, ובביצוע מקצועי מעולה בהתאם לכל חוקי המוסיקה — קדושה לא הרגישו כי־אם בעיירת מולדתי הקטנה, בביאלבז׳יג.

השמחה הושבתה באחד מימי חודש סיון תרע״א, כאשר פרצה שריפה בעיירתנו, ותוך רגעים ספורים ממש נאכל בלהבות כמעט כל הישוב היהודי. כלו באש רוב השטיבליך ובתי מדרשות, דירת המגורים של האדמו״ר ושני בתי־המדרש הסמוכים לה. אף ארבעה יהודים ניספו באסון הדליקה, ביאלבז׳יג התעטפה יגון ודומיית־אלם, והדממה הזאת נמשכה עד שנת תר״פ (1920). באין להם איפה לגור, עברו בני משפחת הרבי לראדום, שם נפטר הצדיק רבי שרגא יאיר זצ״ל כעבור שבועיים בלבד, והובא לקבורה בעיר שידלובצה סמוך למקום מנוחת אביו הצדיק.

אח״כ הוכתר בנו רבי נתן דוד זצ״ל לאדמו״ר משידלובצה. אך לא ארכו הימים וגם הוא שבק חיים. בפטירת רנ״ד הלכה אישיות רב גוונית, גאון מבריק בנגינה ותפלה יהודית. במקומו נתמנה בנו רבי ראובן ברוך זצ״ל לרב בשידלובצה. אך גם הוא לא האריך ימים. אח״כ נבחר לרבנות זו אחיו הצעיר רבי חיימ׳ל זצ״ל, שהיה, אגב, המוכשר ביותר מכל אחיו, ועוד משחר ימיו נאהב על כל יודעיו. איש חכם ועליז, שגילה נטייה וכשרון במנהיגות חסידית, ולא איכזב את מכיריו מבחינה זו עד ליום עקידתו. רבי חיימ׳ל היה רבה האחרון של ק״ק שידלובצה, נגזר עליו למות עקה״ש מתוך גבורה נפשית. כשהובילו הנאצים ימ״ש את שארית יהודי שידלובצה להשמדה, הורו לרבי

חיימ׳יל לצאת מן הקרון, והבטיחו לו שישאר בחיים. אך הוא ענה להם: ״הלכתי בראש העדה שלי בחיים, אלך עמהם אף בדרך האחרונה...״ כתגובה על כך התנפלו עליו הצוררים בחמת זעם והפליאו מכותיו, עד שהיה כולו שותת דם, וכך הובא ביחד עם צאן מרעיתו להשמדה בטרבלינקה. כה ניתקו הנאצים ימ״ש באכזריותם את שרשרת הזהב של בית צדיקים מפואר זה, שנמשכה החל מימות היהודי הקדוש מפשיסחא זצ״ל, עד לאדמו״ר מביאליביז׳יג זצ״ל וצאצאיו.

פרקי זכרונות

שמות כותבי פרקי הזכרונות — ארץ ישראל

הרב שמואל ת. רובינשטיין

אב״ד בת״א

לתדמיתה של העיר ביאלובז׳יג בתקופת מגורי שם

א. היה זה בקיץ תרצ״ג, בחודש סיון, יצאתי מעיר וורשה, יחד עם חברי הבחור המופלג בתורה, ר׳ לעמל ב״ר אהרן גזימבאכר מטובי בוגרי הישיבות בוורשה — לעיירה ביאלובז׳יג, להנפש שם — נופש קיץ — לפי הצעת אחד מזקני המקום, שהיה בעל אחוזה בסביבת העיר, משום מה לא יצא הדבר לפועל, כי בינתיים חלה הזקן, ואין דעתו נוחה לאכסן אורחים בימי מחלתו, לפיכך חזרנו העירה, אמרנו לעשות שם יום־יומיים, לתהות על טיבה ועל חייה השקטים, וסרנו מיד לבית המדרש המקומי, ובין תפילת מנחה למעריב, קיבלו המתפללים את פנינו לשלום, ושוחחנו בדברי תורה, עד שריכזנו סביבותינו את טובי למדני המקום ונתפתחה שיחה על חינוך הבנים גומרי ה״חדר״ לאן הם פונים הלאה, התברר לנו שאין שם ישיבה, אלא כל אחד לומד לעצמו, או שעובר למלאכה לעזרת הוריו העמלים, בינתיים הציע חברי ר׳ לעמל, הואיל ואין לכם ישיבה קטנה, אני מציע לכם לקבל את חברי הצעיר, שהוא חניך ״ישיבת חכמי לובלין״ תלמידו של הגאון ר׳ מאיר שפירא רבה של לובלין, והוא יהיה ראש ישיבה צעיר לבניכם הצעירים, וכך יגדלו בניכם על ברכי התורה ולא יצטרכו לנדוד אחרי ישיבות רחוקות ממקומכם. ומובן שזה היה מכוון אלי, שאני כבחור צעיר וצורב, אהיה ל״ריש מתיבתא״ לצעירי המקום.

ב. מיד קראו המתפללים לאסיפת הורים והחליטו להקים בעירם ״ישיבה קטנה״ ואני הקטן אהיה הר״מ והמדריך. הורי הבנים עשו ״תקציב מאוזן״, ואני התחלתי להגיד שיעור תורני לפני כעשרים נערים בני 14-13, שנאספו יום־יום ב״בית החסידים״ דגור, וחלק מההורים עומדים על גבם מקשיבים לשיעורים, ושומרים על המשמעת, שהכל יתנהג בסדר הראוי והרצוי, ביחוד התעניין בזה ר׳ יעקב גולדברג, אחד מפעילי המקום (אביו של ר׳ חיים שמחה גולדברג, הגר כיום בתל אביב), והוא יחד עם בנו הבחור המחונן ר׳ יחיאל מאיר פיקחו על סדר השיעורים, והכל התנהג יפה לשביעות רצון ההורים והתלמידים.

ג. קושי מיוחד התעורר בכל שבוע ביום הרביעי יום השוק (היריד) של העיר, שאז כל התושבים עסוקים במסחרם, ובניהם עוזרים על ידם לפרנסתם, וחלק גדול מהתלמידים אינו יכול להופיע אז לשיעור, אבל היו הורים כאלה, שוויתרו על עזרת בניהם וזירזו אותם ללכת לישיבה, כי חבל על ביטול תורה, ובטחו בה׳, שישלח להם פרנסתם בכבוד, וימלא את חסרונם. וכך התנהלו חיי הישיבה הקטנה על מי מנוחות, התלמידים עשו חיל בלימודם, והוריהם שבעו נחת מהתקדמותם התורנית, וגם אני שמחתי לכהן כר״מ צעיר, מדריך בנים לתורה, במקום נחמד זה, שהוא קן חסידי, מבצר לחסידי

גור, ומשכן מכובד לחסידי וורקה, וביחוד ידוע המקום בעולם החסידי, על שם הנודע האדמו״ר ר׳ שרגא יאיר רבינוביץ זצ״ל שישב בביאלובז׳יג משנת תרכ״ו עד שנת תרס״ז, כארבעים ואחת שנה, עד שפרצה שריפה בעיר, ונשרף ביתו, ועבר לראדום ונפטר שם בשנת תרע״ב.

ד. הצדיק ר׳ שרגא יאיר מביאלובז׳יג היה בנו של הרב הצדיק ר׳ נתן דוד משידלובצה, נכדו של היהודי הקדוש ר׳ יעקב יצחק מפרשיסחה זצ״ל, והיה מפורסם כבעל מופת ופועל ישועות בתפילותיו וצדקתו, חתנו ר׳ חיים אלעזר שפירא האדמו״ר ממונקטש, מחבר ספר ״מנחת אלעזר״ כותב עליו בהספדו: (מאמר ״מילי דהספידא״, נדפס בסוף ספר ״ארן עדות״ לאדמו״ר מביאלובז׳יג) ״איש אלוקים, שר התורה, בוצינא דנהורא, עמיקא וטמירא, ברזא יקירא, רבים הלכו לאורו... נפלאות ענייניו ונוראותיו, היה **כחד מקמאי**, אף הוא מספר שם, מעשה בחותנו הקדוש מביאלובז׳יג שבליל יום הכיפורים, נאנח ונאנק, ואנשי ביתו ושלומו, עוררוהו בקולות ובכיות, ביקש מהם שיניחוהו לנפשו, באמרו, כי כבר מוכנים לו אוצרות גן עדן במנוחה, ולמה לו עוד לייגע עצמו בעולם השפל והחשוך הזה. בתוך הדברים מספר האדמו״ר ממונקץ׳, ״שהוא התגורר תקופות מסויימות ליד חותנו בביאלובז׳יג, ואם כי חכמתו ניכרת מתוך ספרו ״ארן עדת״ על התורה, אין זה אלא כמעט, כטיפה מן הים מחכמתו, אשר חידש והעלה באמרי תורתו במוחו ולבו, ולפעמים הגיש זה לפני איש, וגם הוא כתב לפעמים מחידושי תורתו, אשר שמע מפיו הקדוש״.

כאמור נפטר הצדיק בשנת תרע״ב בי״ג בסיון, והוליכוהו אנשי גומלי חסד, מראדום לשידלובצה, לאהל קבר אביו הקדוש המפורסם ר׳ נתן דוד זצ״ל, הצדיק ר׳ שרגא יאיר השאיר אחריו את בנו יחידו ממלא מקומו הרב נתן דוד, שכיהן כרב ואדמו״ר בשידלובצה, הנהיג את העדה כשבע שנים ונפטר בשידלובצה בשנת תרע״ט והשאיר אחריו בנו ממלא מקומו ר׳ חיים ישראל שלום יקותיאל (בזיווג ראשון היה חתנו של הצדיק ר׳ משה בצלאל מגור, אחיו של ה״אמרי אמת״ מגור) ונספה בשואה הי״ד.

ה. כאן כדאי להזכיר, כי עוד לפני שנים רבות, קודם שהצדיק רבי שרגא יאיר הגיע לביאלובז׳יג, כיהן שם כרב אב״ד, הרב רבי אברהם מאיר מושקט בנו של האדמו״ר ר׳ ישעיהו מושקט מפראגה, וחתנו של הצדיק ר׳ יצחק מוורקא, ומחותנו של הגאון ר׳ יהושע טרונק רבה של קוטנא, הרב ר׳ אברהם מאיר מושקט, התפרסם בהנהגותיו שבקדושה, ונפטר בחיי אביו צעיר לימים בשנת תרי״ב. חתנו היה הצדיק ר׳ דוד גולדמן מקילץ ונפטר בשיבה טובה בקילץ בט״ו בחשון שנת תרפ״ד (ראה אנציקלופדיה לחסידות לרבי יצחק אלפסי עמודים קטו, תנט).

ו. כל מה שכתבתי לעיל, הרי זה מן העבר, ממה שעיני לא ראתה אלא ממה שאזני שמעה, מפי זקנים וישישים, אבל מה שזכיתי לראות בעיני בתקופת שהותי בביאלובז׳יג, היא דמותו הקוסמת והמזהירה של רבה הדגול ר׳ ישעיה אלימלך רייבסקי זצ״ל, חתנו של הצדיק ר׳ שמחה בונם מוורקה (אוטבוצק), שהייתי מבאי ביתו יום־יום, והרבה התענגתי לשוחח אתו בדברי תורה ובמילי דעלמא, והיה בינינו קשר נפשי ואמיץ, וזה דבר ההתקרבות; לאחר שהתחלתי בניהול ה״ישיבה״ בעיר, התודעתי

מטעמי נימוס אל הרב דמתא הרב רייבסקי שליט״א, ראיתי לפני איש בעל צורה נאה, בגיל שלמעלה מחמשים, והוא משוחח עמי בתמימות ובצניעות על חיי קהילתו ותושביה היקרים. בסופה של השיחה פנתה אלי זוגתו הרבנית בבקשה מיוחדת הואיל ויש לה בן יחיד בשם שמחה בונם, והוא רך בשנים, היא רוצה מאד שאקדיש לו שעה שלימה יום־יום ללמוד עמו שיעור בגמרא, היא נושאת עיניה לזכות בבן תלמיד חכם, בן יניק וחכים, אשר לא יבייש את אבותיו הקדושים נוחי־עדן, וגם תוכל להתכבד בו, נגד תושבי עירה וזקני עמה, אחרי שהסכמתי למלא בקשתה, היא מציעה לי כגמול, לאכול בביתה ארוחת צהריים יום־יום, הרב בשמעו הסכמתי לבקשתה, מתמלא אור ושמחה, ועיניו נוצצות דמעה וגיל, שיזכה לראות בנו הקטן והחביב, לומד יום־יום שיעור בגמרא, הוא יקשיב לקול לימודו, וישנן עמו את השיעור, ויראו הבעלי בתים, כי בונמיל בנו, אינו מוגבל בשכלו כדבריהם, אלא חריף וחכם הוא, כאחד הילדים המחוננים.

ז. אחרי קיומה של הישיבה כחדשיים, זימנו **ערב מבחן** לתלמידיה, השתתפו במבחן מטובי ההורים ולמדני העיר, תלמיד אחד הצטיין והפגין את כשרונותיו באמירת דף גמרא בעל פה ממש. אחריו קרא גם בונס׳ל הקטן עמוד שלם מהגמרא בעל פה. לא היה קץ לשמחת אמו הרבנית, ואביו הרב קרא בשמחה: זה היום המאושר בחיי, שבני בונם יודע להסביר יפה דף בגמרא, קוראו בע״פ לעיני הציבור, וכולם קראו אחריו יישר־יישר.

ימים רבים דיברו בעיר על התפתחותה של הישיבה הקטנה ועל התקדמות תלמידיה, אולם לא פחות מזה דיברו בעיר, על טיבו של בית הספר ״בית יעקב״ לבנות, המחנך בנות לתורה ויראת שמים, כשנכנסתי לחנותו של ר׳ זליג רוטברד, חנות לאריגים, מצאתי שם כנופיא של ״בעלי בתים״ שכנים, המספרים נפלאות על ״ערב חגיגי״ של חניכות ״בית יעקב״ שהפגינו בקיאות בתורה וברש״י, והמורה הרצתה הרצאה תורנית, שהיתה בלולה ממקרא ומאגדה כאחת הדרשניות המופלגות. כל אחד מהשכנים, התפאר שבתו הקטנה יודעת את החומש יותר טוב ממנו, אשרי למורה, ואשרי למיסדים של ״בית יעקב״ הנותנים לנו בנות תלמידות־חכמות, שוחרות תורה ומקיימות מצוותיה באהבה.

ח. הופעת חתן הרב!

בביתו של הרב רייבסקי עשו הכנות גדולות לקראת ביקורו של החתן הבחור העילוי ר׳ אלימלך בלומנפלד, המאורס לבת הרב שרה רייצה, המתחנכת בסמינר ״בית יעקב״ בקרקוב בהנהלת המורה שרה שנירר. כמובן, שהחתן הארוס יתאכסן בבית הרב כמה שבועות, שלא בנוכחותה של הכלה, הנמצאת בסמינר בקרקוב. והנה ביום בהיר אחד מופיע החתן בחור גבה־קומה, נאה ויפה, ואור פניו מעיד על חכמתו, ככתוב (קהלת ח, א) ״חכמת אדם תאיר פניו״. מתברר שהחתן הוא מחברי הותיקים, שלמדנו יחד ב״מתיבתא״ בוורשה. ואח״כ נפרדנו, הוא הלך לאוסטרובצה לקבל תורה מפי האדמו״ר ר׳ יחזקאל הלשטוק, ואני — לישיבת חכמי לובלין בראשותו של הרב ר׳ מאיר שפירא רבה של לובלין. והנה שוב נפגשנו פה. הוא מלא תורה וחכמה,

מתפלפל בחריפות, שואל ומשיב בהלכה ובאגדה, אבל לא כל אחד יש לו הזכות לשוחח עם ה״חתן״, כי לא כל אחד מסוגל לפתוח פה לפני החתן המלא תורה כרימון. רק יחידי סגולה כמו המלמד ר׳ יוסף פרץ פויאזד, או ר׳ אהרן גולדברג, מחסידי אוסטרובצה, יכולים לנהל עמו שיחה תורנית. לשמוע חידושיו ופלפוליו.

מבין הצעירים נמצא בחור אחד ויחיד המלא תורה וחסידות, שיכול לקחת דברים עם החתן וזהו ידידנו הבחור ר׳ יחיאל מאיר בנו של ר׳ יעקב גולדברג (אחיו הגדול, של ידידנו ר׳ חיים שמחה גולדברג מתל אביב), הוא מלא תורה וחכמה, מוכתר בנימוסים נאים ובמידות טובות, ואין שני לו בכל העיר ביאלובז׳יג, ואפילו בוורשה הבירה אין נמצאים הרבה נחמדים כמוהו.

ר׳ יחיאל מאיר בקי גם בספרות הכללית. והוא משוחח הרבה עם החתן דנן ר׳ אלימלך, תוך שיחתו עמו, **הריח**, שגם החתן הוא בחור משכיל, יודע פרק בספרות הכללית, משתמש בה לצרכי חכמתו, והכל על טהרת הקודש. כאן נוצר רעיון, שרצוי מאד, שהחתן ישא משא על נושא כללי בבית המדרש, ויראה בקיאותו הספרותית וכושרו הריטורי לעיני ציבור הבעלי בתים של ביאלובז׳יג. למען יבינו גם הם, עד כמה חכמתו של החתן מגעת. ואיזו ברכה יביא ״חתן הרב״ לנוער הכללי של העיירה, שיתקרב אל היהדות בהדרכתו ובהשראתו.

ט. משא החתן

הרעיון יצא מפי ר׳ יחיאל מאיר, ואנשים מביני טעם, מידידי הרב, קפצו עליו, וימהרו לפרסם מודעות בחוצות העיר ש״חתן הרב״ ישא משא על הנושא: ״נציונליזם וסוציאליזם לאורה של תורה״ והקהל מוזמן לבוא לבית המדרש לשמוע את המרצה הצעיר, הנכבד והמבורך.

זה היה ביום חול רגיל, כולם באו בהמוניהם, כדתיים כחילוניים, בית המדרש היה מלא מפה לפה, רק הרב המחותן לא בא. אין זה לכבודו של הרב, חתנו של הרבי מוורקה, הקיצוני בחומרותיו ובהתנהגותו החרדית, לבוא ביום חול לשמוע נאומים על נושאים כאלה, הרבה שקל הרב, אם ללכת לנאום חתנו, או לא, לבסוף החליט להתכבד ולשבת בבית.

החתן ר׳ אלימלך נשא את משאו, ברטט ובבטחון עצמי, מפעם לפעם ציטט ציטטות מדברי טולסטוי ודוסטויבסקי על זכויות האדם החברתיות והסוציאליות, והכל תוך שפה ספרותית, עשירה בביטויים נמלצים, ובניבים מודרניים. הקהל שתה בצמא את דבריו, תוך הקשבה מופתית, ועל כולם הוא האיר את החוקים הסוציאליים שבתורתנו, כגון איסור הלנת פעולת שכיר, איסור לקיחת רבית, שהיא נושכת את האדם, מכף רגלו ועד ראשו. עונש העושק את רעהו וניצולו, מתן מענק לעבד בגמר עבודתו. המשמש יסוד לפיצויים לפועל ולפקיד, איסור עבודת פרך בפועלים שכירים וכו׳ הקהל ראה לפניו מרצה תלמיד חכם בעל קומה שלימה, בתורה ובמדע, המבטיח כבוד לעיר ולתושביה, כולם שמחו על הנכס הגדול שנפל בחלקם בזכותו של הרב החותן. ומיהרו לבשר את הרב על ההצלחה הגדולה שנחל חתנו, הדבר הסב נחת רוח לרב והרבנית, ושימש מעט תנחומים לאבידתם הגדולה, במות עליהם לפני שנה בתם הצעירה הבתולה בלימה

ע״ה, שמתה בדמי ימיה תוך מחלה ממושכת ויסורים רבים, והאבל עדיין לא נשכח מן הלב.

V כולם התקנאו ברב ובחתנו, מהם אמרו שזוהי בזכות צדקתו ותמימותו של רבם הצדיק, הרב ישעי׳ רייבסקי שליט״א, וחסידי וורקה אמרו שזוהי זכותו של הסבא הצדיק ר׳ שמחה בונם קאליש, האדמו״ר מוורקה־אטובוצק, שנכדתו הכלה שרה רייצה תזכה בחתן זה, שהוא גם עילוי בתורה, וחכם במילי דעלמא, בכל אופן נאומו של החתן הפך לשיחת היום, ותושבי ביאלובז׳יג שוחחו עליו ימים רבים, תוך דיעה מוסכמת, שחתן זה ראוי להיות יורש עצר לרבה של ביאלובז׳יג. גם ראש הקהילה העברית ר׳ דוד כהן מחסידי פוריסוב, בעל הקומה התמירה, שגבה מכל בני עירו משכמו ומעלה, והיה נכבד ומקובל על בני עירו, גם הוא שמח והכיר בגדלותו התורנית של החתן, ורחב לבו בהרמת קרנו של הרב וביתו, שהוא גם כבודה של העיר. ואמנם כשנפטר הרב ר׳ ישעיה רייבסקי והלך לעולמו בשנת תרצ״ו באופן פתאומי, והאבל היה גדול, מיהרו טובי העיר והכתירו את חתנו ר׳ אלימלך בלומנפלד לרב העיר, וזה היה על דעת כל בני העיר, כי כולם ידעו שכתר הרבנות הולם אותו, והוא ידע איך לנהל את הרבנות בחיבה ובכבוד לשביעות רצון כולם, כי היה מורה הוראה מובהק, ומנהיג בחסד עליון. אף הוא נספה בשואה יחד עם בני עירו, ואיני יודע אם נשאר איזה זכר ממשפחתו הכבודה, אולם שמו הטוב ישאר חקוק בלב שרידי ביאלובז׳יג לנצח, כי אהבת עולם אהבוהו.

יא. עד כאן דברנו על אישים מסויימים בעיר ביאלובז׳יג, כעת נתאר את העיר בדמותה הכללית העל מפלגתית, איך נראתה לעיני, זוכר אני שבשבת הראשונה לבואי, אחרי סעודת הצהריים, נכנסתי לבית המדרש **העירוני**, לעיין באיזה ספר, ומה מאד הופתעתי שכל הספסלים מלאים לומדי תורה, ואין פשוט איפה לשבת, זוגות־זוגות יושבים להם חובשי בית המדרש, הוגים במקרא, מהם לומדים גמרא בעיון, ומהם חברים העוסקים בלימוד משניות, חסידים ואנשי מעשה לומדים מדרש, ובית המדרש מלא עד אפס מקום, לומדים תורה תוך שקידה עצומה. תופעה כזו עוד לא ראיתי בשום מקום, שבית מדרש עממי יהיה מלא מפה לפה מתמידים מרובים, עד שעת תפילת המנחה, בקושי גדול מצאתי לי מקום בירכתי הבית לשבת וספר בידי.

בכלל הורגשה מנוחת השבת בעיירה בכל רחובותיה ופינותיה, זו היתה מעין ״בני ברק״ של ארץ ישראל, המיוחדת בקדושת השבת ובשמירתה הקפדנית. וזה תוך השפעת רוח החסידות, שהיתה שופעת בה בשפע רב.

גם בבית החסידים דגור, היתה השבת, יום שכולו תורה, ר׳ יעקב גולדברג (אביו של ר׳ חיים שמחה, הנמצא בארץ) היה מגיד השיעורים בכל חריפותו ושנינותו, זה האיש בעל החנות הגדולה לגלנטריה, שהיה כל השבוע סוחר חרוץ, ונסע מדי שבוע לעיר וורשה להביא סחורה וידיו היו מלאות עבודה בחנותו, יחד עם כל בני ביתו שעזרו לו במסחרו, זה האיש התוסס ומלא מרץ בכל ימי החול במסחר ועשייה, לא נח ולא שקט בשבת, אלא במשנה מרץ שקד על לימודיו, והרביץ תורה ברבים, בתנופה רבה מאד, התואמת את מרצו הבלתי נדלה והיה כלי מחזיק ברכה לאנשי השטיבל,

ולכל מכיריו. גם בגמילות־חסדים עסק באמונה, כל מי שהיה צריך **כסף לקניית** סחורה לחנותו, ידע שישיג גמילות־חסד אצל ר' יעקב **גולדברג**, כדי **לסחור ביום השוק**. רק תנאי אחד התנה המלווה עם הלווה שלא יצטרך לתבעו אלא **יזכור** לפרוע חובו **מאליו**, שלא יכשילו הלווה, באיסור "לא תהיה לו כנושה" (שמות כב, כד).

יב. פעולה זו של צדקה וחסד, היתה פוריה ורווחת מאד בעיירה זו, **בחנותו של** ר' זליג רוטברד (חנות למנופקטורה) יכולת לפגוש בכל ימי החול (פרט ליום השוק) אנשים יוצאים ונכנסים על עסקי צדקה וחסד, וידו של ר' זליג פתוחה לכל דורש. חנותו נראתה בימי החול, כמשרד לענינים סוציאליים, אפשר לומר עליו, כי היה ראש וראשון לכל דבר שבצדקה בעירו. ולא רק ר' זליג רוטברד, אלא כל חנוני העיר היו עוסקים בצרכי ציבור בחנויותיהם. כי כשם ש"יום השוק" היה **יום מתח** ועמוס עבודה לצרכי הפרנסה השוטפת, כך שימשו יתר ימי החול — ימי הרפייה והתפרקות, לקראת התעניינות בכל הנושאים החברתיים שעלו על הפרק, שהטרידו את העיר ואזרחיה.

יג. משמרת הכשרות

משמרת הכשרות בביאלובז'יג היתה על רמה גבוהה מאד, שכן הרב וחברי הקהלה דקדקו מאד על כל פרט ופרט, והאטליזים היו נתונים תחת השגחה חמורה, צוות השוחטים היה מן המובחר ביותר, וכל מעייניו של הרב היו דרוכים ומכוונים שלא תהיה שום פירצה בחומת הכשרות, דבר זה קיבל הרב כמורשה מחותנו הצדיק ר' שמחה בונם מוורקה, שהיה מחמיר מאד בענייני כשרות, ולא אכל בשר אלא משחיטת שוחט שלו, המיוחד בשבילו. ומעשה שהיה הצדיק במקום מרפא, כתב משם אל הגאון ר' יהושע מקוטנא, שבדרכו חזרה, יעבור דרך קוטנא, ומן הסתם ירצה הגאון להזמינו לביתו לסעודה, על כן הוא מבקש ממנו, שיגעיל את הכיריים שבמטבח, ואת העוף בל ישחוט, אלא יחכה לבואו עם השוחט שלו. רבי משה פנחס בנו של הגאון, צחק למקרא המכתב, אמר לו אביו: מה הצחוק? הרב מוורקא מתכוין לשם שמים, וכדבריו כן אעשה. (מגדולי החסידות, לרב ברומברג בית וורקא, כרך ג' עמ' קעח).

אפשר לומר, שלא רק הרב רייבסקי חתנו של האדמו"ר ר' שמחה בונם מוורקה היה מושפע ממנו, שכן היה חניכו מנעוריו, שהרי בן שלש עשרה שנה היה, כשהתחתן עם בתו הינדא, ועליו אמרו שחינך את התפילין והטלית ביום אחד, כי כך רצה האדמו"ר מוורקה, שחתנו יהיה טהור ונקי מעבירה, כילד תמים שלא טעם טעם עבירה, ומובן שהשגיח עליו בשבע עיניים, שיוסיף קדושה על טהרתו, ע"י התמדה בתורה וזהירות בקיום מצוותיה, אלא גם חלק גדול מהציבור הוורקאי בביאלובז'יג היה מושפע מצדקתו ויראתו, ושבחו היה שגור תמיד על שפתותיו, ימים רבים לא הפסיקו מלספר על גדולתו של הצדיק, קדושתו ופרישותו, והנהגתו התקיפה את חסידיו ברמים, כמו שאמרו (כתובות קג, ב) "נהוג נשיאותך ברמים, זרוק מרה בתלמידים". ועל כולם התבטאה גדולתו בחיבתו לציון, שכן הוא היה האדמו"ר היחיד בדורו, שויתר על כסא אדמו"ריותו בחו"ל, ועלה לארץ להתיישב בטבריה, **כיהודי פשוט**, ללא כל גינוני אדמו"רות, וכשהתאספו סביבו חסידים בארץ ישראל והטרידוהו

בבקשותיהם והגישו לו "פתקאות", כנהוג אצל "רבי", קם והודיע: להוי ידוע, כאשר יצאתי מפולין ועליתי על האניה לא"י, הטלתי את ה"רבי" שלי **הימה**, ושוב אינני "רבי" כאן. עם כל יסוריו אשר עברו עליו בהיותו בארץ, לא סרה חיבתו אליה, ומעשה בחסיד מפולין אשר לא יכול היה להסתגל לתנאי החיים בירושלים והחליט לחזור לפולין, הלך לקבל ברכת הפרידה מרבי שמחה בונם וסח לפניו את סיבת עזיבתו, נאנח ר' שמחה בונם וקרא: מרחם אני עליך מאד, כפי הנראה לא מצאת חן בעיני ירושלים, שאילו מצאת חן בעיניה היתה ירושלים מוצאת חן בעיניך. דבריו אלה השפיעו על החסיד, חזר בו מהחלטתו ונשאר בירושלים.

יד. כנראה, שגם חלק גדול מחיבת האדמו"ר מוורקא לציון, חדר ללבות חסידיו ובניהם אחריהם, ולא לחינם זכינו לראות כיום בארץ שרידי ביאלובז'יג. מחוגי החסידות ושורות החרדים.

גם ר' יצחק גרשטנקורן בונה העיר "בני ברק" כותב בספר זכרונותיו: "עליתו לא"י עוררה געגועים וכיסופים שמורים בלבי, ובטוחני בדבר, שאורו וחומו של ניצוץ חיבת הארץ, שהיה ללהב אחר כך, נפח ושילהב בקרבי, האדמו"ר ר' שמחה בונם קאליש זצ"ל בשעתו" (מגדולי החסידות לרב ברומברג, בית וורקא כרך ג', עמ' קפג).

הרבי נפטר בטבריה בשני בשבט תרס"ז, אבל אורו האיר אחריו שנים רבות בלב חסידיו, וביחוד בלב השטיבל של וורקא בביאלובז'יג, כפי שסיפרו לי חסידיו ר' דניאל צוקר ור' מרדכי מענדל ויסברוד, מיקירי בית החסידים דוורקא בביאלובז'יג.

טו. התקרבו ימי אלול, ימי הרחמים והרצון, ולבי פועם לראות איך יקירי ביאלובז'יג משכימים לסליחות, שוכחים את דאגותיהם, וכל דאגתם אינה אלא לזכות בימי הדין, הממשמשים ובאים, בעשרת ימי תשובה, אימת הדין מתוחה על פניהם, ואף המולת יום השוק **(היריד השבועי)** אינה מטרידה אותם, כולם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים לזכות ביום הדין, ע"י תשובה שלימה לפניו. החזן ר' חיים, בעל הקול הנעים, מקרב את לב המוני עם שבבית המדרש, לאהבת תורה ויראת שמים ע"י תפילותיו הזכות, הנאמרות ברגש רב, ובטוב טעם מלא חן ונעימות, ועל כולם הרב המקומי ר' ישעי'לה רייבסקי בדרשתו ב"שבת שובה" מוכיח את העם בחן ובכשרון רב, כיד ה' הטובה עליו.

בין יוהכ"פ לסוכות אני נפרד מתושבי ביאלובז'יג, אחרי שעשיתי שם קרוב לארבעה חדשים, אני חוזר לוורשה, מלא געגועים לעיירה זו, שרוח תורה וחסידות מרחפת בבתיה בשפע רב, וכשאני נפגש כיום עם שרידי ביאלובז'יג ניצולי השואה, אני נזכר באותם הימים היפים שעשיתי במחיצתם לפני חמשים ושבע שנה. ומדי דברי בהם, זכור אזכור את יקיריהם, וקדושיהם אשר עלו על מוקד השואה, לבי לבי על חלליהם, במסתרים תבכה נפשי, על הדור הצעיר שחלם את חלום ציון וחתר לעלות אליה, ולא זכה, כי פתאום בא השודד הנאצי וכילה את כולם, יזכרם אלוקים לטובה, עם שאר צדיקי עולם וקדושי השואה. דמותם הזוהרת מרחפת לעינינו כל הימים.

חיים אייזון

נולדתי בביילבז׳יג ב־3.2.26 לאבי ר׳ ליזר מאיר ואמי קיילה זיסל.

אבי ר׳ ליזר מאיר היה בנו של לייביש דוד ושרה (לבית פינקלשטין), ואמי קיילה זיסל בת ר׳ משה אברהם לוונטל (שהיה שמש בביהכנ״ס, ונקרא ״משה שמס״). וחיה רבקה (לבית אבלון). הורי נישאו בשנת 1922 (- תרפ״ב). ונולדו להם ילדיהם: חנה בלומה, רחל, דבורה, חוה הינדא, חיה רבקה, שרה, ואני, מכל אחיותי לא נשאר כלום הי״ד כולם.

לאבי היו כמה אחים ואחיות. ביניהם: אחותו רחל לאה [נשאה לאנשל מונהייט]. דבורה, יאכט. ועוד.

סבי — ״משה שמס״, ובנו, דודי רפאל, וילדיו

לאמי היו אחים ואחיות: שרה, חוה, שבע (אודות בנה ישראליק — להלן). אחיה: רפאל. חיים יוסף. הרשל, ועוד. כולם נספו בשואה. חוץ מארבעה בנים של דודי רפאל שנשארו אחרי המלחמה בחיים, שנים ברוסיה, אחד בארה״ב ואחד בגרמניה. כולם נפטרו בינתים.

גרנו סמוך לבית הכנסת העירוני, לסבי וסבתי מצד אבי היתה ״מסעדה״ לא הרחק מטחנת הקמח העירונית, ואמי ניהלה בימי רביעי בשבוע את המסעדה. כך התנהלו

הענינים כרגיל ובשקט בעיירתנו האהובה בייליבז׳יג. אני למדתי בחדר. ונהנתי מלמודי ומכל הסובב אותי.

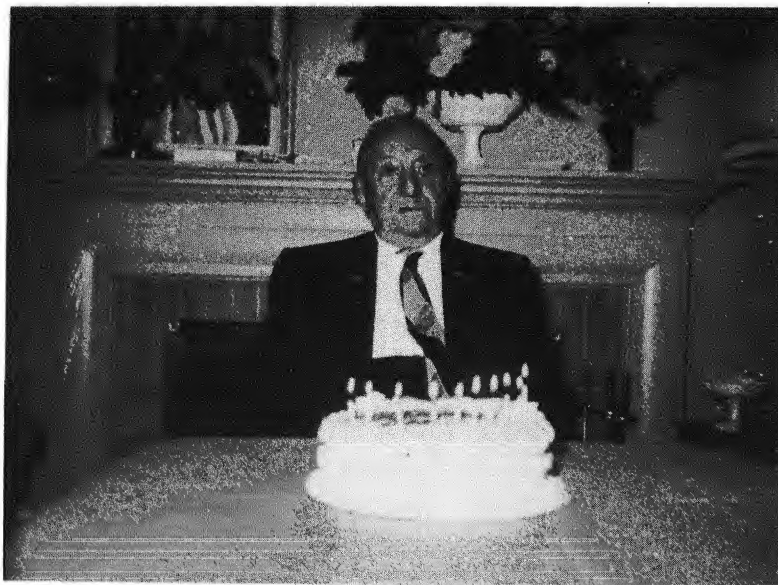
בשנת 1939, עם כניסת הנאצים ימ״ש, הייתי כבן 12, אבי עבר לעבוד בטחנת הקמח בכפר ״סוחה״ שליד בייליבז׳יג, הי׳ לו רשיון לנסוע לשם יום יום, והוא הי׳ מגיע אלינו בערב. גם בזמן הגיטו התנהל המצב כן. בתחילה עבדתי גם אני בכפר ״סוחה״, אך אחרי שהתקוטטתי עם גוי צעיר אחד. נאלצתי לברוח משם. נתפסתי ונלקחתי לעבודה במפעל של ״זארוק״ ליד בייליבז׳יג. שם יצקו עמודי חשמל מבטון עבור הנאצים ימ״ש.

בשנת 42, עת אני עבדתי ב״זרוק״, נודע לי על הגירוש הנורא שהי׳ בבייליבז׳יג, בו נספו כל בני משפחתי המסועפת, הורי, סבתי, דודים ודודות. וכל אחיותי, ראיתי את הרכבת שהובילה את כולם לטרבלינקה. ה׳ ינקום דמם.

★ ★ ★

דודתי, רחל לאה

דוד אבי, יעקב

בנו של יעקב, נתן ואשתו רוז, וכותב השורות

בזרוק עבדתי עד דצמבר 1942 ומאז הועברנו עם קבוצת ילדים גדולה ל־״סקרזיסקו״, — שהיה בית חרושת לנשק, הגרמנים החליטו לרצוח את כל הקבוצה שכולם היו בני לא יותר מ־15, מאחר שילדים בגיל זה לא יצליחו לעבודה. הם הכריחו אותנו לכרות קבר אחים גדול. יום לפני האסון חיפש מנהל המחנה 2 אנשים לעבודה, היה לי מזל, הייתי היחידי שלא ישן באותה עת, והוא ציווה עלי לבוא ולהביא עמי עוד אי מאלו שישנו אז.

נגשתי לבן דודי, ישראליק, בנה של דודתי שבע, ובקשתי ממנו שילך אתי לעבודה אצל המנהל, אך הוא היה כבר מיואש כולו. וסירב בתוקף לבוא. לקחתי עמי בחור אחד מביילביז׳יג. גבריש, בנו של האופה.

כעבור כמה שעות נהרגו כל חברינו אלו, ונשארנו רק אנו בחיים. ה׳ ינקום דמם. כפי ששמעתי גבריש חי עוד כיום.

ב־1943 הועברתי לבוכנוואלד; שם הייתי תקופה קצרה והועברתי למחנה שליבן. שם הייתי עד 1945. מספר חודשים לפני השחרור נשלחתי עם עוד אנשים לכיוון טריזנשטט, היינו ברכבת בלי אוכל ושתיה. בדרך מתו רבים. בהגיעי לטריזנשטט היה משקלי 28 ק״ג. זה היה בחודש מרץ 1945. כעבור חדשיים ב־8.5.45 שוחררנו. נודע לנו שהגרמנים כוונו מאות אלפי יהודים ממחנות רבים לטריזנשטט בכוונה כדי להקים שם תאי גזים ולהשמיד את כולם. אך מנהל המחנה שם החליט להציל את נפשו, והעביר את הידיעה הזאת לצלב האדום. נעשו מאמצים רבים לזרז את הגעת הרוסים, וכך הספיקו עם השחרור להציל יהודים רבים ממוות בטוח.

אחרי השחרור נסעתי לביילביז׳יג עם עוד חבר. שם שמעתי מחברים לבית הספר האומרים לי: מה אתה עדיין חי?!...

הבנתי שאין כאן מקומי, והחלטתי מיד לזוז משם. חזרתי לטריזנשטט שם פגשתי אי מיוצאי ביילביז׳יג, קופל קנדלצוקר (הגר באנגליה היום), ומפיו נודע לי שמתארגנת נסיעה לאנגליה. נרשמנו, ונסענו עם קבוצת ילדים גדולה לאנגליה. שם הייתי כ־3 שנים. בשנת 1948; שמעתי על המלחמה שעומדת לפרוץ בארץ ישראל, נרשמתי כמתנדב. קבלנו הכשרה קצרה לשמוש בנשק בצרפת במרסיי. וכעבור חדשיים, במאי 1948 עלינו ארצה. נשלחנו לתל ליטבינסקי ומשם ללטרון. באותה תקופה היה צורך להעביר מלטרון לשער הגיא קמח. היינו צריכים לסחוב על הגב 25 ק״ג קמח, כאשר על הכתף מונח רובה עם 100 כדורים. בדרך נצטווינו למלא מחסנית בכדורים, ואז התברר שציידו אותי בכדורים תוצרת אנגליה, ואילו הרובה היה צ׳כי. מזל שלאחרים היו גם כדורים צ׳כיים. וכך היינו סוחבים קמח בלילות, ובימים שמרנו על סביבות לטרון.

לאחר מכן הועברנו לפלמ״ח והשתתפנו בהגנה על ירושלים. ב-1949 השתחררתי מהצבא ועברתי לגור בבאר שבע. אני אז השתייכתי לקבוצת המח״ץ, מתנדבי חוץ. שם נפתח מפעל גדול לבלטות ובלוקים. היינו בקבוצה 8 אנשים.

משום מה לא הסכימה ״סולל בונה״ לקנות את תוצרתנו לבניה, ונאלצנו לחסל את המפעל.

עברתי לסביבות תל־אביב, בשנת 1955 נשאתי לאשתי רבקה לבית כהן מירושלים, יש לנו שני ילדים, אליעזר מאיר שנשא לגילה, להם בת — שני.

כותב השורות, אשתי רבקה, הבת זיוה, הבן אליעזר מאיר
עם אשתו גילה ביום נשואיו

בני הוא מהנדס, עובד בחיפה וגר בנתניה.
בתי זיוה, עובדת כהנדסאית מחשבים.
אני עבדתי עשרים שנים בתעשיה האוירית ולפני שנה יצאתי לפנסיה מוקדמת.

הנכדה שני

★ ★ ★

אני שמח מאד על שיוצא ספר על עיירתי ״בייליבז׳יג״, שכל כך יקרה לנו, וחשוב לנו זכרה לנצח, למען ישאר לדורות הבאים מזכרת וזכר מה מעיירה נפלאה זו, על ההרמוניה והשמחה שהיו בה.

יעקב דוד (ישקה) בירנבאום (בר)

נולדתי בביליבז׳יג ב־10.6.1928 לאבי ר׳ שלמה מאיר בירנבוים ולאמי מרת חוה אסתר לבית רוזנצוויג.

הורי ז״ל

אמי ע״ה

אבי נולד ב־18.5.1900 ואמי ב־12.2.1901.

היו לי שלוש אחיות, שרה הינדה, נולדה בשנת 1930. אני ב־1928, אחותי הבאה היתה חנה צביה (אנטקה) שנולדה בשנת 34. והאחרונה היתה בלומה רבקה, שנולדה ב־36.

בילדותי הלכתי לחדר כמו כל ילד בגילי, והלכתי כפי שהיינו חייבים גם לבית ספר פולני, סיימתי 5 או 6 כיתות. וחיינו את חיינו כמו שאר המשפחות המאושרות בעיירה שלנו — ביילינזי״ג.

בתור ילד זוכר אני את המשטר הקפדני בו הייתי נתון, גם בבית מצד אבי, וגם בחדר. אני זוכר את בית הכנסת ואת החגים, ואת הקשר והקירבה של בני העיר, מהגיל שלי, ומהחברים שלי. בעצם מעט נשארו מהשנתון שלי. שנות ילדותי עברו בין החדר, בית הספר, והבית.

בבית זה ברח׳ קושצ׳ילנע 8 גרתי לפני המלחמה

סבי, היה איש אמיד מאד ומקובל בעיר, מצד אבי, היינו משפחה גדולה מאד, סבא שלי שמו היה ר׳ יוסף בירנבאום. הסבתא־צ׳רנה (לבית גרינשפן). לסבי היו שני בנים, אבא ז״ל ר׳ מאיר בירנבאום ואחיו מנדל והיו לו ארבע אחיות. אחת שמה היה אסתר, רחל, איטה, ורבקה. מצד אמי, גם היתה משפחה ענפה. אבי׳ היה שמו ר׳ משה רוזנצוויג, והסבתא שמה היה מרת רייזל, להם היו ארבעה בנים, ושתי בנות. בלומה היתה הגדולה. השניה היתה אמי, חוה, אחריה עקיבא יוסף, יענקל, שלום, (שולם) ואברהם. לכולם היו ילדים, אבל שום זכר לא נשאר. אני נשארתי יחידי בחיים מכל המשפחה בעצם. גם מצד אבי וגם מצד אמי.

בילדותי הייתי מאד מפונק. גם כבן יחיד הייתי מאד קשור לאמי בלב ובנפש, והיא גם פינקה אותי, החיים התנהלו כרגיל. לא היתה בעיה של פרנסה.

בשנת 1939, ואני ילד בן 11 בבית הספר. אני זוכר שאז כבר חיכו למלחמה. ואמרו בבית הספר שצריך להתגייס ולעזור למאמץ המלחמתי. לקחו את הילדים, אותנו,

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA

Województwo radomskie
URZĄD STANU CYWILNEGO w Białobrzegach

Odpis skrócony aktu urodzenia

1. Nazwisko B I R E N B A U M
2. Imię (imiona) Jankiel-Dawid
3. Data urodzenia dziesiątego czerwca tysiąc dziewięćset dwudziestego ósmego/10.06.1928/roku 19 r.
4. Miejsce urodzenia Białobrzegi
5. Nazwisko i imię (ojca) Birenbaum Szlama - Majer zawód rzeźnik
6. Nazwisko rodowe (ojca) Birenbaum
7. Imię i nazwisko rodowe (matki) Chawa - Estera Rozenowajg- zawód

Poświadcza się zgodność powyższego odpisu z treścią aktu urodzenia Nr 20/1932

Białobrzegi, dnia 18 kwietnia 1983 r.

Miejsce na opłatę skarbową

KIEROWNIK
Urzędu Stanu Cywilnego
Władysław Ponfara

Pu-M-8 — Zam. Nr 232/DW/Or
454—LZG Z-d 4—23.2.78—790.000—pism. kl. 3 A1/80

צילום תעודת הלידה שלי שקבלתי בעירית בילובז׳יג בביקורי שם

אמי, הסבתא הינדה, ואחות אמי בלימה

הבית של סבא וסבתא שלי — יוסף וצרנה בירנבאום.
ברחוב קרקובסקה.

אמי, גולדה חיידר, פייגה כהן, אשתו של יעקב ובנה הקטן,
מתייס כהן, פרומט דוברשלנקה.

איטה, האחות של אבי'

חוה בירנבאום

יעקב בירנבאום, בן דוד של אבי ז"ל ואשתו

שלישית משמאל חוה בירנבאום לבית רוזנצוויג ואחותה בלומה.

ל״סוחה״. שם היה שדה תעופה. לא שדה תעופה במושגים של היום, היה זה שטח לא סלול. ואנחנו היינו שמה וניקינו את האבנים כמה שאפשר היה לעשות, ולנו היה מכשיר רדיו בבית, ושמענו את כל ההודעות ואת כל המתחים שהיו ב־1939, שם גם שמענו על פרוץ המלחמה. ברדיו הודיעו על כך שהגרמנים הכריזו מלחמה על פולין, והיתה בהלה גדולה מאד. אבי ז״ל לקח סוסים, היו לנו סוסים עם עגלה. ושמנו כמה שיכולנו. היתר סגרנו בתוך המרתף, סגרנו את הבית וברחנו לכפר. כמדומני ששמו היה פלנצ׳יצה. בדרך תקפו אותנו מטוסים גרמניים שהיו בדרך לוורשה. הם עשו מלחמת בזק, ועברו בערים וצללו וירו, הגענו בשלום לכפר, היינו מספר ימים שם ואז הודיעו שהגרמנים נמצאים כבר בביילּיבזי׳ג, חזרנו הביתה ואז באמת הצבא הגרמני היה בתוך העיר. כאן התחילו הצרות מהתחלה. היות וסבי היה איש עשיר, דרשו מאיתנו כספים בתור כופר נפש, (קאוסיה), וכל מיני היטלים שהטילו על סבי ועלינו גם כן. על אמי.

יום בהיר אחד נכנסו אנשי גסטפו, והיכו את סבי, הסבא אסף את הנכדים והמשפחה והחליט לנסוע לרוסיה. ולקח אתו את הבן הצעיר מנדל, שהיה אח של אבי, ואתו הוא נסע לרוסיה. זמן קצר אחרי זה גרשו הגרמנים את הסבתא שלי ואת כל המשפחה מהבית, והפכו את הבית הזה למפקדה הראשית של הז׳ינדרמניה בעיר, הקומנדנטורה של העיר היה בבית שלנו. המשפחה כולה הצטופפה בבית שלנו ובבתים של הדודים וכך הלאה. בינתיים היו גירושים גם ממקומות אחרים וביילּיבזי׳ג הפכה להיות עיר מקלט מכל מיני מקומות בו התרכזו אנשים מגרויץ ואנשים ממקומות אחרים, לביתינו הגיעו גם בני משפחה שלנו מגויץ, והצטופפנו הרבה אנשים בכל חדר, הגרמנים סחטו מאתנו כספים, ולאחר מכן באו ועצרו את אבי, וכמובן לא ראיתי אותו יותר. הוא בהתחלה היה עצור בביילּיבזי׳ג ואחר כך העבירו אותו לבית סוהר לרדום ושמעתי שראו אותו באושוויץ, אבל אין לי שום ידיעה ברורה מזה.

נשארתי מה שנקרא הבוגר במשפחה. כבן, ושלוש אחיות קטנות ואמי, סבתא ואחים של אמי. היינו סגורים במספר רחובות מה שהיי נקרא הגטו בביילּיבזי׳ג. התעללויות של יום יום היו דברים ידועים. מצד הז׳ינדרמיה, של הפולקס דויטשע ושל המלשינים וכל מיני צרות מקומיות של אחינו היהודים. אני זוכר כילד את מילר שהיה מפקד המשטר, והוא היה יהודי הגון עד כמה שזכור לי, ולעומת זאת היה נוסק, שהוא היה סגן מפקד המשטרה והוא שיתף פעולה עם הז׳ינדרמים, בנו לא התעלל, אבל שמעתי אז שהוא התעלל כאן ושם בכל מיני אנשים. החיים היו קשים מאד. והיו שמועות כבר על דברים שכאלו באזורים שלידינו, המתח היה עצום. היו כאלו שברחו, והיו כאלו שעבדו בכל מיני עבודות כפיה שהגרמנים נתנו כמו בסוחה, ועוד מקומות אחרים. אבל אני הייתי קטן יחסית בן 13 בערך, ואותי לא לקחו לעבודה, והייתי צמוד ליד אמי ומשפחתי. האוירה היתה קשה מאד. ולא ניתן לתאור אפילו.

אמי, היות והיא היתה בטוחה שאנחנו הולכים לחיסול או משהו דומה לזה, ניסתה להבטיח קיום אם ומישהו ינצל בחיים, ואז היא תפרה לכל הילדים דברי ערך, מטבעות זהב, תכשיטים בכריות של המעילים, ובלבד של המגפיים וכך הלאה והלאה. כל אחד

מאתנו היה מרופד באיזו שהיא צורה, בדברי ערך כדי שמי שישאר בחיים, יהיה לו קיום ראשוני איפה שיהיה.

בא יום הגירוש, הגיעו אנשי המשטרה היהודית, הזנדרמים ויחידות חיסול גרמניות, ותוך צעקות רמות הם ריכזו את כולנו בשוק הסוסים, בדרך לשם הם ירו בזקנים וילדים. המהומה היתה גדולה מאד. אני על כל פנים הצלחתי להגיע עם אמי ושלוש אחיותי אל המגרש הזה בו רוכזו היהודים, היו שמה התעללויות, עד כמה שזכור לי הנאצים ימ״ש התעללו שם ברב המקומי וברופא, סידרו אותנו בחמישיות, לקראת הליכה ברגל לדובישין.

בשלב הזה הופיע גרמני, אמי אמרה לי, תשמע, אתה תישאר בחיים, אתה חייב להינצל, אתה מוכרח לחיות, וזה כאילו היה לה איזו הרגשה פנימית, תחושה אלוהית, והיא אמרה לי ביידיש כמובן: ״אתה מוכרח לחיות, אתה חייב לחיות ואתה תחיה״. ותוך כדי הדיבורים שלה, ניגש אלי חייל גרמני, אני זוכר את הפרופיל שלו, גבוה, ענק. נתן לי מכה בעורף, ואמר לי: חזיר יהודי, אתה יכול לעבוד, תעבור לצד הזה. כלומר לצד שמאל.

הסתדרנו אז קבוצה, לא הייתי היחידי, היו עוד כאלה שלקחו, והטרנספורט התחיל ללכת לכיוון אחד, אמי אמרה לי שלום, ועוד הספיקה לחייך ולהגיד לי: אתה תשאר בחיים, וזהו, אמי כאמור הלכה ברגל לדובישין. ומשם נלקחו האנשים לטרבלינקה.

חזרנו לביילביזיג, ריכזו אותנו במספר בתים. עבדנו אצל הגרמנים בכל מיני עבודות, פריקת מלט, הובלת כל מיני חומרים מוורשה. בלילות היינו שומעים שיורים באנשים, הנאצים היו מתעללים במעט האנשים שנשארו בעיר.

יום בהיר אחד לקחו אותנו לכפר ברונקף. להקמת עמודי חשמל, ועסקנו בהקמת עמודי חשמל במתח גבוה. עבדנו בעמודי פלדה גדולים, יצקנו בורות ממלט ועוד. זו היתה תקופה יחסית קצרה. כן נשאר אתי דוד אחד יענקל האח של האמא שאתו הייתי גם בברונקף. כעבור זמן קצר לקחו אותנו במשאיות למקום שנקרא: סקרזיסקו קמיננה, שם היה בית חרושת לייצור נשק. שם פגשתי עוד דוד אחד אברהמלה שהיה בגרויץ, יותר מאוחר נודע לי שירו בו. והוא נקבר באחד המקומות באיזור גרויץ. הגענו למקום הריכוז לבית חרושת ליצור נשק שם נפרד מאתנו בן דודי זה והוא נסע לאיזשהו גיטו, שחשב ששם יוכל להנצל. ואני נשארתי עם יענקל בסקרז׳יסקו, אחרי מיון הוצבתי למחלקה שהיתה נקראת אגף המיכשור, ועבדתי על משחזות. יאנקל עבד במחלקה של ה״הקשחה״ של הנשק. ושם חיינו בתנאי מחנה ריכוז, מדי בוקר יצאנו לעבודה בבית החרושת עם מעט מזון שקיבלנו במקום. היו קבוצה יחסית די גדולה, היינו כמה עשרות בילובזיגאים, שם. הקשר עם הבילובז׳יגאים היה אמנם קשר רופף, מפני שלא כולם עבדנו באותו המקום, שם חליתי בטיפוס בהרת ורגל שמאל התחילה להירקב לי. קומפליקציה אחרי מחלה, רפאתי זאת ע״י עשן וקיטור, וזה סיפור ארוך, לידי ישנו ישרוליק זמבול, או ישרוליק סטודנט, והדוד שלי. התנאים היו קשים, בפרט בתוספת המחלה שהיתה לי וכאמור. מדי פעם היו סלקציות, והוציאו אנשים וחיסלו אותם, הוורק שאנחנו עבדנו זה היה וורק א׳ זה היה נחשב למקום טוב יחסית.

היה גם וורק ב' וג' שם עסקו בחומרי נפץ, שם מתו אנשים במספרים גדולים מאד שלא החזיקו מעמד.

כשהרוסים התקרבו לקרבת פולין, אז העבירו אותנו לטשנסטחוב, לבית חרושת, שם עבדתי באותם מכונות, ושוב פעם הדוד היה לידי. שם האשימו אותי פעם בגרימת נזק למספר מכונות, ועמדו לתלות אותי ובמקום זה נשלחתי כעונש לבוכנוואלד. הגענו לבוכנוואלד. בבוכנוואלד היו כבר תנאים שונים לחלוטין. לא כמו מחנה ריכוז, שם לא היו רק יהודים. והמקום היה מחולק לפי דרגות של עצירים פוליטיים או אחרים, אחר כך הוציאו אותנו לטרנספורט גדול סגור, רוב האנשים מתו בדרך והגענו לטרזנשטט. שם פגשתי את ישרוליק סטודנט ז"ל (שנפטר בא"י) שהציל אותי, הוא פעם עבד אצל אבי, שם באותו טרנספורט נעלם לי הדוד האחרון, ומאז לא ראיתיו.

כעבור זמן קצר הגעתי לפראג, וחזרתי לבייליביזייג, השחרור תפס אותנו בטרייזנשטאט. ושוחררנו ע"י הסוביטים. היינו בהמבורג והיינו מופרדים מיתר האנשים שחיו בטרזנשטט. כפי שידוע טרזנשטט שימש גיטו לכל מיני אסימילנטים, אבל אנחנו היינו עצירים שהגענו לבוכנוואלד במצב של אפיסת כוחות מוחלט. וזכור לי שישרוליק בא בשמחה הוא כן עמד על הרגלים אני לא עמדתי על הרגלים, אני הייתי במצב שכיבה, והוא אמר לי, שבלילה היה סיור רוסי. השמחה היתה גדולה, ואנחנו הסתכלנו מהסורגים החוצה לרחוב וראינו שמונפים דגלים צ'כים ודגלים רוסיים, הבנו שזה נכון, ורגע השחרור הגיע, שמענו רעש של טנקים ושרשראות, וישרוליק הרים אותי על הרגלים ונשא אותי כמעט על הגב מפני שלא יכולתי לעמוד על הרגלים לבד, בשביל לראות את הרגע של השחרור.

הדבר הראשון שראיתי זה היה טנק סובייטי שפרץ שרשרת ותיקנו אותו, ואז ראו אותנו, אני הייתי יחף, ואז חייל רוסי הוריד את המגפיים שלו ונתן לי. אחרי שהתאוששתי מעט. נסעתי לפולין, פניתי לצלב האדום הפולני בפראג, והצגתי את עצמי כפולני, אז כבר ידענו שיש סכנה ליהודים בפולניה, קיבלתי חבילת מזון, ואני אז חולה במעיים, רציתי להגיע הביתה, מתוך תחושה או מתוך כוונה או מתוך מחשבה שאולי אפגוש מישהו, אולי אראה מישהו, אולי אמצא מישהו. וזה היה לי מין דחף פנימי עם קצת פנטזיה ועם קצת אשליה, שאלך הביתה ואפגוש, אם לא את כולם, אז מישהו. וזה מה שנתן לי דחיפה וכוח למרות מצבי החלוש.

הגעתי ברכבת עד ראדום, אמרו לי שיש משאיות שהולכות לבייליבזייג, הנהג שלקח אותי הכיר אותי, והושיב אותי לידו. באתי ופגשתי כבר במספר יהודים שחיו בבייליבזייג הלכתי לגור יחד עם מאיר וגולדה חיידר ז"ל, גרנו באותו בית, הבית של סבי היה תפוס על ידי השלטונות החדשים, קודם זה היה תפוס על ידי הקומנדנטורה הגרמנית, אחר כך נהיה המפקדה הפולנית או הרוסית. הבית שאני נולדתי בו גר בו גוי אחר, גוים תפסו את כל הבתים. כך גרתי עם מאיר וגולדה חיידר תקופה קצרה, לאחר זמן קצר פנה אלי ברושינסקי, שהיה ראש העיר, והוא היה ידיד טוב של המשפחה, ואמר לי, שהוא מציע לי פשוט להסתלק מהעיר, מפני שאני היורש היחידי על הרכוש

של המשפחה. הוא הציע לי, שאנסה לבוא אולי עוד חודש חודשיים שיהיו זמנים טובים יותר. עכשיו הזמנים לא טובים וכדאי לברוח מכאן.

אגב, אז פגשתי בשמחה ופישלה בורנשטיין, שהיו קרובי משפחה שלי, ויחד הסתלקנו משם לציכיה, ושם נפרדנו. הם הגיעו לאוסטריה, ובהמשך הם הגיעו לארה״ב. שמחה נפטר, ופישלה בורנשטיין חי בארה״ב.

הצטרפתי לגרעין של ״השומר הצעיר״ בגרמניה, ובמסגרת זו עשינו כשנתיים יחד. בהתחלה במסגרת ההכשרה. למדתי שם עברית והשכלה אלמנטרית, ולאחר מכן נשלחתי לעבוד בארגון הבריחה באירופה, ולאחר מכן הגעתי בעליה ב׳ לארץ ב־1947 נפצעתי בחיפה. ונשלחתי לקפריסין, חזרתי שנית לארץ עם סרטיפיקט על שם בדוי, הגעתי לקבוץ המעפיל. קיימתי קשר רצוף עם מאיר כהן ועוד מספר ביאלוביזיג׳אים.

עם הקמת מדינת ישראל, התגייסתי לצה״ל, ושרתתי 34 שנים רצופות במדים בחיל השריון. ועוד שנה בארגון הדרכה, שזה יחד 35 שנות שרות. בשנים האחרונות הייתי מפקד בסיס הקריה בתל אביב, ומשם השתחררתי, והתפקיד הראשון שקיבלתי הייתי מנכ״ל של ה״אגודה למען החייל בישראל״, ועכשיו אני בתפקיד של מנכ״ל עמותת חיל השריון. כל השנים רציתי לנסוע לפולין, מכמה סיבות. א. לראות ולחוש מהרגע שנפרדתי מאמי ושהיא אמרה לי את המילים האחרונות שאני זוכרם כ״כ חזק עד הרגע שהם הגיעו לטרבלינקה. רציתי לעלות על קברם ולומר קדיש. ב. רציתי לבוא לביילבז׳יג ולראות עוד הפעם את המקום בו נולדתי, בו אמי ואחיותי ומשפחתי היו, בו הם דרכו על המדרגות על החצר, לנגוע בזה ולראות את זה. והסיבה השלישית בעיקר להיות בביילבז׳יג מפני שזו הילדות שלי והחיים שלי.

אחרי מלחמת ששת הימים פניתי למוסדות של צה״ל, וביקשתי בכל תוקף שיתנו לי לנסוע לפולין. מאחר והייתי במדים בדרגה בכירה, נאמר לי שאני לא אוכל לנסוע. הפעלתי לחצים על מנהל ״יד ושם״ דרך הממונים שלי, ובכל דרך שהיא, אמרתי. אני חייב לנסוע, אני מוכרח לנסוע, אני חייב לראות את כל זה. חייתי עם כל זה שנים טובות, ולא יכולתי, לא נתנו לי, עד שהזדמנה לי הזדמנות, היה זה בשנת 1982, עשו אז חגיגות בוורשה עם האנדרטה של מרדכי אנילביץ, ואז הוזמנו קבוצות ישראלים, ואני צורפתי לקבוצה התל אביבית בראשותו של ראש העיר, שלמה להט, שאותו הכרתי בשרות הצבאי, לי היתה ויזה אינדיבידואלית, ואני לא הייתי קשור לקבוצה. בשביל להכנס לפולין הייתי חייב לנסוע עם הקבוצה.

טסנו מלוד. הגענו לאוסטריה, באוסטריה עברנו למטוס אחר, וירדנו בוורשה. וורשה לי לא אומרת שום דבר, מפני שמה שענין אותי זה ביילבז׳יג, כמובן עשיתי הכנות נפשיות רציניות, שיפצתי לעצמי קצת את השפה בעזרת העתון הפולני שיוצא בארץ, קניתי מילון, קניתי מפת פולין ועשיתי לי תוכנית מפורטת מה אני רוצה לראות בששה או שבעה ימים. לקחתי בחשבון שאני לא רוצה להגיע ביום ראשון שיהיו שיכורים, בשביל להסתכן יותר על המידה בביילבז׳יג. הגעתי לוורשה, ולמחרת היום בדקתי את השטח, שכרתי נהג, ואמרתי לו אתה תסע אתי, כמה שזה יעלה יעלה. נסענו. בקטע מסויים אחרי טרטשין לפני גרויץ אמרתי לו תעשה לי טובה, אני אנהג

במקומך. אני רוצה לבחון את הזכרון שלי אם אני עדיין זוכר, ואז עלינו על הכביש, ואני ניווטתי אותו. אגב, כמעט בשום דבר לא השתנה. עגלות, סוסים, אותם העצים, אותה האוירה, נדמה לי שהשעון נעמד שם לפני ארבעים שנה. הגעתי עד הגשר מעל הפיליציה. עצרתי. הכל אותו דבר, אותו גשר, שתי קשתות. נעמדנו בגשר. שם יש שלט גדול ביילִיבּזִ׳יג. הנהג שימש לי גם כצלם, אמרתי לו, מרגע זה, אני אנווט אותך עד שנגיע לבית שלי. נסענו לאט, הגעתי ליד הכנסיה, אמרתי לו תפנה ימינה רחוב קושצ׳יאלנה מס׳ 8 הגעתי ליד הבית שלי, בו נולדתי וחייתי. הסתכלתי מהאוטו. זה היה צהרים, אוכלים צהרים. בבית גר ליס, או בת של ליס, זאת ידעתי עוד כשחזרתי לפולין ב־1945, ליס השתלט על הבית שלנו. הסתכלתי, והייתי כמעט בשוק. הנהג שאל אותי אם אני מוכן להכנס. אמרתי לו, הרגלים לא הולכות. והוא אומר לי, אני אכנס. והוא אמנם נכנס הביתה. ואמר להם מי שנמצא כאן. יצאה כל המשפחה. כמובן שהגויה הזו, הבת של ליס הכירה אותי, והיא התחילה לבכות ולהצטדק, היא אומרת לי: זה רכוש שלך. למען האמת, הם קיבלו אותי בהתרגשות, אפילו שהיה זה משחק, הרי הם אנטישמים, אבל הם קיבלו אותי בסדר. לא בעלבון, בבוז או משהו כזה. ההפך. שמו עוגיות, קפה, ברנדי, והתחילו להצטדק. ישבה כל המשפחה שם. הוא, אשתו, הבן שהוא היה אפילו חייל בצבא הפולני או שהוא עוד שרת בצבא.

ליד הכניסה לעיר

מהר מאד התפשטה בכל העיירה הידיעה, בא גוי אחד ששמו קוזלובסקי שהיתה לו מאפיה ליד הבית שלנו שהשכיר אותה ליהודי, דיברנו, הוא גם דובר יידיש, והוא התגאה בזה שהוא יודע לדבר יידיש. ועשיתי סיור, אבל הייתי כל כך במתח, כל כך בשוק. נסעתי לבית של סבא, וראיתי שהגעתי לשיא של מתח. אמרתי לנהג סע בחזרה לוורשה. הגעתי לורשה. נחתי, נשמתי לרווחה יום אחד, ואמרתי אנחנו נוסעים שוב לביילִיבְּז׳יג, נסעתי פעם שניה, ועליתי גם למשרד הפנים, — נכנסתי עם הנהג. ישב שם גוי שמו ברוניסלב פונפרה, הנהג אמר לו, שישנו כאן תייר מחו״ל ולא אמר מאיזו ארץ, יליד המקום, והיה רוצה לקבל דוקומנטים, ניירות כלשהם. היות ואני הייתי יומיים לפני זה, וזה התפרסם בעיירה, אומר לי הגוי הזה: יקובק בירנבאום, סין — (בן של) חוה. אז אני אומר לו האם אתה מכיר אותי. והוא אמר לי: אני מכיר אותך מילדות, היינו שכנים.

ליד הכניסה לעירית בילובז׳יג

אמרתי לו: תשמע, אם אתה יכול לעשות לי טובה, ולתת לי ניירות מתי נולדתי, בנוגע לאמי, מה שרק אני אוכל לקבל, הוא אמר לי בשבילך, כן. שאלתי אותו למה, אז הוא אמר לי, תדע לך, המשפחה שלך הם הבעלים על רוב האדמות בעיר, ולך אעשה את הכל. פינה את המקום, ואני והנהג הפולני ישבנו שם כחמש שעות. הוא הוציא ספרים גדולים, עם שיחזור של מאה שנה אחורה ומעל זה, חלק היה כתוב בשפה הפולנית וחלק באותיות קיריליות משנת 1918, בשלטון הצאר, קיבלתי את כל התעודות, כשהוא

גמר להדפיס אותם, היו צריכים לבייל אותם. הנהג לקח. שילמתי כסף, שמו עליהם בולים כחוק. והנהג הביא אותם בחזרה.

ואז הוא אומר לי אני לא יכול לתת לך אותם, מאחר ואין לנו יחסים דיפלומטיים, שאלתי אותו, מה נעשה א״כ, הוא צחק ואמר: הנהג שלך הוא אזרח פולני, הוא יכול לקבל, ובצורה כזו קיבלתי באמת את הדוקומנטים.

עשיתי שוב סיור בעיר, צילמתי מה שניתן היה לצלם, חלק העברתי לשיקופיות, איפה שהיה בית הכנסת, בתים של יהודים ״די הויבישה קמניצה״ הבית של סבי, הבית שלנו, בתים של אחרים. כל מה שיכולתי להקיף בתקופה הקצרה שהייתי בביילביז״ג.

ליד הגשר בכניסה לעיר

המשימה הבאה עבורי בביקורי זה בפולין היתה משימה לא קלה, להגיע לטרבלינקה. ניסיתי לחשוב, והייתי אומר נסחפתי אני בעצמי. אילו אני הייתי כאן מה הייתי חושב, מה הייתי עושה. התחלתי לחשוב מאותו הרגע שנפרדתי מאימי, והמשכתי לנסוע. אמנם לא ברכבת אלא באוטו באותה הדרך עד טרבלינקה ונסחפתי עד כדי כך, שמתי שהגעתי למקום הייתי תשוש לגמרי, הגעתי למקום, אין שילוט. יש קברים, אנשים מסתובבים, תיירים ואחרים, הבנתי מהמסביר שאלה קברים, איפה שיכלו לאתר ערים שהושמדו, הפולנים שמו להם מצבות. איפה שלא יכלו אז זה ללא מצבות.

בבית זה גרתי לפני המלחמה — ברחוב קרקובסקה. עומד ישקה בר (ב־1987)
החנויות שם היו כולם יהודיות והיו שייכות:
החנות הראשונה — ״ספקולקה בלן״ — שייכת לחתני ליפשיץ.
השניה — לאהרן גולדברג, ״שמיט סחורה״. חסיד גור. ראש היודנרייט, נרצח ע״י הנאצים ימ״ש ביום שגירשו את הקהילה. (חתנו — לרמן בארה״ב).
השלישית — יצחק פסח, ״גלנטריה״.
הרביעית — שמואל אלי גנדלציקר (בנו — קנדל באנגליה) בית מסחר לחתיכות עץ.
החמישית — זליג רוטברט, יהודי יקר, ערירי בלא ילדים, הי׳ לומד עם הילדים כל יום דף גמ׳.
השישית — מנדל, סנדלר שגר בחנות זו, עם שמונת ילדיו ועשרה תרנגולות. בנו — מוטל בינים. קוטשוק.
השביעית — חנות תבואה של האחים וינטרוב, (בנו, בארה״ב).
השמינית — חייט שרמן, (בנו ליבל בפאריז).
התשיעית — דער היטל מאכר״ — אלוי. (בנו חי בפריז).
העשירית קצב —

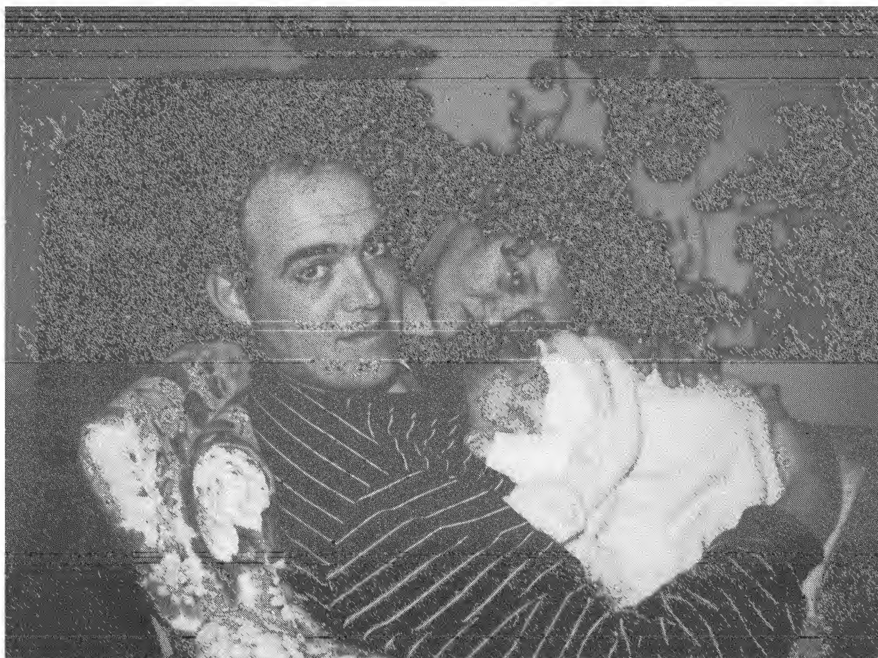
ואז עליתי על משטח כזה וראיתי את גרויץ ואת טרטשין, את פשיטיק וערים קרובות לביילבזי׳ג, ולא הצלחתי לאתר את ביילבזי׳ג, הייתי כבר תשוש ומתוח, ואז פניתי למספר בני נוער במדים אמרתי להם שאני אזרח ישראלי, וביקשתי אם יוכלו לאתר לי את המצבה של ביילבזי׳ג הם התפזרו, ומרחוק סימנו לי שזה המקום. הגעתי, ראיתי את האבן, אבן גדולה בה כתוב ביילבזי׳ג, הייתי כמעט בשיא התמוטטות. רציתי לומר קדיש, אבל שכחתי את הסידור. והתחלתי לבכות ובכיתי. ואז עברו אנשים על יד הקבר. אינסטנקטיבית פניתי לאחד בעברית, והמילים יצאו לי לבד, שאלתי אותו אם הוא דובר עברית. אמר לי־כן. שאלתי אותו, אם יש לו סידור. ענה: כן. הוא הוציא סידור, ואני אמרתי קדיש. הוא צילם אותי ואני אז התמוטטתי כליל.

מפקד בסיס
יח' מטכ"ל

כותב השורות, אשתו, והבת ענתי

בני עמוס מאיר עם בתו ואשתי

בסוף שאלתי אותו מי אתה, מסתבר שזה סגן ראש עירית נצרת עילית של היום. ואתו יש לי קשר עד היום הזה. כשחזרתי משם הייתי בטראומה קשה מאד. הייתי המום. ואני עוד בעצם טסתי משם לארה״ב בתפקיד, ועוד כשחזרתי ארצה לאחר מכן לפחות חצי שנה אם לא יותר הייתי בשוק.

אני מתכנן לנסוע שוב לפולין. יש נקודה אחת שמטרידה אותי, היא שאחזיק מעמד, אני מקווה שכן. על כל פנים אני עוד רוצה להיות קרוב לקבר בו קבורים משפחתי, אמי, אחיותי, מה שנשאר מהקבר הזה. אני רוצה להיות עוד פעם אחת בעיר, ועוד הפעם לחוש את המקום בו בעצם נפרדה כל משפחתי היקרה. אין יום ואין הייתי אומר שעה שאני לא קשור עם הדבר הזה, ההפרדה ביני לבין אמי ומשפחתי.

התחתנתי ב־1952, עם אשתי רינה שתהיה בריאה, היא ילידת פולין מקולו, היא עברה דרך אחרת במלחמה, היא היתה בתור גויה. ההורים שלה דאגו להסתיר אותה, ולתת לה מכתבים אריים. והיא עברה כך את המלחמה. היא מאד סגורה, על העבר שלה היא מעט מאד מדברת. נולדו לי שני ילדים. הבן עמוס מאיר והבת ענה חוה. הבן שרת בגדוד הזה שאני שירתתי בו 14 שנה, הוא שרת שם כקצין כיום הוא נשוי לשושנה. וילדיו: אלה, ואימבל, הוא גר על ידי, לומד עכשיו באוניברסיטת בר אילן. בתי ענה חוה עשתה תואר ראשון כאחות אקדמאית, וכרגע היא חיה בתל אביב.

למען האמת, אני ניסיתי בכל הדרכים האפשריות להסביר להם ולומר להם מה שעברתי בשנים ההם. אני לא בטוח במאה אחוז שהם מבינים אותי. אני לא בטוח. אשתי כפי שאמרתי שמה חומה סביבה והיא לא מדברת. אני כפי שאמרתי, חי עם זה יום יום, יום יום, והילדים שלי הייתי אומר שאינם מבינים את גודל האסון הזה. יכול להיות שזה טוב, אני לא יודע.

רציתי בשורות אלו להעביר קצת מתחושותי למשפחתי ולדורות הבאים, אקוה שהצלחתי בכך, ואני מברך את כל ילדי ומשפחתי, שיעברו מסלול חיים טוב יותר, ולא ידעו ממה שידענו אנו באותם שנים נוראות וקשות.

אריה ברקוביץ

נולדתי בביילביז׳יג לאבי ר׳ חיים ואמי מרת מלה (לבית לסקה) בשנת 1923.

אבי היה סנדלר, ואמי עקרת בית.

היינו בבית שבעה ילדים, חמשה אחים ושתי אחיות, שמותיהם: אליעזר, משה, ישראל, ישעיהו ואני, חוה ופריינדל.

אני זוכר את אחיו של אבי — נתן ואחותו פיגא. ששניהם עברו לגור בארה״ב ונפטרו שם.

כן היה לאמי אח — גרשון. שנהרג עם כל משפחתו. גם כל משפחתי נהרגה ע״י הנאצים, הי״ד.

גרנו ברחוב 3 במאי, מול בית המשפט, וחיינו היו רגילים ונורמליים כמו אצל רוב המשפחות היהודית בביילביז׳יג, אני למדתי בחדר אצל המלמד איצ׳ה בער, שהיה אדם מיוחד במינו, ממש אדם טוב.

בשנת 1940 באו הגרמנים, ולקחו את כל יהודי העיירה, והוציאו אותם לרחובות, הם הוציאו אותי עם שנים מהאחים שלי ולקחו אותנו לסוחה יחד עם עוד 100 יהודים. עבדנו שמה בכל מיני עבודות. אני עבדתי בארמון שלהם בכל מיני עבודות. עסקתי בטיפול בברווזים ואווזים. ועבודות שונות, כגון שאיבת מים וכו׳, כך עבדנו כולם שם קשה.

בשנת 1943, העבירו אותנו לראדום, שם היה גיטו קטן, גם שם עבדנו בכל מיני עבודות. היינו יחד השלשה אחים, ועבדנו יחד, אחר כך העבירו אותנו לבית חרושת לנשק. עבדנו גם כן שמה יחד בעבודות בניה, במחלקת הבנייה, זה היה עבודה הכי טובה אז.

בשנת 1944 העבירו אותנו לגרמניה. אז שני האחים שלי ברחו, ואני נשארתי שם בגרמניה לבד. אחר כך העבירו אותנו להסנטל.

אני נזכר בסיפור שהיה לי במחנה בשנת 44.

היינו קבוצה של 20 איש, והוציאו אותנו לפרק סלק עבור הבהמות, וזה היה גם מזון עבורנו. אני הייתי רעב מאד, והסתלקתי בגניבה מן המקום, החלטתי שאין לי מה להפסיד, והלכתי לכפר סמוך, דפקתי מדלת לדלת כדי לבקש מזון.

הגעתי לבית של גרמני, כבד גוף בעל שפם גדולי בתחילה היה נראה לי מאוים ומפחיד, אך הוא קרא לי שאל לזהותי, וספרתי לו על הכל ובפרט על כך שאני רעב, הוא נתן לי לאכול, ואני זוכר שאז היה ליל חג המולד. והוא נתן לי מהמאכלים שהם הכינו בבית לכבוד חגם זה.

בסיום הארוחה, הוא ואשתו נתנו לי בגדים לבנים חדשים להחליף. במקום כתונת הפסים — השק, שהלכתי בה, אני החלטתי אז להזדרז. שמתי את הבגדים בתרמיל שלי והסתלקתי למחנה חזרה.

כשהגעתי כבר חיכה לי הקאפו היהודי — ימ״ש, והתחיל להפליא בי מכותיו, תוך כדי המכות נפלו מתרמילי כל הדברים הנקיים שהיו לי בתוכו.

מפקד המחנה הגיע אלי, והתחיל לחקור אותי:

גנבת את הדברים האלו או קיבלת אותם?

אמרתי לו: קיבלתי זאת ממשפחה גרמנית.

הוא טען:

אין זה יכול להיות, מי יתן ליהודי כמוך בגדים נקיים כאלו...

עניתי לו חזרה:

לא גנבתי אותם, קבלתי אותם.

אז הוא אמר לי, אם אתה כל כך בטוח שקיבלת, אז תוכיח לי. תראה לי מי נתן לך. והוא הוציא את אקדחו.

אני לא רציתי להראות לו את הגרמני שנתן לי את זה. אז הוא אמר לי או שתראה לי מי שנתן לך, או שאני יורה בך.

אמרתי, אם כן, אין ברירה. אראה לך. אז הוא הוסיף ולקח אותי שאני אלך קדימה, והלכנו ישר לבית של הגרמני.

כשהגרמני ראה דרך החלון שאנו מגיעים הוא הבין מה המדובר.

הוא ניגש ופתח את הדלת.

מנהל המחנה שאל אותו:

האם הוא גנב ממך את הבגדים האלה?

הגרמני ענה: לא. אני נתתי לו!!...

הם התחילו להתווכח, והתחילו לריב אחד עם השני. הגרמני אמר: יש לי חמישה בנים בחזית הרוסית, ואתה מאשים אותי?

בקיצור, הלכנו חזרה למחנה. ואותי הושיבו בבית הסוהר.

ב־ 12 בלילה בא לשם הקאפו והוציא אותי ושלח אותי חזרה למקומי.

ב־1945 כשהשתחררתי, החלטתי לגשת לאותו גרמני להודות לו על המעשה האצילי שעשה לי, המקום היה אי־שם בין מינכן לבין שטוטגרט. במקום כבר לא מצאתי את המחנה, אך הגבעה הגדולה בסמוך למקום עדיין היתה במקום, אותה כמובן הם לא יכלו להזיז. עליתי לגבעה ובאותה דרך כמו אז ירדתי והגעתי בדיוק לאותו הגרמני, נכנסתי, ברכתי אותם לשלום, אך הגרמני לא הכיר אותי. רק לאחר שספרתי להם על אותו המקרה, נזכרו בי, והשמחה היתה גדולה.

בסוף שנת 1944 העבירו אותנו לדכאו. בדכאו שיחררו אותנו האמריקנים בשנת 1945, והושיבו אותי בבית חולים בגראוטינג ע״י מינכן. שכבתי שם שנה שלמה. אחרי שהשתחררתי מבית החולים, נסעתי לבד לסביבות שטוטגרט. הייתי גר בעיירה קטנה — שבצישהל על יד שטוטגרט עד 1948, משם הגעתי למינכן. במינכן פניתי לעיריה, היתה לי תעודת זהות. גייסו אותי, ואמרו לי: אתה תלך לגח״ל, גיוס חוץ לארץ. התגייסתי, לקחו אותי לפרנוולד, והביאו אותי לאוניה, יחד עם עוד כמה מאות איש באנו באוגוסט 48 לחיפה.

בחיפה גייסו אותי ולקחו אותי לאימונים ב״כפר שמריהו״, משם נסעתי לסידני עלי, ומשם לקחו אותי לירושלים, לחטיבה 6 זו חטיבת עציוני. שלחו אותי לקורס חובשים קרביים, למדנו אז את הקורס ביידיש, לא היתה להם ברירה, הם הביאו רופא אחד גדול מהדסה, והוא דיבר יידיש טוב, והוא לימד אותנו, גמרתי את הקורס. עברתי לעבוד בגדוד שנה שלימה.

בשנת 49 עברתי ליפו. עבדתי במרפאה בתור חובש עד שנת 1955.

בינואר שנת 1953 התחתנתי עם רבקה (לבית פרבייש). בשנת 59 התחלתי לעבוד ב״מקורות״. למדתי מקצוע חדש, מחסנאות טכנית. שם עבדתי עד שנת 84.

יש לי שלושה ילדים. שני בנים ובת.

לבני הגדול קוראים יעקב (על שם האבא של אשתי), הוא התחתן עם רונית (לבית כהן), למד רפואה ועובד בבית החולים ״בילינסון״ וגר כאן בחולון לידי. יש לו שני ילדים: יונתן ויסמין.

בני השני הוא חיים שגר בקיבוץ ״נוה אור״ עם אשתו עידית. להם גם שני ילדים: איטי, ודפנה.

בתי מלכה התחתנה עם אבי זמיר, וגרה בארה״ב, ג״כ שני ילדים, אלירן וליאור.

שלמה גוטוביץ

נולדתי בבייליבז׳יג בשנת 1922, לאבי ר׳ אשר ולאמי מרת אסתר. אבי נולד בשנת 1897 ואמי בשנת 1899. היינו שלשה ילדים בבית, אני, אחי זיסמן ואחותי רחל, אחי זיסמן היה במחנה רכוז, ונרצח שבועיים לפני השחרור. היתה אזכרה במחנה אחרי המלחמה, ואני לא רציתי להשתתף בה היה קשה לי מדי. אחותי הקטנה רחל. נספתה יחד עם אמי במשרפות.

בזמן הגרוש הייתי בבית. ידענו מה הולך להיות, בשמחת תורה שנת 1942, שהיה אז יום ה׳. אמי קמה לפנות בוקר, היתה תחושה מה הולך לקרות, היא יצאה החוצה וחזרה מיד בצעקה. ילדים זה הולך לקרות. החלו לגרש אנשים מהבתים. יצאתי החוצה עם אחי וראינו זוועה, הגרמנים ירו אל תוך ההמון. אשה אחת מלודז שנדחפה על ידי הגרמנים זעקה לעברי לעזרה, התחלתי להתקרב, ואז ראיתי את הגרמני שירה אל תוך ההמון, ברגע זה איבדתי את אחי. הוא ברח בכיוון אחד ואני בכיוון אחר. בעיירה היו אז המון יהודים, כ־20.000 איש. אי אפשר היה למצוא מישהו. כשהגעתי לשוק לקחו אותי לעבודה, ואני מצאתי גם את אבי. עבדנו עד חודש ינואר. היה כפור נורא, היה אז חורף קשה

נלקחנו לסקרז׳יסקו למחנה. שם היינו עד שהגרמנים הגיעו לנהר ויסלה. לאחר מכן ברחנו והגענו לטשנסטחוב ומשם השתחררנו ב־16 לינואר. היה שם בית חרושת לנשק. ועבדתי כנהג על מכונית חשמלית. שם היו ישראל רוזנצווייג עם אחיו, 2 בניו של יחיאל מלמד, ישראל ויודל. 3־2 בני דודים שלי, בכלל היו שם הרבה ביאלוביזגאים, הגיטו בביילִיבז׳יג היה מן האחרונים לחסול, היתה סברה שבכלל לא מתכוונים אלינו.

לאחר השחרור נשארנו כ־10 ימים במקום, חפרנו בשדות בחיפוש אחרי תפוחי אדמה, ולאחר מכן שבנו לעיירה. בביילִיבז׳יג התייצבתי לצבא הפולני ב־2 לפברואר. יהודי יחידי, המפקד הכיר אותי. הייתי אז בן 23. השנתון שלי היה צריך להתגייס. הרופא המגייס בדק אותי, שקל אותי, שאל שאלות, אגב הוא היה מאד דומה ליהודי. הוריד אותי מהמשקל ואמר:

נגמרו התעלולים של היהודים.

זה מצטלצל לי באזניים עד היום הזה, חשבתי להיקבר תחתי ברגע זה. המלחמה עדיין נמשכת, טרם נסתימה. הייתי כבר נשוי עם אשתי מרים, הכרתי אותה עוד במחנה. היא באה מסביבה אחרת. הבטחתי לעצמי ברגע זה, שאני בצבא הפולני לא אשרת. נעשה קשה לזוז.

בינתיים הגיע יענקל הירשנהורן (היום בתל אביב) והוא בישר לי שאחי חי ונמצא בפלדפינג. ברחתי למחרת היום. במשך הקיץ הייתי בבייליבז׳יג עם עוד כ־40 איש ועבדתי בסנדלרות, הגעתי לגרמניה, שם פגשתי את ישראל קורק מביילִיבז׳יג, אני הגעתי דרך קרקוב, ובפראג אימץ אותי הקומיטט והתכוונו להעלותנו לפלסטינה.

שיהיה פלסטינה. בטרנספורט הראשון נשלחו כ־400 איש. אך עד מהרה האנשים חזרו בגלל הלשנה. נאספה קבוצה גדולה מאד של כ־2000 איש שהצליחו לצאת את צ׳כיה, והגענו לגרמניה למינכן. הראש שלי כל הזמן חשב על מציאת אחי. הכוונה היתה לנסוע לפלשתינה, חשבתי לעצמי, מה לי ולפלשתינה, מילא אשתי ואחותה יש להם אח בפתח תקוה. מה עלי לעשות שם. עבורי פלשתינה היה מקום זר.

כשירדנו במינכן מהרכבת, נאסרנו ע״י המ.פ. והוכנסו למעצר בפרנסוולד. משם הלכתי עם ישראל קורק לפלדפינג מרחק של 35 ק״מ. הגעתי למחנה ונקלעתי לצריף ששהו בו רק ביאלובזיגאים כ־30 איש. שם נודע לי שאחי לא בחיים. נשארתי ללינה וחזרתי לפרנוולד. ומשם הגעתי לצרפת. שם נמצא דודי, אח אמי, ובאמריקה היתה דודתי אחות אבי. מכל אפשרויות ההגירה בחרתי להשאר בצרפת והשתכנתי בפריז, עבדתי שם באופן עצמאי, בתי אסתר השתתפה בהשומר הצעיר, לארץ הגענו ב — 1968, יש לי 2 ילדים. נפל לנו בן בגיל 18.5. הבת התחתנה עם יורם ארנון ולהם 5 ילדים.

משה גוטמנוביץ ז״ל

נולדתי בביילבז׳יג לאבי יהודה (לייביש) (בן גוטמן ופרימט) ולאמי חיה פרל (בת צבי (הירש לייב) ופייגה רבקה לבית צימרמן).

אבי עבד קשה לפרנסתו בתור סנדלר בביתנו שברחוב הראשי, ושימש גם כגבאי ב״חברא קדישא״ שנים רבות.

היינו בבית חמשה ילדים.

אחי **פסח** — עזב את העיירה בשנת 1919, גוייס לצבא, השתחרר, נשא אשה והשתקע בעיר לבוב, היו לו שם שלושה ילדים, דוד, חיים, ופרל.

אחותי **צביה,** — נפטרה בשנת 1929 ממחלה קשה.

אחי **מרדכי** — נישא לצלובה משידלובצה, היו לו שלושה ילדים, השתקע בביילבז׳יג עסק בעבודות מזדמנות, בעיקר כעוזר לנהג משאית. נספה בשואה עם משפחתו.

אחי **יוסף** — נישא ליהודית, היו לו שני ילדים, השתקע בוורשה ברחוב זמנהוף 28 עסק בחייטות, נספה בשואה עם משפחתו בגיטו וורשה.

אמי נפטרה בשנת 1930 ממחלה קשה, אבי נהרג בשואה — הי״ד.

כשהגרמנים נכנסו לביילבז׳יג, הם התחילו לתפוס אנשים לעבודה. אותי הם לקחו לכל מיני עבודות, ובסופו של דבר שלחו אותי ועוד כמה חברים ל״ברונקף״. ועבדנו שם עד גרוש היהודים לטרבלינקה.

כמה ימים לפני שהיה הגירוש מביילבז׳יג, הביאו אותנו חזרה לעיירה, הגירוש היה בהושענא רבא ב־6.00 בבוקר. כל אחד מהיהודים לקח חבילה על הכתף ויצאו אל השוק של הבהמות, השוטרים עמדו בפינות הרחובות וצדו את האנשים, ביום הזה הרגו 120 איש. הם לקחו כמה אנשים שיקברו את המתים. נשארה ילדה בת 4־5 והביאו אותה לבית הקברות, השוטר שהיה שם, ופיקח על האנשים שקברו את המתים, רצה להרוג את הילדה שהביאו, כשהיא ראתה שהוא רוצה לירות בה, היא התנפלה על הרגל שלו, הוא בעט בה והרג אותה באקדחו.

אחרי כן, בזמן ששלחו את כולם לדובישין, לקח נתן מינקובסקי עגלה עם סוס ועשה טובה לאביו, כי אבא שלו היה מתהלך עם קביים, והוא שלח אותו עם הטרנספורט לדובישין, וכך נגמר הטרנספורט, מהטרנספורט הוציא נתן מינקובסקי את יחת (בת של יוסף ליזר) והשאיר אותה כדי להתחתן אתה, וכך היה.

אותנו הכניסו בינתיים לבית של יעקב שיי, ושמה הינו גרים, בערב הוציא נתן מינקובסקי את אברהם קולסקי שחי כיום בארץ ישראל בעירת ״יזור״, שהוא יעשה לו קידושין, והוא בא עם קלוס, כך שהוא לא היה יכול לסרב, והוא המסכן הלך למקום שהיו יושבים השוטרים ששמה היתה צריכה להיות החתונה. בבית של שלמה

אייזון (שהיו קוראים לו שלמה רקוש), והוא עשה את הקידושין, אחרי הקידושין חזר אברהם קולסקי מאוכזב מאד, והשמחה התקיימה עם כל השוטרים. ובסוף אמרו שצריכים לקחת אותם ללינה אחרי החתונה, בינתיים הכינו בור בחוץ על המגרש על יד המקווה, ושם הכניסו אותם לישון יחת מלמטה ונתן למעלה, כיסו אותם עם אפר, וכך נגמרה החתונה.

למחרת לקחו אותנו בחזרה ל״ברונקף״, והיום הזה נגמר כמו תשעה באב ויום כיפור, לקחו את אבי מידי, החזקתי אותו בידי, ולקחו אותו לטרנספורט ולי אמר השוטר: ״דו קנסט ארבייטן״ הצער היה כמובן נורא ואיום. אבל היינו מוכרחים להמשיך. המשכנו לעבוד עוד כמה ימים בברונקף, לקחו אותנו ל״סקרז׳סקו קמיננה״, כשהגענו לשם ראיתי את זכריה רובינשטיין, והבן של הרב שמחה בונם ועוד אנשים מביילבז׳יג.

התחילו לחלק את האנשים לקבוצות, ואני נפלתי לקבוצה של חשמליה, היינו עובדים שלש משמרות. כל משמרת 8 שעות, ב־8 שעות היינו צריכים להעמיס על עגלות 8 קרונות פחם, והיינו צריכים להכניס את העגלות למעלית, ולשלוח למעלה. גמרנו את המיכסה שלנו, באה משמרת אחרת והחליפה אותנו, וכך זה נמשך.

פעמיים בכל יום היו עושים סלקציות, ומי שהיה חלש שלחו אותו לקבוצה שהתאספה ושלחו אותם לברקצה.

כך נמשך המצב, עד שיום אחד בא מינסטר מיבאוהוף ולקח מן הקבוצה שלנו החשמליה 18 איש. בין ה־18 איש הייתי גם אני. החברה אמרו: רחמנות עליכם שנפלתם לסלקציה הזו, אני אמרתי אל תרחמו עלינו, כי 18 זה סימן טוב, זה ח״י, אנחנו הולכים לחיים ולא חס ושלום למות.

וכך היה, קיבל אותנו גוי בשם קי, אנחנו קראנו לו שטקן, השטקן הזה לפני שאנחנו הגענו אליו הרג אולי 120 יהודים שלא יכלו לעבוד. כי לא פלא היה שלא יכלו לעבוד, הרי היינו מקבלים 200 גרם לחם וחצי צלחת מרק מאבקת תפוחי אדמה, וזה היה אוכל ליום שלם.

כשאני שמעתי שהוא הרג 120 איש, אמרתי לחברה, אנחנו 70 איש, אנחנו יוצאים מחוץ למחנה לעבוד למחצבה, ואנחנו יכולים לקנות, לחם, תפו״א, וכל מיני דברים, הרגשתי שהוא אוהב לשתות, הוא היה אלכוהוליסט, אז כל אחד מאיתנו יתן כמה גרושים ואנחנו נקנה לו חצי ליטר וודקה כל יום, וכך היה, הוא קיבל את החצי ליטר וודקה, שתה, והוא אמר לי: גוטמנוביץ, תשמור ותראה אם מישהו בא לביקורת, אז תעיר אותי, מתי שהוא היה שיכור, לא היה בעולם בן אדם יותר טוב ממנו.

אחר כך אמרתי לו: ״פניקי״, אני סנדלר, אם אתה יכול להביא לי כמה כלים של סנדלרות אני אתקן בשבילך ובשביל אשתך ובשביל ילדיך את הנעלים, ובסך הכל אתה תצא עם רווח, והוא הסכים.

במשך השנתיים וחצי שעבדנו במחצבה היה לנו מחנה עבודה גן עדן. היו כאלה שהיו גומרים את העבודה בשעתיים וחצי, ליד המחצבה היה עובר נהר דק של מים מתוקים, והיינו מתרחצים שם בקיץ. ובחורף היינו יושבים בפנים ומתחממים, כי

כל אחד שיצא מבית החרושת לקח בכיס פחם, והיינו שבעים חברה, אז התאסף 15-20 ק"ג פחם, ומזה היינו מתחממים.

לפני שנפלנו לידיו של קי (שטקן), היינו סובלים מרעב.

אז נודע לי, שנמצא שם חבר של אחי יוסף, זה היה שלמה ברל בנו של קופמן, הוא היה נכנס לבית שלנו עם אחי לא כמו חבר אלא כמו אח, אני חשבתי לעצמי, אם שלמה ברל נמצא פה ועובד במשטרה. אז הוא בטח יעזור לי עם משהו, יום יומים הסתובבתי על יד התחנה וחיכיתי לפגוש את שלמה ברל, וביום השלישי הוא יצא משם, נגשתי אליו ואמרתי לו: שלום שלמה ברל, הוא הסתכל עלי כאילו שלא מכיר אותי.

אמרתי לו: שלמה ברל, אתה לא מכיר אותי?

ענה לי: אה! זה אתה משה, מה רצונך.

אמרתי לו: רצוני שתעזור לי, אני מאוד סובל מרעב.

הוא ענה לי: מה אני יכול לעשות, את הכמה מרקים שיש לי כבר, יש לי אנשים קבועים שאני נותן להם, ואין לי יותר.

כששמעתי את המלים האלה, עזבתי אותו וברחתי עם כל הכוחות אל המחנה איפה שהיינו לנים, נפלתי על המיטה שלי ופרצתי בבכי כאילו שמישהו דקר אותי בסכין מרוב בושה שהרגשתי.

החלטתי שאהיה סנדלר. התחלתי לחפש ממה לעשות כלים, לקחתי את הכף שלי שהתחלתי להשחיז, השחזתי את הכף, ומצאתי חוט פלדה ועשיתי "מרצע", ומאותו חוט חיממתי קצה ועשיתי חור, את הקצה השני השחזתי והיה מחט, יש לי כבר 3 כלים, אחר כך מצאתי ידית חיצונית של דלת, ומזה עשיתי את הפטיש וגם צבת, יצאתי החוצה, ומצאתי נעלים עם סוליות עץ, הוצאתי את המסמרים יישרתי אותם, ויצאתי החוצה, ואמרתי: חברה! מי רוצה לתקן נעלים, התנפלו עלי כמה חברה אני, אני, באותו יום הרווחתי 3-4 מרקים, התחלתי מרוב שמחה לבכות, חשבתי על כך שעשיתי שטות בכך שהלכתי לבקש משלמה ברל נדבה, בסופו של דבר הגרמנים הרגו אותו עם אשתו ועם הילדה שלו, אחרי כל הטוב שהיה לו.

כך נמשך המצב עד 1943, כשנגמרו כל הגטאות ולא היו יותר יהודים להביא לעבודה, הלך הלגרפירר (ראש המחנה) בטנשלגר לראדום, לבקש שיתנו לו עוד אנשים לעבודה, מכיון שלא היה להם, אמרו להם לכו בחזרה, אנחנו כבר נדאג שיהיו לכם אנשים, שאלו אותם איפה כל האנשים שקיבלתם עד עכשיו, אמרו: מתו.

אחרי כמה ימים, ואני הייתי בדיוק תורן להביא את האוכל מהמטבח הראשי, כל אחד שהיה הולך להביא את האוכל היה לו קנקן של 10 ליטר וזה היה שלו, כשהגעתי למטבח מלאתי את הקנקן הקטן, ועמדתי בצד, חכיתי לטבח הראשי, פתאום נפתחה הדלת של המטבח, נכנס הלגרפירר עם כמה קצינים גבוהים מהגסטפו, ואני עמדתי בפינה עם הקנקן שלא יראו אותי, הם שאלו איפה הטבח הראשי, אני אמרתי הוא בפנים, אחד מהם נתן צעקה, והטבח הופיע, הם שאלו מה יש בסירים האלה, הטבח ענה: כאן יש את ארוחת הצהריים, אחד מהגסטפו ביקש מהטבח את כף הבחישה, והוא נתן לו את הכף, והוא אמר: אלוקים, זה מים, הוא פתח את כל הברזים של

הסירים והכל יצא לביוב, כשראיתי את זה חשבתי לעצמי, שגם את זה לא יהיה לנו לאכול, והוא צעק על הטבח היום יש ארוחת צהרים יבשה.

עד אז, היינו מקבלים כל יום 200 גרם לחם עם חצי ליטר מים (המרק), והוא אמר: מהיום והלאה, יש פעמיים ביום מרק מבושל עם גריסים ועם שעועית, ופעמיים בשבוע מרק עם סוכר ועם אטריות.

מאז הייתי לוקח ביום שישי את המרק עם הסוכר, והייתי שם את זה בצד, וביום שישי הייתי אוכל פשטידה, מאותו יום קיבלנו 550 גרם לחם, 50 גרם ריבה, כף סוכר ו־100 גרם נקניק של גריסים, במשך חודשיים אלו, אלה שהיו באפס כוחות, התחזקו בחזרה.

היה איתי אחד משה זינגר, ועבדנו בביוב, והוא ז״ל סבל מאוד מרעב, אחרי כן הוא נהיה בחזרה אדם נורמלי.

וכך זה נמשך עד שהרוסים תקפו את סטלינגרד (את הגרמנים), אז התחילו להוציא את היהודים מהמחנה סקרז׳יסקו, ושלחו אותם לגרמניה לכל מיני מחנות עבודה, בתוכם גם את משה זינגר. אותנו השאירו כמעט עד הסוף, כשראיתי שמתקרב גם התור שלנו להוצאה מהמחנה, התחלתי לחשוב איך לקחת נקמה מהשטקן (קי), ותכננתי לי תכנית איך לבצע את זה.

היו שם שני שוטרי חרש, שם של אחד אני זוכר עד היום, קראו לו מילדברנד, הם היו מדברים גרמנית קלה שהיה לי נוח לדבר איתם, אז אמרתי תשמעו, אם לא תגלו אותי לשטקן (קי), אז אני אגלה לכם סוד, אבל תבטיחו לי שלא תגלו אותי, שתדעו שהשטקן (קי) מכה אותנו שאנחנו ניתן לו וודקה לשתות, אמרנו לו שאין לנו כסף, אז הוא אמר אם לא תתנו לי אני אהרוג אתכם, כמו שהרגתי עד עכשיו יהודים, אז הוא אמר: תגנבו דברים מהמחסן ותמכרו, ובכסף תקנו לי וודקה, והם אמרו: כך הוא אמר? עניתי: כן.

באותו יום הם לא נגעו בו, אבל למחרת הם הגיעו, ושמו לו אזיקים בידים, והכניסו אותו לבית הסוהר, היו לו חברים בין השוטרים. והם עשו את עצמם ששכחו לסגור את הדלת והוא ברח, כשהוא ברח היה זה כבר סימן שהוא אשם, אחרי יום יומיים הלכו לחפש אותו בבית שלו והוא הרגיש בהם, אז הוא ברח, אותנו בינתיים הוציאו ושלחו אותנו לפיתרקוף, ואנחנו עבדנו שמה בחפירת תעלות נגד טנקים, יום אחד היינו עובדים, פתאום הרמתי את הראש ואני רואה את מילדברנד עם החבר שלו, שאלתי אותו מה היה עם השטקן, הוא אמר לי הוא בשמים, הרגנו אותו כמו כלב וזה נגמר.

בשנת 1947 עליתי על האניה ״מולדת״ בדרך לארץ ישראל. האנגלים תפסו אותנו והחזירו אותנו לקפריסין, שם הייתי כשנתיים. בינתיים התחתנתי עם אשתי אסתר (לבית אהרן), וב־25.2.49 הגענו בשנית לארץ ישראל.

נולדו לנו כאן ילדינו יהודה, אליהו, חיים, צבי ויוסף.

יהודה התחתן עם אסיה שנפטרה בדמי ימיה ע״ה. ילדיהם: ישראל ואורן.

אליהו התחתן עם דבורה, וילדיהם: יניב וליאור.

וחיים התחתן עם נחמה, ילדיהם: אפרים, עופר, ועדי.

אני שמח מאד על הדפסתו של ספר זה על עירנו ביליבז׳יג, שחשוב מאד עבור הדורות הבאים, שידעו ילדינו ונכדינו את שורש ומקור משפחתם. ויהיה זה למזכרת נצח לעולם ועד לנשמות הקדושים שנהרגו ונרצחו — ה׳ ינקום דמם.

חיים שמחה גולדברג

נולדתי לאבי מורי ר׳ יעקב צבי ולאמי מורתי מרת ביילא פריידל ע״ה, בכסלו שנת תרע״ד בעיר בייליביז׳יג.

אבי מורי הי׳ בנו של רבי אפרים פישל שנקרא בפי כולם פישל יחיאל ישעי׳ס, על שם אביו, החסיד רבי יחיאל ישעיה גולדברג ז״ל.

סבי רבי אפרים פישל הי׳ תלמיד חכם גדול, כלפי חוץ לא הי׳ ניכר כלום אצלו, הי׳ פקיד, אח״כ פתח נגריה גדולה בוורשא, נסע לאדמו״ר מקולבייל זצ״ל, כדי להחביא עצמו מפני הסובבים אותו הי׳ מרבה באמירת ״דברי צחות״ — וורטלך״, הי׳ אומר שיעורים ל״בעלי בתים״ בעיירה, במשניות, פרקי אבות, מדרשים ועוד. ורבים נמשכו לבוא אליהם.

זוגתו, סבתי מרת טאבה ז״ל — הי״ד, היתה מפורסמת כמחמירה גדולה, (א פרימע). היתה נכנסת ויוצאת בבית הרב בבייליביז׳יג בשאלות משאלות שונות, שאת כולם הי׳ הרב מכשיר, כי לא הי׳ בהם באמת שום פקפוק.

רבי אפרים פישל הי׳ נמצא הרבה בנסיעות מחוץ לבית, וכשהיה בא לביתו בבייליביז׳יג, הי׳ שולח להודיע להרב שנמצא בביתו, כדי שידע שיכול להכשיר את כל השאלות שהסבתא תשאל...

כשהגיעו הנאצים ימ״ש לביתם ורצו לקחתם עמם. סרבה הסבתא ע״ה ללכת, הנאצים ימ״ש ירו בה והיא נהרגה במקום, אחרי זמן נהרג גם זקני ז״ל — הי״ד.

לסבי רבי אפרים פישל הי׳ אח, חסיד מפורסם, רבי שמואל שמרל, מחשובי חסידי הרה״ק רבי שרגא יאיר מבייליביז׳יג זצ״ל, הוא גם הי׳ כותב את הד״ת שאמר על שולחנו הטהור, והודפס אח״כ בספרו ״ארון עדת״ ע״י בניו הק׳ זצ״ל.

בהקדמת חלק א׳ של הספר ״על התורה״ כותב בנו של הרה״ק רבי שרגא יאיר זצ״ל. הרה״ק רבי נתן דוד זצ״ל: ״לזכר עולם ולמשמרת, לתהלה ולתפארת, יזכר כבוד החסיד הירא מוה״ר שמואל שמעריל נ״י גאלדברג מראדום, שסייע בסידור כתבי קודש של מרן ז״ל וזכות המחבר הקדוש יעמוד לו״.

לחלק השני של הספר ״ארון עדת״ על המועדים, כתב רבי שמואל שמריל בעצמו הקדמה, וז״ל שם:

רבי שמואל שמריל ז״ל הי׳ גר בבייליביז׳יג יחד עם מורו ורבו זצ״ל, כשלא הי׳ בש״ק בשולחן הטהור של רבו זצ״ל אמר רבי שרגא יאיר זצ״ל: ...אין לי כעת אל מי לדבר...

אחרי מלחמת העולם הראשונה כשעבר רבי שרגא יאיר זצ״ל לראדום, עבר גם חסידו הנאמן רבי שמואל שמריל ז״ל לשם והי׳ הלאה סמוך ונראה על שולחן רבו.

זכורני, כשעמדתי לנסוע לא״י בשנת תרצ״ג, אמר לי אבי מורי ז״ל, שראוי היה הדבר שאנסע להפרד מדודי זקני, רבי שמואל שמריל ז״ל.

הקדמת המעתיק והמסדר

בעזהי״ת.

יתברך הבורא וישתבח היוצר אשר לא עזב חסדו מעם בית ישראל ושתל בכל דור ודור נשמות קדושות ונבוהות מאד כאשר ראינו בעינינו גודל קדושת המחבר הזה ואף כי עלה לשמי מרומים בנ׳ סיון תרע״ב עוד נחמתינו כי נשאר אחריו חידושי תורה אשר יצא מפיו הקדוש בש״ק אחר הסעודה דעתיקא קדישא גם במועדים וקודם התפלה בר״ח וחג שבועות אשר נכנסו אליו מהמקורבים ופתח להם את המעין הנובע ממש ראינו כי שכינה מדברת מתוך גרונו כידוע, והנה יצא לאור חלק הראשון על התורה כסדר הפרשיות ע׳י בנו יחידו מרן זצללה״ה אב״ד דשידלאווצי והנה בעת עלה על דעת נכדו שליט״א ממלא מקום אביו אב״ד משידלאווצי להדפים את יתר הכתבים על המועדים ונתן לי את הכתבים לסדר אותם ויען כי אני יודע גודל התשוקה מאת אנשי שלומינו גם משאר אנשים אשר מצפים לראות את חידושיו הנחמדים אמרתי לגשת אל המלאכה כי עלי מוטל החיוב ביותר כי יש לי חלק גדול בכתיבת החידושין כידוע לכל אנ״ש ע״כ העמסתי על שכמי המפעל היקר וצרפתי לזה עוד חידושין מה שאמר בסוף ימיו כאשר קבע דירתו בפה „ראדים׳ אשר אמר בקיצור מפני תשות כחו ועשיתי להם מדור בפני עצמו עם לקוטים. וקראתי שמם „זר זהב׳ כי אמר לי בחיו אשר שמו הנקרא בפי כל יאי״ר בגימטריא „ז״ר זה״ב׳ ויהי׳ ניתן זר זהב לארון עדות. והנה אף שמעט כתבים נשארו כי באמת אמר יותר ויותר אף כי הלך בהסתרה מאוד באמירת תורתו כידוע אך כשפתח את פיו בקדושה ובטהרה אמר הרבה כי כמו מעין הנובע כן יצא מפיו הקדוש אך לאו כל מוחא סביל דא להקשיב כל דבריו וזה אשר נשאר בזכרוננו ג״כ מן הפלא, ע״כ נודה לד׳ ע״ז שנשאר בכתבים והוא רב האיכות. ובקשתי מכל אחינו בית ישראל להיות זכרוני חקוק על לבכם יען כי יש לי חלק גדול בכתיבת החידושין גם בסידור הכתבים וזכות בעל המחבר זצללי״ה יגן עלינו על כל הקוראים בספר הקדוש ועל כל בית ישראל שנושע בתשועת עולמים ובא לציון גואל:

דברי ידידכם שמואל שמעריל גאלדבערג מראדום

בן המנוח מו״ה יחיאל ישעי׳ ז״ל מביאלברזיג.

נסעתי אליו לראדום, הוא הי׳ אז כבר זקן מופלג. וישב בבית המדרש עם עוד כמה תלמידי חכמים ושוחחו בדברי תורה, ראיתי אז, כיצד בתוך שיחתו עמם, והוא כבר סגי נהור אז, רצה להראות להם סעיף בשו״ע יו״ד, הוא נגש לארון הספרים, ע״י מישוש אצבעותיו הוציא שו״ע יו״ד מהארון, דפדף, ופתח להם במקום המדויק אותו חיפש להראות להם...

היו לו שני בנים, כולם נהרגו בשואה. הי״ד.

★ ★ ★

לאבי מורי רבי יעקב צבי היו עוד אחים ואחיות, פנחס זעליג, יחיאל, שמואל, ואחות צביה שנשאה לר׳ גרשון ממקעלניץ, כולם נהרגו על קדוש ה׳. הי״ד.

★ ★ ★

אבי מורי רבי יעקב צבי היה תלמיד מובהק לגאון רבי שמואל זק זצ״ל אב״ד דביאלה, מח״ס ״רמזא־דחכמתא״, שהי׳ מגדולי וחשובי תלמידי הגה״ק מרן בעל החדושי הרי״ם מגור זצ״ל. ונחשב לאחד מגדולי רבני דורו. כנזכר הי׳ אבי, חסיד לאדמו״ר מקולבייל זצ״ל.

פעם קיבל אבי מכה בעינו, והיה צריך לעבור ניתוח בבית החולים בעיר ווין, הוא נסע להפרד מרבו הגר״ש זק, שבירכו בברכת ברכה והצלחה, וכך נסע. באין לו מכיר או גואל בעיר ווין הגדולה.

בהגיעו לשם נכנס לבית המדרש, היה אז שיעור מרב חשוב א׳ שלימד כמה ״בעלי בתים״, אבי ישב בצד והקשיב פה ושם התערב קצת בדברים שנאמרו, קפץ אחד מהשומעים ואמר לכיוון אבי — הוא תלמיד חכם גדול!!... וביקשו שיגיד גם הוא איזה דברי תורה לפני הנוכחים.

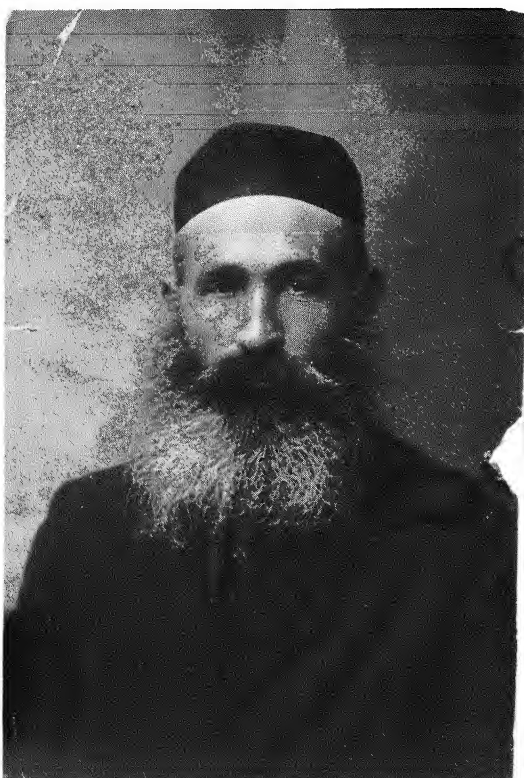
אחרי גמר השיעור התברר כי בנו של אותו בעה״ב שהתפעל כ״כ מאבי, הי׳ פרופסור בבית החולים בווין... מאותה עת התנהל כל הטיפול באבי ז״ל כראוי ועל מי מנוחות, וכברכת רבו ז״ל.

★ ★ ★

אבי רבי יעקב צבי נשא לזוגתו, אמי מורתי מרת ביילא פריידל ע״ה, בתם של רבי יצחק ומרת חוה הינדא בוימגארטן ז״ל. רבי יצחק בוימגארטן היה בעל מאפיה גדולה, איש חסיד ורב המעשה, פרנס בקהילת בייליבזייג שנים רבות, נפטר כ״ח סיון תרח״צ.

לאבי מורי ולאמי נולדו הילדים: צביה ובעלה מנחם גולדווסר מטלוסט בנו של ר׳ אריה גולדווסר שהיה מחשובי החסידים אצל מרן ה״שפת אמת״ זצ״ל. להם נולדו שלשה ילדים, הי״ד.

אחותי רבקה, נשאה לגרשון קליין מגריצה, בשנות המלחמה הציל הרבה יהודים. (ביניהם: הר׳ מנדל קרמרסקי ז״ל ועוד).

סבי רבי יצחק בוימגרטן ז״ל

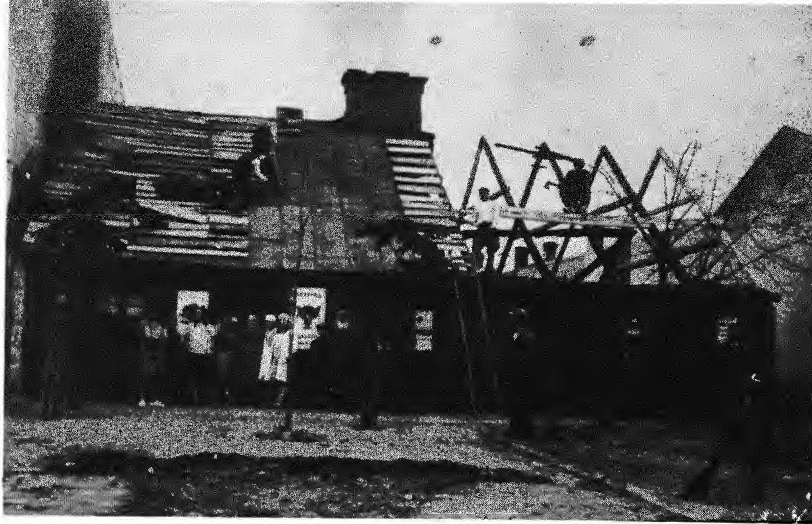
סבתי חוה הינדא ע״ה

סבי ר׳ יצחק, סבתי חוה, בנם חיים, בתם מרים. בתם יוכבד. רחל בתם של מרים. נשלחה מפאריז לאושויץ כשטיפלה בפאריז בהצלת יהודים — הי״ד. נתן ליברמן שיחי׳.

ליד מצבת הסבתא, מרת חיה הינדא ע״ה

סבי ר׳ יצחק ז״ל עומד ליד המאפיה שלו בעת כיבוי שריפה
שפרצה שם בשנת תרצ״ב

ליד מצבת רבי יצחק בוימגארטן ז״ל, נראים: אבי רבי יעקב צבי,
קרוב משפחה — אפרים בוימגארטן, אחי הכותב. יחיאל מאיר,
אחותו — רבקה. נתן ליברמן, אשתו הי״ד. ובתו.

הבנות פרומה ובעלה ישראל חיים רוקוטוביץ. דינה, ומרים.

מרים ובעלה ישראל ברנמן, ובתה רחל (ראשה) מפאריז, הי"ד

שמחה בומגרטן

מלכה ובעלה וולו פלדמן, האחיות פרומה ומרים

הבת דינה, בעלה ברוך רבינוביץ, עוד בתמונה — האחות פרומה. הגב׳
חיה סימה וולף, ובעלה ז״ל, ר׳ חיים שמחה גולדברג שיחי׳ ואשתו.

יוסף בנו של אפרים בוגמרטן (אחיו של הסבא ר׳ יצחק)
והענך בנו של הסבא ר׳ יצחק, הי׳ מנקר בבילובז׳יג.

אחותי צביה ובעלה מנחם גולדווסר

אחותי צביה, בעלה וילדיהם

אחותי רבקה

אחי היקר יחיאל מאיר נשא בשנות המלחמה עצמה למרת חיה גולדמן מגריצה.

אחי יחיאל מאיר הי׳ אישיות הראויה לציון מיוחד ונפרד, הי׳ תלמיד ישיבת חכמי לובלין המעטירה, אח״כ כשחזר לעירנו כיהן כמנהיג ״צעירי אגודת ישראל״ בעיירתנו, הי׳ אהוד וחביב על הכל, חכם וירא שמים, במאמרו של הרב שמואל תנחום רובינשטיין שליט״א מציין במיוחד את רחבות האופקים של אחי ז״ל, ידיעותיו והבנתו הרחבה, נולדה להם בת אחת, כולם ניספו בשואה, הי״ד.

★ ★ ★

אחי יחיאל מאיר ואשתו חיה

אחיותי — לאה ורחל

POLSKA — POLOGNE

KARTKA POCZTOWA — CARTE POSTALE

NADAWCA — EXPÉDITEUR

Jankiel Goldberg

Białobrzegi n/P.

חיים שמחה גולדברג

Chaifa

Palestyna

מכתב מאחי יחיאל מאיר ז״ל — הי״ד

בשנת תר״פ פקד את אבי אסון כבד. אמי מורתי נפצעה אנושות בהתפוצצות פרימוס שנועד להכשרת כלים לפסח, ואני התייתמתי בגיל צעיר כבן שש שנים.

אבי מורי נשא לאשה את מרת ביילא פריידל. בתם של רבי מנדל ואשתו מרת יהודית פרידמן מפשיטיק.

יהודית פרידמן היתה אחותה של סבתי — חותנתו הקודמת של אבי, חוה הינדא בוימגארטן ז״ל.

(לרבי מנדל ויהודית פרידמן היו כמה ילדים, פרימט, יוסף, צפורה ומשה, כולם ניספו בשואה. הי״ד)

לאבי נולדו בזוו״ש ילדיהם: ישעיה, נהרג בהיותו בחור, במחנה שלבן, בשנת תש״ד, שמואל — הי״ד, ואחי היקר ר׳ יהודה ליב שיחי׳ לאוי״ט מבאר שבע. (פרקי חייו להלן).

★ ★ ★

אני נולדתי כאמור בכסלו תרע״ד, בשנים תרצ״א־ג׳ עברתי עם עוד קבוצת בחורים בני גילי את ההכשרה מטעם ״אגודת ישראל״ בעיר חורזיל שניהל הרה״ח ר׳ פנחס מונדרי ז״ל ועוד.

למעשה הי׳ אבי כאמור חסיד קולבייל, ואני ואחי יחיאל מאיר נסענו אתו יחד לרבו. לקולבייל. בדרך החלטנו לנסוע לביקור לעיירה גור, אל האדמו״ר בעל ה״אמרי אמת״ זצ״ל. האוירה שם מצאה חן בעינינו, ונשארנו שם, חסידי גור, אבי ז״ל לא הקפיד עלינו במאומה, הי׳ מרוצה שבחרנו את דרכנו.

באותם השנים, תר״צ־תרצ״ג, היתה בעיה קשה עם קבלת ה״סרטפיקטים״ לארץ ישראל, כאשר ידוע הי׳ כי רק דרך הציונים ניתן לקבל אותם.

בבית הספר לעבודה בבילובזיג. בשנת תרצ״א. מימין לשמאל: כותב השורות, גרינצוויג, חמישי עומד ברלה קימל — הי״ד. (השלישי הוא ראש העיר הנוכחי בבילובזיג)

אכן, המנהיג האגודאי — ר' אהרן גודמן ז"ל (אח"כ בלונדון) הצליח לסדר עבור הקבוצה שלנו, מחורזיל, שנקבל "סרטפיקטים" לארץ ישראל, באו אז אלינו המנהיגים הציוניים וביקשו שנעלה לארץ ישראל עם "סרטפיקטים" דרכם ולא דרך "אגודת ישראל".

כתבנו מברק להרב החסיד רבי יצחק מאיר לוין זצ"ל שהי' אז באטוואצק, לשאלו מה נעשה, ענה מיד במברק בהול "איני יכול לומר לכם מה שתעשו, אך אם תיקחו את ה"סרטפיקטים" דרך הציונים, יארוך זמן רב עד שנוכל אנו, דרך "אגודת ישראל" לקבל "סרטפיקטים" כשהוא מוסיף עוד הבטחה: "אם תוותרו ולא תקחו מהם, תהיו אתם הראשונים לקבל דרך אגודת ישראל"...

ואכן, כך עשינו, וקיבלנו את ה"סרטפיקטים" דרך "אגודת ישראל", והם היו ה"סרטפיקטים" הראשונים שהגיעו ל"אגודת ישראל", לי הי' ה"סרטפיקט" מס' 3 של "אגודת ישראל" דפולין. הראשון מעירי ביילב֞ז'יג.

נסעתי לגור לכ"ק אדמו"ר זצ"ל להפרד ממנו לפני נסיעתי לא"י, היה זה ביום ד', ה' שבט. כשבאתי לגור, א"א היה אז להכנס לרבי, המשמש אמר לי, כשהרבי יצא לביהמד"ר להתפלל אם יסתובב אליך, תזכיר עצמך לפניו. וכך היה, והזכרתי עצמי ונסיעתי לא"י. ואז הרבי זצ"ל אמר לי:

"סע לחיים ולשלום, תזכור מאיפה שבאת, ותאחז עצמך תמיד בין אנ"ש"

★ ★ ★

בקיבוץ בחורזיל, בדרך לא"י, הכותב, יושב ראשון משמאל

במוצש״ק, ערב נסיעתי, כשגיליתי לאוזן אבי שהנני עומד לנסוע לא״י, שאלני אבי, (שאולי רצה להניא אותי מהנסיעה) ואצל הרבי היית כבר להפרד?... כשאמרתי לו שכבר נפרדתי ממנו, שאלני — מדוע לא אמרתי לי ג״כ לבוא אתך, עניתי לו (קצת בעזות): הרי רק אני נוסע לא״י...

עוד נפרדתי כפי שכבר הזכרתי קודם מדודי זקני, רבי שמואל שמרל ז״ל מראדום.

כשיצאתי מהעיר בייליבז״ג, נפרדו ממני כל אנשי העיר, כיון שהייתי כנזכר הראשון מבני בייליבז״ג שעלה לא״י. וכולם ליוו אותי בהתרגשות אל חוץ העיר.

ליווה אותי בין השאר גוי זקן, שהי׳ משמש של הרה״ק מביאלא זצ״ל והוא אמר לי אז בפולנית ולא אשכח זאת:

״נשאר לי לחיות 15 שנים, כיון שהרבי הבטיח לי 120 שנה, ואני בן 105 שנה כיום״...

כך היתה אז האמונה מושרשת גם אצל אלו שאינם בני ברית...

נסיעתנו היתה מיוחדת במינה, ובנוסף לקבוצת העולים, שהיתה כאמור הקבוצה הראשונה שקיבלה ״סרטפיקטים״ דרך ״אגודת ישראל״ בפולין, שהיו בה בחורים ממלאוה, ווילומין ועוד, התלוו אלינו גם ר׳ אברהם הירש שיחי׳ לאוי״ט והרה״ח ר׳ פנחס יעקב הכהן לוין ז״ל, בנו של הגה״צ מבנדין זצ״ל.

בכנס הראשון של ״פועלי אגודת ישראל״ בא״י, כפר סבא — תרצ״ה.
בתמונה נציגי חיפה: (משמאל לימין): ה״ר משה פיגנבוים ז״ל,
ה״ר יצחק בלזם ז״ל, הרב זלמן ינקלביץ (בן — יעקב) ז״ל.
הרב יעקב כץ ז״ל, ה׳ גורביץ ז״ל. יחלט״א — כותב המאמר.

לפני שבת שירה, עברנו בדרכנו לנסיעה דרך למברג, וכיון שהי׳ אז סמוך לט״ו בשבט נתנו לנו המלוים מפירות א״י, בשבת שירה היינו על האניה. והגענו ב״ה בשלום לאה״ק.

★ ★ ★

בתקופה הראשונה בא״י היה קשה מאד מכל הבחינות, עבדתי בנגב בבניית מחנות הצבא וכדו׳, והייתי צריך להשאר במקום העבודה בשבת, והיינו שומרים על שבת קדשנו מתוך מסירות נפש ממש.

אח״כ עברתי לגור בחיפה.

★ ★ ★

לעולם לא אשכח את הסדר הראשון שחגגתי בארה״ק, כמו שאר חברי לנסיעה לא״י. בבית היתומים דיסקין שבירושלים, כשבראש השולחן יושב הגאון הצדיק רבי יוסף חיים זוננפלד זצ״ל, שהיה זה הסדר האחרון לימי חייו, הגרי״ח זצ״ל הגיע בבגדיו הלבנים, כשכיפה לבנה גדולה על ראשו. והיה נראה כמלאך ממש, לא אשכח לעולם סדר נפלא זה במחיצתו, זצ״ל.

בשנת תרצ״ו הגיע אלי לא״י מברק דחוף מהורי בבייליבז׳יג, כי אחי יחיאל מאיר נחטף ע״י הצבא בעקבות מסירה שהגיעה כבר ל״חלונות הגבוהים״, ורוצים כעת לגייסו לצבא הפולני.

בקשת הורי היתה, כי אכנס אל כ״ק מרן אדמו״ר זצ״ל מגור בעל ה״אמרי אמת״ שהי׳ אז בא״י להזכיר את אחי.

אבי גם ביקש ממני, כי כשאצא, אשאל שני אנשים מה הפירוש בדברי הרבי, [כך הי׳ מנהג אצל חסידים פעם, שהיו כאילו עושים ב״ד שפוסק שמה שהרבי אמר שיהיה כך יהיה].

נכנסתי לרבי זצ״ל בביתו בירושלים. אדמו״ר זצ״ל הציץ בי ובקויטל שכתבתי ואמר:

בנוגע לאחיך, כבר אמרתי בביתי, כל המקבל על עצמו עול מלכות שמים בשלימות... תזכור מאיפה שבאת. ותאחז עצמך תמיד בין אנ״ש...

כששמעתי את דברי אדזצ״ל אחזני רעדה. כי היו אלו אותם מילים בדיוק שאמר לי כשנפרדתי ממנו כמה שנים קודם עלותי לא״י.

יצאתי מאדמו״ר זצ״ל. פגשתי בחוץ את החסידים רבי יעקב תלמוד, ורבי מיכאל אליהו רוזנשטרוך מחיפה, אמרתי לפניהם כציווי אבי את דברי אדזצ״ל, ורבי יעקב תלמוד אמר לי:

תביא מיד יי״ש ומזונות, הרבי פסק שאחיך לא ילך לצבא...

וכך היה, הגיע אלי מברק מהורי, כי אחי שוחרר במפתיע, כי הגיע ידיעה ממפקדת הצבא שאין צריכים אותו...

נשאתי לאשתי מרת חסידה (פרומט) לבית שרמר שתחיי לאוי״ט.

ילדינו לאוי״ט: גילה שנשאה לאורי וקסלר, ילדיהם: ארי, אביטל, וגלעד.

אבישג רבקה שנשאה לד״ר יהודה קדרי. ילדיהם: אמיר, עדיאל, הילה, אביה (אפרים), אוריה.

יעקב יצחק שנשא לדינה כהן (מכפר סבא). ילדיהם: יעלה, רננה, אוהלה. רחל צביה ואליעזר.

דבורה חוה שנשאה לשלמה ברלינר. ילדיהם: דפנה, אסף, אלחי, ושירה.

יהודה ליב גולדברג

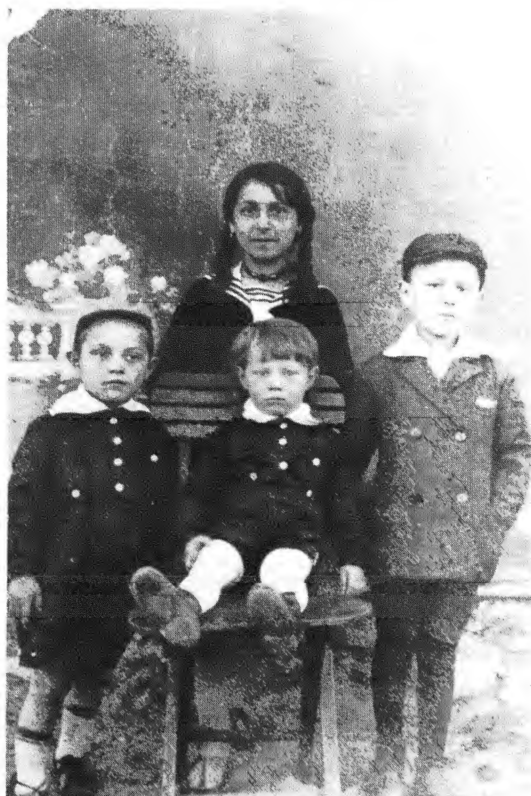
נולדתי בבייליבז׳יג ב. 15.9.1926 (ז׳ תשרי תרפ״ז). להורי, ר׳ יעקב צבי ז״ל ואמי מרת ביילא פריידל.

אמי היתה בתם של רבי מנדל ואשתו מרת יהודית פרידמן מפשיטיק.

כפי שכבר נזכר במאמרו של אחי, ר׳ חיים שמחה שיחי׳ לאוי״ט, נשא אבי את אמי ע״ה אחרי פטירתה הטראגית של אשתו הראשונה.

אמי היתה בת דודה של אשתו הראשונה של אבי, אמא שלה — מרת יהודית פרידמן היתה אחותה של אם אשתו הראשונה של אבי, מרת חוה הינדא בוימגארטן ע״ה.

לאבי ואמי נולדו הילדים: ישעיה, שמואל, ואני.

אחותי לאה, אחי ישעיה ושמואל. וכותב השורות

ב״חדר״ למדתי אצל המלמד יוסף פרץ פויאז׳, (אביו של וולו פויאז׳ שיחי׳).

בשנה־שנתיים האחרונות לפני המלחמה, נפתח בביילביז׳יג חדר ״יסודי התורה״ ע״י הר׳ מרדכי מונדרי.

גרנו, הורינו ואנחנו באותו בנין בו גר הרב אלימלך ישעיה רייבסקי זצ״ל. רבה של ביילביז׳יג.

ואני זוכר את האדמו״ר מוורקי זצ״ל שהי׳ גיסו של הרב רייבסקי, אחיו של הרבנית ע״ה, שהי׳ בא לעיתים לבקר את גיסו ואחותו, וגם לחסידיו. כי בביילביז׳יג היה שטיבל של חסידי וורקי, ואני זוכר עוד היטב את השולחנות שהי׳ עורך.

★ ★ ★

כשפרצה המלחמה הייתי בסמוך לבר המצוה שלי, כמובן, אז כבר עשו את הבר מצוה בצורה חטופה, שתו לחיים בשטיבל וזהו...

ביום שפרצה המלחמה, הנאצים כבר הפציצו את עירנו, בתחילה חשבו שזה גז, כך דיברו כולם. רוב תושבי העיר ברחו אז לכפר ביקוב שליד ביילביז׳יג, היו שם כשבוע וחזרו לעיירה, כאן מצאנו כבר את הנאצים שנכנסו בינתיים לעיירתנו.

להורי הי׳ חנות גדול של גלנטריה, ברחוב קרקובסקא, במרכז העיר. והנאצים החלו במעשי ביזה והיו נכנסים ולוקחים מהחנות כל מה שחפצו. וכך לאט לאט רוקנו אותה.

ליד ביילביז׳יג היתה אחוזה גדולה, ומנהלי האחוזה שהכירו טוב את הורי, כי היו קונים אצלנו תמיד, אמרו להם, כי יבואו אליהם ונקבל מהם עגלה של תפוחי אדמה.

ההורים פחדו לצאת, ושלחו אותי ואת אחותי לאה, כשבאנו לשם אמרו לנו הגוים משם:

אה! גולדברג. גילחו לאביך את הזקן...

אמרתי להם:

לאבא שלי הזקן יצמח בחזרה. אך לכם לא תצמח פולניה חזרה...

הם החלו להתרגז ולהתנפל עלינו, ברחנו כל עוד נשמתנו בנו משם, מהלך ששה ק״מ לביתינו.

★ ★ ★

הגשר שליד הכניסה לביילביז׳יג שימש כגבול בין מחוז קלעצא למחוז וורשא. כך שכאשר התחילו הנאצים ימ״ש לגרש את היהודים ממחוז וורשא, והיהודים החלו לברוח. המקום הראשון אליו הגיעו מחוז מחוץ למחוז וורשא היה העיירה שלנו. ביילביז׳יג.

ולכן, מיד בתחילת המלחמה התרכזו בעיירה אלפי יהודים פליטים מוורשא והסביבה, שלא הי׳ להם קורת גג ולא אוכל להכניס לפיהם ולהחיות את נפשם.

שיכנו אז את היהודים הפליטים המסכנים האלו בבית גדול של אחוזת ״סוחה״ ליד ביילביז׳יג. ושם הם היו בתנאים תת אנושיים. ביניהם היו סוחרים גדולים שאנחנו

הכרנו מעבודתנו יחד אתם והם הגיעו אז ממש עד פת לחם והיו מגיעים לביתינו לבקש אוכל. מובן שאצלנו היתה תמיד הדלת פתוחה. ואמי ע״ה היתה אופה לבד לחמים ומחלקת להם.

אבי ז״ל, לא הי׳ בדרך כלל מעורב בענינים כלליים ובעסקנות ציבורית, אך בתקופה הקשה ההיא, התמסר אבי ז״ל מאוד להקמת ״מטבח״ ציבורי ועירוני עבור כל מי שאין לו, לעזור בארוחה חמה לכולם, וישבו שם אלפי אנשים והיו אוכלים משם, ביניהם היו תלמידי חכמים גדולים. סוחרים ועוד ועוד.

התנאים הלכו ונהיו קשים יותר ויותר, הכניסו אותנו לגיטו פתוח, סגרו את הרחוב הראשי, והיה מותר ליהודים לגור רק בחלקו האחד. ומי שגר בחלקו השני היה צריך לעבור לחלק המותר ליהודים. אסרו עלינו את המגורים בחלק המרכזי של העיר, והתחילו להוציא אותנו לעבודות פרך מחוץ לעיר, באחוזה ״סוחה״, ביערות, לתקן את הגשר שליד בייליבזיג שנפגע ע״י הפצצות הנאצים ימ״ש ועוד.

הם הנהיגו תלושי קניה, ועברו מחנות לחנות ורשמו בדיוק את כמות הסחורות שנמצאת בכל אחת מהם, במקרה לא הגיעו לחנות שלנו.

יום אחד הלשינו הגוים לפני הגרמנים כי אצל גולדברג יש הרבה סחורה שהוא מחביא, בעקבות זאת, פרצו אנשי המשטרה הגרמנית למחסן של החנות שלנו.

כשהם הגיעו אל ביתינו לחפש את הורי, וראו את אבי, שהלך עם זקן, חשבו שהוא הסבא, ולכן לא אסרו אותו, בינתים הוא ברח לראדום, לאחיו זעליג שגר שם.

את אמי לקחו הנאצים אתם, ואנחנו הילדים נשארנו לבד בבית תחת שמירה קפדנית של הנאצים במשך כשבוע עד שהם גמרו להוציא את כל הסחורה מהמחסנים.

כשהשתתק המצב והנאצים הפסיקו לחפש אחריו. חזר אבינו הביתה. ואנו כולנו יצאנו לעבודה בגריצה, חוץ מאחי הקטן שמואל.

לרוע המזל, חזרו אחיותי לאה ורחל מהעבודה יומיים לפני הגירוש, ושלחו אותי למחנה העבודה כדי שאשמור על החפצים שלהם שהיו שם. אני חזרתי למחנה. וגם אחי ישעיה היה אתי, וכעבור יומיים הי׳ הגירוש הגדול, שבו נלקחה כל משפחתנו לטרבלינקה.

★ ★ ★

משם עברנו לעבוד בבית החורשת לנשק ״סקרזיסקו־קמיננה״ ליד קעלץ, שם היה מחנה עבודה מוזנח. צריפים של סוסים ודרגשים מלוכלכים, שם שכבנו, והיו שם הרבה קרבנות מרעב וממחלות ששלטו בכיפה.

סיפרו לי שם על גיסי גרשון קליין שעבד בעורות, וגם כשגירשו את כל היהודים מגריצה, הי׳ לו רשיון מיוחד לגור שם, כיון שהוא עשה לנאצים מגפים וכדו׳ מעורות, ופעל הרבה להצלת יהודים שהיו שם, אח״כ גירשו אותו ואת משפחתו מגריצה. ונודע לי אז, שהוא הגיע מסמולנק למחנה עבודה. יותר לא נודע לי עליו כלום.

לנו הי׳ מעט כסף, כי האבא חילק לנו מטבעות זהב והחביא אותם בסוליות הנעלים

שלנו, וזה עזר לנו מאוד במחנה שהיינו, כי יכולנו לקנות לנו תוספת לאוכל שכל כך היתה נחוצה אז, ועי״ז נשארנו בחיים.

כך נמשך המצב עד שנת 1944, אז החלו הנאצים לפנות את המחנה כיון שהרוסים כבר התקרבו לשם. והעבירו את כולנו, ובתוכם אותי ואחי ישעיה לטשנסטחוב. גם שם היה מחנה עבודה — בית חרושת לנשק, שם היינו כשבועיים, והעבירו אותנו לבוכנוואלד, למחנה הריכוז, גם שם היינו כשבועיים, ועברנו ל״שליבן״, מחנה עבודה בגרמניה שיצר נשק אנטי טנקי. שם עבדנו אני ואחי ישעיה במשמרות, לילה אחד התפוצץ כל בית החרושת על כל העובדים שהיו אז בתוכו. ואחי ישעיה ביניהם, ולא נשאר מכולם זכר. הי״ד.

(כן נהרגו באותו בית חרושה עוד כמה מבני ביילביז׳יג. כמו: בנימין וינטרוב, שמחה דינר ועוד, הי״ד).

חיפשו אז מתנדבים למחנה חדש בפליסברג, לבית חרושת ליצור אנטי טנקים, אני לא רציתי להשאר במחנה הקודם והתנדבתי ללכת לשם, עבדתי שם בקילוף תפוחי אדמה במטבח. ובזכות זה נשארתי בחיים.

יום בהיר אחד העמיסו את כולנו על קרונות והתחלנו בנסיעה ארוכה שארכה כשבועיים לאורך צ׳כיה. הנסיעה ותנאיה השפיעו עלינו מאד לרעה, ומ־1500 איש שיצאנו מהמחנה הגענו אולי 200 ל: ״מטהאוזן״ שבאוסטריה, שהי׳ מחנה ריכוז שהיו בו תאי גזים וכו׳.

ב- 5.5.45 הגיעו לשם האמריקאים ושחררו אותנו בס״ד.

שלחתי מיד באמצעות ה״צלב האדום״ מכתב אל אחי חיים שמחה, על פי הכתובת שלו שזכרתי מעת היותי ילד בביתי, המכתב בו כתבתי בקצרה את אשר עבר על כל משפחתנו ועל הורינו ועלי. הגיע אל חיים שמחה יום לפני שגיסתי ילדה בן, ושמו נקרא בישראל על שם אבינו: יעקב.

באותם ימים הגיעו חיילים מהבריגדה היהודית למחנה שבו היינו, והעבירו אותנו למחנה בגבול אוסטריה־איטליה ושמו ״טרוויז׳ה״, שם היינו כשבוע. משם המשכנו לדרום איטליה והיינו בכפר נופש איטלקי בשם ״סנטה מריה״, התחלנו ללמוד בבית הספר שהיה שם. שם שהינו כששה חדשים והתחלתי לקבל מאחי חיים שמחה מכתבים.

בחודש נובמבר 45 קיבלנו רשיונות עליה לא״י, ונסענו יחד 750 ילדים באנית קרב אנגלית ״פרינץ אוף קטלן״. עלו על האניה נציגים של כל המפלגות, ביניהם הי׳ דוד ברנהולץ שהי׳ נציג ״פועלי אגודת ישראל״, שאלתי אותו אם מכיר את חיים גולדברג. אמר לי — ודאי...

באניה היה גם נח יוסקוביץ נכדו של אדמו״ר מגור זצ״ל, שג״כ נשאר שריד ופליט יחיד מכל בית אבותיו.

תמונה משפחתית של האחים חיים שמחה ויהודה ליב גולדברג
עם בני משפחותיהם

הנסיעה ארכה ששה ימים, באיטליה ירדנו להצטייד במזון כשר בסניף ״אגודת ישראל״ בעיר בארי שבדרום איטליה, ונח יוסקוביץ טיפל בזה, וכך המשכנו את הנסיעה כשאוכל כשר באמתחתינו.

הגענו לא״י ביום ד׳ או ה׳, והביאו אותנו למחנה המעבר בעתלית, והממונים לא רצו להתחיל לשחרר אותנו לפני שבת.

בינתים הופעל לחץ מצד בית אדמו״ר מגור זצ״ל לשחרר את נכדו נח יוסקוביץ, וגם חיים שמחה הפעיל לחץ למען ישחררו אותי, וכך הוה, שוחררנו עוד לפני שבת.

אחי חיים שמחה שיחי׳ לאוי״ט מתאר את פגישתו הראשונה עמי:

- — עמדתי וחיכיתי מחוץ לגדרות המחנה בעתלית עד שלפתע ראיתי נער רץ מתוך המחנה, עם מכנסים קצרות וקרועות ומחזיק חבילה בידו, שהי׳ נראה כאחי, קראתי לו: - — יהודה — -, והוא אכן היה זה...

שאלתי את יהודה אם יש לו עוד איזה דברים, והוא ענה לי בהלצה, כי כיון שלא היה מקום יותר באניה, יגיעו שאר הדברים באניה הבאה...

★ ★ ★

נסעתי מיד לחיים לביתו ברחוב פקיעין 14 שבת״א, שם התגורר חיים בחדר אחד ומטבח משותף עם שלשה ילדיו. והם הכניסו אותי אליהם כאחד מהילדים ממש.

אח״כ הייתי במושב ״שדה יעקב״ כשנה, וחזרתי לת״א. התגייסתי בשנת 49 לפלוגה הדתית שנתקעה אח״כ במצור בבן שמן כששה חדשים, כשהשתחררתי בשנת 48 הגיעה אחותה של אשתו של חיים — חסידה, לא״י, והתחתנו.

ילדינו לאוי״ט: חדוה, ובעלה אילן אלקן, ילדיהם: לירון, טל, ומתן.

ישעיהו. ואשתו מרים (לבית גרינגרס) ילדיהם: רעות. אלעד.

אהרן דומב

נולדתי בביילבז׳יג ב־1920 להורי, אבי ר׳ שרגא פייבל ואמי מרת יוכבד. היה לי אח ברל ואחות פריידל. אחי הגדול יוסף שיחי׳ כבר כתב באריכות עליהם ועל כל המשפחה.

מצד אמי זכורים לי אחיותיה, מלה וחנה, יענקל ודוד. מצד אבי לא זכורים לי הקרובים.

בשנת 1939 עם פרוץ המלחמה, באו הגרמנים ושדדו מהחנות שלנו ככל יכולתם. עם הזמן, המצב הלך ורע. בשנת 1942 באו מהקהילה ולקחו אותי לראדום, לעבוד בבית החרושת לנשק. עבדתי מאד קשה ביצור רובים, האוכל היה בדוחק רב. כך זה נמשך שנתיים. לאחר מכן העבירו אותנו לפיוטרקוב, וכעבור מספר שבועות העבירו אותנו לאושוויץ. שם הפרידו בינינו לבין הנשים, ואותנו שלחו בקרונות לגרמניה. עבדתי שם בעבודת בנייה מפרכת, גם שם היה מעט אוכל. כך עבדנו קשה ביום ובלילה. עד ששוחררנו בשנת 45 ע״י האמריקאים.

הייתי בפלדפינהג שבגרמניה עד 1950, אז עליתי ארצה.

כעבור זמן קצר התחתנתי עם אשתי — גולדה לבית שר מרוזוודוף. נולדו לי ילדינו היקרים: יוכבד. אסתר (אתי), ושרגא. יוכבד הבכורה התחתנה עם מרדכי גלבוע, ולהם שלשה ילדים, עמיר, יואב ובועז.

ואני שמח על הוצאת ספר זה על עיירתי בייליבזייג. כדי שיהיה זה לזכרון עולם לילדינו ונכדינו, שידעו את השורש והמקור ממנו הגיעו.

יוסף דומב

נולדתי בביילבז׳יג ב־15.6.1913 לאבי ר׳ שרגא פייבל ולאמי מרת יוכבד. לאמי היו 3 אחיות. אחת מלה, עם בעלה אהרן אלי קימל. והיו להם 3 בנים ובת. שם האחות השניה — אסתר, לא היו לה ילדים, ובעלה נפטר עוד לפני המלחמה; והצעירה היתה חנה שבעלה היה ממשפחת חיים־ישראל והיה מכונה ״רונטשקה״. מהמשפחה הזאת נשאר בחיים רק אחד — נכד המשפחה והוא נמצא בארה״ב. לאמי היו גם שני אחים. יענקל צוקר ודוד צוקר, ליענקל לא היו ילדים, ואילו לדוד היו שלושה ילדים.

אחותי הגדולה פריידה (פריידל) נישאה ב—1927 והתגוררה באוקנצ׳ה ע״י ורשא עד שנת 1941, אז הגיעו הפולנים לדירתם. היתה להם דירה ביחד עם חנות, הוציאו את אחותי ובעלה מדירתם. הכניסו אותם לחנות ורצחו אותם. היא היתה אז בת 29. אני קברתי אותם במו ידי בבית העלמין שברחוב גנשה, בוורשא. בחודש ינואר 1941. לאחר מכן חזרתי לביילבז׳יג, אחי דב (ברל) חלה בטיפוס ונפטר.

הורי חזרו לביילבז׳יג, אך כעבור זמן נלקחו לטרבלינקה. אני נלקחתי אז לברונקיב, הייתי שם עם הרבה ביאלובז׳גאים ועבדנו שם קרוב לשנה. זה היה לא רחוק מעיירתנו. העבודה היתה הקמת עמודי חשמל על קו וורשה־קרקוב. בזמן ההוא הצלחתי בערבים להסתובב בכפרים, ועסקתי במכירת חפצים שהצלחתי לצבור. ומזה יכולתי להתקיים. האדמיניסטרציה הפולנית מסקרז׳יסק ניהלה את העבודות, ובכדי למשוך את הזמן הם סחטו מאתנו כל הזמן כסף, עד שהכסף נגמר, ואז העבירו קבוצה אחת לסקרזיסק וקבוצה שניה לקרקוב, בסקרזיסק הייתי סבל בקבוצה של 10 איש. בתחילה הציבו אותי לפריקת פחמים מקרונות רכבת, זאת היתה עבודת פרך, הבעיה העיקרית היתה להגיע איכשהו עד לריצפה, ולהציב את הרגליים, וזאת היתה משימה קשה ביותר, למרות הכפור הכבד נשפכו ממני נחלי זיעה. בתחילה כשהגענו למקום אספו את כולם בזוגות בתוך אולם, וצוו תחת איום לרוקן את כל החפצים אל תוך סל גדול. אני הצלחתי להתפטר מסליל חוטים אחד שבתוכו הסתרתי מטבע זהב, אך בחיפושים אצלי מצאו תפורים בבגדים מטבעות נוספים, הכל נלקח ממני והרביצו לי מכות קשות. העבודה היתה קשה מנשוא, וחפשתי אמתלה איך להיפטר ממנה.

יום אחד התייצב במשרדו של מנהל העבודה פולני בשם בריקס, ובקשתי ממנו שיסכים לשמור במשרדו את המטבע האחרון שנותר לי (היה תפור בתוך המצחיה שלי). הגוי הבין את הרמז, והציב אותי מעתה במשמרת לילה. משמרת זאת היתה מורכבת מ־20 פולנים ו־10 יהודים, ולא כל לילה היתה עבודה, כך שפתאום היה לי הרבה זמן פנוי ביום. והתעסקתי בהיקף רחב בסחר חלופין והצלחתי לאסוף אפילו קצת מטלטלין. עד שיהודי אחד הלשין עלי. קבלתי אז מכות רצח, תוך כדי שחקרו אותי כיצד אספתי את החפצים.

באותו זמן עסקתי יחד עם 2 יהודים מפיוטריקוב בחידוש בגדים, העסק הצליח, ויכולנו תמיד לעזור במשהו גם לאחרים. היה שם יהודי מלודז׳ שנמצא עכשיו בחיפה ועובד בנמל, בן אחיו של זליג רוטברד, לילנטל, הייתי אתו הרבה זמן יחד כמו שני אחים, ולא האמנתי שיצא לנו להיפרד. עד שהוא השתחרר ומצא את אחיו. אנחנו היינו בוורק א׳ אך היו מקרים שהיו לוקחים אותנו לוורק ב׳ לעזור לקבועים שם כאשר היתה עבודה רבה. בסדנה ההיא עבדו באבקה צהובה שנדבקה לגוף ולבגדים ועשתה בהם שמות. האנשים שעבדו שם, מרוב שהגדים נאכלו על ידי החומר הכימי הצהוב, נאלצו ללבוש שקי מלט. היה פחד להסתכל על האנשים הללו שלא היתה להם צורת אנוש, פשוט עור ועצמות.

כשפשטה השמועה שהרוסים מתקרבים, העבירו אותנו הגרמנים לגרמניה לעיר שליבן, בעוד שאחדים מאתנו הובלו לאושוויץ. את הקבוצה שלנו החזיקו זמן מה במחנה בוכנוולד, מקום שחסרו בו פשוטו כמשמעו מים. בפקודת הגרמנים נאלצנו להסגיר אחדים מהקפוס היהודים מסקרזיסקו וזאת באיום של עונש מוות. היה בינינו אחד צוקרמן מראדום אשר גרם לנו בסקרזיסקו צרות צרורות. היה לו מכשיר ברזל כזה עם חודים, שמכה אחת במכשיר הזה היה פירושה מוות. היו כמובן גם יהודים אחרים מהסוג הזה, וכולם נורו בבוכנוולד בידי הגרמנים.

בשביל להשיג קצת מים היה צריך ללכת מהלך של בערך כ־10 ק״מ. למקום שבו היה מקווה מים, יותר נכון בוץ או מים עכורים. בסביבה ההיא היה כלוא שר יהודי מממשלת צרפת ליאון בלום במין מאסר בית במבנה מבודד, וניתן לו שם חופש יחסי. אנחנו ידענו את זהותו, והוא היה מקדם אותנו בשלום. במרוצת הזמן הוכרזה יציאה לעבודה. רבים נרשמו לעבודה בגלל הקשיים להשגת המים, והביאו אותנו למקום שהוזכר קודם שליבן. מקום שומם, רק שמים וארץ. הקמנו שם צריפים בהם גרנו. היה שם בין היתר לייבלה, האח של חיים גולדברג, וגם שייע גולדברג. עבדנו שם בייצור נשק באולמות גדולים. והיה לנו אוכל בדוחק רב.

כל עוד שנמצאנו בטריטוריה פולנית היה מצבנו סביר, אך משעברנו לאדמת גרמניה, הורע מצבנו עד מאד. פשוט רעבנו. התבוננתי כה וכה, ולא היתה כל אפשרות לעזוב את העבודה, פשוט בגלל שזה גרם להפסקתה, וזה הריח עם סכנת מות. היה שם בית חרושת בהנהלתו של אמריקאי אחד בשם קיקל. יום אחד היה שם פיצוץ עז והיו 106 קורבנות אדם. בזמן הפיצוץ נפלו קירות הצריף שבו ישנתי מהדף אויר. ונשארנו עם 4 קומות המטות בחוץ ללא קיר. שייע גולדברג שהזכרתי קודם נפל בפצוץ הזה. מאז באו עלינו צרות צרורות. מינו עלינו צעירים גרמנים שדחקו בנו והציקו לנו בכל רגע. התחילה מלאכת השקום. על כל נסיון שלנו להתכופף מעט תחת כובד המשקל הגיבו הגרמנים באכזריות. בכינו בדם דמעות, אך לא היה בפני מי לבכות. כל זה התרחש בשנת 1944. עד שהגיע היום שהגרמנים העבירו אותנו לטרזנשטט. 1500 איש הועברו בקרונות לשם, כ־130 איש בקרון, בצפיפות, והגרמנים הסיעו ברכבת קרון מיוחד לאסוף את הגוויות. המסע ארך 13 יום. רוב הזמן עמדנו בתחנה צדדית. יום יומיים איפשרו לנו לצאת לאוכלוסיה בחיפוש אחרי מזון כלשהו, אך לאחר מכן

החלו לירות. וכך הגענו לטרזנשטט. אז שקלתי 36 ק״ג. לא הייתי מסוגל לרדת מהקרון בכוחות עצמי. לקחו אותנו למרחץ, והכניסו אותנו למבנים של הצבא הצ׳כי. האוכלוסיה הצ׳כית ניסתה באופנים שונים לעזור לנו. היו מתקרבים לבנין ומכניסים מדי פעם משהו אל תוך ספל שהורדנו אליהם על חבל, וכל זאת כמובן בהתגרות נגד הס.ס. כך נמשך המצב, עד ששוחררנו ע״י הרוסים.

בתחילה ירדו באוירון שני צנחנים יהודים על ככר גדולה, ותוך כדי ירי וצעקות החלו בטיהור הגרמנים, מיד לאחר מכן ראינו קצין רוסי יהודי מוביל 300 גרמנים. ותיכף ומיד נפתחו השערים, והאסירים פרצו החוצה. ברחוק מה ראיתי חיילים רוסים אוספים שלל ומערימים מכל טוב למקום אחד. מצאתי הרבה פירורי עוגות על גבי סדין ענקי, נתנו לי את זה לאסוף, וכך חזרתי למחנה לחבר׳ה, וערכנו סעודה מהפירורים, תוך כדי לגימת מים או כל משקה אחר. לאט לאט חזרנו מעט לכוחות.

כעבור מספר ימים, התאספנו מספר אנשים אחר שקצת התאוששנו, היינו שם: אברהם פלדמן, יהודה פלדמן, יוסקה מינצברג ועוד כמה אנשים, שמנו פעמנו לביילבז׳יג, עשינו דרך לא דרך, עד שהגענו לצ׳נסטחוב, מצאנו שם איזו אכסניה, האכילו אותנו, היינו שם בלילה וגם נתנו לנו קצת כסף לדרך, וכך הגענו לעיירה. בפגישה הראשונה שמענו את הברוך הבא בצורת שאלה בפולנית: מה אתה עוד חי?...

השלטונות הפולניים הקציבו מספר בתים לצורך אכסון היהודים שהתחילו להתקבץ בחזרה, ושם הלינו אותנו. מכיון שלפני המלחמה התעסקתי הרבה עם הפולנים בסביבה, התחלתי מבקר בכפר פרימנה צפונה מהעיירה. קבלו אותי שם לא כל כך טוב, היו אפילו כאלה שלטענתי שהשארתי אצלם רכוש הרימו עלי סכין. כל תקוותי היתה שאפגוש את אחי אהרן. על אחרים כבר ידעתי שלא נשארו בחיים, אך ציפיתי שאהרן יופיע, ידעתי שאותו לקחו לראדום. עברתי מדי יום ליד הבית שלנו בלכתי לכפר והרהרתי במר גורלנו.

יום אחד בא לקראתי פוצ׳אלי ושואל אותי: יוסף, מה הייתי נותן אילו ידעת שאהרן אחיך חי? והוא ממשיך: ידוע לי מאחת שהיתה בברגן בלזן שאהרן חי, הוא נמצא בפלדפינג, והוא אף יודע שאתה חי. אספתי שוב פעם את המטלטלין, דברים רבים הפקדתי שוב בידי גויים, ויצאתי לדרך, הגעתי לפלדפינג ונפגשתי עם אחי אהרן.

בפלדפינג היינו בתקופה הראשונה בצרות, עד שהופיע איזנהאור והשמיע באזנינו נאום, והבטיח עזרה, והוא אמנם קיים את הבטחתו, ומצבנו הוטב. זה היה בסוף שנת 1946. התחלנו לעסוק במסחר ובהצלחה. הכרתי שם את אשתי מרים ושם גם התחתנו, בתאריך 27.3.1947, נולדו לנו 2 בנות יוכבד וחדוה, ובן יונתן. ובמרוצת הזמן נולדו ב״ה נכדים. ב—12.8.49 הגענו ארצה. היה לי כבר אז בגרמניה בית מסחר, ואותו ניסיתי להעביר ארצה ולא הצלחתי בזה. אני הגעתי ארצה באוירון, ואחי הגיע באניה. בארץ נתנו לי להבין שלא נחוצים סוחרים, רצו לשכן אותי בלוד או בכרמלה, רצו שאתיישב על הקרקע, התגלגלתי רבות עד שסוף סוף פתחתי חנות ביפו.

היתה אז תקופת הצנע של השר דב יוסף, השלטונות ניסו להתלבש על הרכוש שלי שבדי עמל ובהסתכנות הצלחתי להגיע אליו. תכניתם היתה לרשום את כל הסחורה

שלי שזה היה בעיקר בדים לבנים להחתימה בחותמת ממשלתית, למסור הכל לתפירה ולהכניסה תחת כנפי פקוח ולמכרה במחיר נמוך במסגרת ההקצבות. הקמתי צעקות; זעקתי זעקה מרה, טענתי שזה פשע לנהוג בי כך, שאני עולה חדש שמנסה לשקם את עצמו ואת משפחתו, בדרך של גזילת רכושו, ובנוסף לזה לטעון שמנסים לעזור לו, ורק בעזרת הערמה על הפקידים הצלחתי להציל את רכושי, ולאט לאט לבסס את פרנסתי. וכך אני ממשיך עם משפחתי עד היום הזה.

נולדו לנו שתי בנות ובן, בנותי יוכבד, שנישאה ליעקב לוי מירושלים. וחדוה שנשאה לאביגדור גולדבלט, ג"כ בירושלים כיום, ובני יונתן שנשא ליפה מבית ליברמן וגר בבני ברק.

במרוצת השנים נולדו ב"ה הרבה נכדים.

יוזמה יפה היא הוצאת ספר זה, למען נזכור לימות עולם את המקור והשורש ממנו ינקנו וממנו באנו.

מאשה דיאמנט

נולדתי בשנת 1898 לאבי ר' מאיר הוכברג ולאמי מרת חיה.

היינו בבית שבעה ילדים: הבכור נתן דוד, היה יליד 1895, אחריו משה שנולד בשנת 1896. אסתר גולדה, חיה ינטה, יאכט, יששכר (אביו של ה' מאיר הוכברג ז"ל). ואנכי.

אצלנו בבית הצטיינו כל הילדים כל אחד בשטחו המיוחד. לכל אחד היה איזה תחום ושטח בהם התבלט.

אבי היה נוסע הרבה אל הרבי מקלושין. פעם לקח אבי לחגים לרבי את אחי הבכור נתן דוד שהיה אז בן 10. מצא הילד חן בעיני הרבי. עד כדי כך, שבמוצאי החג פנה לאבי בבקשה שישאיר את אחי נתן דוד אצלו, בכדי שיהווה חברה לבנו של הרבי בן גילו. שנודע ברבות הימים כהרבי מפריסוב. הרבי קיווה שבחברת הילד נתן ישפר גם בנו את תפיסתו בלימודיו ותהיה ביניהם השראה הדדית. אבי אמנם היסס, והעלה באזני הרבי תהיה, מה תאמר אמו של הילד כאשר יופיע בבית בלעדיו.

אמר לו הרבי:

אל דאגה, אני מכיר די את אשתך, ואני בטוח שהיא תקבל את החלטתך בהסכמה.

מילא, כאשר הרבי מבקש, נעתרים לו. אבי נסע במוצאי החג הביתה בלי הילד. הספור הסתיים בכך שאחי הקטן נתן דוד התגעגע חזק הביתה, וכעבור זמן קצר, חזר לאמו.

אבי היה למדן וגדול בתורה, מבין המובהקים שבין הת"ח שבביילביז'יג ולמרות למדנותו היה רחוק מלהיות "בטלן". את ילדיו חינך, ועמל רבות להקנות להם מידות טובות.

אבי היה סוכן של ההגרלה הממלכתית של הצאר הרוסי, ובהקשר זה אני נזכרת בסיפור מענין.

בערב מסויים אחד, חזר אבי הביתה במצב רוח מרומם, ועל שפתיו מתנשא חיוך רב משמעות. כל אחד בבית ידע שאבא יספר לנו כעת איזה סיפור פיקנטי כלשהו,

או בדיחה או חידוד. התיישבה כל המשפחה לארוחת ערב, דרוכים לשמוע מה בפיו. והנה הוא מספר: — מכיון שבזמן האחרון נפל פור ואחד הכרטיסים של ההגרלה זכה בזכיה גדולה, קנו אצלי היום שני אנשים כרטיס אחד במשותף שנים שהייתי מגדיר אותם כ״תאומים״, אבי ממשיך לספר, כי הם בקשו ממנו שיבטיח להם זכייה לאור הזכייה שנפלה כבר לאחרונה. הספור הצחיק את כולם, וכמובן היה עלינו לנחש לפי התאור מי הם השניים שהוגדרו כ״תאומים״. והמנחשת הפעם הייתי לא אחרת אלא אנכי: ״אחד היה לוזר די באבע״ החייט, והשני היה ״הפחח״. כולם פרצו בצחוק. הניחוש שלי היה נכון, ואני זכיתי בצביטת לחי של האבא.

בביתנו שררה תמיד אוירה עליזה, חיינו לא היו סוגים בשושנים, לא חיי מותרות, אך היה בית מכובד עם הרבה דרך ארץ והערכה להורים, היה בבית הרבה אור. ספרו גם בבית רכילויות רכות, ולא כבדות במיוחד. הנה למשל, אחי יששכר סיפר פעם על שני אברכים מבאי ביתנו שהצטיינו בכך שעסקו בלמוד תורה יומם וליל. השנים היו ידועים כחלשים בלמדנותם למרות שקדנותם, ואחי התבטא, שמרוב עסוקם בלימוד התורה, אין הם מתפנים גם לדעת את הנלמד. מובן שגם זאת היתה כעין חידה, וצריך היה לנחש במי הדברים אמורים.

אחי המבוגר נתן־דוד היה תלמיד חכם ולמדן גדול, וכל ימי חייו היה נזהר בקיום מדוקדק של מצוות קלה כבחמורה. בזמנו הוא עבר לגאולין ושם נשא לאשה את אתי, חכמתו ולמדנותו עשו להם שם במקום מגוריו, והיה לו חוג מעריצים גדול אף מקרב אנשים לא מאמינים, שחיכו תמיד למוצא פיו כדרשן ומשמיע דברי תורה וחכמה. מעריציו היו נוהרים אחריו רק בכדי לשמוע אותו מקבל שבת לפני התיבה. אפילו אנשים שהיו רחוקים מקיום מצוות, היו באים לבית הכנסת כדי להתבשם מניחוח תפילתו של אחי.

אחי מאיר היה בקי בשפות ובמיוחד בשפה הרוסית שרכש מאנשי צבא רוסיים בעת המגעים המסחריים של אבי, וכשהיה צורך למאן דהו להגיע לרוזן הגוי בכפר סוחה בשתדלנות כלשהי, היו תמיד מבקשים ממאיר להתלוות כמתרגם.

בימים ההם, היתה פולין מחולקת, והעיירה שלנו היתה תחת משטר רוסי. ואבי היה כפי שכבר הזכרתי סוכן של ״מפעל הפיס״ מטעם הצאר הרוסי, מפיצי הכרטיסים היו מחולקים לפי מחוזות, עם גבולות ברורים, עם הירכיה מסויימת, ובתוך כל המנגנון היו קולקטורים, ולהם היו מוכרי משנה. וכזה היה אבי. הקולקטור שלו היה אחד בשם איצ׳לה הלברשטט, שניהל משרד גדול עם מנהל חשבונות ראשי, והמשרד היה קשור עם משרד האוצר של רוסיה. מספר פעמים בשנה קיימו התחשבנויות, ובאחד המקרים, כשאבי הגיע למשרדו של הלברשטט לערוך חשבונות, תבע מנהל החשבונות מאבי יתרה שלא תאמה לנתונים של אבי, והסתכמה בסכום של 100 רובל שלמים. סכום כסף כזה נחשב אז להון שבעזרתו אפשר היה לערוך כמעט חתונה לבת. ניגש איצ׳לה הלברשטט לשולחן ההתדיינות, ובקש מאבי שיצהיר בהן צדק שהוא לא חייב את הכסף.

אגב, האיש הזה, מאד העריך את יושרו של אבי, והיה מוכן להסתפק בהצהרה.

הוציא האבא את הכסף והניחו על השולחן ואמר, שאמנם הנתונים שכתובים בפנקס הקטן שלו מראים אחרת, ואילו אצלכם העניינים מנוהלים בידי מנהל חשבונות, אך אינני מצהיר, ואינני נשבע, ומוטב לי לתת את הכסף.

צריך לציין, שאבי לא היה איש אמיד, התנהל אצלנו בית שבו היינו מצווים לחשב בדקדקנות כל הוצאה.

כעבור מחצית השנה, סמוך לשנה החדשה הלועזית, כאשר עמדו להגריל את הזכיה השנתית הגדולה, שוב נבדקו החשבונות, והתברר שהסכומים של אבי היו הנכונים. המימצא הזה היה נחשב למאורע גדול. הקולקטור איצילה הלברשטט יצא מגידרו, התיישב וכתב מכתב נרגש לאבי עם התנצלות. אבי אסף אותנו את כל הילדים, וקרא באזנינו את תוכן המכתב, ובסיומו אמר לנו:

ובכן ילדי! תלמדו מהמקרה, וזכרו היטב, ויהא תוכן המכתב הזה לכם כקמע. אין מאורע כזה שמחייב להשבע. לעולם אל תתפתו להשבע שבועת שוא או שבועת חינם, פן חלילה תכשלו, ואת הלקח הזה תעבירו לבניכם ולבני בניכם.

תושבי בייליבזיג אמרו אז, שיהודי אשר מוכן להקריב ממון רב כזה ובלבד לא להשבע בהן צדק, אין רבים כמוהו. ובאמת אבי היה איש מיוחד במינו שלא היה עוד אחד כמוהו.

בשנת 1912 היתה בעיירה שריפה גדולה, היתה כנראה הצתה. השריפה עברה גם לבית שלנו. היו אבידות כבדות. נשרפו חיים שני אנשים, אייזיק שוסטר שרץ אל תוך ביתו להציל משהו מרכושו, הקרבן השני היתה אשה סימה׳לה, אלמנה אחרי בעלה הכובען. מעניין לספר על כך איך אבי הקים בעיירה בית קברות. לאבי היה יום אזכרה, אחרי סבי ברוך. ביום זה בחודש תמוז עלה אל קברו אז הוא שם לב שמספר קברים חוללו. החפירות היו גלויות, באחד הקברים הוזזו הלבנים. נעשה לו כמובן רע. והוא חזר הביתה. וקרא לאסיפת החברה שלו, בין היתר אבי היה ראש חברת ״בקור חולים״, ולצורך זה היה מוציא כל גרוש מהבית לצרכים של החולים. הוא תאר לפני חבריו את הסכנה שחלילה החזירים ינברו בקברים, ויש לעשות בדחיפות מעשים כלשהם.

היתה הצעה שאמרה, שיש לחכות לבואו של רב חדש לעיירה, דבר שיגרום להזרמת כסף לקופה הציבורית. אך זה לא נעם לאבי. והוא החליט לפעול על פי דרכו. הוא פנה לזלמן כהן, שהיה אדם אמיד, סוחר יערות, ובעל מנסרה בעיירה. שהיה תמיד עוזר לו לקיים מצוות ועניני צדקה וחסד. ובכן, פנה האבא אל זלמן כהן, בבקשה לספק לו לוחות עץ לעבודות שפוץ הקברים בבית הקברות שנזוק. זלמן כהן סיפק לאבי את כל הכמות שנתבקשה של לוחות עץ מהוקצעים. העבודה נקבעה ליום רביעי, וכדי שתושבי הכפרים הבאים ליריד לא ירגישו בנעשה בבית הקברות, החליטו שיתחילו בעבודה הרבה לפני עלות השחר. אבי שכר שני פועלים אחד יהודי ואחד גוי, והם שיפצו את הקברים ובאותה עת גם הרחיבו את הנחלה של בית הקברות.

כשנודע הדבר, קמה בעיירה מהומה. והחלו כולם לדבר, כי מאיר הוכברג לקח אדמה ממשלתית ועושה בה כבתוך שלו. מיד הוחלט להעמידו למשפט פומבי. החשבון

של אבי היה, שיהודי העיירה לא יתנו לאסור אותו, וישלמו כל דמי כופר. וכך היה. בהתאסף אנשי "ועד הקהילה" נאם בפניהם אבי, ואמר להם, שמכיון שענין לנו עם מתי העיירה, אין להקל בדבר ראש, והוא הסביר להם שלא יכל להיות יותר אדיש כאשר גילה שחזירים בנבירתם גילו וחיללו קברים רבים.

בעיירה היה בזמן ההוא איש רוקח ושמו באוטש, הוא היה ידיד גדול של אבי. ומאד העריך אותו עבור יושרו, אותו האיש נשא נאום נלהב באזני אנשי הפקידות של העיירה שבאו לשפוט את אבי עבור מעשיו בבית הקברות, והביע נכונות לערוב בכל החתימות שבעולם לאיש מאיר הוכברג, בין דבריו אמר, שאין להעלות על הדעת לשפוט איש בקומתו של הוכברג, אפשר לשפוט את כל העיר אך לא אותו. אמנם מדובר כאן בכסף, אך אני אדאג שיהודי העיירה ישלמו.

והוא פתח ואמר להם: אספר לכם מעשה שהיה לי בזמנו עם מאיר הוכברג, בכדי להמחיש לכם את סגולותיו ואת יושרו. ובכן יש לי כידוע לכם חלקת שדה ברחוק מה מכאן, ובקיץ אני מזדמן לשם, לבדוק את העבודות שמבצע השכיר שלי שם, יום אחד מצאתי שם את מאיר הוכברג, שאלתיו למעשיו במקום זה. הלא אין לו שם שדה.

ענה לי הוכברג: יש לי ואין לי, אמנם רשומה כאן חלקה על שמי, אך ילדי לא מסוגלים לעבד שדה, ואני מתלבט בענין זה. שאלתי אותו: אולי אתה מוכן למכור לי את חלקך?, ומיד עשינו את העסקה, והשדה עבר לרשותי בפועל.

למען האמת היינו צריכים לנסוע לראדום לנוטריון להעביר פורמלית את הרכוש על שמי, שכן הוא היה רשום על שמו של הוכברג. ומאז מאיץ בי מאיר לנסוע לראדום, אך אני פשוט איני מתפנה מעסוקי. מאיר טוען שלא טוב הדבר, מילא ממני אתה לא מפחד, אך מנין לך מה יהיה בבוא הזמן עם ילדי?

ואני אומר לו: הוכברג, כשם שאני בוטח בך, אני גם סומך על ילדיך, שכן מכיר אני את כולם היטב. וכך נמשך הדבר עשרים וכמה שנים, ולא עולה בדעתי לבזבז על הצד הפורמלי הזה ולו 10 גרוש שחוקים. וכך אני נוהג, בגלל שמדובר באיש הישר מאיר הוכברג. ואין לנו בעיירה עוד אחד כזה. לא יהודי ולא גוי. ואיש כזה אתם מעלים בדעתכם לשפוט? — דברי הרוקח באוטש.

בשנת 1915, כשהיה אבי בן 59 הוא חלה בדלקת ריאות, ונלקח לעיר ראדום, אך הרופאים לא הצליחו לרפא אותו, ליד הקבר הפתוח ספדה לו אשתו. עמדה ומנתה את מעשיו הטובים של בעלה אחד לאחד, וכל זאת בלי בכי בלי יללות; אלמנה צעירה שזה עתה נותרה לבדה.

מאוחר יותר אמרה לנו, לילדיה:

אני את בעלי ספדתי, מי יודע האם אני אזכה שיזכרוני ילדי בבוא היום.

בדיוק בצאת יום הזכרון הראשון אחרי אבי נפטרה אמי.

התחתנתי עם בעלי ישורון, ונולד לנו בננו היחיד מאיר.

בשנת 1939 בפרוץ המלחמה עזב אותי בני מאיר בן ה־18 כמו הרבה הרבה יהודים והלך לכיוון מזרח. גרנו אז בוורשה, וערב אחד בזמן ההפצצות הכבדות הגיעו לביתי

זוג צעיר שברח ביחד עם בני, והביאו דרישת שלום מבני שהמשיך מזרחה, ואילו הם עצמם בנקודת זמן מסויימת החליטו לחזור לוורשה בכוונה לעזבה מאוחר יותר.

מטרת בואם אלי היה להכיר את האמא של חברם לדרך מאיר, ידעתי שעלי לצאת לדרך לחפש את מאיר בני היחידי. הגעתי לביאליסטוק לבת אחותי קיילה (שם כבר היו הרוסים) לדאבון לבי אחרתי ביום אחד לראות את בני בחיים, הוא היה מאושפז בבית חולים שהיה ממוקם 14 ק״מ מביאליסטוק.

החלטתי לנסוע משם מזרחה אל תוככי רוסיה לכתובתה של בת דודתי רבקה׳לה ובעלה שנסעו לשם לפני כן. הפליטים היהודים היו להם לכאורה שתי אפשרויות. השלטונות הסובייטים עשו כעין משאל עם, שנתן אפשרות להשאר תחת המשטר הסובייטי, או לחזור מרצון לשטחים הכבושים בידי הגרמנים.

לאחר מעשה הסתבר, שכל מי שבחר באפשרות כזאת הוגלה בהמונים באופן ברוטלי ביותר לסיביר, והוחזק במחנות עבודה בתנאים קשים ביותר. היו רבים שמרצונם הפתתו לעבור לאי שם ברחבי המדינה הסובייטית לעזור ״לבנות״ את המולדת. וכך הגענו עם רבקה׳לה ובעלה לאלטייסקי, שם עברה עלינו תקופה קשה ביותר, עברנו חוויות קשות ביותר, אך לבסוף בשנת 1945 חזרנו לפולין לשטשצ׳ין.

המנה הראשונה שקיבלנו שיכולה היתה להיחשב לקבלת פנים בשובנו ״למולדת״, היתה כששמעתי שתי גויות ממלמלות אחת לשניה:

״תראו, כל כך הרבה מהם הרגו, ובכל זאת נשארו רבים בחיים״.

יום אחד ראיתי אשה פולניה מחזיקה מפה יקרה עם מגן דוד רקום עליו, החלטתי מיד למכור משהו מחפצי, וקניתי ממנה את המפה, ובלבד שחפץ שנשדד מיהודים לא ישאר בידי הגויה.

במרוצת הזמן נסעה רבקה׳לה ללודז׳ ופגשה שם נצולים מעיירתה גרוולין. בעזרת מודעה בעתון מצא אותנו הדוד ישורון, שאף הוא חזר מרוסיה רצוץ וחבול בידי חוקרים מנ.ק.וו.ד. שטפלו בו מיני אשמות כדרכם. הקמנו קשר עם בן דודי ברוך שיין בישראל, וכך גם התכתבנו עם אחי משה שהתגורר בניו יורק. (לשם הוא הגר בשנת 1919 בהימלטו מגיוס לצבא הפולני דרך גרמניה), אחי משה רצה שנבוא אליו לארה״ב, ושם להקים בית חדש, אך שנינו סרבנו, ואמרנו שאנחנו מעדיפים להתיישב במדינתנו העומדת לקום.

מאיר הוכברג ז״ל

ידידנו מאיר ז״ל, לא הספיק לכתוב את תולדות חייו לפני שנפטר לדאבוננו הרב, את המאמר הזה כתבנו עפ״י רשימות שהעבירה לנו רעייתו חיה שתחיי ובתו גילה שתחיי יעמדו בזה על הברכה.

מאיר הוכברג ז״ל נולד בביילביז׳יג בתאריך 27.1.1920 (ז׳ שבט תר״פ). לאביו ר׳ יששכר ואמו מרת יוכבד.

אביו ר׳ יששכר היה בנו של ר׳ מאיר וברכה נעכה. ר׳ מאיר היה בנו של ר׳ ברוך הוכברג, מחשובי הקהילה בביילבז׳יג בזמנו.

יוכבד האם, היתה בתה של חנצ׳ה וולנוביץ, שהיתה הבת של יענקל ושיינדל קופפר.

הסבא יענקל היה ידוע בשם ״יענקל ביאלוברזיגר״, והיה מנגן נפלא, והיה שר ומנגן לפני הרבי מביילביז׳יג, הרה״ק ר׳ שרגא יאיר זצ״ל, שהיה נהנה מאוד משירתו.

משפחת קופפר הקימה דור של זמרים וחזנים, סולנים ובעלי קולות טובים, וכך נודע ברבים החזן שלמה קופפר שמפרקי חזנותו משמיעים עד היום, וישראל שהיה חזן ברדום, כל הילדים במשפחה הזאת שרו, והיו בקיאים גם בפרקי אופרה.

הגב׳ מאשה דיאמנט שתחיי, אחותו של ר׳ יששכר מספרת, שאחיה נתן דוד היה מספר לה, שבביתו של יענקל קופפר הכל שר ומזמר, ואפילו המטאטא בפינה לוקח חלק בזמרה.

גם לסבתא חנצ׳ה היה קול נפלא, אך היא הזניחה את קולה, ולעומת זאת הורישה את קולה היפה לבניה ובנותיה, ואף לנכדיה.

הסבתא שיינדל קופפר היתה בתו של ר׳ מרדכי, (מוטה) שהיה מחזיק את הזכיון למכירת דברי אוכל, כעין קיוסק, על הגשר שליד ביילבז׳יג.

לסבא יששכר היו חוץ ממאיר עוד שלשה ילדים. ברכה נעכה, קיילה פרו, וברוך יענקל.

על שנות ילדותו אין אנו יודעים הרבה פרטים, כי הרי בני המשפחה הקרובים ניספו בשואה, ובני משפחה אחרים גרו בערים אחרות, וזוכרים בעיקר את קשיי הקיום של המשפחה.

בהיות מאיר כבן שבע עקרה משפחתו לוורשא, שם למד מאיר בבית הספר העברי הראשון של הקהילה היהודית, יחד עם ידידו שיבדל לחט״א — משה הלביא, עמו הלך יחד גם לבית הספר למסחר בוורשא, וסיים אותו עמו יחד.

עם פרוץ מלחמת העולם, ברח מאיר מוורשא, הגיע לביליסטוק, ומשם לסלונים, משם המשיך יחד עם דודו מוטל יולנוביץ לרוסיה.

את דרכם זו עשו השניים ברגל, כשכבר היו קרובים לגבול רוסיה נכנע מוטל לקשיי הדרך וסרב להמשיך, למרות שידוליו של מאיר עמד מוטל על שלו ולא היה מוכן להמשיך.

מאיר המשיך לבדו לכיוון רוסיה, כשהתרחק כבר כשלושים ק״מ מן הכפר בו נשאר דודו מוטל, שמע את רעמי התותחים הגרמניים, מאיר נמלך בדעתו ושב על עקביו. ובתקיפות ונחישות אחז בידו של מוטל והוציא אותו מפולין.

בכך למעשה הציל את חייו של דודו, שהתישב לימים בפאריז, ושם הקים משפחה אחרי המלחמה. נדד מאיר עם דודו בין הכפרים ברוסיה, עבדו בעבודות מזדמנות שונות, וניצלו את טוב לבם של הכפריים שנתנו להם מדי פעם מעט מזון.

לפי סיפוריה של ברכה, בת דודתו, חזר מאיר לפולין בעת המלחמה ואפילו נפגש עם אחותו. הוא ברח חזרה לרוסיה ולא ברור מדוע אחותו לא הצטרפה אליו.

כל המלחמה ברח והסתתר, וע״י כך ניצלו חייו. כל בני־משפחתו הקרובים ההורים והאחים נספו כולם בשואה.

לאחר המלחמה חזר לפולין, חפש את בני משפחתו, וכשלא מצאם הצטרף בשנת 1946 לגרעין ״השומר הצעיר״, חברו אריה הזנפרנץ פגש אותו בקיץ 1946 בעיר סווידניצה אשר בשלזיה העליונה, ושם היו יחד בקבוץ ״בדרך״.

היתה זו התארגנות של יהודים שרידי מחנות הרכוז, שרידי הגטאות, יהודים שבילו ביערות ואחרים שהסתתרו בדרכים שונות ונשארו בחיים.

החברים ב״קבוץ״ היו יוצאים לפגוש את הפליטים היהודים שהגיעו ברכבת מרוסיה, ולשכנעם להצטרף ל״קבוץ״. כל זרם ציוני השתדל לרכוש את אמונם של הפליטים ולצרפם לשורותיו. מאיר היה פעיל מאד בקבוץ ובאיסוף אותם נערים ונערות פליטים לקבוץ. הוא ידע לרכוש את אמונם ולהתחבב עליהם.

המצב בפולין כלפי היהודים היה קשה, ומעשי האנטישמיות נמשכו. כמחצית מחברי ה״קבוץ״ כ־40 איש — בחרו לעבור לגרמניה ולהתיישב בה.

חברי ה״קבוץ״ התארגנו עם חברה נוספים, והתיישבו בחווה חקלאית בגרמניה, בה למדו את עבודות החקלאות. את המזון קבלו מהג׳וינט ומאונר״א, ועסקו מלבד בעבודה גם בלמוד השפה העברית. הם ערכו מסיבות, חגים וקבלת שבת, כאשר בחלק התרבותי עסק מאיר. הוא היה האחראי על ארגון מסיבת ליל שבת, וגם על החגים השונים, כאשר תמיד דאג לתבל את המסיבות בקטעי הומור וצחוק.

הננו להביא כאן מה שכתב חברו של מאיר, **אריה הזנפרנץ**, שהיה כאמור אתו יחד בעיר סווידניצה.

את מאיר הכרתי בחודשים יוני־יולי 1946 בעיר סווידניצה אשר בשלזיה העליונה, בבית קיבוץ ״השומר הצעיר״ (קבוץ ״בדרך״).

הזמן ההוא היה קשה. שרידי היהדות ממחנות הריכוז הגרמניות, שרידי היערות ושרידי היהודים שחיו תחת מסוה ארי, כבר היו בפולין — הם היו הגרעין היהודי שארגנו מחדש את החיים היהודיים על אדמת פולין. הם הקימו מחדש קהילות, בתי־ספר ״עזרא״, וגם קיבוצים. הם גם קבלו את יהודי רוסיה שחזרו אחרי תלאות המלחמה ודאגו לקליטתם. בין הנקלטים מרוסיה היה גם מאיר שחזר מספר שבועות לפני, והצטרף לקיבוץ השומר הצעיר בסווידניצה, אחרי מספר ימים או שבועות גם אני הצטרפתי לקיבוץ — פה בקיבוץ ״בדרך״ איך שקראנו לעצמנו, התחילו בעיות

חדשות — מרוסיה באו רכבות חדשות עם יהודים, וכל זרם ציוני השתדל לרכוש אותם לעצמו. יצאנו לתחנות רכבת והבאנו מדי פעם קבוצות חדשות — הם הנערים והנערות היו לרוב לבושי קרעים יחפים ורעבים, המצב האינטלקטואלי שלהם היה ירוד. הם דברו ברוסית וביידיש, ולפעמים בקושי ידעו לכתוב ולקרוא.

הקיבוץ קיבל אותם בזרועות פתוחות, ולמאיר היתה גישה לבבית אליהם.

כבר ביומם הראשון התחבר אליהם, והראה להם סבר־פנים, התבדח איתם, וגם מצא לכל אחד שם־נרדף.

כבר מהיום הראשון מצאו החברה במאיר חבר וידיד, ואחד "משלנו".

המצב בפולין אז נעשה מיום ליום יותר ויותר קשה כנגד היהודים, למרות שיהדות פולין הושמדה כמעט, וסימן השאלה הגדול: למה הגרמנים עשו את זה דווקא על אדמת פולין? לא די היה להם — לפולנים, ובזמן ההוא עשו פוגרום ביהודי העיר קלצה, והרגו אנשים נשים וטף, ארבעים ושבע נפשות יהודיות.

יהדות פולין והארגונים השונים עמדו לפני דילמה קשה. בהתערבות מנהיגי יהדות אמריקה, הסכימו הגרמנים לקבל את היהודים מפולין, ואז התחילה בריחה המונית. גם כמחצית מהקיבוץ כארבעים חברים, עזבו את פולניה, עברו את הגבול הצ'כי, עזבו את צ'כיה והתישבו בגרמניה הדרומית בכפר ברנשטיין אל וואלד, שם הצטרפתי לקבוצה של חברים שהקדימה אותנו במספר שבועות, מצב הרוח שלנו היה רע מאד, אבל מאיר ז"ל תמיד מצא איזו בדיחה או סיפור לרוממו.

חיינו בחוה חקלאית — אחוזה, שהאמריקנים שלחו את בעליה לבית סוהר בגלל עברו הנאצי, ואנו קבלנו שמונה פרות רפת ופר אחד, טרקטור, בעלי חיים ושדות. בעבודת המשק הדריך אותנו גרמני מקומי שהתיחס אלינו יפה, ואנו שקדנו ללמוד את העבודה שנהיה זקוקים לה בהגיענו ארצה.

את מזוננו קבלנו מהג'וינט ומאונר"א, לפי כמות האוכלוסיה.

נוסף לעבודה בשדה ובמשק, עשינו בלימודי השפה העברית, ובערבי שבתות וחגים עשינו מסיבות שבת.

במסיבות שבת או חגים טיפל מאיר. מאיר היה מתרוצץ כל השבוע בין החברה. היה מאזין, רואה ורושם, הוא היה מכין גם ערב קריאה מכתבי "שלום עליכם" לפי העונה. ותמיד היה מוצא ספורים מתאימים לכל החגים, לחנוכה, על דמי חנוכה ומשחקים, לפורים — על משלוח מנות, וכן הלאה.

על החברים היה כותב הרבה. ואם לא היה מה לכתוב היה מוצא עלילה. אחת מהעלילות היתה הסיפור עם החליבה — היתה לנו חולבת בשם רגינה. אשה רצינית, שהיתה קמה בוקר בוקר וחולבת. לשמונה הפרות שחלבה היה נוסף פר שעמד בקצה הרפת.

והנה נכנס לו רעיון להוציא מהשורה פרה אחת, ובמקומה להעמיד את הפר. החולבת כרגיל חלבה לפי התור, וכשהיא גמרה מספר פרות לחלוב היא ממשיכה לפי התור, והתישבה לחלוב. היא לא מצאה את הפרה, ובמקומה מצאה שלפניה עומד פר...

זה היה אחד מהקונדסים למסיבת השבת.

מאיר היה הרוח החיה של הקיבוץ, וכל המסיבות שארגן היו לקוחות מהארועים של אותו שבוע.

מגרמניה המשכנו לאוסטריה, ומשם שוב דרך גרמניה לצרפת הדרומית, והגענו לעירה קטנה ליד מרסיי, מפקדו של מאיר שם היה דן בן אמוץ. אחרי מספר שבועות עלינו על אונית מעפילים בשם: "עשרים־ותשע בנובמבר". שטנו בספינה כארבעה שבועות. בשבוע השלישי בהיותנו בלב הים, נלכדנו לסערה, וספינתנו נטתה הצידה. פחדנו נורא, אבל אצל מאיר לא הרגישו. להיפך, מאיר דאג לקבל מספר בקבוקים משקה ממחסן האוניה ועשה שמח. בינתיים הסערה שככה ואנחנו המשכנו את דרכנו.

האנגלים גילו אותנו אחרי מספר ימים וצוו לנו לשוט לחופי חיפה. בחיפה, בנמל הורידו אותנו לקרייצרים שלהם, ופה מאיר היה המתנגד שֶסירב לרדת — נוסף לתרמיל — בגדיו שלא נתנו לו האנגלים לקחת, הוא, מאיר פנה לעיתונאים שיעשו כתבה על כך בעיתוני הארץ.

האנגלים העבירו אותנו לקפריסין. היינו במחנה חורף מספר 70 באוהלים.

פה מאיר מצא גם כן תפקיד חשוב. הוא היה מכין יום יום את החדשות, חלק מהעיתונות וחלק מהרדיו שבקושי קלט.

אנשי המחנה שלא ראו עיתון ורדיו, נהרו מכל המחנות ערב ערב כדי לשמוע את החדשות ביידיש. יותר משנה היינו בקפריסין.

בינתיים הוכרזה המדינה, והאנגלים המשיכו להחזיק בנו. אנחנו עברנו אימוני צבא, ומאיר היה בינינו. גם פה הוא היה הרוח החיה. את מסיבת הסיום הכין מאיר. בינתיים ועד התרבות שלח שליחים מהארץ לפתוח סמינר לעברית שמוריו היו מורים ידועי שם.

גם פה השתתף מאיר והיה אחד מהתלמידים המתמידים. בסוף ינואר 1949 עלינו ארצה, וסגרו את המחנות.

עד כאן כאמור, תיאורו של ידידו של מאיר שהיה עמו באותם ימים קשים וטרופים.

כאשר הגיע "הקבוץ" לארץ, נשלח להכשרה בבית זרע ובמסילות. בסתיו 1949 הגיעו מאיר וחבריו לקבוץ "בית־קמה" שהוקם ע"י גרעין מעולי הונגריה מספר חודשים קודם לכן.

ב"בית־קמה" הכיר את אשתו חיה, והם נשאו בחנוכה 1950. בתחילה גרו באוהלים, ולאחר הנשואין עברו לגור בצריף. מאיר וחיה הקימו יחד משפחה מאושרת על גבי החורבות והזכרונות שנותרו מהשואה.

בתחילת דרכו בקבוץ עבד מאיר בשדה הפלחה בגדול תבואה. באותה עת נסעו לעבד את השדות בפלוג'ה, ואז נעדרו מהבית במשך שבוע.

ב־1952 עברו מאיר וחיה מהצריף לחדר הבנוי מלבנים. בינואר 1952 נולד הבן הבכור יגאל, במאי 1954 נולדה הבית גילה, ובספטמבר 1957 נולד בן הזקונים גונן.

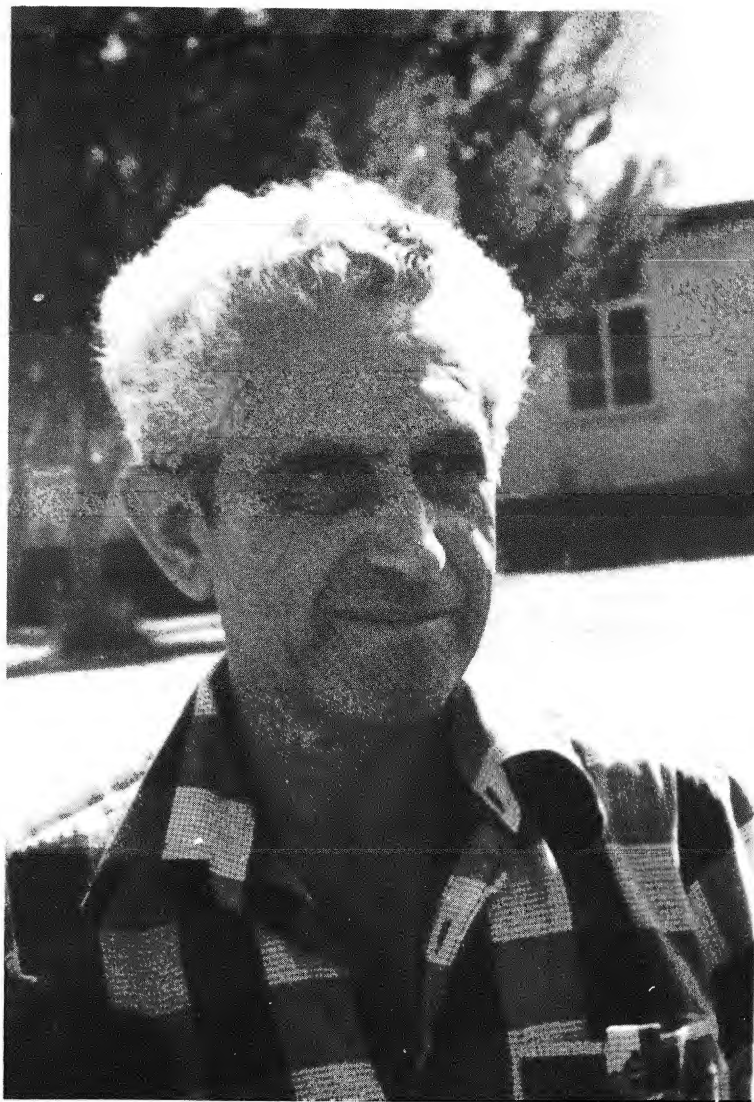

באותן שנים ראשונות היה מאיר גזבר הקבוץ, ובילה את רוב זמנו בתל־אביב. הכבישים היו גרועים והנסיעות קשות, ולכן הוא נשאר מספר ימים בתל־אביב ושימש כבא־כוח הקיבוץ, מרכז קניונ, גזבר וכו׳.

לאחר מספר שנים עבר לעבוד בנוי, והשקיע את כל מרצו בשיפור פני הקבוץ. במהלך השנים מילא גם תפקיד של רכז קניות, ושוב נסע הרבה לתל־אביב.

במשך כל שנות חייו תרם הרבה לחברה ולקבוץ, מבלי לעשות חשבון של שעות עבודה. הוא תרם בתרבות, ארגן חגים רבים ומסיבות, כתב מערכונים, ובעצם עסק בעבודה ובעשייה של כל דבר אפשרי. הוא שמש גם כמזכיר הקבוץ, ומרכז ועדת התרבות של הקבוץ.

בתחילת שנות ה־60 היה פעיל של מפלגת מפ״ם בעיירה דימונה, ושמש שם כרכז הסניף במשך מספר שנים. הוא היה מגיע בסוף השבוע לקבוץ לבלוי עם משפחתו, גם אז לקח על עצמו פרוייקט נוסף, והקים את הנוי במועצה האזורית ״בני־שמעון״.

מאיר הוכברג ז״ל

אחר־כך היה מנהל מפעל ״אשלים״ בקבוץ. גרם לפתוח המפעל, יצר קשרים עם חו״ל עם חברת ״סנקו״, והפך את המפעיל ל״מפעל מאושר״ ע״י משרד המסחר והתעשיה. הוא השקיע בו הרבה מאד שעות עבודה ומרץ, והיו לכך תוצאות, משום שבתקופה הזאת המפעל שגשג. בתקופת כהונתו כמנהל המפעל נבנה המפעל החדש של ״אשלים״.

לאחר מספר שנים — על פי עקרון הרוטציה — פינה את מקומו לאחר, ועבר לתפקיד מחסנאי במפעל, כאשר תחום קשרי סחר־חוץ נשאר באחריותו.

אח״כ למד בקורס נהול ברופין, ובשנות ה־70 המאוחרות עבר לעבוד בהוצאת העתון ,על־המשמר״ במחלקת המודעות. גם שם עשה חיל בעבודתו, ורכש לו ידידים רבים. הוא עבד שם כ־4 שנים ובו זמנית תרם גם לקבוצו, ועסק במשך מספר שנים בחפוש אחר מפעל חדש לקבוץ.

הוא היה פעיל במפלגת מפ״ם שבדרכה האמין בכל לבו. בכל מערכת בחירות תרם את חלקו בפעילות רבה בבקורי בית, ובנסיון לשכנע מצביעים פוטנציאליים בצדקת אמונתו במפ״ם. במערכת הבחירות בשנת — 1977 היה מגוייס במשך מספר חודשים לפעילות מפלגתית בדימונה.

בקיץ 1984 קבל התקף לב, הוא התאושש מהר, הבריא וחזר לפעילות רגילה, תוך הקפדה על לקיחת התרופות הנחוצות, וכן הקפיד ללכת מספר קילומטרים מדי יום ביומו.

לאחר שהתאושש ממחלתו עבר לעבוד במוסך של הקבוץ, וגם שם בנה לעצמו תפקיד כלבבו, עבד בתור מחסנאי, עסק בעניני ביטוח רכב, וכן בהזמנת ציוד. בפעילותו זו חסך לקבוץ כסף רב.

במשך כל השנים — בנוסף לעבודתו השוטפת ולפעילות בועדות השונות — למד והתפתח. עבר קורסים בתחומים שונים, ולמד גם באוניברסיטה הפתוחה.

הוא אהב מאד צמחים, והשקיע שעות רבות בטפוח פינה של צמחי בית במרפסת ביתו ובטפוח גינתו.

הוא אהב מאד מוסיקה קלאסית, אהב לשיר, אהב תאטרון, והשתתף תמיד בשירה במקהלת הקבוץ בחגים.

בשנות חייו האחרונות היה חולה פעמים רבות, אך אף פעם לא נכנע למחלתו, תמיד היה אופטימי ולכן גם התאושש מהר, וחזר לפעילות רגילה שלו השווה לפעילות ולהספק של 3 אחרים.

בשנים האחרונות בנוסף לעבודתו בנוסף עסק ב־2 פרוייקטים נוספים:

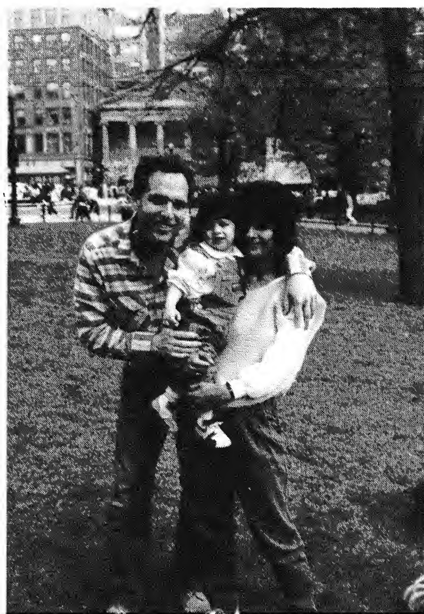
הוא ריכז חומר לספר שעמד להוציא על בני עיירת הולדתו בביילבז׳יג שבפולין.

למגינת לבם של כל המקורבים אליו, נבצר ממנו לחזות בסיומו המוצלח של מבצע חשוב זה.

התפקיד השני שלקח על עצמו היה פעילות וקשרי מכתבים עם יהדות רוסיה. בתקופה קשה של משבר ערכים בקבוץ ובמדינה, הוא ראה חשיבות רבה בהצלת יהדות רוסיה. הוא עסק בקשרי מכתבים ובעזרה לעולים מרוסיה, הרבה לפני שקליטת העליה מרוסיה הפכה ל״אופנה״, היה מאד אופיני לו, בשעה של אוירת משבר מסביב, הוא במקום ל״קטר״, פעל בהתנדבות ובמסירות למען רעיון שהאמין בו.

במעט הזמן הפנוי שנותר לו, היה איש משפחה מסור, טפל ושחק עם ילדיו כשהיו קטנים. כאשר גדלו ילדיו והגיע תור הנכדים, הוא הפך לסבא גאה ומאושר, ובמפגשים שלו עם נכדיו לא פסק מלשחק אתם ולספר להם ספורים.

בנו יגאל התחתן עם אלישבע, ילדיהם: לימור וענת.

בתו גילה התחתנה עם יצחק שולנר, ילדיהם עדי, אורי.

היה אדם חרוץ מאד ישר ללא פשרות, מסור ונחוש בדעתו. ועם זאת גם רגיש, מלא חוש הומור וחמימות למשפחתו ולאנשים שאהב. בפעילותו הרבה רכש לו ידידים רבים שידעו להעריך את מרצו וכשרונותיו. יהי זכרו ברוך.

בונים וינטרוב

נולדתי בבילובז׳יג בשנת 1929 להורי — אבי חיים ווינטרוב ואמי חיה.

אבי שימש כראש הקהילה, והיה אדם נכבד וחשוב.

היו לי עוד שני אחים, בנימין ובערל, והיינו גם שלשה אחיות בבית, דינה, בלה, ולובה.

מה שזכור לי בתור ילד מעיירתי בילובז׳יג, זו היתה עיירה פולנית טיפוסית קטנה, כפי שמספרים על יהדות אירופה, רוב האוכלוסיה היתה דתית. נושא החינוך של הנוער עמד שם בעדיפות גבוהה. ההורים השקיעו הרבה בנוער, הרוב התעסקו במסחר. מעט היו בעלי מלאכה. היו בבילובז׳יג ״וורקה חסידים״, חסידי גור, ו״פוריסובר חסידים״, אבי היה שייך לחסידי וורקה. למדתי בחדר, ובמקביל גם בבית הספר הפולני.

היו ניצוצות אצל הנוער לפני המלחמה, שהתחילו לדבר על ארץ ישראל. להתארגן ולצאת. היו כאלה שהיו יוצאים למה שנקרא ״הכשרה״, לא בבילובז׳יג אלא בעיירות אחרות, וזו היתה הכנה לעליה לארץ. בעליה לא ליגאלית. כמובן שההורים התנגדו, ההשקפה שלהם היתה שאין לעלות לארץ אלא לחכות למשיח, היה נוער שהתנגדו, והתאחדו, והתחילו לעלות. אינני זוכר כמה, אני רק זוכר בתור ילד שגם אחותי בלה היתה בהכשרה כזו. היה נוער ציוני העובד, היו כל מיני הכשרות. כמובן שההורים ראו את זה בשלילה. לחמו בזה, אבל לא תמיד הצליחו.

נראה לי היום, שהתהליך הזה היה מתגלגל והיה הופך להמוני יותר אם היו זוכים לזה.

האוכלוסיה בבילובז׳יג היתה חצי יהודים וחצי פולנים. ביום שבת למשל הכל היה מת בעיריה. המסחר, הכל שבת. יצאת לרחוב הרגשת את השבת, מה שראית זה יהודים דתיים עם טליתות, הולכים לבתי כנסת. בתי הכנסת היו מלאים. גם זה שלא היה דתי או אפילו לא מסורתי, הלך בשבת לבית הכנסת.

בפרוץ המלחמה, הייתי ס״ה ילד כבן עשר, אני זוכר שהנאצים ריכזו את כל בני העיר לחלק אחד של העיר, וזה היה נקרא ״גיטו״, ואז כמובן המצב הלך והתדרדר. היו גם הרבה יהודים עניים. שלפני המלחמה חיו בקושי, אבל בזמן שהתחיל הגיטו הכל נפסק. אנשים שממש לא היה להם מלאי מסוים, אם זה מבחינת כסף או מבחינת מזון, מתו מול העינים, ועזרה לא ניתנה. לבילובז׳יג העבירו גם את כל היהודים מהסביבה. והחנק היה גדול. אי העזרה לאחרים לא נבע ח״ו מרוע לב. אלא שלא היה ממה לעזור, ראשי הקהילה ואבי בראשם. רצו כל כך לעזור, אך לא היה להם מקורות ממה לעזור. הכל היה מנותק. האחווה שהיתה עד למלחמה נעלמה בזמן המלחמה. בעלי האמצעים מה שהיה להם היה להם. מקורות חדשים לא היו. כל אחד התחיל להסתכל על עצמו. והבעיה היתה, כאמור כל אותם היהודים שהגיעו לבילובז׳יג מהסביבה. בעת הגירוש הייתי עוד ילד כאמור, אבל אני זוכר עד היום את יום הגירוש

וכיצד הוא התנהל, הגרוש התחיל לפנות בוקר ביום אחד אחרי החגים. בשנת 1942, אז שלחו לאושוויץ את כל תושבי העיירה, פרט לקצת שנשארו, לנקות מהמתים ומאלה שירו בהם בזמן הגרוש.

אני זוכר, שאיבדתי את אבא, הוא נלקח על ידי הגרמנים חודשיים לפני הגרוש. הוא היה ראש הקהילה. נשארנו הילדים ואמא בבית, ואני זוכר שביום הגרוש איבדתי את אמא ואת אחי ואחיותי. בשעה שהגרוש התנהל נלקחו קומץ מתושבי העיירה לצד, ואלה היו צריכים להיות למעשה המאסף שיאספו את המתים על מנת לקבור אותם. אני זוכר שהייתי בתור לעלות לאושוויץ, במקרה מצאתי את עצמי בין הנשארים. טעיתי בשורה לאן לעבור, ועברתי במקרה לשורה של אלה שנשארים, ואיש לא עצר בעדי, וכך נשארתי. למעשה כך הצלתי את עצמי.

לאחר הגרוש, כשלקחו את כולם, אם אני לא טועה לתחנת רכבת בנדזין, כי אצלנו בעיירה לא היתה תחנת רכבת, ומשם נלקחו לאושוויץ. באותו יום אספו אותנו, והסבירו לנו מה התפקיד שלנו לאחר הגרוש. זה היה לאסוף את כל החפצים לכמה מקומות מרכזיים, ולקבור את כל המתים שנשארו בעיירה כתוצאה מהגרוש או מהירי של הגרמנים.

תמונה אחת לא יוצאת מעיני ואני זוכר אותה, המת הראשון שיצא לי להוציא אותו החוצה לקבור זה היה סבא שלי, קראו לו וולול וויינטרוב. נכנסתי לדירה בה היה גר במרכז העיירה, היו כמה שוטרים אתנו, הוציא אחד מהם את האקדח מהכיס, סבא שכב במיטה, הוא לא יכל לרדת, והוא ירה בו בתוך המיטה, לנגד עיני. הוא לא ידע שזה סבא שלי, ואני גם לא אמרתי, אחר כך הצטרכתי להוציא אותו ולקבור אותו בחצר ביתו. זו היתה התמונה הראשונה שלי מהגרוש.

אחר כך מצאתי את עצמי לאחר יום או יומיים, בכפר ליד בילובז׳יג, זה היה כפר פולני, עם עוד אחד בגילי, בגיל 11 או 12, אפרים גינצבורג. הבן של יוסקה גינצבורג. שכבנו על יד פסי רכבת, והקול הזה לא יוצא לי מהאוזניים עד היום, שמעתי את הצפצוף של הרכבת, זאת הרכבת שמובילה את ההורים שלנו ואת כל אחיותי וכל בני העיירה לאושוויץ. ידעתי מה זה אושוויץ, אבל לא ידעתי עד כמה הדבר היה באמת. שמענו פה ושם על אושוויץ, על השמדה, ועל ירי, אבל לא ידעתי ולא יכולתי להבין עד כמה הדבר חמור, כך התגלגלנו, עברנו בכפרים, עד שתפסו אותנו ולקחו אותנו לסקרזיסקו קמיננה.

עוד לפני זה נודע לי שאחי בנימין ובערל חיים ונמצאים גם כן באותה קבוצה, הם נשארו בבילובז׳יג ולא הלכו לאושוויץ.

אני נזכר ענין מיוחד שכדאי לציין, בקבוצה שנשארה בכפרים היו גם שמחה וויינטרוב ופנחס וויינטרוב. הם נמצאים היום בארה״ב. אין לי קשר אתם. הם קרובי משפחה רחוקים שלי, אחד מהם דיבר יותר מדי בכפר. והתפאר שיבוא יום ואנחנו נוכל לנקום בגרמנים, כך הלאה והלאה, והתפאר שהוא השאיר רכוש גדול בעיירה.

הפולני שהוא היה אצלו, קסם לו הרכוש שהוא ציין שנשאר, הוא הלך והלשין על זה לפני הגסטפו בבילובז׳יג, הם באו במטרה לעצור את וויינטרוב ולירות בו. הדבר נודע לנו מהפולנים בכפר, שהגיעו גרמנים ומחפשים את משפחת וויינטרוב. ומיד כמובן פנחס ואחיו ברחו, לי נודע הדבר קצת יותר מאוחר. הספקתי עוד לברוח. בסקרזיסקו פגשתי את שני אחי. בערל במחנה ב׳. ובנימין אחי היה במחנה א׳. היינו נפגשים שמה כל ימי ראשון. לקחו אותנו לניקוי. היה שם מתקן מיוחד שהיינו צריכים לעבור אותו ובהזדמנות זו נפגשתי עם אחי ועם יתר יוצאי בילובז׳יג. חלק היו במחנה א׳ וחלק במחנה ב׳. ככה עברה שנה ומשהו, עד סוף 43. ביום בהיר אחי בערל חלה, מצבו התדרדר מיום ליום, והחליטו להעביר אותו למחנה השלישי שהיה נקרא המקום הגרוע ביותר בסקרזיסקו. משם לא יצא אף אחד חי, כתוצאה מעבודה קשה עם חומרים כימיים שגם זה עזר לגמור עם החיים. אני מאחי לא ידעתי. יום אחד נפגשתי אם אחי בנימין, הוא לא רצה לספר לי שברל לא חי כבר. יצאתי מהמקלחת של הניקוי שמה,

ראיתי בחור אחד הולך עם מעיל עליון, הכרתי שזה המעיל של אחי. ואז נודע לי שהוא לא חי.

בינתיים הרוסים התחילו להתקדם, זה היה סוף 43, והגרמנים התחילו לפנות אותנו משם לצנסטחוב. ומשם לקחו אותנו לבוכנוולד בתוך גרמניה. זכור לי היום שהגענו לבוכנוולד, בפעם הראשונה ראינו ארובה, מה שסימל קורמטוריום. עשו מסדר, וציוו עלינו להכנס להתרחץ. באותו בנין שהארובה יצאה ממנו.

זכור לי שאמרנו, לא נכנסים. האס.אס. שהיה בבוכנוולד לא התערב. השלטון במחנה הזה היה מחולק לפוליטיים ולפושעים וקומוניסטים. הפוליטיים ניסו לשכנע אותנו שנכנס, אחרת הגרמנים יצטרכו להתערב. אמרנו, אם למות, נמות עכשיו, לא נכנס. ידענו מהי הארובה הזו.

היינו קבוצה גדולה. מאות אנשים, היינו שמה נוער, כולם היו בדעה אחת לא להיכנס. אם הגיע הסוף, אז שזה יהי׳ סוף מכובד. ידענו מה התוצאה של הארובה הזאת. היה תנאי אחד שהם יכניסו אותנו ביחד, בצורה כזו, נכנסנו, הקאפו, שניהלו את המחנה, נכנסו אתנו ביחד לתוך המקלחות. אז עברנו ניקוי וקיבלנו בגדים חדשים. הפרידו את כל הנוער, את הילדים בגיל 13 — 14 הפרידו מהמבוגרים. אותנו שמו ליד המחנה שגובל עם מחנה השבויים האמריקנים הצרפתים והאנגלים. הם היו גם כן שמה. והדבר הזה הביא לכך שלא היה חסר לנו שום דבר בבוכנוולד. היה לנו מכל טוב. הם היו מעבירים לנו דרך הגדר מהחבילות שהם קיבלו דברי אוכל.

עלי לציין שהפעם הראשונה שלמדתי עברית זה היה בבוכנוולד. היינו מרוכזים כל הילדים באוהל אחד גדול. שמה היו מדריכים. אנחנו לא יצאנו לעבודה. לא לקחו אותנו לעבודות. היו מדריכים יהודים גרמנים שישבו בתוך המחנה, והיה חלק שידע עברית, והתחלתי ללמוד אצלהם עברית. שם היינו בערך כ־4־3 חודשים עד חצי שנה, אחר כך לקחו אותנו למחנה בתוך גרמניה שנקרא שליבן. קבוצה בערך של 300 איש. למזלנו או לא למזלנו יצא שכמעט כל הביאלודזגים הלכו לשליבן, ואני בתוכם. שמה היה בית חרושת של נשק נגד טנקים. כולם עבדו שמה. אני עבדתי במטבח. לא היה חסר לי אוכל, הייתי סוחב החוצה בשביל האחרים ג״כ.

אני זוכר במיוחד עד היום את ההפצצה על בית החרושת של התחמושת, הוא היה סמוך למחנה שלנו, ועד כמה שידוע לי היום, האמריקאים עשו את זה, הם הפציצו את כל השטח. חלק גדול מתוך ההרוגים היה מהעירה שלנו בילובז׳יג, בתוכם גם אחי בנימין. ואז נשארתי כבר לבד. לא היה לי אף אחד.

המלחמה הלכה לקראת סיום, הרוסים התקדמו בכיוון הזה, ואותנו לקחו אז יותר לגבול הצ׳כי. בדרך פגשנו כבר נשים גרמניות עם ילדים שברחו גם כן, היו הפצצות בדרך, ונהרגו הרבה אנשים מהגרמנים. היינו איזה חמישה ששה חברה יחד, הגענו לאיזה מקום והפרידו אותנו ושמו אותנו במשק לעבד אותו. שם היינו בערך חודשיים שלשה. ושוב הובילו אותנו הלאה. ביום בהיר מצאתי את עצמי בקבוצה של חמישה חברה. שלשה מהם היו רופאים יהודים, ועוד אחד בחור צעיר יהודי. החלטנו לברוח, ברחנו. התגלגלנו והגענו לעיירה אחת בגבול הצ׳כי שמה

הסתובבנו עד שהמשמר הלאומי תפסו אותנו ושמו אותנו בעיירה אחת שאיני זוכר את שמה, למחנה שבו החזיקו שבויים רוסיים. לא היו מיטות. היינו ישנים על הריצפה, אחד על יד השני. והאוכל שהיינו מקבלים ליום היה בערך 150-100 גרם לחם. אחד גנב מהשני לחם, עד כדי כך שהיו הורגים אחד את השני כדי לקחת את המנה לחם.

זכור לי שהייתי ישן על יד רוסי אחד שהאצבע שלו היתה יותר שמנה מכל הגוף שלי. וכשראיתי אותו פחדתי שהוא יחנוק אותי בלילה כשארדם כדי לקחת לי את הלחם, הוצאתי את הלחם מהכיס ושמתי אותו על ידי כדי שלא יגע בי. ובאמת ידעתי שעשיתי טוב, כי הוא הרג כמה אנשים ולקח מהם את הלחם שלהם, עשיתי לו פשוט מאד פתיון. שיקח את הלחם ויעזוב אותי.

ב־15 למאי 45 קמנו בבוקר, לא היה אף אחד מהשומרים. ומצאנו את עצמנו חופשיים. בערב הראשון לא האמנו. פחדנו לצאת. לא ידענו אם השומרים ברחו או לא ברחו, נשארתי עוד יום אחד בתוך המחנה, ולאחר מכן נכנסתי לעיירה הראשונה שמצאתי, יחד עם כל הקבוצה, ועם שלושת הרופאים האלה, והם ציוו עלינו לא לאכול כלום. הייתי רעב, וגם החבר שלי היה רעב. אז הם אמרו: אתה לא תאכל כלום, אתה תאכל מה שאנחנו נגיד לך. אני זוכר שמצאנו ביסקוויטים, ומים רתוחים. שלושה ארבעה ימים אכלנו את זה. זה למעשה הציל אותי.

כשהגעתי לארץ למדתי בקיבוץ דן שלושה חודשים. ואת השכלתי השלמתי בעפולה. התגיסתי לפלמ״ח. לפני שהלכתי לקורס קצינים, המשכתי את הלימודים שלי גם בצבא. בצבא קבע הייתי 12 שנה. התחתנתי כאן עם ילידת הארץ, שמה רות. לה יש כאן את כל המשפחה ואז הרגשתי שנכנסתי מחדש למשפחה. תודה לאל, הקמתי משפחה. נולדו לי שני ילדים, בן ובת, בני חיים התחתן עם כרמלה, הוא עורך דין, נולדו להם: הראל ואלעד, בתי גליה כלכלנית. התחתנה עם אריק פומרנץ. ולהם ילד תמיר. תודה לאל על מה שיש לי כיום, ואני מרגיש שאני ממשיך את חיי מהמקום שנפסקו.

בלה ווינטרוב

נולדתי ב־15 באוקטובר 1916 לאבי ר׳ חיים ואמי מרת חיה.

אמי נפטרה כשהיינו עוד ילדים. והייתי עוד די צעירה. אבא שלי התחתן שנית ונולדו עוד ילדים, והיינו יחד משפחה של ששה ילדים, אבי היה עסקן בצרכי הכלל, ונחשב כפרנס בעיר. היה לנו עסק של סיד בקרויץ. ואנחנו הילדים ניהלנו את העסק הזה. נסענו לשם כל יום ראשון בבוקר, שמה היתה גרה משפחה של אמי, והיינו גרים שמה. כל פעם היה נוסע מישהו אחר והיה מוכר. פעם בשבוע היה היריד, ביום רביעי או ביום אחר, ואבא היה דואג שיביאו סחורה, והוא דאג גם לשאר הדברים, אבא תמיד אהב להתעסק עם דברים ציבוריים. לא היה לו זמן לנהל את העסק, אז הוא הכניס אותנו לעסק, והוא היה מתעסק בדברים ציבוריים.

בעיר היה קן של הנוער הציוני, ואני הייתי שייכת לקן הזה, היינו מבלים ביחד, היינו נוסעים לכל מיני כנסים, וכל מיני דברים כאלה.

היינו יחד כמאה איש, היו לנו עניבות וחולצות כחולות. אספנו כסף לקרן קיימת ועוד פעילויות שונות. היו מדברים על הציונות, היו מסבירים, מנדל טננבאום היה מקריא לנו מהספר, כל הפעולות היו בעברית. היו לנו גם שני מורים לעברית. את שם האחד אינני זוכרת. הוא כבר לא חי. והשני היה מיכאל רודה מליפנה, הוא לא היה אצלנו הרבה זמן, הוא בא בתור מורה להרוויח קצת, לעלות לישראל. ולימד עברית כמו שמדברים פה. אחר כך הוא היה שנים רבות מנהל הביטוח הלאומי בתל אביב. הפעולות היו בשבת אחר הצהריים. ומנדל היה ראש הקן.

בשנת 1936 נסעו יחידים. אני עשיתי אז את ההכשרה בסולץ, היינו מתאספים, שכרנו בית, עזרו לנו מההנהגה הראשית, בדרך כלל היינו צריכים לממן את עצמנו. עבדנו עבודה שחורה. חטבנו עצים, שילמו לנו, והרווחנו בשביל אוכל. שמה היתה עיירה קטנה מאד, לא יכולנו למצוא עבודה כדי להתקיים, אז העבירו ופיזרו אותנו.

אחר כך חזרתי הביתה, אבא לא רצה שאני אצא לקיבוץ. בסוף הוא נתן לי רשות לזה, היה קיבוץ בוורקה, ונסעתי לשם, הייתי שם שנה, מוורקה העבירו אותי ללודז׳, שם הייתי שלוש שנים, עליתי לארץ ישראל ב־1 באפריל 1939, המלחמה התחילה בראשון לספטמבר. אבל הריח של המלחמה היה עוד הרבה קודם. אז התארגנה העליה הבלתי ליגאלית. אני עליתי עם האוניה ״סימי״ שהאנגלים תפסו אותה. הייתי בקבוצה האחרונה לפני המלחמה ששלחו אותה לישראל. זאת היתה עליה ב׳, מפולניה לא נתנו לצאת. אנחנו יצאנו, זה היה שלושה חודשים לפני פרוץ המלחמה, הגענו לקונסטנץ, וכבר אי אפשר היה יותר להמשיך. שמענו שיש מלחמה, סגרו את הכל, ולא נתנו לנו לצאת. מקונסטנץ נסענו עם רכבת, לא ליגאלי. העבירו אותנו לאוניה. אנשים מההגנה באו וארגנו את הדבר הזה. עלינו כאמור על אונית המשא ״סימי״, היינו יחד עם פרות. בלילה האוניה התקרבה לחוף ארץ ישראל, ההגנה חכתה לנו על חוף

הים בכל מיני מקומות, הם ידעו, אותתו להם לאיזה מקום אנחנו מגיעים. הם הגיעו עם סירות, והיינו מורידים כל פעם קצת, אותי הורידו בערב האחרון. היתה סופה, והים היה סוער, הסירה התהפכה, האנשים האלה מההגנה, שאז לא ידעתי מי הם, סחבו אותנו בידיים אל החוף. כי אנחנו לא ידענו לשחות. אז לקחו אותנו מהר כשאנחנו עוד רטובים דרך הפרדסים, ברחנו. בפרדס שהיינו שמענו שיורים. אז ירו על האוניה, והאנגלים תפסו אותה. על האוניה הזאת דיברו הרבה ברדיו. כמה אנשים שנשארו על האניה שלחו אותם לים בחזרה. הם הסתובבו חודשיים בים, עד שעל ידי כל מיני התערבויות והשתדלויות העבירו אותם לחוף. הם סבלו מאד כי לא היה להם מים ואוכל.

ירדתי בחוף נתניה. אז לא ידעתי שזה חוף נתניה. העבירו אותנו לכל מיני מושבניקים שיחביאו אותנו, כדי שהאנגלים לא ימצאו אותנו. למחרת בבוקר נתנו לי חולצה, ונתנו לי טוריה וכובע טמבל, שנצא לפרדס לעבוד, שיחשבו שאני כבר פה מזמן, יצאתי ועבדתי. במושבה בערב מקום שהייתי, אצל אותה משפחה שאני לא זוכרת כעת את שמה, השתדלו מאד, ועשו ארוחת ערב חגיגית ונכנסו שכנים. אז נכנס יהודי אחד שגר שם בשכנות, ואחרי שיחה קצרה אתו נודע לי שגם הוא הגיע מעיירתי — בייליבזייג, ושמחתי היתה גדולה. אינני זוכרת כעת את שמו, אך נדמה לי שראיתי אותו בכמה אזכרות שעשינו לעיר. אחרי כן באו מהתנועה, מהנוער הציוני, ובא אחד ולקח אותנו לנקודה חדשה ליד נס ציונה, "בית עובד", שמה אנחנו היינו הראשונים, ובנינו קיבוץ, והיה לנו צריף והיו לנו אוהלים. בתים לא היו לנו. אז היתה התקופה של הפדאין. מ"בית עובד" עד נס ציונה היתה הדרך פרדסים. לכל דבר היינו צריכים לנסוע לנס ציונה, שמה היו הרבה ערבים, משם היו יוצאים הערבים, והיו מתנפלים עלינו, היה לנו משוריין שהיינו נוסעים אתו. זה היה בשנת 1940. אז כבר פרצה מלחמת העולם השניה, ואנחנו היינו שלש בחורות, חברות שלי שבאתי אתם עוד מלודז', החלטנו שאנחנו רוצות לעזוב את הקיבוץ, לי היו קרובים בתל אביב, אני הלכתי אליהם, וגרנו בתל אביב כולם, חשבנו ללכת לעבוד.

למחרת שיצאנו מהקיבוץ שמענו שפרצה מלחמת עולם. התחלנו לתפוס אוכל, לתפוס מצרכים, היה בלאגן אחד גדול. פרצה המלחמה ואנחנו באמצע. אין לנו איפה להיות, ואין לנו גם עבודה. היה לנו מאד לא נעים, חשבתי מה לעשות, לא היה נעים לי להכביד על המשפחה שלי, אבל מה לעשות, פרצה מלחמה, אין לנו עבודה. התחלנו ככה. אחר כך חיפשנו עבודה, ומצאנו כל אחת. אני מצאתי עבודה בבית חרושת, הרווחתי עשרה גרוש ליום. בשביל עשרה גרוש ליום הלכתי מרחוב שלמה המלך (שם גרה משפחתי) עד גבעת הרצל ברגל. כי הייתי צריכה להתקיים מהעשרה גרוש האלה, ולא לקחת מאף אחד. וגם לחסוך שנוכל לקחת חדר ולגור. זה לא היה כ"כ נעים להיות אצל משפחה כל הזמן.

בשנת 41, התחתנתי עם בעלי נח ניידוס, גם בעלי בא באותה אוניה. הוא מברנוביץ. לא ראינו אחד את השני. נפגשנו בקיבוץ "בית עובד", הוא בא לארגן לנו את הקיבוץ. שלחו אותו מההנהגה לארגן לנו את הקיבוץ. שמה הכרתי אותו. אחר כך פגשתי אותו

בתל אביב, היה לו אח פה. הוא היה מעט מאד בקבוץ. הוא יצא קודם ובא לגור עם אחיו בתל אביב. זה היה בתחילת 41, נולדו לנו שני ילדים, בת ובן. הבת אסתר נפטרה לפני עשר שנים ממחלה. בני יעקב התחתן עם רות, ויש לו שני ילדים, אסנת ואהוד, הוא עו״ד וגר בתל־אביב.

חיה סימה וולף

נולדתי בסוף דצמבר 1905 בביילִיבזִ׳יג, לאבי ר׳ מאיר, ולאמי מרת דינה לבית קוזלובסקי, (בת הרב ר׳ אברהם, שהיה יהודי חשוב בביילִיבזִ׳יג, וכיהן כשוחט, ודבורה).

שם המשפחה של הורי היה ז׳יטלני.

היו לי שתי אחיות, זיסל ורחל, אח קטן שלי — משהליה. נפטר בילדותו, לפני שנהיה בר מצוה. אבי היה מקאליש, ואחרי שהתחתן עם אמי, שהוריה גרו בביילִיבזִ׳יג, עבר לגור שם. לאמי היו כמה אחים. משה, נח, דוד, נפתלי. ואחיות: שרה, זיסל (־ שהתחתנה עם חיים, גרה בראדום, ואח״כ עלתה לא״י ונפטרה כאן).

אחותי זיסל ובעלה לייב

אני זוכרת את המלחמה העולמית הראשונה בשנת 1914, כשהייתי עוד ילדה, אני זוכרת שסחבנו על הגב קמח ועוד דברים והלכנו מפיליצה ומכרנו זאת לאנשים שלקחו את הדברים האלו לוורשה, למכור. שם לא היה לאכול ממש.

בביילִיבזִ׳יג הלכתי לבית הספר, למדתי פולנית והייתי תלמידה טובה, ישבתי עם מרים כהן באותו ספסל בבית הספר והיינו חברות טובות.

לאבי היה בית מלאכה לטליתות גדולות וקטנות. והוא נסע רוב השנה בכל פולין למכור את הטליתות, ולא היה הרבה בבית. רק לחגים היה חוזר. לפעמים גם לשבתות.

דודתי זיסל ובעלה חיים בחתונה בתה יונה, ראשון משמאל,
בנה של הדודה אברהם ז״ל.

נתן וולף, אחיו של בעלי, ואשתו חנה

אחותי רחל, בעלה ברוך ידין, עוד בתמונה: אברהם, דבורה
ולאה, ילדיה של כותבת השורות

אני עזרתי תמיד בבית הרבה, גם בעבודות הבית וגם בגיהוץ הטליתות הייתי עוזרת לאחיו של אבי — דוד, שהיה עובד אצלנו בבית כשאבי היה נוסע למכור את הטליתות, אח״כ דודי זה — דוד, התחתן וגר בראדום.

גרנו ליד בית הכנסת הגדול, בפינה, השכנים שלנו היו לייזר גונצ׳ש.

בגיל 16 וחצי הכרתי את בעלי יצחק וולף שהוריו גרו בוורשה, והתחתנתי אתו, אחרי החתונה לא ראיתי שיש לנו מה לעשות בביילביזייג, לבעלי ז״ל לא היה מקצוע ביד שיתחיל לעבוד, הוא היה סוחר בתבואה, כעבור שנה וחצי, כשהייתי בת 18 עברנו מביילביזייג לדודתי זיסל שגרה בראדום, היתה להם חנות ספרים ברחוב לובלינה (מול הכנסיה). שם היינו כמה שבועות, ואח״כ נסענו לוורשא.

בשנת 32 עלה בעלי יחד עם עוד חבר שלו לארץ ישראל, הוא פתח כאן איזו חנות, כעבור שלש שנים עליתי גם אני ארצה יחד עם ילדינו, דבורה, לאה, ובני אברהם.

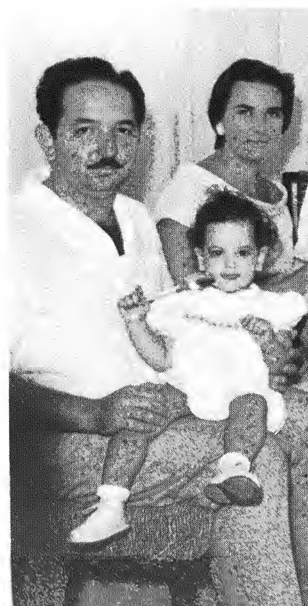
שנה אחרי שעליתי ארצה, נפטרה אמי ע״ה בת 52 שנים.

אבא שלי התחתן זמן קצר אחרי זה שוב, ואחותי רחל שלא הרגישה כל כך טוב עם האמא החורגת שלה, כתבה לי על כך, אז אני סידרתי שבחור אחד שנסע מהארץ לפולין הביא אותה יחד אתו כשבא לא״י, חזרה.

היא התחתנה עם בעלה ברוך ידין, היה לה בית ביפו, בשנת 48 היו שם הפצצות, קיבלה פצע חזק באף, שכבה בבית החולים שנה שלמה ונפטרה מהתקפת לב, ז״ל.

בני אברהם, התחתן עם ציפורה לבית גורניק, ונולדו להם שתי בנות. נאוה; ונילי, לפני כשתים עשרה שנים קרה אסון נורא, וסוס פגע באוטו בו נסע בני בכביש הפלמחים ובני נהרג.

בנותיו נאוה ונילי התחתנו כבר, לנאוה נולדו: קרין ואסנת. ולנילי נולדה ליאט.

בני אברהם ז"ל עם אשתו צפורה שתחי' מחזיק את נכדתו קרין

בני אברהם ז"ל ביום הבר מצוה שלו

דבורה התחתנה עם שמעון רובינשטיין והם גרים היום בלוס אנג'לס, להם נולדו: דני, ניצה אסתר ואורה.

בתי לאה התחתנה עם סמי שפר, והם גרים בברזיל. להם נולדו: אלי ומאיר, שיהיו כולם בריאים ונזכה לראות מכולם הרבה נחת.

יעקב ויסבאום ז״ל

נולדתי בביילביז׳יג בשנת 1922 להורי, אבי ר׳ יצחק ואמי מרת שיינדל מהעיר זבולין. הורי אבי היו מנשה ופייגה. ולהם היו שבעה ילדים, הבן הבכור יעקב נולד בשנת 1900. בגיל 26, נסע לארה״ב התחתן שם וחי שם עד עצם היום הזה. יש לו שלשה ילדים. הבן השני היה אבי — יצחק. שנולד בשנת 1902. ונהרג בשואה בטרבלינקה. הבן השלישי דב, נולד ב־1904, נהרג בשואה בטרבלינקה. הבן הרביעי, אברהם נהרג בשואה בטרבלינקה, הבן החמישי שלמה מת ב־1943 ברדום. הבן השישי, חיים ישראל נהרג בשואה בטרבלינקה. הבת צרל נהרגה בשואה בטרבלינקה. להורי נולדו שלשה ילדים, אחותי גיטל הבכורה, אני ואחי פסח.

גיטל התחתנה במלחמה, נולדה לה תינוקת והם ניספו בטרבלינקה. אני הייתי בעת פרוץ המלחמה בן 18 ופסח בן 12.

דודי דב התחתן עם הינדא בביילביז׳יג, ונולדו להם שלש בנות, כולם נהרגו, דודי אברהם התחתן עם רושקה משידלוביץ. ונולדו להם שתי בנות. כולם נהרגו.

דודי שלמה התחתן עם פייגה מראדום. נולדו להם שלשה ילדים, כולם ניספו. דודי חיים ישראל התחתן עם חיה, היו להם ארבעה בנים כולם נהרגו.

דודתי צרל התחתנה עם לייביש ציגלמן ולהם היו ארבעה בנים. בן אחד נפטר לפני השואה, מכיון שהתגעגע לאביו שנסע לארגנטינה, וכאשר האבא הפסיק לכתוב מכתבים למשפחה הילד הזה נפטר, בן שני יעקב חי בארה״ב ויש לו אשה ושלשה ילדים. שני בנים נהרגו עם דודתי בשואה. ליבוש ציגלמן נסע עוד לפני המלחמה לארגנטינה. ונפטר שם אחרי השואה.

סבי מנשה היה גר אצל ר׳ דוד כהן, בבית מעץ. הסבא היה יהודי דתי, בעל תפילה, ובמקצועו פחח. (עגלות ופרסות לסוסים) חמשת בניו עבדו יחד עמו בפחחות, בקושי היתה פרנסה בזמן המאורעות, הפולנים לקחו את כל הקונים, החיים היו קשים. אך מ״מ חיינו יחד. כל שבת וחג נפגשנו כולם, הדודים, הדודות והילדים.

לסבא מנשה היתה אחות בשם הינדא, היא התחתנה עם יעקב זינגר שבא מגליציה, והוא עשה עגלות מעץ. היו להם 3 בנים ובת. משה, ברוך, חיה, דוד. משה מת במחנה בסקרז׳יסקו בן 35, היתה לו אשה מלכה ו־3 ילדים.

ברוך מת בטרבלינקה, היה נשוי לאסתר והיו להם 3 ילדים.

חיה התחתנה עם בעלה לבית אפשטיין ונסעה לפריז (בעלה התנדב למלחמה בספרד ונפטר שם).

דוד עבד בראדום ומת שם. לא היה נשוי.

בשנת 1939 כשפרצה המלחמה, הגרמנים כבשו את פולין ולקחו את הצעירים לעבודה, אני עבדתי בסוחה. הוציאו את היהודים מביילביז׳יג לדובישין ברגל, ומשם

העמיסו אותם על רכבות לטרבלינקה. אנחנו היינו צעירים ועבדנו בסוחה בסלילת כבישים, האכלת סוסים, חזירים ושפנים אנגורה של הגרמנים ימ״ש וכל מיני עבודות.

ביום שהוציאו את העיירה לטרבלינקה סגרו אותנו במחסן, ואחר כך הוציאו אותנו ואנחנו נשארנו שבורים בלי משפחה, לבד, היינו חיים בסוחה בתנאים לא תנאים, אז הגיע אלי לסוחה אחי פסח שהיה בעת הגירוש בגלובציק, גרנו שם כ־110 איש. והגרמנים נתנו לנו לאכול אוכל של סוסים וכלבים, באין ברירה היינו מוכרחים לאכול את זה, היינו רעבים, ב־1943 הוציאו 80 איש לראדום ואנחנו נשארנו 18 איש בסוחה בשני חדרים, היינו שם:

משה ליברמן.
שולם וזיינבל וינטרוב.
פישל ושמחה בורנשטיין.
יעקב ופסח ויסבאום.
יצחק, אברהם ואהרן גולדפרב.
יוסף וזליג שרמן.
יצחק מגרוייץ.
שלמה הרש.
אברומצה.
אברהם מגרוייץ
מוטל מפשיטיק
מנשה מגרוייץ

בשנת 1944 העבירו את כולנו לפיונקי, ביולי 44 ברחנו 10 אנשים מפיונקי וכבר היינו בחופש, אני שמעתי את היריות מהרוסים, והיה לנו כבר חופש, היתה אוירה טובה. פתאום תפסו אותנו הפולנים והכניסו אותנו ליער ואני הרגשתי שמשהו לא טוב, אז קרצתי לאחי, ובמקום לראות איך שיורים בי החלטנו שיירו לנו בגב והתחלנו לרוץ. מאז לא ראיתי עוד את אחי, אני ניצלתי ונכנסתי בחזרה למחנה בפיונקי, הייתי שבור מאד כיון שאיבדתי את אחי היקר.

אחרי פיונקי לקחו אותנו לגרמניה ובגרמניה היינו איזה 9 חודשים בזקסן־האוזן, שם לא עשינו כמעט שום דבר, אחר כך העבירו אותנו למחנה בחוץ בגלייבין, ושמה הלכנו לאיזה מפעל, ובערב חזרנו למחנה, ואחר כך לקראת השחרור העבירו אותנו לזקסן־האוזן, והוציאו אותנו כ־10 אלפי איש לצעדת מות לטודמרש, ושמה בדרך הלכנו בלי אוכל ובלי שום דבר, אכלנו כל מיני ירק שאספנו בדרך, והמון אנשים נפלו בדרך, ב־2 למאי שיחררו אותנו הרוסים על יד שפרים.

בימים האחרונים של ההליכה קיבלתי דיזינטריה, נשארתי בשפרים, והחלמתי בבית של פולני אחד שדאג לי, התחלתי ללכת לכיוון פולין לביילביזיג. באתי לשם, חשבתי שאמצא שם קרובים ומשפחה. שום דבר לא מצאנו. מצאנו כמה בחורים שנשארו בחיים מהיערות ומכל האיזור, והיינו גרים אצל מרדכי סטלמך בבית. באו הפולנים ואמרו לנו, שאם לא נעזוב בתוך 8 ימים, אף אחד לא ישאר בחיים. אז יצאנו וגרנו

בלודז', אחרי תקופה לא ארוכה שכבר עזבנו את פולין שמענו על הפוגרום שהיה ביער בקלצה.

בלודז' הכרתי את אשתי, סוניה לבית צילמן, באוקטובר 45 התחתנתי, בחתונה ובליווי לחופה השתתפו מאיר ראובן וגולדה חיידר ועוד.

מלודז' עברנו לפרנוולד. ומשם יחד עם בן דודי, יעקב ויסבאום ויעקב ציגלמן נסענו לדכאו. שם נולד לנו בדצמבר 46 הבן הבכור יצחק, גרנו בדכאו עד 1949, אז עברנו למחנה ומשם לצרפת שם גרנו בסביבות בנדול. בסוף 49 הגענו לארץ ישראל באוניה ״טרנסילבניה״, הביאו אותנו למחנה עולים בפרדס חנה, התחיל החורף והיה לנו התינוק יצחק והתחלתי לחפש דירה. נסעתי לכיוון יפו, שם היה הכל תפוס.

הלכתי לסחנה, זו שכונה ביפו. שם מצאנו איזה בית עזוב בתוך פרדס, גר שם יהודי מיוון, בבית הזה לא היו לא תקרה, לא מרצפות. הנוחיות היתה בחוץ. המים גם היו בחוץ לשתיה. חזרתי ואמרתי לאשתי שמצאתי משהו ושאפשר לעזוב את מחנה העולים. אז עזבנו. אני חתמתי ועזבנו את המחנה ועברנו לגור לסחנה. בסחנה גרנו כשנה. בשנת 1950 נולדה לנו בתי חדוה, אחר כך עברנו לגור בעג'מי בתוך הגטו עם הערבים. גרנו עד 1955, וקנינו דירה בהדר יוסף. בהדר יוסף גרנו בדירה אחת עשרה שנים. החלפנו לדירה יותר טובה ואחרי זה עברתי למעוז אביב, שם אני גר עד היום הזה.

נראים: יעקב ויסבאום ז״ל, מאיר כהן, משה גוטמונוביץ ובנו, יעקב צירווס מארה״ב, חיים ליפשיץ מחיפה, זאב (וולוו) פויאזד

התחלתי לעבוד בחפירות אצל קבלן בחברת חשמל, אחר כך למדתי קצת רשת, והלכתי לעבוד בתאורת גדר בישובי ספר, התחלתי ללמוד את המקצוע והתחלתי לעבוד ברשת חשמל אצל קבלן. אחרי כמה שנים הפכתי לעצמאי ועבדתי בהרבה קיבוצים. יש לי רשימה של 50 קיבוצים שעבדתי עמם בכל הארץ. לפני שש שנים ב־81 נכנסתי לעבוד בתור שכיר בגבעת השלושה עבדתי שם עד הפנסיה.

בתי חדוה התחתנה עם אברהם גמליאל ונולדו להם שלושה בנים, שלומי, גולן, ואלי, כולם חיים וגרים בהדר יוסף בישראל. הבן יצחק התחתן עם רבקה לינדנבאום, נולדו להם 3 ילדים שני בנים ובת, גיל, דנה וטל. וכולם גרים בישראל.

בשנת 1950 התגייסתי לצבא ושרתתי בגולני. הייתי שנה וחצי בגולני. נלחמתי בקרב על ״תל מוטילה״ והרבה חברים מהיחידה נפלו שם. איך שהוא יצאתי חי וגמרתי את השרות. השתחררתי וחזרתי הביתה לאשתי ולילדים. נקראתי כמה פעמים למילואים ואחר כך השתחררתי.

יצחק חיידר

להורי, אבי (גד) גודל ואמי יוכבד, היו מלבדי, עוד חמשה ילדים, אחי הבכור יוסף. שהתחתן עם לאה, הוא היה בן 32 בעת שפרצה המלחמה והיתה לו ילדה — הי״ד.

וארבעה אחיות, מרים, לאה, טובה וגיטל.

אחותי מרים התחתנה עם בן דודי חיים יעקב חיידר.

חיים יעקב ואחיו מאיר ראובן היו בניו של דודי, אחי אבי, ליבקה.

מאיר ראובן התחתן עם גולדה, בתו של דוד קאהן — ראש הקהילה היהודית של ביילבז׳יג.

בשנת 1942 באמצע המלחמה הייתי בראדום, וברחתי משם לעיירתי ביילבז׳יג, הייתי שם כמה חודשים, ואז לקחו את כל היהודים משם, ואנחנו נשארנו קבוצה

אחותי מרים

לאָה, אשתו של אחי יוסף

בעלה חיים יעקב חיידר

שעבדנו בברנקוב. אני עם ההורים שלי, מאיר ראובן חיידר ואשתו גולדה ועוד מבני הדודים שלי, עבדנו בחשמל, אני עבדתי אצל המנהל ועשיתי לו רהיטים ועוד דברים, שמה היינו כשנה, כשידענו שהגיע הזמן להתפנות משם חשבנו איך לברוח, כי לא רצינו ללכת לעוד מחנות עבודה.

אני, זליג קרמן, ומנשה חיידר, ערב לפני שצריך היה להוציא את הקבוצה, ברחנו דרך החלון, נשארנו שם בברנקוב והיינו שמה עוד כמה חודשים, מאיר ראובן עם אשתו יצאו לורשה עם נתן ליברמן ואשתו. והגרמנים תפסו אותם מחוץ לגיטו בוורשה, אני וזליג היינו אצל אחת שקראו לה קורבסקי, היא היתה יהודיה, הכרתי אותה והיא הכירה טוב את כל המשפחה שלנו. היינו שם אני וזליג, אחר כך ברח מאיר ראובן מוורשה, והלך למישהו שהיתה לו טחנת קמח, בשם דוברובסקי. הוא היה חבר שלו והוא אמר לו.

אתה יודע, יצחק וזליג מסתובבים פה, אבל אני לא יודע בדיוק איפה הם. אבל יכול להיות שהיהודיה הזאת קורבסקי יודעת, ומאיר ראובן הלך אליה, ואני בדיוק הלכתי לקנות קמח בשביל לחם, ושמעתי מדוברובסקי שמאיר ראובן הלך לקורבסקי.עמדתי ליד החלון.

היא יצאה ואמרתי לה: היה לי חלום שמאיר ראובן נמצא אצלך, אז היא אמרה, עכשיו אני רואה שיש אלוהים. שדבר כזה יכול לקרות. בוא תיכנס. אני נכנסתי וראיתי את מאיר ראובן, הוא אמר לי, לה אתה יכול לספר שחלמת חלום, אבל לי תגיד את האמת, אמרתי לו, שהייתי אצל דוברובסקי, והוא אמר ששלח אותך לכאן.

אחר כך הוא הביא גם את גולדה, התחלתי לעשות תוכניות, ודיברנו עם האשה הזאת, החלטנו לעשות בונקר מתחת האסם, ועשינו שם בונקר, היינו שם אני, זליג, מנשה חיידר ומאיר ראובן עם אשתו. והיתה תמיד שמירה. אף אחד לא ידע. אפילו אמא שלה שלקחו אותה מבית יתומים והיא היתה יהודיה, (על המדליון שלה היה חרוט: מרים פינקוס) היא ידעה שהיא יהודיה ובעלה כשהיָה רב אתה, היה אומר בפולנית: יהודיה, לכי לגיטו. אבל היה לה לב של יהודי. והיא החזיקה אותנו.

שלושה חודשים לפני שנגמרה המלחמה, נכנס אצלנו חנן פלדברג. אנחנו גמרנו את המלחמה בבונקר. והיינו שם גם חנן פלדברג ויענקל ביקובר והבן שלו, ומאיר שיינמן מביילבזיג שכעת באמריקה. הם היו במקום אחר. אבל שלושה חדשים לפני שנגמרה המלחמה תפסו אותם הגרמנים, הרגו את האח של חנן ואת האח של שרמן, ושנים אלו ברחו למקום אחד לא רחוק מהמקום שהיינו. קראו לו צ׳יזק. והצ׳יזיק הזה עם היהודיה הזאת היו חברים טובים מאד. אז הוא תפס אותנו ואמר לנו: אתם יודעים, אצלי יש שני יהודים. הם ברחו והם נמצאים אצלי, אני נותן להם אוכל וכו׳.

לילה אחד אמרתי לבן דוד שלי הקטן, תשמע, אתה על ארבע תלך לשם, ואתה מוכרח לפגוש את חנן פלדברג. ידעתי שהוא יצא משם, ואין לו בונקר. אבל לא רציתי שהאדם הזה שאמר לו שאצלו יש יהודים ידע שהם באו אלינו, זה היה סוד גדול,

אחי יוסף ובן דודי מאיר ראובן

מאיר ראובן חיידר ואשתו גולדה (לבית כהן)

ואף אחד לא היה צריך לדעת. סוף סוף הוא הלך לשם ואמר להם שאנחנו נמצאים פה באיזה מקום. אבל הריחו שאנחנו נמצאים אצל היהודיה הזאת. אז הם באו אליה על הגג של הרפת שהיו פרות למטה, ושאלו אותה: תגידי, יש פה אחד יענקל, יצחק וכו׳ היא שאלה בפחד: מה פתאום? מי אמר לך? אז הם אמרו לה, אנו שמענו שהם פה נמצאים באיזה מקום. אז היא אמרה, גם אני שמעתי שהם נמצאים פה באיזה מקום, אבל לא אצלי. אחר כך היא באה אלינו וסיפרה לנו, שהם נמצאים שמה למעלה, ולא רוצים לצאת בשום אופן, מה עושים?

אמרתי, תשמעי, קורובסקה, יש לי בקשה. אנחנו נמצאים פה שש, שיהיה שמונה, יש אוכל, אותו המקום, אז היא טענה: לא! אתם הששה יודעים כבר לחיות ביניכם, יבואו עוד שניים, אולי אתם לא תסתדרו ביחד ויהיו צעקות, ואני לא רוצה. בסוף, אני ביקשתי וביקשתי, והיא אמרה לי, אם הייתי יודעת שזה יגמר עוד חמישה ששה חודשים הייתי מסכימה, ידעתי שהרוסים היו אז ליד גורה קלבריה, זה היה שלושה ק״מ מאיתנו, אני ידעתי, שהם מחכים לחורף, אז אני אמרתי, את שומעת בקולי, את מאמינה לי, היא אמרה לי כן. אז אמרתי לה אם זה יקח יותר משלושה חודשים אנחנו כולם עוברים מפה והולכים. אז היא אמרה, אם כך אני מסכימה. יצאתי למעלה ואמרתי לו תשמע, אנחנו מסכימים לקחת אתכם, אבל אנחנו עוד לא נמצאים פה. פשוט לא רציתי לגלות לו, אבל אתה מוכרח לחזור לצ׳יזק הזה ותאמר לו שהיית אצל קורובסקה ולא מצאת אף אחד, אבל הוא לא הסכים ללכת כבר, ואמר לי — תהרוג אותי ולא אלך יותר מכאן. כי לא רציתי שציזיק זה ידע מאיתנו, לא היתה לי כבר ברירה, והיא הרי כבר הסכימה לקחת אותם, אז אני אמרתי, טוב אין לי ברירה, עכשיו אני יכול להגיד לך, והיא הכינה ארוחת ערב, נגמור את ארוחת הערב, ואני אקח אתכם למקום שאנחנו נמצאים. אני הייתי שמה, ובחצר היה לנו בונקר. נכנסנו הביתה ישבנו ואכלנו, אח״כ נכנסנו לבונקר, אז שרמן התחיל לבכות מרוב שמחה, כי הוא ראה שבמקום זה אפשר לגמור את המלחמה. אבל הוא בכה שהאח שלו לא זכה לדבר כזה.

טוב, אחר שבעה שבועות הרוסים התחילו את המלחמה, והבונקר שלנו היה למטה, ולמעלה היתה סככה, אני הייתי למעלה וראיתי מרחוק אנשים כמו זבובים, וקראתי למאיר ראובן: תצא תצא, יש פה משהו חדש. והוא אמר: די שקאפעס — דהיינו הרוסים הגיעו. הם התקרבו, בדקו את האדמה אם אין מוקשים. ואנחנו עמדנו שמה והוא ירד מהר למטה להגיד להם שהרוסים נכנסו. ופתאום היתה שריפה, על ידינו היתה ערימת תבואה, והיא התחילה לבעור. המקום שלנו לא היה כל כך סגור בפני אש. והיה לנו עוד בונקר בשדה כדי שאם נצטרך לברוח מפה, שיהיה לנו לאן לברוח. אז אני יצאתי ורציתי לפתוח את הבונקר השני, והמזל שלנו היה שהרוח והאש לא היו לכיוון הבנין אלא לצד השני. יצאתי אחרי הקיר של האסם ואני רואה את הכדורים עושים חורים בקרשים כמו רשת. אני אמרתי, אם אני חי עד עכשיו, אני לא זז יותר, הלכתי על ארבע בחזרה, ואמרתי להם אי אפשר לצאת.

מיד אחר השחרור — ביציאה מהבונקר. נראים: מנשה חיידר, זליג קופמן, יצחק חיידר, מאיר ראובן חיידר, אהרן גולדפרב, אברהם גולדפרב, חיים יעקב חיידר, נתן ליברמן, מאיר שרמן, חנן פלדברג.

כשהתחילה ההתקפה אזי אצלנו בבונקר היתה מנורה על נפט. וכשהתחילו את ההתקפה המנורה היתה תלויה על מסמר. והמנורה זזה והתנדנדה אולי שעה, פתאום נכנסה קורובסקה ואמרה: הרוסים כבר באו. אז אמרנו אולי את טועה. אז היא אמרה אני לא טועה. הם ביקשו לחם ברוסית. וזהו. אני הייתי שם בחוץ וראיתי שהרוסים מתקרבים יותר ויותר קרוב. ליד הבנין שלנו היו אבנים גדולות. אז הם באו והתחילו להרים את האבנים, ואני דופק עם הקרש ואומר להם בפולנית תיכנסו, תיכנסו. ואמרתי, אני יהודי, אז הם אמרו: יש לנו רופא יהודי, הם קראו לו בשם. והוא בא, והתחיל לדבר ביידיש. והוא שאל אותי: אתה לבד פה? ואני אמרתי לו שאנחנו כאן שמונה איש. ואני לקחתי אותו למטה לבונקר, והוא הסתכל מסביב, הבונקר היה מקרשים, עם מיטה, סדור שלם. אז הוא אמר, אני פגשתי ארבעה יהודים על גג אחד, אבל דבר כזה אני עוד לא ראיתי. זה משהו ספיישל. והיא את כל הדברים שהיו לה בבית היתה מביאה אצלנו. ואמרנו לו: תשתה איזה כוס וודקה, אז הוא אמר למה לא, הוא לקח וודקה והוא אמר: בילדים שלי, אני מאד מאד אוהב את המקום הזה, מאד מוצא חן בעיני, אבל אני מוכרח לצאת, אבל יש לי בקשה, ששלשה ימים לא תצאו מכאן, כי כעת זה חזית, ואל תעזבו את המקום הזה, שלושה ימים תשבו פה, לא לצאת. אחרי יום וחצי נדמה לי, הוא קיבל כדור ביד, ונפצע, הוא חזר ובא אלינו ואמר: עכשיו אתם יכולים כבר לצאת, ואני הולך הבית, אני פצוע. אחרי המלחמה, הלכנו אני, מאיר ראובן, מנשה וזליג לביילבזיג חזרה, וראינו שבבית שלנו גר פולני אחד, והוא קיבל את הרכוש שלנו, ואת הרכוש שלו לקחו ונתנו

למישהו אחר, אז אנחנו נכנסו אליו ואמרנו לו: תשמע, זה הרכוש שלנו, ואתה מוכרח לצאת מפה. אז הוא אמר, אני לא נכנסתי לפה לבד, ואני לא אצא לבד. הכניסו אותי לפה, ואם אני אקבל את הרכוש שלי אני אצא מפה. ראינו שזה לא עסק, והלכנו לסדר במשרד ממשלתי את זה שיודיעו לו שהבית הוא שלנו. ואכן, הוא קיבל הודעה שתוך חודש הוא צריך לעזוב את המקום הזה, אז הוא ביקש עוד שבוע ועוד שבועיים, עד שהוא יסתדר, והוא השאיר לנו הכל, עד שאנחנו נכנסו שמה.

התחלנו לעבוד, חשבנו שזה כבר סוף המלחמה. ערב אחד, שמעה האשה הזו קורובסקה שהגויים מדברים ואומרים זה לזה: היהודים כבר חזרו, והם גרים במקום של הרכוש שלהם. הערב נלך לשם, ונהרוג את כולם. היא שמעה את זה. ובאמצע הלילה באה מיד להגיד לנו זאת, מיד בלילה עזבנו את הבית הזה, והסתתרנו בערמות של התבואה, באותה לילה הגיעו כנופיות וערכו חיפושים ולא מצאו אותנו, למחרת היום הלכנו לרוסים ל־נ.ק.ו.ד. וסיפרנו להם את כל הסיפור הזה, והם אמרו זה לא טוב. לא עזבו אותנו עד שלא יצאנו משם. כשאנחנו זזנו, הם אתנו, לכל מקום שהלכנו הם היו אתנו. ככה הם שמרו עלינו.

יצחק חיידר, אשתו פלה, הבת שרה בעלה שלמה גלעד, והנכדים ניר וחן.

היה לנו קונה שרצה לקנות את הרכוש שלנו, והבני דודים שלי לא רצו למכור, ואמרו לא צריכים עוד למכור, יהיה לנו עוד עולם, אנחנו נעבוד, לא צריכים עוד למכור, זה עוד יותר מדי מוקדם, וידענו, כי אפשר למכור, אבל להוציא את הכסף מפולניה אי אפשר, רק להשאיר את הכסף בבנק בפולניה. אבל אחרי זה כבר פחדנו, ואני אמרתי לבני דודים שלי, אתם יודעים מה, אני שומע שנוסעים לצ'כיה. אנחנו נקנה קצת דברים פה, ננסע לצ'כיה ונעשה קצת כסף. ויצאנו משם ולא היה לנו שום דבר. חיים יענקל חיידר נשאר שם ואנחנו נסענו.

באתי לצ'כיה, ושמעתי שיש קבוצה שנוסעת לישראל, באתי לבני דודים שלי ואמרתי להם, אם אתם רוצים לחזור אתם יכולים לחזור, אני רוצה בשבילי רק קצת בגדים ואני נוסע עם הקבוצה לישראל, הם חזרו ואני נסעתי, זה היה ב־1945. בלנדברג הייתי כשלוש שנים, ואחר כך בפלדפינג, ואחר כך בבד ריינהל, שם התחתנתי עם אשתי פלה. בשנת 49 יצאנו לישראל באופן ליגאלי, באנו פה ארצה והתחלנו פה חיים. היה לנו קשה מאד בהתחלה. יש לנו בת אחת ושני נכדים. והפרנסה, ברוך השם.

מנדל טננבאום

נולדתי לאבי ר׳ לייביש ואמי מרת מאטל. אבא שלי היה מה שקראנו אז. עושה נעלים, ״קמשנמכער״. היינו משפחה גדולה. כמו בכל משפחה אז, היו לי שתי אחיות מבוגרות נשואות כבר, חיה ושרה, אחר כך היו לי אחים מבוגרים, יענקל ושרולו (ישראל), אחר כך אני ואחרי משה, אחרי משה היה אהרן, והכי צעיר היה פיני.

לפני המלחמה, הייתי מזכיר הקהילה היהודית בעיירה. כי הרי בפולניה היתה אוטונומיה ליהודים. היה וועד, והוועד היה אוטונומי לדברים של היהודים. זה היה תחת פיקוח ממשלתי כמובן. מדי פעם הייתי נוסע לרדום שהיתה עיר המחוז, והייתי מוסר דו״ח על המצב. הייתי מאד קשור לעיירה הזאת, היות שחוץ מהעבודה, הייתי קשור עם ״קן הנוער הציוני״. כי בביילביז׳יג היה נוער, אמנם זו היתה עיירה די ממוצעת, אבל מבחינה פוליטית לא היתה רדומה, היו בה כל תנועות הנוער שהיו בכלל בפולניה אצל יהודים, היו בונדיסטים וקומוניסטים, והיו ביתרים, ובעיקר היה הנוער הציוני, שהיה נקרא הנוער של יצחק גרינבוים, של הציונים הכלליים — הרדיקלים. אני זוכר טיפוסים מיוחדים בעיירתי ביילביז׳יג, קודם כל ראש הקהילה היה ר׳ דוד כהן הייתי מאד קשור למשפחה הזאת. מצד ידידות, כל הבנים היו חברים שלנו. הייתי בן בית שמה. אחר כך מאד זכור לי טיפוס מיוחד במינו. היה יהודי תלמיד חכם. יוסקה בקר. ליוסקה בקר היתה מאפיה. והוא היה יושב תמיד עם הגמרא פתוחה, והיה מוכר לחם. כשאשה היתה נכנסת לקחת לחם. הוא לא הרים אפילו את הראש, נתן לה את הלחם, וזהו. הוא מאד אהב אותי. הוא קרה לי מנדלה.

וקוריוז מעניין. כשחזרתי פעם לחופש מההכשרה מביאליסטוק, וזו היתה תקופה קשה מאד, ממש לא היה לנו לאכול באותו הזמן. רעבתי ללחם. והיינו שמחים. אז הוא קרא לי, ואמר לי: מנדלה, בוא תספר לי מה זה הכשורה. הכשרה. אני הסברתי לו ככה שאנחנו חיים בקבוץ, מתכוננים לעליה לארץ, חיים בקבוץ כי גם בארץ צריך לחיות בקבוץ, בכדי לכבוש את הארץ, שמה יחידים לא יכולים לחיות. הסברתי לו הכל כיצד אנחנו חיים, עושים קידוש על כוס קפה שחור, אין לנו מספיק לחם, מחפשים עבודה, והיהודים מרחמים עלינו ולא נותנים לנו לעבוד. כשהוא שמע את כל זה הוא אמר לי: מנדלה, ואני רוצה לומר, את המילים האלו אני זוכר עד היום. והוא צדק, קיבוץ זה דבר יפה, אבל במציאות יש הרבה הרבה מיכשולים, אני את המלים שלו זוכר.

אני זוכר את אהרן גולדברג שהיה חבר בוועד הקהילה. יהודי מכובד, תלמיד חכם. גם כן, היתה לו חנות של טקסטיל. היה גם יענקל גולדברג שהיתה לו גלנטריה, היו לו בנות, ואחת הבנות, רבקה, היתה קרובה אלי, אני זוכר את יששכר הוכברג, אני רואה אותו כמו עכשיו. עם המשקפיים שלו. יהודי מאד אינטלגנטי, היו כמה יהודים כאלו שהייתי קשור אתם בתור ראש הנוער. הייתי מאד קשור עם חיים

רוקיטוביץ, נתן ליברמן, יוסקה מינצברג שהיה גם גיס שלי. שמדרה ועוד הרבה. צריך לדעת, שהחיים של הנער היהודי באותו הזמן היו מאד קשים. מצד אחד כשהלכתי לבית ספר הייתי צריך ללבוש בגד עם צלב, וכשהייתי חוזר בצהריים מבית הספר הייתי הולך לחדר. בחדר הייתי צריך להחליף את הכובע הזה. בחדר היו יושבים בערך שלושים ילדים אני זוכר את הרבי שלי, איטשע בער, היתה לו מאפיה בתוך החדר. חנסקה היתה מנהלת את המאפיה ואופה את הלחם. שהיה דרך אגב, טעים מאד, זה היה לחם ביתי. היתה לו עיזה בתוך החדר. ואנחנו היינו יושבים ולומדים חומש או גמרא, וברגע שהיינו רואים שהצאן חוזר מהמרעה, הלכנו הביתה.

אז התחילו להתפתח תנועות נוער, והיה לא רק בית ספר ולא רק חדר אלא גם תנועת נוער. וזה התנגש גם עם בית הספר וגם עם החדר.

הקהילה היהודית באותו הזמן היתה בתוך הבית של הרב. הרב היה מאד פרוגרסיבי. רבי ישעיה אלימלך רייבסקי, והוא היה ידיד אישי שלי. היינו כמו חברים. פעם אחת היה לי דבר מענין. היות ורציתי לנסוע לארץ ישראל, רציתי ללמוד יותר תנ״ך. כי את החדר עזבתי, אז הלכתי ליהודי א׳, תלמיד חכם גדול, משה׳לה פוקס, יהודי מאד מלומד, אבל הוא היה נגד החסידים. הלכתי אליו, ושאלתי אותו אם הוא רוצה ללמד אותי תנ״ך. הוא אמר לי, טוב אני אתן לך תשובה. הוא הלך להרב ישעיה אלימלך רייבסקי, לשאול אותו אם מותר לו ללמד אותי, כי הוא ידע שאני משחק פוטפול בשבת, ואני הולך עם ילדים ליער בשבת, ואני בא ביום ראשון בבוקר לעבודה.

הרב קרא לי ושאל אותי: מנדלה, משה׳לה פוקס אמר לי שאתה רוצה ללמוד אצלו תנ״ך. מה קרה לך. מה פתאום. אמרתי לו שאני מתכונן לנסוע לארץ ישראל, ומתכונן לדעת יותר טוב את השורשים את ההיסטוריה שלנו. אז הוא חשב ככה, ואמר: מתוך שלא לשמה בא לשמה, אני מקווה שתתחיל ללמוד, וזה ימשוך אותך. והוא נתן לו את ההיתר.

עיירה זו זכורה לי לטובה, בכלל היתה מאד פעילה. הפעילות היתה בחוג תנועות נוער. היו לנו מאבקים עם הנוער הקומוניסטי. והיו לי חברים טובים שם. היתה ״אגודת ישראל״, היה ״בונד״, היו קומוניסטים והיה ״ביתר״. ״השומר הצעיר״ לא היה. זו היתה עיירה קטנה בסך הכל. והראשון שעלה ארצה, מעניין, דווקא מ״אגודת ישראל״, זה היה חיים גולדברג, הוא היה העולה הראשון שעלה ארצה.

כל שבת היו אצלי הרבה חברה מהנוער של התנועה. היה לנו האולם על יד הגשר, אצל אחד שהוא עשה עוגות. והוא גר על יד הגשר. שמה שכרנו אולם. וכל שבת היתה מוקדשת לפעילות תנועתית. בשבילנו לא היה קיים אז שום דבר. היינו הולכים ליער ביחד. וזה היה עבורנו כל החיים, זה היה רק זה.

חונכנו תמיד, שהמטרה היא להגיע ארצה. התחילו לארגן את הקיבוצים. אז קבוצה מהקן נסעה להכשרות, ואני עזבתי את הכל, עזבתי את הבית, עזבתי את הקהילה, היה עצוב מאד בבית. אמא בכתה ואני נסעתי להכשרה ראשונה, זה היה ב־1935, יצאתי לביאליסטוק. היו קיבוצים מכל תנועות הנוער, המטרה היתה להגיע ארצה. הלא

אז סרטיפיקטים קיבלנו מעט מאד, והסרטיפיקטים שקיבל המשרד הארץ ישראלי היו מחלקים בין תנועות הנוער החלוציות לפי הכח שהיה להם, לפי מה שהיה בקיבוצים, כשיצאנו להכשרה, חשבו שיוצאים לשנה ומקבלים סרטיפיקטים ונוסעים ארצה. במציאות, היות שהיו מעט סרטיפיקטים, ישבנו כמה שנים, שלוש, ארבע, וחמש שנים. התנאים היו די קשים בהתחלה, בהכשרה, לא היה מה לאכול, אבל היינו אידיאליסטים גדולים, והיינו חוטבי עצים בביאליסטוק, היינו הולכים ומחפשים עבודה, וככה חיינו. מביאליסטוק עברתי להכשרה חקלאית. היתה חווה של ״איקה״, חברה שהתעסקה בחקלאות בשביל יהודים על יד גרויץ, ושם התנועה שלנו ארגנה הכשרה יחד עם ״ויצו״, עבדנו בחקלאות כשנה, הכל בכדי להתכונן לנסיעה לארץ.

אחרי שנה עברתי ללודז׳, בקיבוץ שנקרא ״בדרך״. בקיבוץ שהיה כבר שנת 38־39, כבר קיבלתי סרטיפיקט, וישבנו כבר על המזוודות, ואז פרצה המלחמה, ישבנו תקועים הרבה חבר׳ה בתוך הקיבוץ. לא ידענו מה יהיה. הגרמנים נכנסו ללודז׳, זוהי עיר מיוחדת במינה, כי שם שליש מהעיר היו גרמנים, שליש היו יהודים, ושליש היו פולנים. כל תעשית הטכסטיל, היתה בידי יהודים וגרמנים. והגרמנים שנכנסו אז ללודז׳ סיפחו אותה באופן רשמי לגרמניה, ששוב מה שלא יקרה, זה יהיה כבר גרמניה. קראו ללודז׳ ליטזמנשטאט.

היינו שם זמן ממושך, עבדנו כל זמן שהגרמנים לא התחילו להשתולל. את הצעירים שלחנו הביתה, ונשארנו קבוצת חברים מבוגרים, לא ידענו מה יהיה הסוף, עד שהגרמנים התחילו לתפוס יהודים לכל מיני מקומות, התחלנו להתפזר. ואני אז עזבתי, והחלטתי ללכת הביתה. תחבורה כבר לא היתה, הלכתי ברגל מלודז׳ לוורשה. זה בערך 180 ק״מ. בדרך היו מפציצים אותנו כבר הגרמנים בכל פעם בתעלות, ממש כמו שרואים בסרטים. איך שהוא הגעתי לורשה. לוורשה כבר אי אפשר להיכנס. וורשה בערה כולה, ועברתי באיזו דרך צדדית, רציתי להגיע לביילביז׳יג, באתי לשם, הגשרים היו הרוסים, כשאני הגעתי, הגרמנים הקדימו אותי, והיו כבר שם, אז התברר לי שכל תושבי העיירה נמצאים בכפרים שבסביבה, גם המשפחה שלי לא היתה שם, אחר כך לאט לאט חזרו, והתחילו לחיות חיים נורמליים עם הגרמנים.

במשך הזמן, הרוסים נכנסו מצד השני מצד מזרח, וכבשו את החצי השני של פולין, הם התחלקו עם הגרמנים. הרוסים ישבו עד וורשה והגרמנים מהצד המערבי. בהתחלה היתה האפשרות לעבור לצד הרוסי דרך הבוג או דרך נהר אחר, והרבה אנשים עברו לצד הרוסי. ואז היה הסכם מולוטוב־ריבנטרופ, וסגרו את הגבול, ומי שרצה אחר כך לעבור את הגבול צריך היה לעבור באופן בלתי ליגאלי, היות ולי היתה חברה מהצד הרוסי מרובנו, שהיא היתה ביחד אתי בהכשרה, אז אנחנו רצינו לעבור את הגבול, והחלטנו לעבור, אני, ואחי המבוגר ביותר יענקל וחבר אחד מביילביז׳יג, ישרול קורק, הוא היה חבר טוב שלנו. היה בן בית, החלטנו לעבור את הגבול. לעבור את הגבול זה גם כן פרשה בפני עצמה, זה כבר היה קשה, היית צריך לשלם לאיזה איכר שגר ליד הבוג ולעבור ואחר כך ללכת ביערות, עד שהגענו לרובנו, שם הייתי כמו בן בית אצל ההורים שלה. בית עני מאד, אבל הרגשתי בבית. אמנם היו הרוסים, ואז

הרוסים פתחו בית ספר לנהגות ברובנו. כל אלו שברחו מפולניה לצד הרוסי, קראו להם בייז'ניקים (פליטים) הם לא היו אזרחים רוסיים. אלא פליטים. קיבלתי אזרחות רוסית מלאה הודות לחברתי זו, שאחר כך נשאתי אותה לאשה.

פעם הם עשו שבת שחורה, אספו את כל האזרחים הפולניים מקודם, והעבירו אותם לסיביר, אני נשארתי במקום, כי הייתי אזרח רוסי, ואז הם פתחו בית ספר לנהגים. החלטתי ללכת לבית הספר ללמוד נהגות. עוד בוורשה גמרתי בית ספר לנהגות, כשהתכוננתי לעלות ארצה, כי מהתנועה אמרו, שצריך נהגים בארץ. והתנועה ארגנה בית ספר לנהגות בוורשה. גמרתי את בית הספר. ואז קיבלו אותי לעיירה שנקרא דוברומִיל, על יד לבוב בגליציה. שם עבדתי. היינו מובילים עצים מהיער למנסרות, עד שביום בהיר אחד פרצה המלחמה בין רוסיה לגרמניה, ואנחנו היינו על הגבול. פשמישל היא הגבול בין רוסיה לגרמניה. הגשר על הדניסטר חילק אותנו, מצד אחד של הגשר עמדו רוסים ומצד שני גרמנים. ביום בהיר אחד אני זוכר אותו טוב זה היה ב־21 ביוני 1941. ופתאום אוירונים, וכבר הפציצו אותנו, רצתי לסניף, והמנהל אמר לי שפרצה המלחמה. הם בעצמם לא ידעו מה קרה, וכבר התחילו להתפנות. אני הייתי מגוייס, וככה נכנסתי לצבא. אשתי נשארה במקום בעיירה, ואני התגייסתי. מאותו הרגע נהייתי לחייל רוסי, עברתי כל מיני תקופות. עבדתי עד שיצאה פקודה מסטלין שאין לו יותר אמון בכל האזרחים החדשים, אחרי שהיתה בגידה של האוקראינים של וולסוב, הורידו אותנו מהחזית ושלחו אותנו לצפון רוסיה מה שנקרא קומי ס.ס.ר. שמה הקור מגיע ל־50 מעלות מתחת לאפס. ואנחנו היינו בבגדים קיציים, הצטרכנו ללכת בערך חמשה ק״מ בתוך השלג, ולהוציא את העצים ולהכין אותם לשיוט אחר כך כשזה נמס. בדרך כלל מתחיל הקרח להנמס במאי־יוני. התנאים היו קשים מאד. גרנו בכנסיה, היינו מקבלים פעם אחת ביום מרק. הם קראו לזה מורסקיה קפוסטה, זה כרוב ים. זה עשוי מעלים גדולים שלמעשה עושים מזה יוד. וזה היה המרק. היינו מקבלים איזה 200 גרם לחם. היו שם בערך 500 איש. אנשים נפלו כמו זבובים. לא היה צריך לירות בהם. הם לא עשו מחנות השמדה, אנשים מתו גם כּכה. ואני ידעתי שהסוף שלי פה. לא ראיתי שום קצה מינהרה איך לצאת מכאן.

ביום בהיר אחד, באה וועדה צבאית למקום, ברוסיה הכל בנוי על שקר, אבל אם זה שנקרא ״קצין העיר״ מקבל פקודה לצאת עם מבצע, ולהביא אלף איש. הם צריכים בשר תותחים. אז אין להם מאיפה לקחת. כל הגברים כבר הלכו, הוא ידע שיש פה מחנה, אז באה למחנה כאילו וועדה, ושאלו כל אחד, איך אתה מרגיש. אז כל אחד אמר, שהוא מרגיש מצויין. והם אומרים: פעם אחד עוד תאכל טוב ותצא מכאן.

הגיע תורי, ואני אומר להם שאני בריא ושלם. ללכת לא יכולתי. היינו זוחלים, ככה. הוציאו אותי משם והכניסו אותי למחנה צבאי וולובלה, זה כ־1500 ק״מ ממוסקבה, שם היינו בערך שבועיים, הכינו אותנו. אחרי שבועיים הייתי חייל הלכתי שמאל ימין שמאל ימין, ושוב שלחו אותנו לחזית. אבל עד לחזית קיבלתי סטודיבייקר, היות שהייתי נהג, עם האוביצר 122 מ״מ, ושוב אנחנו עוברים בתור בתוך המסדר, הכל כבר מוכן, ואני שומע שקוראים את שמי. מוציאים אותי מהשורה. בינתיים אתה

לא נוסע. נשארתי, ושלחו אותי לעיר ״ארכאנגלס״, זאת היתה עיר מחוזית שבנויה כולה מעץ, הכבישים, הבתים הכל היה מעץ. ואני עבדתי שם בתור נהג מוביל עצים. למוסדות, לבתי חולים. מה שמעניין היה, שבעיר כזו, שמוקפת יערות, לא היה לאנשים בחורף במה להסיק את הדירות. רק בגניבה, מנהל העבודה היה אומר: מישקה, תארגן משהו, איזה וודקה, הייתי מוכר מכונה עם עצים והייתי מביא לו ליטר וודקה, כך היו החיים בנויים.

עבדתי שם בתור חייל מגוייס, ולא ידעתי שום דבר מה שנעשה בפולניה. יום אחד אני יוצא לרחוב, ואני שומע פולנית. אני רואה כמה בחורים יהודים ואני שומע אותם לדבר פולנית. זה הציק לי קצת, כי אני עד אז לא פגשתי אף אחד, לא היה לי שום קשר. ניגשתי אליהם עם הפולנית השבורה שלי, כי אני דיברתי יותר רוסית מאשר פולנית, ושאלתי אותם מאיפה הם, הם אומרים לי שהם מרובנו, פרטיזנים שברחו. רק אז נודע לי על כל השואה, מה שקרה. עד אז לא ידעתי כלום. ואני שואל אותם, איפה ההורים שלכם. אז הם עונים לי ככה ביידיש: הלכו לאויבן אריין (לתנור), בשבילם זה היה כל כך פשוט, אני לא ידעתי, לא היה לי מושג מזה בכלל. והם סיפרו לי שמתארגן פה צבא פולני, נתנו לי את הכתובת, נכנסתי לשם הצגתי את עצמי לפני המנהל, והוא לא האמין לי כי הפולנית שלי היתה שבורה כבר. אז הוא אמר לי איך אתה פולני שאתה לא יודע לדבר אפילו פולנית.

המזכיר של הארגון הזה היה יהודי עם זקן, ואני עשיתי הכרות עם היהודי הזה, הוא הזמין אותי אליו הביתה, בערב היה לי זמן. באתי אליו, והוא סיפר לי את ההיסטוריה שלו, התברר כי היהודי הזה היה ממינסק, מינסק היתה פעם הבירה של ביאלורוסיה. והוא היה הגיזבר של בנק לאומי בביאלורוסיה. ושלחו את משפחתו למחנה ריכוז. היתה לו בת יחידה שבעלה היה מהנדס, והוא הלך לשם ולא חזר. הבת חזרה באותו הזמן הביתה אחרי חמש שנים שהיתה במחנה ריכוז. אני הייתי בן בית במשפחה הזאת, עד ששמעתי על התארגנות הצבא הפולני, וידעתי שזו הדרך היחידה שאני אוכל לצאת מרוסיה. ואז שלחו אותי למקום ששם היו מארגנים את היחידות. נכנסתי לצבא של ווסלבסקה הצבא הקומוניסטי, נכנסתי לחזית, והייתי ביחידה שנחשבה פולנית, אך כל הקצינים היו רוסים. כי הלא הם חיסלו את הקצינים בקטין. זוהי פרשה לחוד. היה ויכוח מי חיסל אותם. עכשיו ידוע שהרוסים חיסלו אותם.

עברנו יחד את כל פולניה, עברנו את הגבול הגרמני, והגעתי לעיר בשם קולברג בגרמניה, ב־8 במאי יצאנו למסדר, והקצין הפוליטרוך שהיה יהודי מקרקוב, הודיע לנו שהיטלר קפוט. ואז כאילו נגמרה המלחמה. אני הייתי חייל. הרבה יהודים ברחו אז. עברו לצד האמריקאי־אנגלי. היינו יחד. אני לא רציתי לברוח. כי חשבתי לחזור לפולניה כדי לדעת אם מישהו חי. חזרתי עם היחידה הזאת לפולניה. התמקמנו בפוזנן, במחנה צבאי, וחיכינו לראות מה יהיה עד השחרור. זה היה ב־מאי יוני 1945, עד שביום בהיר אחד קוראים לי ואומרים לי שמישהו מחפש אותי.

דרך אגב, אני מהחזית כתבתי מכתב לביילביזיג לידידי קביאטקובסקי, הוא היה

ידיד טוב שלי, וביקשתי ממנו שיכתוב לי, מי מהמשפחה שלי, ואיזה יהודים בכלל, חזרו מהמחנות. הוא שלח לי רשימה של 40 איש. אבל ביניהם לא היה אף טננבוים. אני כבר התייאשתי. כבר חשבתי שמהמשפחה שלי לא נשאר אף אחד. וחייתי עם זה.

פתאום כששמעתי שמחפשים אותי, קפצתי דרך החלון. במקום ללכת סביב לקבל רשות, לצאת, החלון יצא לכביש, ואז ראיתי לפני את אחי הצעיר שעכשיו חי באמריקה, אהרן, עם שרול קוריק, ושלום־שולם וויינטראוב שהוא עכשיו גם כן באמריקה שהוא בן דוד רחוק שלי, הם שלושתם הגיעו, כי היתה להם הכתובת שלי שקיבלו מקביאטקובסקי, אבל מהם נודע לי בכלל מכל הטרגדיה בפרוטרוט מה שקרה, אחרי שישבנו ודיברנו הרבה, הם עזבו והלכו.

ידעתי שאני אשתחרר עוד חודש חודשיים, בינתיים כעבור זמן מה, הגיע עוד מישהו מביילביז׳יג, זאת היתה זלדה גרינבוים שהיא בת דודה שלי, היא מלודז׳, בזמן מלחמה היא היתה בביילביז׳יג, אבא שלה חשב, ששם יהיה יותר טוב, עזבו את לודז׳ והיא היתה אצלנו. והיא הגיעה במצב קשה מאד. היא הגיעה משטוטרוף מ״ברגן בלזן״, עם רגלים עם אצבעות קפואות. אני הייתי אתה יומיים, ואחר כך שלחתי אותה הביתה. ואמרתי לה שאטפל בה ברגע שאשתחרר.

עוד קוריוז מעניין אני נזכר, שהיא סיפרה לי, שיש איזה בן דוד, בן אדם גדול במחנה הקומוניסטי, קרוב שלנו, שהוא יכול לעזור לנו. היא נתנה לי את הכתובת, וורשה היתה הרוסה, אבל פראגה היתה שלימה. בפראגה התאקלמו כל אנשי המפלגה ואני הכרתי וידעתי מאותו אחד, שהיה בן דוד של אמא שלי, הם גרו בטרנוב. הוא היה הכבשה השחורה של המשפחה. היה קומוניסט לפני המלחמה, כל המשפחה משפחה דתית מאד. הוא עשה קריירה אצלם, יחד עם אשתו, והיה באותו הזמן אחראי בפולניה על כל השבויים הגרמניים. והיו בגרמניה באותו הזמן 200 אלף שבויים. אני שמעתי עליו; חשבתי, אני אלך אליו. אשמע. מה יכול להיות. לא ידעתי אם קוראים לו פרוביזור, אולי שינה את שמו. העיקר קיבלתי חופש ונסעתי לוורשה — לפרגה. התייצבתי בפניו, היה זקיף ושאל אותי למי, אמרתי לקפיטן טרוביזור אני צריך. שאל אותי — מי אתה. אמרתי לו שאני קרוב משפחתו, נכנס. הודיע ותיכף יצא. הוא מאד שמח. הוא היה נראה כזה טיפוס גוי, והיו לו תפקידים גבוהים, סיפרתי לו, שיש לנו פה בת דודה משותפת, שהוא יטפל בה עד שהוא ישתחרר מהצבא, אם הוא יכול לעשות משהו. תיכף הוא הכניס אותה לבית.

דרך אגב, בזמן גומולקה, הוא עזב את פולין והשתקע בארץ וגר כיום בבת ים.

אני השתחררתי באוגוסט, והכתובת שלי היתה הבן דוד הזה, הוא היה גר בקטוביץ, בגלייביץ, הייתי נהג שלו. עד שביום בהיר אחד אני יוצא בקטוביץ לטייל, אני פוגש חבר אחד, צועק לי, החבר הזה הוא עכשיו נשיא של הציונים באמריקה, ד״ר קלמן סולטניק. אני והבחור הזה היינו יחד בקורס נהגים של התנועה. והוא ראה אותי ושאל אותי מה אתה עושה, איפה אתה נמצא. אמרתי לו. אז הוא סיפר לי שמקימים תנועה חדשה כל הרפטרציה מרוסיה שחוזרת, והם מארגנים ומחפשים חלוצים שיכולים

לעזור במשהו. ממנו נודע לי שיש תנועה חדשה. באתי הביתה, נפרדתי מהבן דוד הזה, ואמרתי לו: אני חוזר לבית שלי. נכנסתי בחזרה לתוך הפעילות, אז היה בקטוביץ מרכז, ובלודז׳ היינו מארגנים קיבוצים בחזרה להתארגן לקראת הנסיעה לארץ, הכל היה בלתי לגאלי. נכנסו לטראנס של ההכנות לעליה לארץ ישראל, עברתי את כל השלבים בפולניה, אחר כך התנועה שלחה אותי לאוסטריה, מאוסטריה לאיטליה, באיטליה התעכבתי איזה שנה, ובסוף הגענו באופן בלתי ליגאלי.

בינתיים באוסטריה גם התחתנתי עם אשתי ציפורה, שהיא באה כאילו בדרך לעליה. והגענו ארצה ב־7 באוקטובר 1947, בדעתי היה בתחילה ללכת ישר לקיבוץ אושה, היות ששם היו כל החברים שלי מהדרך שנפרדתי מהם. תשעים אחוז מהחברים היינו אתם יחד בהכשרות מקודם. ואני באתי בזמן שהתחילו המאורעות החזקים לקראת מלחמת העצמאות. אשתי היתה במצב די קשה. היא היתה אז בהריון. אותה שלחו לעפולה, אז אנחנו היינו שייכים לעפולה.

התחילה מלחמת העצמאות ב—1948, ושוב פעם ממלחמה למלחמה, מיד התגייסתי, בדצמבר של אותה שנה נולד לי הבן הגדול אריה, הוא עכשיו קרוב ל־40, ונמצא באופן זמני בארצות הברית, היות והוא התחתן עם מתנדבת משם. אבל הוא קשור מאד למשק. יודעים במשק שהוא לא עזב. הוא חוזר, בסופו של דבר יחזור, אולי עוד השנה באופן קבוע. גם ככה עד עכשיו הוא כל שנה היה במשק כל ארוע. רק לפני כמה חודשים אושה חגגה את יובל ה־50 שנה ליסודה. ויש ארועים. הארוע הראשון היה חג הותיקים. הדור הצעיר הכין הצגה, ועשו טיול לותיקים, אני לצערי לא השתתפתי, כי אשתי היתה חולה. אחר כך היה ארוע מאד גדול ומעניין, היה כנס של כל הבנים שעזבו. הזמינו את כולם. הבן שלי בא במיוחד מארה״ב לכנס הזה, ואני באותו הזמן שכבתי לצערי בבית חולים.

הבן השני שלי אילן, אחרי שגמר את הצבא כנהוג ברוב המשקים, רצה לצאת לטיול. אצלנו במשק מקובל שנה אחת להיות במשק, ואחר כך... לבני לא היה סבלנות, אז הוא עזב, ואז הוא התגלגל עד שהוא הגיע לגולן. מאד התלהב והתאהב בגולן. ישב ב״מבוא חמה״ שנה. אחר כך הגיע איזה יהודי מהמושב ״נוב״ שבגולן, והציע לו שינהל את הרפת שלו, והיות שבני לא היה חבר ״מבוא חמה״, והיה שם רק זמני, אז הוא הלך למשפחה הזו. משפחה צעירה. היו להם שלושה ילדים, והוא ניהל להם את הרפת. מאד התלהב מהמשפחה הזאת, התקשר אתם. היה כמו הבן שלהם, הבן אדם הזה אמר לי אני לא מסיונר. אילן יכול לנהל את החיים שלו כמו שהוא רוצה. הוא עישן בשבת סיגריות והיה לו חדר מיוחד. פתח את הטלויזיה, אבל ביום שישי היות והמשפחה דתית, הוא היה אצלם, הוא ראה את כל המסורת הזאת עם קידוש, ועם הילדים, וזה השפיע עליו ככה לאט לאט, הוא התלהב מזה. הוא התקשר. וביום בהיר אחד הוא כתב לנו שהוא החליט לאמץ את הדרך הזו. והוא חיפש דרך, אז הוא עבר לירושלים ל״מכון מאיר״, זה לא בדיוק ישיבה רגילה. אני ביקרתי שם, ראש הישיבה של המכון הזה הוא הרב ביגון. הוא עצמו יוצא קבוץ. היה עשרים שנה במשמר השרון. למד בכפר חסידים, מכיר את האיזור ודיברנו אותו,

בן אדם מאד סימפטי. ראיתי שם הרבה קיבוצניקים, הרבה אנשי צבא, לא שואלים אותך שם אם אתה דתי או לא, אתה רוצה ללמוד יהדות, בבקשה. יש פנימיה וכל אחד חופשי להתנהג כמו שהוא רוצה. שם היה בני בערך שנה, וכך הוא עבר את התהליך הזה.

אני רוצה לציין פה, שלא רק שהוא לא התרחק מאתנו, הוא עוד התקרב להורים. והוא עם ״אושה״ קשור עד היום, וכל פעם שהוא בא, אזי הוא מבלה עם כל החברה האלו. הוא גר פה ששה חודשים והמשק איפשר לו לנהל חיים משלו, הוא קיבל אוכל יבש, עבד במשק וניהל חיי משק עצמאי באושה. עד שהם עברו ל״עין צורים״, בתור מועמדים. למעשה הוא תמיד שאף להיות במושב. רק לא הצליח עד עכשיו. הוא קיבל אישור מהסוכנות שיקבלו אותו למושב ״נצר חזני״ בגוף קטיף. מקום מאוד יפה, מתפתח מאד, ושם הוא ימשיך את החיים שלו.

משפחת כהן

אחת המשפחות המרכזיות ביותר בחיי קהילת ביילביז׳יג בדורות האחרונים שקודם השואה, היתה משפחת קאהן — כהן.

על בני משפחה מסועפת זו נמנו מטובי וחשובי תושבי ביילביז׳יג, כשצאצא המשפחה, רבי דוד קאהן — כהן, כיהן כראש הקהילה בעת פרוץ המלחמה הנוראה.

★ ★ ★

איש חסיד היה בעיר בייאליבז׳יג ושמו רבי אברהם אהרן הכהן קאהן, היה האיש חשוב ונכבד על כל בני קהלת בייאליבז׳יג, עשיר מופלג וידו פרוסה לעני ולכל דכא רוח.

בשמות המתנדבים שנדפסו בסוף הספרים ״נהר שלום״, להרה״ק מפוריסוב זצ״ל, ו״עטרה לראש צדיק״ להרה״ק ר״צ מפוריסוב זצ״ל, מופיע שמו של רבי אברהם אהרן בראש המתנדבים מהעיר בייאליבז׳יג.

רבי אברהם אהרן יחד עם זוגתו מרת פרל ע״ה הקימו משפחה ענפה, בנם הבכור, רבי דוד קאהן, אודותיו להלן באריכות.

בנם רבי זלמן זרח מוורשא, אשתו מרת חיה, בנותיו: אלטא גולדה, קיילע, רחלה, שרלה, הי״ד.

בנם רבי יחיאל, אשתו מרת חיה, בנו מאיר, בתו מרים הי״ד.

בנו שלמה ובתו גולדה (נשאה לשלמה קוכמן) חיים בקנדה.

בנם רבי יעקב, בנו יאיר ז״ל, אשתו חנה ושתי בנותיו שיחי׳ לאוי״ט.

בתו אדל, בעלה משה קייזמן מוורשא — הי״ד.
בנם ישראל יוסף בוורשא.
בתם מנוחה (נייחא), בתם גוטא, בעלה רבי אברהם כהן, מו״צ בוורשא, הי״ד.
בתם גולדה, נפטרה בא״י, בעלה הענך לנדסמן.

★ ★ ★

נחזור לבנם הבכור, רבי דוד קאהן.

רבי דוד קאהן היה כאמור בנם הבכור של רבי אברהם אהרן וזוגתו מרת פרל קאהן ז״ל. היה גבה קומה ונכבד ומקובל על כל בני עירו. מחשובי חסידי פוריסוב, בתקופה האחרונה שלפני השואה כיהן כראש ועד הקהילה, ועל פיו ישק כל דבר.

רבי דוד קאהן ומשפחתו

יושב רבי דוד קאהן, לידו זוגתו מרת פריידל. ילדיו: מאיר שלום שיחי׳, מרת גולדה (ובעלה מאיר ראובן חיידר ז״ל), מרת פרימט, מרת זיסל, ובנו מתתיהו שהי׳ אז בצבא הפולני, כן נראית בתמונה חמותו. מרת פעריל ע״ה.

רבי דוד קאהן ז״ל, נשא לזוגתו את מרת פריידל, בתם של רבי משה הלוי בעראנט ז״ל שו״ב בעיר דרזעוויצא וזוגתו מרת פעריל.

רבי משה בעראנט ז״ל, מחשובי חסידי גור בעירו, מגזע רם היחס, חותנו, אבי זוגתו מרת פעריל ע״ה, היה רבי ישראל יצחק פערל זצ״ל, בנו של הה״צ רבי יחיאל משה זצ״ל אב״ד גראדזיסק.

רבי יחיאל משה זצ״ל היה נשוי (בזוו״ר) לבתו של הרה״ק ר׳ יוסף טורטשינער זצ״ל בנו של הרה״ק החוזה מלובלין זצ״ל, מרת שרהליה ע״ה, וממנה נולד לו בנו רבי ישראל יצחק הנ״ל, (כשנפטרה זוגתו מרת שרהליה, נשא רבי יחיאל משה זצ״ל את אחותו של מרן בעל החדושי הרי״ם מגור זצ״ל, מרת רחליה ז״ל, ונולדו לו ממנה שלשה בנים. רבי יואל שנקרא ״רבי יואל ווארקער״, רבי ראובן ז״ל, ורבי אברהם מאפאטשנא).

רבי ישראל יצחק פערל זצ״ל הנ״ל נשא לאשה את מרת פרימעט ע״ה בתו של הרה״ח המפורסם רבי מאיר שינטפילווער ז״ל.

רבי משה בעראנט ז״ל עצמו, היה מפורסם לשם ותהילה, ואהוב על כל יודעיו ומכיריו, ידעו הכל כי רבי משה ז״ל הוא תלמיד חכם עצום וצנוע, נחבא על הכלים, ועושה צדקות ללא חקר.

היה גם שליח ציבור בימים נוראים בבית המדרש בגור, אצל כ״ק מרן אדמו״ר בעל ה״שפת אמת״ זצ״ל ואצל בנו, מרן אדמו״ר בעל ה״אמרי אמת״ זצ״ל.

אצל נכדו, רבי מאיר שלום קאהן שיחי׳ לאוי״ט נמצא מחזור התפילה שלו, בתוכו רשום בכתב ידו של רבי משה ז״ל תפילה זו אותה הי׳ אומר כשהי׳ ניגש להתפלל לפני התיבה:

רבש״ע הנני הולך להתפלל ולבקש
ובתפלתי באמצע התפלה יפתח [illegible]
ויפול במחשבתי איזה מחשבה אחרת
להתפלל באיזה פני [illegible] הנני מבטל אותה
המחשבה כי רצוני באמת [illegible]
ודבקות במחשבתי בלתי לך לבדך

ספר

דרכי משה

יכלכל בתוכו שני מאמרים יקרים

הנקראים

דרך אמונה ודרך תשובה

מכבוד הרב הצדיק העניו, ירא ה' השלם במדות תרומיות,
דבוק בתורת ה' תמימה, מוכתר בנימוסין
מורינו רבי משה הלוי בעראנט זצללה"ה
שהי' שו"ב ומוהל בעיר דרזעוויצא

ובסופו קונטרס ספר היוחסין מקור מחצבתו וקורות ימי חייו
וצאצאיו הנעימים שהשאיר אחריו ברכה ד' עליהם יחיו נס"ו

נעתק ונסדר על ידי
אברהם נייערמאן האבד"ק הענריקאוו
בעהמ"ח ס' משיב נפש על בעה"נ להראב"ד ז"ל

שנת תרצ"ז לפ"ק

רבי משה בעראנט ז״ל השאיר אחריו כעין צוואה לילדיו, והם הדפיסוה תחת השם ״דרכי משה״, בשנת תרצ״ז.

את הקונטרס הנ״ל מעטרים מכתביהם הנלהבים של הרה״צ רבי יוסף אליעזר מראדום זצ״ל (חתן הרה״ק רבי שרגא יאיר מביילבזייג), של הג״ר צבי יחזקאל מיכלזון זצ״ל מוורשא, הרה״צ רבי שלמה מראספשי, הג״ר יצחק מרדכי פאדוואה מאפאטשנא, הרה״צ רבי ישעי׳ מפשיסחא זצ״ל, הג״ר עקיבא הכהן רפופורט מדאנציג, והג״ר ישעי׳ אלימלך רייעווסקי זצ״ל מביילבזייג, המתארים כולם את שבחו של הרב המחבר ז״ל, נעתיק קטעים קצרים מתוך דברי המו״ל, בן גיסו וחתנו של רבי משה הנ״ל, רבי יעקב יהושע הכהן דאבראשקלאנקא ז״ל:

דודי וחמי הרהמ״ח ז״ל שמש במלאכת השו״ב ומוהל בעיר דרזעויצא חמשה וחמשים שנה ועוסק כל ימיו במצוות ומעשים טובים, גמילות חסדים והכנסת אורחים וביקור חולים. לא הניח אפי׳ ערב שבת אחד אשר לא סבב בעיר מבית לבית לקבץ פרוטות לצדקה לפרנס עניי עירו ועניי עיר אחרת, ובשנים האחרונות לימי חייו, שנחלה ל״ע כשנתגברה עליו המחלה מאד ר״ל ג״כ פעל ועשה כמנהגו לקבץ מעות לצדקה עבור העניים כמו בשנים קדמוניות כשהיה בריא אולם, קבץ ג״כ אצל האופים חלות על ש״ק לחלק אותם לעניים, פ״א אירע עוד בימי עלומיו, אשר היה מוכרח לנסוע לווארשא לרגלי רפואתו, ונתעכב שם בערך שני שבועות, וכשחזר מנסיעתו **ובא** לביתו בשלום, בא אצלו נער אחד, צמח שמו, בן עני הגון אחד מעירו, וקילל **אותו בקללות** נמרצות לאמר, לרגלי נסיעתך מפה מוכרחים היינו לצום שתי שבתות, **כי לא היה** לנו אפי׳ לחם צר על ש״ק. דודי וחמי ז״ל שמע חרפתו וקללותיו, ושתק **ולא ענה** לו על הקללות אפי׳ מלה אחת, ורק דמעות טהורות ובהירות נראו על עיניו, ואמר אליו בקול דממה דקה מלא נחת; סלח לי צמח על חטאי, כי הצדק אתך, והנני מבטיחך מעכשיו שיותר לא אעשה כדבר הרע הזה.

חלק מעות לעניים שאינם יהודים ג״כ, והיה מרגלא בפומיה לומר, באם האינם יהודים אומרים ומשבחים את איש יהודי, שהוא יהודי אמיתי וטוב. יש בזה קידוש השם, ע״ד מ״ש כל רואיהם יכירם כי המה זרע ברך ה׳. וע״י זה היה מכובד ואהוב גם משאינם יהודים, ועל אחת כו״כ מהיהודים תושבי דרזעוויצא, וגם מיהודים שבעיירות הקרובים והרחוקים.

אם ראה איזה אורח, יכול להיות איזה סוחר שבא לעיר לרגלי מסחרו, וראה אותו בביהמ״ד בבקר, היה מבקש ממנו שיעשה לו טובה וילך עמו לביתו לשתות תה, ולאכול עמו את ארוחת הבוקר, והיה מפציר בו עד בוש ולא עזב אותו עד שהלך אתו לביתו, ואכל או שתה עמו, כשהיה רואה איזה בע״ב בעירו הולך עצב בקומה כפופה, היה דורש וחוקר אצלו לדעת מה יחסרו אצלו, אולי יהיה ביכלתו לעזור לו בדבר מה, גם בע״ב מהמון עם באו אליו עם התנצלות שונות והוא ז״ל עשה כל מה שהיה בכחו לעשות בכדי להקל על לבו.

הוא היה אומר, לא רק זאת שאנחנו מחויבים לקיים מצות הכנסת אורחים בשעת הדחק. פי׳ אז כשהאורח עומד אצל דלתי ביהמ״ד שנכנסין ויוצאין בהן, דאז הוא

עושה המצוה מצד ההכרח, שאין לו עצה אחרת לפטור הימנו, ומוכרח ליקח את האורח על איזה ארוחה שאז המצוה הזאת שעושה אינה מפנימיות רצונו האמיתי, שהוא רוצה לקיים אותה בכל לבו ונפשו אלא מפאת הבושה, לפי שהוא מגסי הרוח, ומתיירא לנפשו כי אולי יצמח אי־כבוד אם לא יקרא האורח לביתו, כי יאמרו עליו הבע״ב, ראו נא איך הגביר פלוני אלמוני הלך לביתו לשולחן הערוך מכל מיני מטעמים, בתרנגולים מפוטמים, ויינות מבושמים, להתענג בתענוגים ואת העני העומד בפתח לא קרא. להטעים אותו מעט מהמאכלים. דאוי לאותה בושה וכלימה, לפי ערך גאותו, לפיכך מפאת חשבון הזה קורא להעני העומד בחוץ, וע״י זה הוא מקיים המצוה דהכנסת אורחים, שלא מפאת אהבה ורצון היוצא מעומק לב טהור. רק מפאת דברים שמבחוץ, שהמה הגורמים לו להכניס אורחים מפאת אונס והכרח, ובאמת לא זו הדרך הנכונה, ורק צריך להיות במצוה הזאת דהכנסת אורחים מתלמידיו של אברהם אע״ה, מה שהוא היה הראש והראשון במצוה הזאת. וכ׳ אצלו וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל, שהלך לחפש ולבקש אחר אורחים ורץ לקראתם בשמחה עצומה להכניס האורחים תוך ביתו, כהמוצא אוצר וסגולת מלכים, ששמחתו למעלה מהמדה והגבול.

אלו הם אפס קציהם של מידותיו הטובים של רבי משה בעראנט ז״ל, ושאר תולדותיו ומעשיו המשובחים נזכרים באריכות בקונטרס ״סדר היחס״ שבסוף ספרו ״דרכי משה״.

רבי משה חי בשנתו האחרונה אצל חתנו, ראש הקהל דביילבז׳׳ג רבי דוד קאהן, ונפטר בן ע״ז שנים ביום ב׳, י׳ תמוז תרצ״ג, וכדברי חתנו בחתימת הקונטרס הנ״ל.

״ונספד כהלכה, איש ואשה נער וזקן הלכו לגמול חסד ללוותו ולחלוק לו כבודו האחרון, לא נשאר בבית אפי׳ ילד קטן״...

זוגתו מרת פעריל ע״ה, האריכה ימים אחריו, והיתה גרה אצל בתה, מרת פריידל וחתנה רבי דוד קאהן ז״ל.

הסבתא מרת פעריל, בתה מרת פריידל. והנכדות גולדה זיסל ותמר

למרת פריידל היו כמה אחים ואחיות.

אח בשם מנדל, עוד אח ליבל, ועוד אח יהושע.

אחיותיה היו, מרת פרומט שנשאה ליעקב יהושע דאבראשקלאנקא (הנ״ל), להם היו עשרה ילדים. מרת גיטל, בעלה הי׳ רבי שלמה זלמן, שו״ב בבלאט שבלודז׳, כולם נהרגו על קדוש ה׳, הי״ד.

משפחה לתפארת הקימו הזוג, רבי דוד קאהן ומרת פריידל.

ילדיהם היו:

בנם יעקב, אשתו פייגא ילדו זלמן, הי״ד.

בתם גולדה, ובעלה מאיר ראובן חיידר, נפטרו בא״י, וטמונים בבית העלמין בחולון.

בתם אסתר, בעלה יעקב (ב״ר ישראל שטיינברג). בניהם, משה וזלמן בראדום, הי״ד.

בתם פרימט, בעלה יעקב זיידמן מוורקא, נפטר בארה״ב.

בנם יוסף.

בנם מתתיהו (מתייס).

בתם זיסל.

בנם יחיאל.

בתם תמרל.

בנם ישראל.

בנם מאיר שלום שיחי׳, לאוי״ט, אודותיו להלן באריכות.

גולדה, פרימט, תמר, יוכבד ליברמן, מינה ליפשיץ.
מאיר ראובן חיידר

פרימט כהן ע"ה

גולדה אחותי, והדודה פרומט דוברשלנקא

זיסל ופרימט כהן

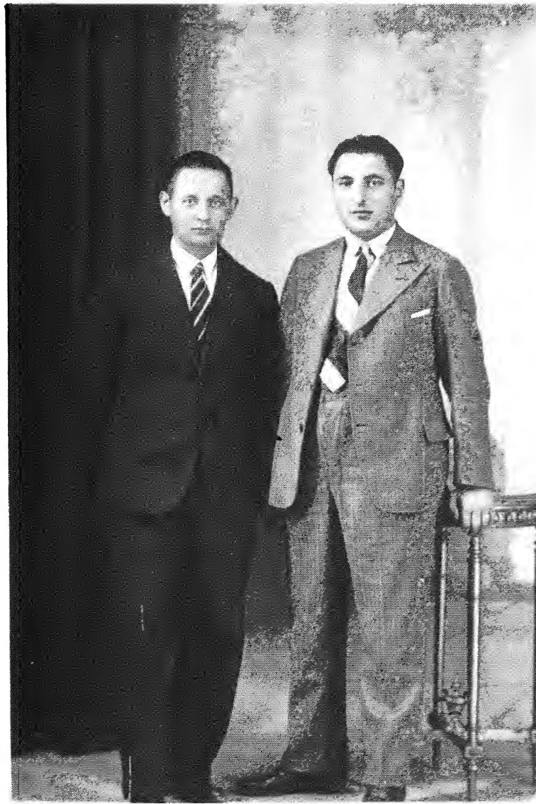
מאיר כהן

תמר וזיסל כהן

יוסף כהן

ישראל ומתתיהו (מתייס) כהן

כאמור היה רבי דוד קאהן ראש הקהילה היהודית של בייליבזי״ג.

הגיעה התקופה הקשה, עננים כבדים על שמי אירופה, המלחמה העולמית החלה, והנאצים החלו לכלות חמתם ביהדות אירופה, גם לבייליבזי״ג הגיעו והחלו במלאכת ההשמדה והגירושים.

גם לביתו של רבי דוד קאהן הגיעו הנאצים ימ״ש, רבי דוד שכב במיטתו, אמר, מכאן לא אלך, אם כך רצון השי״ת. אמות במיטתי, הנאצים ימ״ש ירו בו שבעה כדורים. אחרי כל כדור צעק רבי דוד: ״אנחנו ניקח עוד נקמה ממכם״.

אחרי שבעה כדורים נפח את נשמתו הטהורה כשקריאת ״שמע ישראל״ בפיו.

קברו אותו בקבר ארעי באמצע המקום שהיה לפני המלחמה ״שוק הסוסים״, בשנת תש״ה, (1945), הגיעו שרידי העיירה חזרה, וולו פויאז׳ד, מאיר ציגלמן, והאחים גולדפרב, הם איתרו את הקבר הזמני של רבי דוד, והביאו אותו למנוחת עולמים במקום שהיה אז עוד בית העלמין העירוני.

יהי זכרו ברוך.

★ ★ ★

ועד קיבוץ ״עמל״ בבילובז׳יג 1933.
נראים: דב גרייצר, אליעזר הרץ, מאיר כהן

בנו הבכור של רבי דוד קאהן, הוא ר׳ מאיר שלום שיחי׳ לאוי״ט, והוא כותב אודות תולדות חייו:

נולדתי בשנת 1904 (תרס״ד) בעיר בייליבז׳יג, עוד בימי נעורי נמשכתי לציונות ולארץ ישראל, והייתי ״ראש הקן״ של הנוער הציוני בבייליבז׳יג.

את הסניף הציוני בביילבז׳יג עירנו החלטנו להקים בשנת 1920, התאספנו כמה חברים, בחרנו וועד. בו היו: חיים רוקוטוביץ׳, נתן ליברמן, יענקל בירנבאום, ואני, ישראל טננבאום הי׳ המזכיר.

נהלנו פעילות שוטפת עם בני הנוער. והי׳ לנו כמה קבוצות, כשלכל קבוצה היה ראש, ס״ה היו 80-70 איש, מנדל טננבאום היה בין הראשונים, כן אסתר ליפשיץ, דינה ליפשיץ, חנה שוורצקופף, ברל פויאזד, בלציה ווינטראוב ועוד.

היה לנו שם מורה לעברית, מיכאל רודה. שהיה אח״כ מנהל של הבטוח הלאומי בת״א, ועוד.

ארגננו אסיפות, עשינו פעילות רחבה עבור ה״קרן קיימת״ והכנסנו את הקופסאות שלהם לכל בית בבייליבז׳יג.

באותה תקופה למדתי לנגן אצל בוכנר, אני ורפאל קורק, ויחד היינו מנגנים אפי׳ בחתונות, אני ניגנתי בכינור ורפאל קורק במנדולינה, אח״כ קנינו בוורשא עוד כלים, ולימדתי גם חברים אחרים לנגן, וכך נהיתה לנו תזמורת שלמה, היינו מנגנים, אני, רפאל קורק, משה ליפשיץ, מוטל רוזנברג, משה ליברמן ושרגא קופר.

הקן הציוני — 1930

פעם החלטנו לעשות קצת ״רושם״, ועשינו כמו ״צעדה״ ברחובות העיר, כל התזמורת וכל החבר׳ה יחד, עברנו ליד בנין העיריה ושרנו את ההמנון הפולני, את התקוה, ואת ״התחזקנה״, והיה זה דבר יפה מאוד, שמצא מאד חן בעיני הציבור בביילביז׳יג.

היינו מנגנים גם בחתונות ועושים שמח, ואני נזכר איך שנגנתי בחתונות של יוסף רוזנברג, אסתר ליברמן, חנה שפסלר ועוד הרבה, גם נסענו לפעמים לעיירה ״פשיטיק״, כדי ״לעשות שמח״...

אשתי היתה בתם של רבי ישראל מאיר ורייזל ליפשיץ, שהיו אנשים נפלאים, משפחה למופת, מחשובי חסידי הרה״ק ר׳ שרגא יאיר מביילביז׳יג.

רייזל ליפשיץ ע״ה

רייזל ליפשיץ ובתה מרים רחל ע״ה

על חותני רבי ישראל מאיר ז״ל סיפרו, שאחרי שהרבנית, זוגתו של רבי שרגא יאיר זצ״ל נפטרה, היה ישן יחד עם רבו האדמו״ר זצ״ל, והיה זה כבוד מיוחד, מתוך הקורבה שהיה לו אתו. פעם שאל אותו הרבי, מה רוצה, ענה לו ישראל מאיר:

״שאשתי וילדי יהיו בריאים״, והרבי ברכו בכך, על עצמו לא ביקש טוב... מעצמו לא זכר... ואכן נפטר בגיל צעיר מאד לבית עולמו.

לחותני וחותנתי ז״ל היו עוד ילדים.

היתה להם בת פראדל (עדה), ובת מינה, ובן שלום. שנהרגו על קידוש ה׳. הי״ד.

יושבת: מינה ליפשיץ

עוד בת לחותני, דינה (חיה) שתחי׳ לאוי״ט רכס מת״א. בעלה — בצלאל, חזן. (שר אצל יוסלה רוזנבלט).

ילדיהם: שושנה — בעלה שלמה לוי, וילדיהם: אורנית, קרן, ישראל.

ישראל ואשתו שרה, בנם טל.

ברצוני להזכיר כאן את משפחתו של חותני רבי ישראל מאיר, שנהרגו כולם על קדוש ה׳.

אחיו, היה ר׳ איסר מראדום, אשתו חנה שרה.

אחותו היתה אסתר, בעלה לבית גולדפרנד.

גיסו של חותני היה ר׳ מרדכי וינטרוב, אשתו שרה.

זכר כולם לברכה.

בשנת 1932 החלטתי לעלות לא״י, בעיירה ניסו להסביר לי שצריכים שאשאר שם, אך החלטתי לעלות ויהי מה, נפרדתי מה״קן״ הציוני, וכל שאר החברים, קבלתי מכתב

מה"קרן קיימת" בוורשא ובו המלצה חמה עבורי. וכמובן "סרטיפיקט" דרך התנועה הציונית ונסעתי לא"י.

קרן [illegible]מת לישראל

הלשכה המרכזית ב[illegible]ניה

KEREN [illegible]AJEMET LEISRAEL

(przy Org. Sjonistycznej)

Warszawa, Plac-Grzybowski 7 ורשה, כיכר-גז׳יבוב 7
Telefon № 219-18 טלפון
Konto czekowe P.K.O. № 2401 חשבון טשקי על יד הפוסטה
Adr. telegr.: KAJEMET WARSZAWA כתבת טלגרפית:

Warszawa, dn. ב׳ תשרי תרצ"ה ורשה, יום
12 .9 .34

בתשובה נא להזכיר
Nr 10369

מס. ב/ד

תעודת אשור

[illegible]

מביא לאברזון ג[illegible]משך שנים רבות לטובת גאולת
ארצנו בכל מרצו והקדיש [illegible]ו לעבודה היום-יומית בשביל
מוסדנו. במשך כמה שנים [illegible]לה התקופית בתור מורשה
והצטיין בדייקנות ואחריו[illegible]בודתו.
הח' כהן עמד תמי[illegible]הפעולות הציוניות והחלוציות.
תודות לפעולתו הנמרצת [illegible]בהמק-זמי.
הננו פונים לכל המוס[illegible]ם באשר הם שם וביחוד ללשכת
~~הראשית של הקרן הקימת [illegible]ל עזרה בכל מה דאפשר בשביל סדורו~~
בארץ בחקלאות על אדמתנו.

כשנפרדתי מחברי, הם נתנו לי את החצוצרה במתנה למזכרת.

בעת שהגענו לארץ ישראל בספינה, כשהתקרבנו לחוף, ניגנתי בחצוצרה זו את ״התקוה״, וכל אלו שהיו עמי בספינה בכו מרוב התרגשות ושמחה.

כשהגעתי ארצה עם אשתי, עברתי יסורי ארץ ישראל באהבה, בקושי השגנו חדר, שכבנו על הרצפה, בלא מכיר וידיד, סוף סוף מצאתי א׳ שהכיר אותי מהעיירה פשיטיק, היתה לו תחנת קמח, והוא עזר לי קצת, עבדתי בכל מיני עבודות קשות, גם בחלוקת כדי חלב, גם בבנין, עד שהגעתי לנמל ת״א ושם עבדתי זמן ממושך בבנין הנמל. היתה זו עבודה קשה, היינו הרבה במים. בריאותי התערערה בגלל זה, אך לא עזבתי עבודה זו, כי הרגשתי שבכך אני בונה את ארצי האהובה.

בעבודתי בנמל ת״א

זכורני היטב שד״ר משה סנה, כתב אז בעיתון בוורשא, אחרי שביקר בא״י מאמר, שכותרתו היתה: ״בני בייליבזי״ג בונים את פלסטינה״, והיה זה אודותי.

גם את התזמורת לא עזבתי בארץ, והייתי מנגן שנים רבות בתזמורת ״הפועל״ ואח״כ בתזמורת ״מכבי אש״.

הייתי חבר במשמר האזרחי, בין השנים 1963-1938, ובתום שירותי שם קבלתי תעודת הוקרה מראש העיר דאז, ישראל רוקח ז״ל.

עם תום מלחמת העולם השניה התגייסתי לעזרה ליוצאי עירי שהגיעו לא״י, השתדלתי לאתר אותם ולתת להם מקום מנוחה לאכול ולישון, ועזרתי לרבים מהם בתחילת דרכם בארץ, בהשגת עבודה ועוד, רבים מהם גם הובלתי לחופה.

בשנת 1950 התגייסתי לצבא והייתי בגדוד 976, בשנת 1951 השתתפי במצעד צה״ל בחיפה.

במצעד צה״ל — 1951

בנותי: דינה וגילה

גידלתי באהבה וחיבה את ילדי, ובע״ה אני רווה רוב נחת ואושר מהם.

בתי — דינה. בעלה מרדכי צרנובולסקי שהוא שופט מחוזי בת״א, וילדיהם, דוד ורותי.

בתי השניה גילה (פראדל) ובעלה גרשון דזיקובסקי. וילדיהם: רון, אביטל, מירי (מרים).

ביום כ״א ניסן תשל״ו נפטרה לדאבוני ולצערי העמוק זוגתי מרת מרים רחל ע״ה.

הננו להדפיס בזה מאמר שכתבה זוגתי מרת מרים רחל ע״ה על דודה, אחי אביה, הר״ר איסר ליפשיץ ז״ל שהוא מאמר מענין מאוד, ויהיה זה לזכרו ולזכרה.

מיין פעטער איסר

איך אליין בין א געבוירענע פון ביאלאבזשעג, א שטעטל ניט ווייט פון ראדאם. מיין פאטער, ז״ל איז געווען א ראדאמער און זיין גאנצע משפחה האט דארט געלעבט.

איך וויל דערציילן א פאר דעראינערונגען וועגן מיין פעטער איסר ליפשיץ (א ברודער פון מיין פאטער ז״ל). מיר דוכט, אז עס איז ניט געווען קיין מענטש אין ראדאם, וואס האט אים ניט געקענט.

ער איז געווען זייער א קולטורעלער און געזלשאפטלעכער מענטש און איבעראל געווען זייער באליבט, ער איז געווען דער ערשטער, וואס האט אין ראדאם געשאפן א מאדערנם חדר, וואס חוץ די לימודים פון תורה, האט מען דארט אויך געלערנט

אשתי מרים רחל ע״ה, לידה הגב׳ חיה סימה וולף שתחי׳

אלגעמיינט וועלטלעכע לימודים און אויך די העברייאישע שפראך. מיין פעטער האט פאר דעם צוועק ספעציעל אראפגעבראכט א מורה פון ווילנע. דאס חדר האט געהייסן ״שול-קולט״ און די עלטער פון די קינדער, וואס האבן דארט געלערנט זיינען געווען זייער צופרידן.

חוץ דעם איז מיין פעטער געווען זייער מוזיקאליטש און ער האט געקענט זייער שיין זינגען. ער האט ימים-נוראים געדאווענט אלס שליח-צבור און זיין שטימע איז געווען זיס און אנגענעם. די שענסטע בעלי-בתים פון ראדאם זיינען געקומען איים הערן און שטארק הנאה געהאט. ער האט זיך אויך בארימט געמאכט אלס איינער פון די בעסטע בעלי-תקיעות, ווען מיין פעטער איס פלעגט בלאזן שופר, פלעגט די שול זיין געפאקט.

עם שטייען מיר איצט פאר די אויגן די שמחות מיט מיין פעטער איסר זוצאמען, ווי שיין און גוט האט מען פארבראכט אין זיין געזעלשאפט. ער האט גלייך געשאפן א כאר פון די משפחה קינדער און מיט פארשיידענע פאלקס לידער און חזנישע לידער באשיינט די גרעסע שמחות.

אויך זיין פרוי, מיין מומע חנה־שרה איז געווען זייער א ליבע און אינטעליגענטע פרוי. זיי האבן געהאט זייער גראטענע קינדער, מיט גונע קעפ צום לערנער — וואס נישט איינער האט זיי דערמיט מקנא געווען.

איך געדענק, אז אויף יעדן יום־טוב זיינען מיר געפארן קיין ראדאם צו אונזער פעטער איסר און דאס איז געווען פאר אונז א גרויסע פרייד.

מיין פעטער פלעגט אלעמאל דערציילן, אז ווען זיין זון שלמה איז אלס יונגער

איסר ליפשיץ ז״ל ושתי בנותיו

יינגל אוועקגעפארן נאך קאנאדע, און ער איז מיט איים מיטגעפארן קיין ווארשע איים באגלייטן, איז ווען ער האט זיך מיט איים געזעגנט און שלמה איז אריין אין דען באן, און ווען די באן האט אנגעהויבן פארן, און דער פעטער האט זיך ארומגעזען, פז שלמה איז אוועק, איז ער געבליבן שטיין ווי א צעמישטער. מיט צעשפרייטע האנט אין דער לופט איז ער גאכגעלאפן דער באן א פאר קילאמעטער און געשריען: ״גיט מיר צוריק מיין קינד שלמה״. איך בין ניט זיכער, צי מיין ליבער קוזין שלמה ווייסט וועגן דעם.

ער האט קיינמאל ניט פארגעסן דאס ליד, וואס שלמה האט געזונגען דעם לעצטן שבת פאר זיין אפפאר, ווען מען האט אים געמאכט א געזעגענונגס־אוונט: ״איך האב פארגעסן אלע ליבסטע — איך האב פארלאזט מיין מאמעס הויז״. איך ווייס, אז מיין פעטער האט אלע יארן שטארק געבענקט נאך זיין זון שלמה. ער איז געווען אן איבערגעגעבענער פאטער און האט געלעבט מיט זיינע קינדער ווי א גוטער חבר.

ער איז געווען ביי דער נאטור אן אפטימיסטישער מענטש. אפילו אין שווערע צייטן האט דיינער ניט געוואוסט, וואס ביי אים טוט זיך. אלעמאל געווען א פריילעכער, שיין אנגעמאן און מיט א זיסן שמייכל אויף זיינע ליפן, ער איז אלעמאל געקומען קיין ביאלאבזשעג אונז באזוכן. איך האב נישט דערצאנט אז מיין פאטער ז״ל איז זייער יונג געשטארבן — נאך אין יאר 1915. מיר זיינער געבליבן יונגע קינדער, איז דער פעטער איסר מיט מיין מומע אסתר (א שוועסטער פון מיין טאטן ז״ל) יעדעס מאל געקומען צו אונז. זיין האבן אונז שטארק ליב געהאט און מיר האבן דאס געוואוסט און געפילט און זיי צוריך באשאנקען מיט געטרייער ליבשאפט.

איך בין געוועזן ביי אונז אין דער היים די עלטסטע און בין אוועק פון פוילן אין יאר 1934 נאך פארן שוידעלעכן חורבן, און נאך ביזן קריג פלעג איך באקומען בריוו פון מיין ליבן פעטער איסר און דער מומע אסתר.

איך וועל קיינמאל ניט פארגעסן דעם בריוו וואס מיין ליבער פעטער איסר האט מיר געשריבן קורץ פאר מיין אוועקפארן. ער האט מיך געבענטשט מיט די בעסטע ברכות און דאן האט ער פארענדיקט זיין בריוו און געזאגט, אז ווען גאט האט געהייסן אברהם אבינו גיין נאך ארץ ישראל, האט ער צו אים געזאגט: ״לך-לך מארצך ומולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך, ושם אברכך ותהיה לגוי גדול״. און די אלע ווערטער זיינען טאקע מקוים געווארן אויף דעם גאנצן יידישן פאלק.

א קורצע צייט נאך מיין אוועקפארן פון פוילן, איז אויסגעבראכן די שרעקלעכע, ברוטאלע, אכזריותדיקע מלחמה, וואס האט אלץ פארניכטעט. אויך מיין פעטער מיט זיין גאנצען הויז־געזונד, מיין מומע אסתר מיט איר פאמיליע און אלע אונזערע ליבע און נאענטע.

יהי זכרם ברוך, לנצח!

אחרי פטירת אשתי, התחתנתי עם הגב׳ חוה שמדרא שתחי׳. בתם של ר׳ מרדכי דוד ומרת אלטא ז״ל מבילובז׳יג.

לאשתי היו לפני המלחמה אחים ואחיות: משה, שמעלקא. גאלדא. ביילא. רחל. דבורה. רבקה ופערל. לחלק מהם כבר היו ילדים. כולם נהרגו על קדוש ה׳.

יהי זכרם ברוך.

הגב׳ חוה שמדרא, ומאיר כהן

דינה ליפשיץ (רכס)

נולדתי בביילבז׳יג בשנת 1915 להורי, ר׳ ישראל מאיר ומרת רייזל ליפשיץ.
אמי היתה בת למשפחת וינטרוב. הוריה היו ר׳ פישל ומירל.
לאמי היו שלשה אחים. יעקב. מרדכי ולייב, מיעקב נותרו שני בניו שלום וזינוויל הגרים בארה״ב ואנו קרובים מאד זה לזה, כאילו היינו אחים.

אמי רייזל, אחי שלום ואני

לפני עלותי ארצה

עם הידידים בבילובז׳יג לפני עלותי ארצה

שלום וינטרוב ואשתו מלכה, זנוויל וינטרוב
והדוד לייב באיטליה, אחרי המלחמה.

לאמי היתה אחות חנה שרה, שהתחתנה עם מאיר לנגה, בנם שמואל גר כיום באוסטרליה.

עוד בן דוד נשאר לי (מצד אבי). שלמה ליפשיץ מראדום, החי כיום בקנדה.

היינו בבית חמשה ילדים, אחי שלום, אחותי מרים, מינה, עדה, (פריידל). ואני.

אחי שלום עם אשתו חוה צירל ושני בניהם, איזיו בן 7, ואפרים בן 5. הובלו עם כל תושבי העיירה למחנה ההשמדה בטרבלינקה.

אחותי עדה (פריידל) ברחה לרוסיה. אך היטלר ימ״ש הצליח לתופסה גם שם.

אחותי מרים התחתנה עם מאיר כהן שיחיי לאוי״ט. אחותי נפטרה כאן. כן גם אחותי מינה נפטרה כאן.

בשנת 1931 נסעתי להכשרה של הנוער הציוני בוורקא. והייתי שם עד שנת 1934, אז עליתי ארצה, הרבה הודות ליצחק קרפמן שיחיי.

כשעליתי לארץ ישראל, עבדתי קשה בבית חרושת של פקקים ברחוב הרצל בת״א. אותו ניהלה משפי טננבוים שהיו קרובי משפחה של גיסי, מאיר כהן.

בשנת 1938 התחתנתי עם בעלי בצלאל רכס, שהיה יליד ירושלים, דור שלישי בארץ, נתקבלתי לחיקה של משפחה חמה, וזה היה פיצוי עבורי לטרגדיה האיומה של אובדן כל משפחתי הקרובה בפולין.

שמואל לנגה

אחותי מינה, גולדה כהן ובעלה מאיר ראובן חיידר

נולדו לנו בן ובת, בתי שושנה (רייזל) הקרויה על שם אמי, התחתנה עם שלמה לוין. יליד הארץ. ולהם נולדו: רונית. קרן. וצבי.

בני ישראל מאיר (הקרוי על שם אבי) התחתן עם שרה (שרי) קלוסמן שהיא ג״כ ילידת הארץ. ולהם ילדה.

יש לי נחת מכל ילדי ונכדי ואני רק מצטערת על כך שנותרתי יחידה מכל משפחתי הענפה.

הדפסת ספר זה היא פעולה חינוכית חשובה מאד עבור ילדינו ונכדינו לדורות עולם.

עם בעלי בצלאל שיחי׳

רחל מוקרון

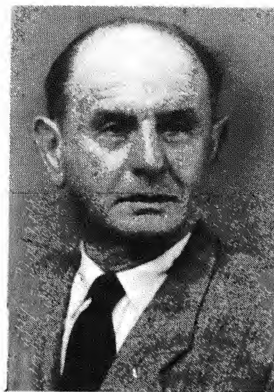
נולדתי בבייליבז׳יג לאבי ר׳ איצע בער זיסברג. ולאמי מרת חנה אסתר לבית ויסברוד. אבי היה אדם נכבד בעירנו בייליבז׳יג, תלמיד חכם מלמד, וגם מסדר חופות וקידושין.

היה לי אח סנדר שגר בגרגטקה ליד ראדום, והיה שוחט. ועוד אח גרשון שגר בסטרומיץ, היתה לו שם חנות. אחיותי היו: שרה לאה, וראשה גיטל.

אחי למדו בישיבה, ואח״כ כאמור התחתנו ועברו לגור עם משפחותיהם.

אבי נפטר בבייליבז׳יג בשנת 42 בעת הגירוש, מרוב צער ועגמת נפש, אמי נפטרה חודש לפניו. — ז״ל. שאר בני המשפחה נהרגו עם ילדיהם.

עליתי לא״י בשנת 34, התחתנתי עם בעלי מרדכי מוקרון ז״ל מהעיר קובל שהיה אדם יקר וחביב, עבד בתעשיה הצבאית ונפטר לפני כשבע עשרה שנים בדמי ימיו. יהי זכרו ברוך.

בעלי מרדכי ז״ל

זאב פויאזד

נולדתי בביילבז׳יג בשנת 1922, לאבי מורי ר׳ יוסף פרץ ולאמי מרת חיה, היינו בבית ששה ילדים, חמש אחיות ואני הבן היחיד, אחיותי היו: פרל, אסתר, שיינדל, אני, רחל, ריבה.

אחותי פערל הי״ד

סבי, ישעי׳ יחיאל ליפשיץ אבי אמי, הגיע לביליבז׳יג מליטא והי׳ נקרא משום כך בפי כל ״שייע יחיאל ליטבאק״, לו ולזוגתו־סבתי חנה היו שבעה בנים ושבע בנות, לסבתי קראו לכן — ״חנה ושבעת בניה״, לבנים קראו: מרדכי, הוא נפטר ממחלה, מאיר, בונים, פלטיאל, אברהם, יששכר ושמשון. בונים נפטר ממחלת סוכר בשנת 1936. כל האחים הקימו משפחות גדולות בישראל וגרו בביליבז׳יג.

הדודות היו, ביילה שנשאה לישראל נוימן, והדס, כולם נהרגו בשנות המלחמה הנוראה. ונשארתי רק אני, ובן דודי, חיים ליפשיץ מחיפה, בנו של דודי אברהם.

גם נשאר בן של בעלה השני של דודתי הדס, איצלע וורקי, שהיה בגרמניה אחרי המלחמה, היגר משם לארה״ב ויותר לא שמעתי ממנו.

סבי ״שייע יחיאל״ לקח את אבי, שהיה תלמיד חכם מופלג, וגר בוורשא, בתור חתן לבתו הקטנה — היא אמי מרת חיה. אבי היה בנו של רבי אברהם מאיר, שהיה בעל תוקע ובעל מוסף אצל אדמור״י בית סטריקוב, והיה מחשובי החסידים אצלהם.

ואכן, אבי היה לומד תורה עם בחורים גדולים והיה נחשב כתלמיד חכם גדול. היו אומרים עליו בביליבז׳יג כי אם היו מראים לו קטע גמרא בכל התלמוד בבלי היה יודע מיד לאיזה דף ולאיזה מסכתא שייך קטע זה. הוא ממש ידע את כל הש״ס בעל פה.

משנות ילדותי אני זוכר מאז שהייתי בן 7 והתחלתי ללכת לבית ספר עממי, וכפי שכבר הזכרתי, היה אבי ז״ל אז מלמד, ואמא שלי התעסקה בחנות מכולת. בזמן שהלכתי לבית הספר העממי. הייתי גם בחברה שקראו לה ״פרחי אגודת ישראל״. זו היתה חבורה שחוץ ממה שלמדנו בחדר, וחוץ ממה שלמדתי עוד אצל אבא, היינו מתאספים ללמוד. בבית הספר של הגויים למדו עד השעה 12. הלכנו הביתה, ורק הספקתי לאכול, הלכתי לבית הכנסת, ושמה היו לנו חוגים שלמדנו, כל שבוע למדתי אצל אדם שידע תורה. כמה חודשים למד אתנו אהרן גולדברג, זליג רוטברט, או יענקל גולדברג ועוד אנשים. למדו אתנו גמרא בלילה. ישבנו בלילה ולמדנו עד 12 כל יום.

בשבת הלכתי להתפלל עם אבא, אבא היה חסיד אלכסנדר. בעירנו היה בית כנסת גדול, וחוץ מזה היה שטיבל של חסידי גור, ושטיבל של חסידי וורקי, מכיון שלא היה שטיבל של אלכסנדר. היה אבא שלי מתפלל בשטיבל של וורקי, ואני הלכתי אתו כל שבת, שם הייתי קורא בתורה בגיל 12.

גמרתי את בית הספר העממי, והמנהל של בית הספר היה קורא לאחד מההורים, והיה שואל: מה אתה רוצה שהבן שלך ימשיך, היות ובביילבז׳יג לא היה גימנסיה ולא אוניברסיטה, אז אבא שלי אמר למנהל שהוא שולח אותי לישיבה בוורשה. שם היו לי גם שתי דודות (אחיות של אבי). בשנת 36 נסעתי לוורשה, הייתי אז בגיל 15־16. למדתי שם, ולכל החגים באתי הביתה. כל כך התאקלמתי בוורשה שכשבאתי הביתה לביילבז׳יג היא היתה נראית לי כמו כפר קטן, בזמן שהיא בכלל לא היתה כפר קטן. זה היה מקום מלא חיים, חיו בו כארבע מאות יהודים, מכל הסוגים, היו בביילבז׳יג כ־500 גויים. אבל אפשר לומר שזו היתה ממש עיירה יהודית. כל הרחוב הראשי, היו חנויות של יהודים שאפשר לספור אותם אחד אחד מהגשר עד סוף העיירה, שם היה מקום שהיה נקרא ״הר סוחה״, הלאה אספר על זה הרבה. משני הצדדים היו חנויות של יהודים, ובאמת אפשר להגיד שכולם היו יהודים טובים, יהודים צדיקים. כל אחד הכיר את השני, כולם היו דתיים, כולם הלכו עם קפוטס ועם זקנים, אם היו כמה ציונים שלא היו דתיים, אבל בגלל כבוד האבא שלהם גם הם הלכו עם כובע, וגם ביום שישי ושבת הלכו לבית כנסת, היו אולי יחידים קומוניסטים. אבל ככה זו היתה עיירה עליזה ושמחה, ומלאה פעילויות.

פעלו שם כל מיני ארגונים, של ציונים כלליים, הנוער הציוני, היה גם נוער קומוניסטי, והיה ארגון ״בונד״, וגם פ.פ.ס היה כמו במדינת ישראל מפלגות ממפלגות שונות, זה היה לפני כחמישים שנה.

אני זוכר שבראשון לספטמבר 39 הייתי בוורשה, ופרצה אז מלחמת העולם השניה, שמעתי דרך הרדיו שכוחות נאצים נכנסו לפולניה, לקחתי את המזוודה ורציתי לברוח בחזרה הביתה, וזה היה קשה מאד. האוטובוסים כבר לא נסעו, כי היו הפצצות מהאויר, בדרך לא דרך הגעתי הביתה ביום ראשון בבוקר. זה היה ב־3 בספטמבר 39, העיירה היתה כמרקחה, דברו שהגרמנים כבר על יד העיירה שלנו. וביום רביעי היתה הפצצה גדולה על העיירה שלנו, ואני זוכר שביום חמישי בבוקר וביום שישי

לא היתה נפש חיה בעיירה, כולם ברחו לכפרים. לכל אחד היה מכיר גוי בכפרים מסביב, וכל אחד ברח כל עוד נפשו בו. ביום ראשון, שני, התחלנו לחזור לעיירה, ולאט לאט התרגלנו לנוסח החיים, הגרמנים התחילו להכנס לעיירה, זה היה שבועיים לפני ראש השנה. התרגלנו כאילו לא היה כלום. פה ושם דיברו בזה, אבל בעיירה לא הרגשנו מה צופן לנו העתיד, כל אחד לא ידע מה יקרה. אחד סיפר לי סיפורים טובים ואחד רעים. אבל בביילביז׳יג בכלל לא קרה שום דבר, מה שקרה בעיירות אחרות, שנאצים נכנסו ושרפו בתי כנסת והרגו יהודים. בעיירה שלנו לא קרה שום דבר. בגלל זה היהודים היו פאסיביים. חשבו כמו שהיה מלחמת העולם הראשונה, הכל יעבור בשלום.

נשארתי בביילביז׳יג, ואז התחילו לאט לאט להכנס הגרמנים לעיירה. היתה משטרה גרמנית, היות ואני הזכרתי שביילביז׳יג שוכנת בין הפיליצה להר סוחה, זה היה כפר שהיה לו פריץ קראו לו גילינקה, והיו לו עבדים. הגרמנים גרשו את הפריץ, ולקחו את כל הכפר עם כל העבדים עם כל האדמות, והם ניהלו את זה, בכפר זה, ב״סוחה״, נהרגו כמה גרמנים, בזמן המלחמה, וקברו אותם שמה, והם רצו לשים על הקברים שלהם מצבות, וחיפשו אחד שיודע לכתוב גרמנית, והיות ועוד לפני שנסעתי לוורשה, הייתי ב״בית יעקב״ שהיו עושים לפעמים הצגות, של מכירת יוסף ועוד דברים, ואני ציירתי וידעתי לצייר, אזי מהגמינה של ביילביז׳יג שלחו אותי לסוחה, וככה הכרתי שמה את האס.אס. וציירתי מצבות בשביל 13 הגרמנים שנהרגו שם, כך שמאז שנות ה־40 התחלתי לעבוד אצל הגרמנים האס.אס. בסוחה, ולא ידעתי שהאנשים האלו מתכוננים להשמיד את העם היהודי. הם היו מתנהגים אלי ממש כמו חברים.

בשנת 42 או בסוף 42 התחילו לדבר, התחילו לספר סיפורים שלוקחים את היהודים לעבוד במזרח, ולא ידענו שלוקחים את כל היהודים האלו למשרפות. אף אחד לא העלה על דעתו מכל מה שהיה אז כבר במרחק לא גדול מאיתנו, בוורשא היה אז כבר גיטו, והיות וגרה שם משפחה של אבא, אז פעם נסעתי שמה, וראיתי מה שקורה שמה. אנשים מתים שכבו על המדרכות, כיון שלא היה להם לאכול ועוד מראות נוראים ממש, את זה לא ידענו בכלל בעיירה שלנו. לא ידענו שקורה דבר כזה, וכשאני חזרתי הביתה וסיפרתי מה שקורה בוורשה בגיטו, אז ממש יהודים לא האמינו שקורים דברים כאלו. וחוץ מזה, היו הרבה יהודים בחורים צעירים, שבזמן שהנאצים נכנסו לעיירה הם ברחו לצד השני למזרח, שמה היו הרוסים, והם היו שם כמה חודשים, ובסוף חזרו לעיירה ודוקא בחורים אלה הטעו את כל העיירה. הם אמרו שדווקא שם יותר גרוע מאשר פה. הם אמרו ששם אין מה לאכול, הם לא ידעו ששם אין לאכול אבל להשאר בחיים אפשר. אפילו שליהודים שברחו מהצד הגרמני אל הרוסים לא היה לאכול, וגם נשלחו לסיביר אבל רובם נשארו בחיים. אך אז עוד לא ידעו כלום. והיו כמה שחזרו לפולניה מרוסיה, והם סיפרו איך שהם צחקו מהרוסים, שאין להם מה לאכול ופה דווקא הכל בסדר...

כך נמשכו הדברים עד סוף שנת 42, התחלת שנת 43, אז עשו גם בביילביז׳יג את

כותב השורות ואשתו ליד הארמון של הס.ס. בסוחה
בביקור בפולין 1989.

ליד הבית של משה פרימנע בכפר פרימנע שליד בילובז'יג,
כותב השורות ואשתו, והאחים פלדמן מת"א

הגטו. לשם קיבצו את היהודים מכל ערי הסביבה, מכל העיירות הקטנות והכפרים כדי שיוכלו להשמיד את כולם בפעם אחת, עשו בביילביזיג גיטו גדול עבור כל עיירות הסביבה כאמור, היו שם כמה אלפי יהודים הנאצים התחילו כבר אז להתכונן להשמדה טוטאלית של העם היהודי. וזה אנחנו לא ידענו.

הנאצים אירגנו קבוצות יהודים שיצאו לעבודה, אני הייתי בסוחה, אז עבדו שם 120 יהודים בחקלאות. אני עבדתי במקצוע שלי, הייתי צייר שלטים. חברים אחרים עבדו במקצועות אחרים, אחד עבד בתור חייט, אחד בתור נגר. אנחנו היינו 16 יהודים בעלי מקצוע, וחוץ מזה היו 104 יהודים שעבדו בחקלאות. יום אחד באו הגרמנים ולקחו את רוב היהודים והשאירו 15 יהודים, בין ה־15 הייתי אני, הייתי צייר שלטים, לקחו אותנו לארמון היכן שהם היו גרים, היה שם ארמון חדש וארמון ישן, אנחנו גרנו בארמון הישן, כל ה־15 יהודים, והיינו שם עד יולי שנת 1944.

הסיפור איך אני נשארתי הוא דבר מענין מאוד, הלכתי עם שלט גדול, שציירתי בשביל הרפת ובאמצע הדרך ראיתי שלושה גרמנים שעל פי הליכתם ראיתי שהם קצינים גבוהים, ככה עברתי עם השלט, והם ראו בשלט כתיבה של גרמנית יפה, אז הם קראו לי ואמרו: רגע רגע, בא הנה ילד, תראה לנו מה יש לך כאן, ואני שמתי את השלט והם קראו, כמה פרות, כמה חולבות, כמה מהולנד, הכל היה בשביל לתלות בכניסה לרפת, והם שאלו אותי: מי עשה את זאת, אז אני אמרתי שאני ציירתי את זה. ומי אתה — הם שאלו, אז אמרתי אני יהודי, הם אמרו: אז איפה הטלאי הצהוב? הפס הלבן? אמרתי, אני לא יודע על מה אתם מדברים, אנחנו לא יודעים את זה, אה? אתם לא יודעים את זה? ככה אמרו לי והלכו. זה היה בשעה 11, בשעה 1 אנחנו כל החמש עשרה הלכנו לאכול צהרים, היה לנו חדר אוכל, באנו אכלנו ארוחת צהרים, בא האובר שאפפירר שטקל הוא היה כמעט חבר שלי, ככה הוא נכנס וככה התחיל לנדנד עם הראש וצחק. והוא אמר, אתם רואים, עכשיו ב־4 אתם מוכרחים לעזוב את המקום, ובגלל מי, בגלל צייר השלטים, אתם יודעים את מי הוא פגש? את בציר. בציר היה הגנרל מכל היהודים מגטו ראדום. ובציר זה תפס את הוולוולה הזה עם השלט והוא לא אשם, הוא שאל אותו מי אתה, והוא ענה לו שהוא יהודי, והבציר הזה בכלל לא ידע שאנחנו מחזיקים פה 15 יהודים, היות ואנחנו אס.אס. לא רצינו אפילו להודיע להם מזה, וקיבלנו פקודה מיד שבארבע הוא שולח אוטו, ולוקחים אתכם, ואני מבקש ממכם, אני כבר אמרתי לו שלא יאונה לכם כל רע, תקחו לכם הכל, ב־4 תהיו למטה, יבואו שתי מכוניות לקחת אתכם, וככה זה היה ב־4 באו הוורקשוצים מפיונק ואנחנו ה־15 יהודים עמדנו עם המזוודות, אני זוכר את זה ולא אשכח. שהנשים של הגרמנים שהכירו אותנו 4 שנים, ירדו עם הילדים, והילדים הקטנים בכו וצעקו: וולוולה לאן אתה הולך. ככה זה היה, ואנחנו עמדנו והאובר שאפפירר שטקל נאם בשביל ה"וורקשוף" ואמר להם שתדעו דבר אחד, שה־15 יהודים הללו עובדים אצלנו כבר 4 שנים, ואני מבקש ממכם שתתנו להם מקום יפה לגור שמה איפה שאתם לוקחים אותם, ועבודה נכבדה. לא עבודה קשה, וזה מפני שמגיע להם זאת, ועם זה נפרדנו מסוחה, זה היה ביולי 1944.

באנו לפיונקי, זה היה בלילה, בבוקר שמעתי, בייגלד, וורישטלד, כמו בשוק, הוצאתי את הראש, וראיתי יהודים הולכים לעבודה, יהודים הולכים למכור לחם וכל מיני דברים, וקונים, היות ואנחנו באנו בלילה, הכניסו אותנו למקלחת, ולא נתנו לנו עדיין בגדי פסים, זה לא היה מחנה מוות, זה היה מחנה ריכוז, מחנה עבודה, שם היה בית חרושת לאבק שריפה, ועבדו שם אלפי גויים, ובזמן המלחמה הכניסו לשם גם יהודים ואני לא ידעתי מה זה פיונקי.

נחזור לעיירה שלנו, כל אותו זמן שאנו היינו בסוחה, היה בעיירה רעב נורא, וכמעט התחילו אנשים למות מרעב, ואני זוכר עוד שכל יום ראשון באתי הביתה מסוחה, היו בעיירה עומדים הרבה יהודים שפשטו יד וביקשו: תן לי לאכול, יהודים שבכלל לא היכרתי, מפני שהביאו לשם אלפי יהודים מהסביבה כפי שכבר תיארתי, לגיטו שבביילביז׳יג, משם רצו הנאצים להוביל את כל היהודים יחד להריגה.

עד שבא היום הנורא הזה, זה היה בערב שמיני עצרת שנת 1942, ביום חמישי בבוקר כשקמנו, שמענו יריות, אני עוד זוכר, היות ואני הייתי רגיל לאס.אס. היות ועבדתי אתם שלוש וחצי שנים, אז רצתי לאחד שכבר הזכרתי אותו, שקראו לו אובר שטורמפירר שטקל ואמרתי לו, תדע, שעכשיו מגרשים את כל היהודים וגם את ההורים שלי, אז הוא אמר: זה לא נכון, אז אני עוד עמדתי על זה שהוא יטלפן בנוכחותי למשטרה של ביילביז׳יג לברר את הדברים. הוא התקשר, ואמר לי: וולבל אתה צודק, עכשיו מוציאים את כל היהודים, אבל אל תפחד, כל היהודים האלו הולכים לעבוד במזרח, לא יקרה להם שום דבר. אבל מה, כנראה שהם ידעו, ותיכף כשקרה הדבר הזה בביילביז׳יג, הם לקחו את כל ה־120 היהודים שהיינו בסוחה, סגרו אותנו במקום סגור, הם פחדו שאנחנו לא נברח, היינו בפחד, מפני שהגויים התחילו לרמוז לנו שגם בשבילנו עושים קברים, שיהרגו אותנו, אבל מה אפשר לעשות, היינו סגורים, בסוף פתחו לנו את הדלתות בשעה 12, בינתיים היה חורבן נורא בעירנו, היו שמה כארבעים־חמישים הרוגים, אחד מהמשטרה של הוורקשוף שקראו לו פלדסגראף ימ״ש עמד עם מכונת יריה בשוק של הסוסים, במרכז ביילביז׳יג, שמה היה כל יום רביעי השוק שמכרו בו סוסים, וכל היהודים שהכיר עשירים ונשואי הפנים רצח אותם משפחות שלמות יחד במקום, וראש היודנרייט אהרן גולדברג שרצה לעבור, אמר לו הנאצי ימ״ש: אתה אל תעבור, אתך יש לי חשבון מיוחד. והוא נלקח למרתפי משרדי הנאצים ימ״ש ואחרי ענויים קשים נפח נשמתו. הי״ד.

על מגרש זה, ביום חמישי בבוקר, נסעו ג׳יפים בעיירה וקראו: איין טאסע קפה אונ נאך פלסטינה״ (״ספל קפה ולפלסטינה״) היתה אנדרלמוסיה בכל העיירה. כל אחד לא ידע מה לעשות קודם. קודם הם תפסו את הילדים.

אחר כך התברר לי, שאחותי פרל שהיתה היחידה מאחיותי שנישאה לפני המלחמה, היתה לה ילדה בגיל 8 ימים, ובבית אצלנו היו 4 אחיות לא נשואות, הם לא רצו לצאת לעבודה לפני שהיה האסון הזה, הם רצו ללכת עם ההורים כמו אצל כל ההורים שאני היכרתי שהילדים לא רצו ללכת מהבית, ובפרט בנות, היו רק מקרים מיוחדים שבנות הלכו לעבוד, אז בבית היו אבא ואמא וארבעה אחיותי, והיות שלפרל היה תינוק בגיל

8 ימים, אז אמא רצה אליה, כנראה שהיא ידעה שבעלה היה בעבודה והיא לא תוכל להסתדר עם הילדה, כשאמי באה לשם, היא שמעה יריות, והגויה סיפרה שהרגו את פרל, אחותי הגדולה, עם הילדה. יכול להיות שזה משמים, במקום שיקחו אותה לטרבלינקה מתוך כאבים ומכאובים, היא היתה צדקת ונהרגה כך עם התינוק הפעוט הזה.

היו הרבה יהודים בביילביז׳יג, שבעת שהם שמעו את הנאצים צועקים ״ספל קפה ולפלסטינה״, אזי הם הלבישו את הטלית והתפילין ועמדו בבית ולא רצו לצאת, והגרמנים באו וירו בהם כמו שהם הלכו מלובשים עם הטלית והתפילין, זאת שמעתי משנים מאלו שהיו איתנו ב״סוחה״, משה ליברמן ועוד אחד. שהנאצים לקחו אותם שילכו לקבור את המתים בביילביז׳יג. היתה אנדרלמוסיה גדולה, הורים איבדו את ילדיהם. וילדים איבדו את הוריהם, ואותם שני יהודים חזרו וסיפרו לנו כאלו סיפורי זוועות על מה שקרה בעיירה. ושיש שם כארבעים או חמישים הרוגים, כל אחד מאתנו רצה לדעת אם בין המתים ראה מישהו ממשפחתו וכדו׳, כל אחד שאל אולי פגשו את הוריו.

ואני נזכר, שאותו גרמני שצילצל לביילביז׳יג אחרי שבקשתי ממנו שיעשה כן, הוא בא אחרי הצהריים אלינו ואמר לנו, תפסיקו היום את העבודה, תלכו להתפלל. ואנחנו הלכנו להתפלל, והתפללנו מנחה ומעריב, ואמרנו קדיש על היהודים שנהרגו, ואלו שחזרו סיפרו שקברו אותם בקבר אחד, על המגרש של הסוסים.

כאמור, כל זה היה עוד לפני הגירוש של היהודים מביילביז׳יג, הנאצים עבדו עם תוכניות מדויקות, והם התחילו כל ערב להוציא יהודים בעלי שם, יהודים שידעו שהם יכולים לעשות איזה מרד או להוביל לאיזה מרד, והרגו אותם. יומיים לפני שהוציאו את היהודים מביילביז׳יג, ואז כבר הייתי גם אני בביילביז׳יג, היה לי איזה חופש, זה היה בחול המועד סוכות, ישנתי בבית, היות ואנחנו היינו חמישה ילדים, והיינו בגטו וקיבלנו רק חדר אחד, אז אני ישנתי עם אבא שלי. באמצע הלילה בא הקלוס ימח שלו, שהיה הבנדיט הכי גדול בעיירה, הוא בא כנראה להוציא את אבא, שהיה ברשימה להרוג אותו לפני ששולחים לטרבלינקה, הוא בא עם הפנס, היה חושך והוא הדליק את הפנס וצעק לאבא קום מהר החוצה, אבל כשהוא החזיק את הפנס, הוא ראה אותי, הוא הכיר אותי טוב, מפני שאני צבעתי בשבילם בסוחה וגם בביילביז׳יג, והוא שאל אותי מה אתה עושה פה, אז אני אמרתי לו הר קלוס, זה האבא שלי, אז הוא עזב אותו. כך גם הרגו את הדוד שלי, אברהם ליפשיץ ועוד הרבה יהודים, שבאו לביתם, וירו בהם בבית לפני הגירוש.

כן הם באו לר׳ דוד כהן שהיה ראש העיר של היהודים, והוא אמר, שהוא לא הולך, בא קלוס וירה בו כדור והוא ר׳ דוד כהן שכב במטתו, ואמר לו: לא יעזור לך, אני לא יוצא מהבית, ירה בו עוד כדור ועוד כדור, בכדור השביעי, אזי ר׳ דוד כהן צעק, שמע ישראל ומת, קברו אותו באמצע שוק הסוסים.

אחרי שגרשו את היהודים ונשארו שם עוד קצת יהודים, התארגן בביילביז׳יג מטבח, שהיו שמה כמה בנות שבישלו בשביל היהודים שנשארו, ועבדו וכל ערב הם

באו לישון, אז היה להם אוכל, והיו יהודים שעבדו כמו שאני עבדתי בסוחה, אז הביאו אותי לביילביז׳יג לעשות שמה כל מיני עבודות אצל הגרמנים, וגם אכלתי שם במטבח של היהודים, ודווקא לא ידענו ואף אחד לא העלה בדעתו, שכל האלפים שגירשו לפני חודש, לפני שבוע, שאין כבר זכר להם, וכולם היו שרופים כבר ביום שלישי בתנורים בטרבלינקה. אנחנו עוד נשארנו בסוחה.

אני זוכר, שעוד בסוף 43, באו הגרמנים מראדום ואמרו שקרה שמה מקרה שכמה יהודים ברחו. היה שמה רופא שיניים אחד, היה מתתיהו כהן, בנו של דוד כהן, אחיו של מאיר כהן שגר פה בארץ להם היה כנראה קצת כסף והם ברחו.

נחזור למחנה הריכוז ״פיונקי״, לשם הגעתי מ״סוחה״ כאמור.

פגשתי שמה אחד מביילביז׳יג, וחשבתי, שהוא יתן לי מנה אוכל, מפני שהייתי רעב כיון שמהבוקר לא אכלתי, אני אומר לו בזמן שבא התור שלי, מוישה באיי (כך קראו לו) אז הוא אומר לי: מי אתה, שאלתי אותו, מה? אתה לא מכיר אותי? אני בן של יוסף פרץ, וולבל, ה״בעל קורא״ שלך. הוא לא שם לב, ונתן לי את קצת מים וחתיכת לחם, ואמר לי: ״מהר תסתלק״ אז הרגשתי את המלחמה. עד רגע זה לא ידעתי מה זה מלחמה. לא היה חסר לי, הרי עד כעת אכלתי יותר שוקולד אצל הגרמנים מאשר בבית, מפני שהייתי שמה בן בית 4 שנים, ופה מיום זה שהוא נתן לי את הקצת מים, וגרש אותי. ראיתי שפה צריכים להציל את החיים, אחרת פה זה הסוף שלי. הייתי שם, ראיתי שם את כל החבריה מסוחה שהכרתי אותם, ראיתי שהם כבר כולם מבוססים במחנה, אחד עבד פה ואחד שם, אחד היתה לו הכרות עם הגויים שהביאו לו אוכל, ואני הייתי לבד כמו זאב בודד ביער. חיפשתי מה לעשות, בסוף מצאתי, עשיתי משחת נעליים, אספתי קופסאות ריקות ועשיתי משחת נעליים, זאת לימד אותי החתן של אחותי אסתר, שמו היה גינצבורג והוא היה בן של יצרן משחת נעליים מלודז׳, הכי גדול בפולניה. הוא סיפר לי בזמן שהיה בגטו בביילביז׳יג איך עושים את זה, ואני נזכרתי, אז אמרתי לחבר שלי יענקל וייסבאום ז״ל, שאנחנו נתלה פתק על הצריף שאנחנו קונים קופסאות ריקות, וככה היה, עשינו משחה, והתחלתי לקנות לי את הלחם הראשון. הייתי שם 4 חודשים עד שהגיע חודש אוגוסט **1944**.

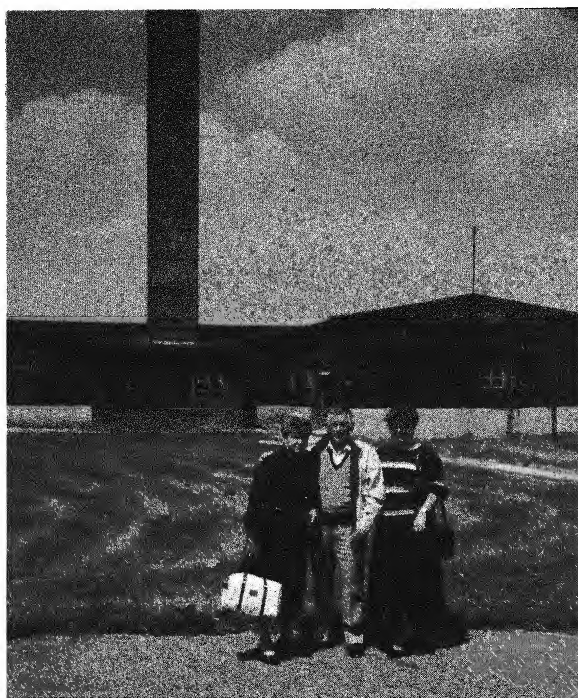
הרוסים התקדמו לויסלא, ואנחנו בלילה שמענו את ההפצצות והיתה אנדרלמוסיה שלימה. ובפיונקי היו אתנו עוד אלפי יהודים, לילה אחרי לילה הפציצו, ואמרו שבעוד יום הרוסים כבר יהיו פה, זו רק שאלה של יום יומיים, זה היה בחודש אוגוסט, בבוקר שמו את כל היהודים ברכבת, והשאירו רק 60 יהודים בשביל המכונות להוביל אותם לגרמניה מערבה. אני פשוט לא ידעתי, בזמן ששמעתי שקוראים: כולם החוצה, ירדתי מתחת למיטה, התחבאתי. אמרתי, אם הרוסים כבר מפציצים, אולי היום הם יגיעו, ואני אשאר בחיים. אבל זה לא היה ככה. הגרמנים הלכו מצריף לצריף, וצעקו: מי שנמצא מתחת למיטה שיצא. יצאתי מתחת למיטה עם הידיים למעלה, חשבתי שזה כבר הסוף שלי, אבל מה, השאירו 60 יהודים, והיה מזל שהמפקד אמר 60 זה לא יספיק בשביל המכונות, אז נשארו כל אלו שהתחבאו, והיינו יחד 70 יהודים. באותו יום, שאנחנו פרקנו את המכונות על הרכבת, קיבלנו שני לחמים. זה

היה מקרה ראשון במחנה, מפני שהם פחדו מההפצצות, הם נתנו שיהיה לנו לכמה ימים לחם.

.אז אני אמרתי, יש לי שני לחמים ויש לי פה סכין בכיס, ויש לי כזאת אבקה והשק הזה נגד גשם. אז שפכתי את כל האבקה, לקחתי שני שקים שמתי את הלחם עם הסכין, והתחבאתי מתחת לקרשי הצריף, ואמרתי בלילה אני לא יוצא. אז הם באו וספרו אחד, שתים, שלש, ארבע, וחמש, ואמרו חסרים שני יהודים, אני שמעתי כל זאת, כשהייתי מתחת לקרשי הצריף, ואמרתי אם חסרים שנים, אז כנראה מתחבא כאן עוד אחד, ואמרתי א״כ אני לא יוצא מכאן ולא יצאתי. הם עמדו שעה וראו שלא יוצא אף אחד, והם היו צריכים לקחת את המכונות לגרמניה. הם לקחו את היהודים והלכו. ואחר כך יצאתי, בזמן שאני יצאתי ראיתי מרחוק יוצא עוד אחד, וגם הוא נשאר בחיים וגר ברמת גן והיה שכן שלי, ידענו שעכשיו אנחנו צריכים לברוח. המחנה היה מאד גדול, ואני בסך הכל הייתי 4 חודשים במחנה, איך לברוח? אולי אני אברח ואני אכנס לגרמנים. אז אמרתי לו תשמע, אנחנו נכנס לחיטה, וביום אנחנו נראה איפה אנחנו נמצאים. אולי נראה גגות של כפרים ורעפים, משהו, וככה זה היה. היינו כל היום שמה בחיטה, שמענו את הפועלים היהודים שמים את המכונות כמו שאני עבדתי אתמול, ומעמיסים את המכונות, ואמרתי לו: תשמע, אתה רואה שמה, זה בערך קילומטר, שמה כשיהיה חושך אנחנו נצא. בקיצור, היינו שמה כל היום. לא היה כל כך נעים לשכב ככה בשמש בלי אוכל, בלי מים, בלי שום דבר, פחדנו לזוז, ובלילה התחלנו לזחול. זחלנו, יצאנו מהחיטה, עברנו דרך גדר אחד, גדר שני, וראינו תעלה. נכנסו לתעלה ואמרתי לחבר שלי אם יש תעלה אנחנו נלך עם התעלה, והגדר הולך ישר, יכול להיות שאנחנו נעבור בלי לחתוך את הגדר. וככה היה. הלכנו עם התעלה ועברנו את הגדר הראשי והייתי הערב הראשון חופשי מחוץ למחנה כשים של שונאים פולנים שהיו עוד יותר גרועים מהגרמנים מסביבנו.

אמרתי לו תשמע, עכשיו יצאנו מהגרמנים, עכשיו צריך לחפש יער. יער זה קצת הצלה בשבילנו כעת, היה שמה במחנה בפיונקי ארובה גדולה. מהארובה ראו איזה 30 ק״מ מרחוק. אני עם הבחור הזה התחלנו ללכת כל הלילה, וכל הזמן סובבתי את הראש אולי כבר אנו לא רואים את הארובה. כל זמן שראינו את הארובה אז היה לנו פחד. הלכנו כל כך הרבה עד שראינו את היער. את הארובה כבר לא ראיתי, ואת החבר שלי איבדתי ביער. נשארתי לבד 7 שבועות, יכול להיות שבן אדם לא יאמין, שבע שבועות הייתי לבד ביער.

כל אותם שבועות ידעתי את לוח הזמנים לפי מה שאבי ע״ה לימד אותי כשהייתי קטן סימן לדעת את הזמנים, א״ת ב״ש ג״ר ד״ק וכו׳, וכיון שידעתי מתי היה פסח, ומתי ברחתי, יכלתי לעקוב אחרי הזמנים בדיוק, התחלתי לספור את הימים. שבוע, היה לי סכין, לקחתי עץ גדול והייתי צייר, איפה ששכבתי כל היום ובלילה, ואמרתי כמה זמן אני אהיה ככה בלי אוכל, לקחתי כל מיני עשבים ופטריות ביערות. כוח הרצון החזיק אותי בחיים, עוד יום עוד יומיים, אבל בכל זאת להיות בטוח כתבתי לי מצבה, פה נטמן זאב בן יוסף פרץ מביילביז׳יג, שנולד 1922 נהרג

כותב השורות ואשתו והבת שושנה במחנה מיידניק — 1989

על ידי הגרמנים, ככה ציירתי לי את המצבה, עם אותיות, כל אות היתה כמו יד, ואמרתי לפחות מישהו יעבור שיראה. במשך כל הזמן ידעתי דבר אחד. כל גוי שיתפוס אותי יקח אותי לגרמנים ויקבל 100 ק״ג תפוחי אדמה או קמח. לכן ידעתי שללכת לגויים זה מוות. אז אמרתי לי, מספרים על אנשים שחיו ביערות לפני אלפי שנה, אולי אני אצליח. מצאתי לי מים במקום אחד. מים לא כל כך נקיים. אבל יכולתי לשתות מים. אני עוד זוכר שהיו שם עצים. שהורדתי מהם את הקליפה, והעץ היה מתוק, אכלתי מהעץ הזה במשך שעה עם השיניים, אכלתי את המיץ, עד שבסוף העץ נהיה כל כך רך עד שאכלתי אותו. זה היה האוכל. הייתי כמו שאמרתי 7 שבועות.

פעם קמתי בבוקר, היה גשם כזה בלילה, שמתי שקמתי בבוקר היה מסביבי מים, הייתי כמו אחד שעומד באמצע הים. היה ממש מבול. גם זה עבר. עד שיום בהיר אחד שכבתי כבר ככה כמעט בלי הכרה, כמו חצי מת. עבר יהודי. ואמר לי ״עמך״ (זאת היתה הסיסמא שלנו קודם במחנה), אפילו לא יכולתי לענות לו, לא היה לי כוח. אבל הוא ראה שאני יהודי, ובכוח לקח אותי, אני חשבתי שהוא פולני, הוא אמר לי: ״ינגעלע, קום מיט מיר. הלכתי איתו, והוא הביא אותי לארבעה חברה

שהיו אתו, שם פגשתי גם את היהודי שברחתי אתו יחד מן המחנה ושנאבד בערב הראשון, כשהוא ראה אותי חי אחרי שבע שבועות, הוא ממש התעלף. הם היו כבר מסודרים, ואני זוכר שאפילו בישלו אוכל תפוחי אדמה, ואיזה תרנגול שגנבו מאיזה מקום ועשו מרק טוב מאד והיה להם כף אחת. וכשהאוכל היה מוכן, היות שאני לא אכלתי שבע שבועות, וכשבא תור המרק אלי, לקחת את הכף לא היה לי כוח, אז זה שהביא אותי לקח את הכף ודחף לי לפה, אז כשבלעתי, התעלפתי על המקום. הם ראו שאני חצי מת, אז לאט לאט הכניסו לי לפה קצת מרק, ובמשך שבוע נהייתי בן אדם, לא בן אדם גיבור ממש.

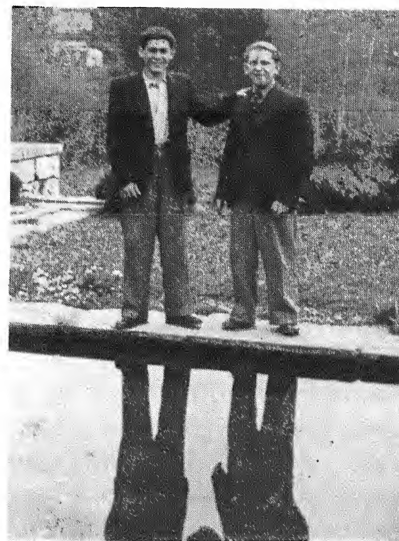
ארבע הבחורים האלה היו מסודרים, הלכו בלילה אצל הגויים ובכוח גנבו בשר וכל מיני דברים, והיה להם בונקר, הם היו מביאים את כל הבשר והיו תולים אותו על עצים שלא יסריח, ובלילה שלא יבואו חיות לשם, ובכל אופן באו לשם חיות, שמענו אותם כל הלילה כשאנחנו היינו בבונקר. הם הריחו את הבשר שתלוי על העצים. כל יום יצאנו ועשינו מדורה והתרגלנו ככה לחיות, בבונקר בחודשים: אוקטובר, נובמבר דצמבר, ינואר, עד 21 לינואר. ובכל פעם יצאנו.

ב־15 לינואר 45 עברו הרוסים את הויסלה ואנחנו לא ידענו. אנחנו היינו 4 ק״מ מהויסלה. ב־21, הרוסים כבר עברו את הבונקר שלנו, הם היו כבר בלודז׳, ואנחנו עוד היינו בבונקר, לא ידענו מה קורה. שמענו ב־15 לחודש וב־16 את ההפצצות הראשונות כשהרוסים עברו את הויסלה. ואחר כך היה שקט, ולא ידענו עוד שום דבר, שכבנו והיה לנו אוכל. פעם בבוקר שמענו איזה אוירון. הוצאתי את הראש ואמרתי, חברה, עבר עכשיו אוירון, ואני נשבע שזה לא אוירון גרמני. מוכרח להיות פה משהו. אחרי הפצצה כזאת שקט כזה כבר שבוע, מוכרח להיות שמשהו קרה פה. זה שמצא אותי, כשהייתי כבר חצי מת, היה כמו גוי, וידע פולנית, הוא היה זה שאסף ידיעות. והלך בחופשיות לכפר, הוא היה אינג׳ינר, מהנדס לשבירת סלעים, דרך אגב, הרגו אותו ב־46 בפוגרום שהי׳ בקלץ, הוא יצא ביום ראשון ב־22 בינואר ושמענו שהוא רץ. וכשהוא רץ זה היה אצלנו סימן שרודפים אחריו. חשבנו שזה הסוף. שתפסו אותו, בסוף הוא בא, וקרא לנו בקול ואמר: יהודים, אנחנו משוחררים כבר שבוע, לא ידענו מה לתפוס, אחד מכנסיים, אחד זה, יצאנו ואמרנו, יש לנו כל כך הרבה אוכל, בואו לפני שאנחנו הולכים לעיירה הראשונה, הוא סיפר לנו. שכשהוא יצא, הוא פגש את שומר היער, זה שהולך עם הרובה, היערן פחד ממנו, הוא פחד שאולי עוד גרמני אחד נשאר, ויכול להרוג אותו, אבל הוא הרים את הראש, והוא הכיר בו שאינו חייל, אז הוא צעק עליו מי אתה, אז הוא אמר אני יהודי. אז הוא אמר לו: מה? אתה יהודי? ואתה עוד שוכב ביערות, כבר שבוע יש כבר הרבה יהודים בקוז׳יניייצה.

אנחנו עשינו את הסעודה האחרונה. רצינו לגמור את כל האוכל. ובזמן שבישלנו את הסעודה הזו עלה כנראה חשד אצל הרוסים, שיש כאן גרמנים, ופתאום נפלה פצצה לידינו, והיה חסר שניה שכולנו היינו נהרגים בסוף המלחמה. זה היה פגז שירו. והוא כיסה את החברה עם חול, וכשאנחנו ראינו את זה, השארנו הכל, והתחלנו לברוח לכביש הראשי, בדרך כלל היה שלג, ראינו גרמנים שוכבים הרוגים, גרמנים שנהרגו

כבר לפני שבוע שבועיים, והיו כבר קפואים מקור, אז ראינו שכבר אמת, שאין גרמנים. יצאנו לכביש והתחלנו ללכת כל החמש עם שירה. עד העיירה. עד קוז׳ניצי. ואני זוכר עוד שבדרך עבר אוטו של רוסים, ובעוד שאנחנו הלכנו ושרנו והם מחאו כף. שרנו כל מיני שירים באידיש, באנו לעיירה ראינו יהודים, והקומנדנט של העיירה היה גנרל מהצבא הרוסי. איפה הולכים. הולכים לקומנדנטורה, נכנסו לשם סיפרנו לו שאנחנו 5 יהודים, ואנחנו לא ידענו שאנחנו כבר משוחררים, והקומנדנט הזה היה גנרל יהודי רוסי, הוא דיבר אתנו ביידיש ואמר: קינדלך, אתם השתחררתם זה טוב מאד, עכשיו כל אחד שילך לעיירה שלו, אנחנו מתחילים חיים חדשים בלי היטלר. אז אמרתי אני הולך לחפש את ההורים, אז הוא אמר נו, תלך, לחפש אותם בעיירה. הוא לא רצה להגיד לי שאין לי מה ללכת לחפש, שהרי גם אנחנו כבר ידענו ששרפו את היהודים. אבל לא עד כדי כך שאף אחד לא נשאר. נו. כולם הלכו לעיירה, גם אני הלכתי לביילבז׳יג, ובדרך עוד נכנסתי לראדום, פגשתי שם גם יהודים מביילבז׳יג, ובאנו יחד לעיירה שלנו, והעיירה ריקה מיהודים, רק הגויים נשארו, ובבתים של היהודים גרו גויים. הלכתי לבית הראשון שגרתי, פתחה הגויה את הדלת ואמרה הא... אתה פויאזד של הליפשיצים, איזה בן אתה של חיה, של הודס, אני ראיתי שממש עושים צחוק, באנו לחפש את ההורים ופה מדברים על שטויות. אמרתי להם מה, מי, איפה, ואז היא סיפרה לי את הסיפור עם אחותי, שהרגו אותה עם ילדה בגיל 8 ימים. בבית אצלם, זה היה ביום שהיה הגירוש. העיקר, התאספנו כמה יהודים, היה גם מאיר ראובן חיידר שהוא נפטר אח״כ כאן בישראל. היו בערך 20־30 יהודים שנשארו יחידים. לכל אחד היה ענין אחד בראש, לברוח. לא ידענו אבל לאן לברוח מפה. בא איזה יהודי קראו לו זינבל זיידנבאום הוא היה חבר שלי, ואמר לי: וולול, למה אתם יושבים פה, יש אלפי יהודים שהצבא האמריקאי והצבא האנגלי והצבא הרוסי שיחרר, הצבא האנגלי והצבא האמריקני עשה מחנות, אנחנו מקבלים שוקולד, אוכל כל יום, יש אונר״א, מה אתם יושבים פה, מה אתם יושבים ואוכלים את הלחם ואת המרק, אחרי המלחמה. בקיצור לקחנו את החבילות שלנו, נסעתי לגרמניה. כל הדרך שמעתי כל מיני דברים וסיפורים. וגם הסיפורים שאי אפשר הכל לספר. בסוף הגעתי למינכן, לפלדפינג, שם פגשתי כמה יהודים מן העיירה שלנו, ששיחררו אותם כבר בדכאו. כל אנשי דכאו, ששיחררו עשו את המחנה בפלדפינג. פלדפינג היה מחנה, זה היה פשוט בית הבראה של הגרמנים. והגנרל אייזנהואר נכנס שם ובמשך חצי שעה גירש משם את כל הגרמנים, מהוילות, עשה גדר, ולקח את כל היהודים מדכאו והושיב אותם שמה. וכל יהודי כבר ידע.

ממינכן נוסעים לפלדפינג, לשמה נסעתי גם אני. וחברים שלי רשמו אותי שם כאילו שהשתחררתי בדכאו, אבל במקום לבוא פה הלכתי בינתיים לביילבז׳יג לחפש את ההורים. ועכשיו אני חוזר משם. ככה זה היה חצי אמת. הייתי בפלדפינג במשך שנה וחצי, שמענו את החדשות מארץ ישראל, היה לי פה בן דוד קראו לו ישראל איידלמן ע״ה, היה איש גדול, היה חבר של בנימין מינץ מזכיר מפלגת ״פועלי אגודת ישראל״, והוא שלח שליח לפולניה והשליח הזה מצא אותי בפלדפינג, הוא הביא לי מכתב

אחרי השחרור עם אלה זיידנבוים (כיום בפאריז)

אחרי השחרור עם מאיר ציגלמן

ממנו והוא אמר שהוא מחכה שאבוא לארץ ישראל. אם לא המכתב הזה הייתי היום באמריקה מפני שכל הצעירים נסעו לאמריקה. והיות ואני קיבלתי את המכתב הזה ויש לי בן דוד אחד, שגר בארץ ישראל והוא גם בן אדם שיודע ככה יפה לכתוב, אמרתי אני אנסע לארץ ישראל. וככה באנו לארץ ישראל.

באתי לכאן בעיצומה של מלחמת השחרור. בתור עולים חדשים, והעיקר שבאנו להילחם. הגעתי ארצה בשנת 1948, היתה באמצע הפוגה ראשונה במלחמת השחרור, לא ידעתי, הייתי ילד קטן, באנו עם אוניה, 400 בחורים, אוניה "סן־סבסטיה", שהיתה אוניה שהאיטלקים עבדו עמה בתור אנית טרנספורט שהובילו שמה כל מיני דברים, ההגנה בטח קנתה את האוניה הזאת, ודחפו שמה את ה־400 החברה, ביום מרחוק הראו לנו דווקא אוניה יפה, ואמרו לנו שבזה אנחנו נפליג, אבל בלילה, אמרתי לחבר שלי, אתה רואה איך סידרו אותנו, אתה רואה את האוניה היפה הזאת, אנחנו כבר רחוק מהם. וככה אנחנו הסתובבנו 13 ימים בים התיכון. זה סיפור שאי אפשר לתאר, 400 איש, אולי היה מקום בשביל 50 איש. בלי אוכל, מי חשב על אוכל, בלי רופא, כולם הקיאו, גם האוניה הקיאה, וזו היתה אוניה כזאת נוראה, שלמחרת כשעליתי על הסיפון וראיתי איפה אני באמצע הים, אמרתי לעצמי, עברתי את היטלר, עברתי את שבעת מדורי גהנום, וכאן יהיה הסוף שלנו. הקאנו עשרה ימים. כולם היו חולים. היה רופא על האוניה, עם דיפלומה בלי דיפלומה, אבל היה רופא, אך גם הוא היה חולה. מאיפה אני יודע שהיה רופא, הביאו שני כדורים ואמרו לחלק לאלו שלא מרגישים טוב, את הרופא אני לא ראיתי.

בסוף באנו ארצה, זה היה באמצע ההפוגה הראשונה, האו״ם כבר לא כל כך הקפידו, אנחנו באנו ל״בית ליד״, גייסו אותנו לצבא, שיחררו אותי בהתחלת 49, בסוף אוקטובר 1949 התחתנתי עם אשתי אלקה. גרתי ביפו בבית של ערבים שהיה ריק. בחתונה שלי שהיתה בחצר, באו כמעט כל הביאלובזגאים הוותיקים שהיו

בחתונה של כותב השורות, 1949.

בארץ ישראל, וגם העולים החדשים. ושמה בעצם היתה הפגישה הראשונה של כל יוצאי בייליבז׳יג. אחרי זה אני ומאיר כהן וגם חיים גולדברג יזמנו פגישה ראשונה בבית של חיים גולדברג, התאספנו כל יוצאי העיירה וכל הותיקים שהיו, התחלנו לספר להם את כל הסיפור האמיתי שהיה בבייליבז׳יג, נו, בהתחלה כל אחד היה מעוניין לשמוע מהמשפחה שלו, כל אחד סיפר את הסיפור שלו, כרגיל. אחר כך קבענו שכל שנה נעשה אזכרה וכו׳, עשינו וועד, אני ומאיר כהן חיים גולדברג וישקה בר, כל השנים אני ומאיר כהן עושים את האזכרה. תיכף אחרי חג הסוכות, מפני שבשמחת תורה בדיוק השמידו את כל יהדות בייליבז׳יג, כל שנה עשינו אזכרה באולמי ״כנרת״ ברחוב שינקין, זה היה בהתחלה משהו יפה וטוב. חוץ מהאזכרה נפגשנו כשכל אחד עשה איזו שמחה, הזמין את כולם ובאו כולם לשמוח, התחלנו עם ברית מילה, אחר כך עם בר מצוות, אחר כך עם חתונות, אז היתה רשימה אצלי ואצל מאיר כהן, ואם מישהו הרים טלפון ואמר: וולוו, אני רוצה את הרשימה, ידעתי שיש שמחה. ולכן הוא רוצה להזמין את כל העיירה. לצערי, התעשרו, אז שכחו שהיתה עיר בייליבז׳יג, והיום כמעט שלא פוגשים בשמחות של בני עירנו אלא איזה שלושה או ארבעה מיוצאי העיר, ואני לא ירדתי מן העסק הזה. ואני מזמין לשמחות שלי את כל הבילבזיגאים.

אני זוכר אחרי מלחמת ששת הימים, שכרנו אולם ברחוב המסגר, ועשינו אז שמחה מאד גדולה, ישקה הביא אמנים. ורקדנו והיה כ״כ יפה.

לצערי אולי אנחנו הזדקנו, אולי כל אחד יש לו בעיות שלו עם צרות שלו וכל אחד מתחבא בבית שלו, לפעמים פוגשים פה ושם אחד את השני. אם אלוהים עזר, ואני מדגיש אלוהים, כי בלי אלוהים אנחנו לא זזנו, אם אחרי שבעת מדורי הגיהנום שעברתי, אחרי שכתבתי ביער מצבה על עצמי, שהצלחתי לבוא למדינת ישראל, להתחתן ושיהיו לי ילדים ונכדים שכבר כמעט תיכף הולכים לצבא, אז באמת אפילו אדם שלא מאמין, מוכרח להגיד שזה נס מהשמים.

אני ומאיר כהן וחיים גולדברג ועוד כמה יהודים לקחנו יוזמה לפני כמה שנים, והקמנו מצבה בחולון, אנדרטה לזכר קדושי בייליבז׳יג שנשרפו במשרפות שהנאצים הקימו בפולניה, כמו שעשו כל העיירות מפולניה. ועכשיו עשינו מנהג במקום להפגש באולם, אנחנו נפגשים על יד המצבה של העיירה שלנו, ואני מאחל שאנחנו נפגש לא רק על יד המצבה, אלא גם בשמחות, הדפסת ספר זה, הוא דבר נפלא עבורנו, עבור ילדינו ונכדינו, שיזכרו וידעו מאיפה הם באו ומה הם השורשים שלהם, ושידעו שהיתה פעם עיירה קטנה ושקטה בשם בייליבז׳יג.

כותב השורות, אשתו אלקה, הבן יוסף פרץ אשתו רונית, הבת שושנה.
הנכד אסף, הנכדות: רונית, שרית, פזית, אורי.

אברהם פסח פלדמן

אבי ז"ל ר' נחמן גד, ראש משפחתנו, נולד בשידלוביץ, היה בן זקונים במשפחה בת ששה ילדים, בן לאביו אברהם פסח פלדמן ז"ל ולאמו סבתי פייגה רוזה פלדמן ז"ל, אחיו ואחיותיו היו: יקותיאל, משה, חנה, פסה, ייטא. בצעירותו למד אבי בחדר ואח"כ בישיבה, כפי שהיה מקובל אז, בלבו כבר היה קשור לארץ ישראל, ונהה אחרי ציונות.

אמי ז"ל מרת יוכבד היתה ילידת ביילביז'יג, היתה בתם של ר' ישראל יצחק לנמן ז"ל ומרת חנה בריינדל לנמן ז"ל — אף אמא היתה בת הזקונים במשפחתה, אחיותיה היו: אסתר, מינדל, יוכבד, ובריינדל.

אבא ואמא נישאו ב—1913, ואבא ז"ל עבר לגור בביילביז'יג, עיסוקו היה חכירת יערות מפריצים, בכדי למכור עצים לבנייה לאנשים שונים שבאו לקנות, ובנוסף־לכך היתה לו חנות לכלים בביתנו, היערות היו הרחק מהעיירה, ובימי השבוע נסע אבי לסחור ביערות, חוץ מיום שישי וראשון שאז נהג אבא לא לצאת שמא יאחר את כניסת השבת.

בזמנו הפנוי כשלא עבד, היה עוסק בלימוד תורה.

בבית היינו ארבעה ילדים, הבת הגדולה — פייגה רוזה ילידת 1914, הבת השניה — חנה בריינדל ילידת 1917, אח"כ אני אברהם פסח יליד 1919 — ואחי הקטן יקותיאל יהודה, יליד 1922.

אנו הילדים היינו צריכים ללכת לבי"ס עממי נוצרי מעורב בנים־ובנות. בית־ספר זה פעל בשעות הבוקר משעה 7 עד 1.

כשחזרנו מבית הספר הנוצרי החלפנו את התלבושת ללבוש יהודי מסורתי, והלכנו לחדר.

בחדר למדנו לימודי קודש — משנה, גמרא, תורה. ואחיותי נשלחו לבית הספר בית יעקב ללמוד.

זכורים לי מאותה תקופה בה למדתי בחדר, המלמדים: איצה בער, ומשה פוקס, שהיו יהודים קדושים. הי"ד.

אחותי הגדולה פייגה רוזה ז"ל, נשאה ליצחק ברמן ז"ל מקולובייל, שלמד בישיבת חכמי לובלין — והיה תלמיד חכם וירא שמים גדול.

כשגמרתי בשנת 1934 את בית הספר העממי שלח אותי אבי לישיבה, ואמר לי:

תראה אברמל'ה, אני לא שולח אותך ללמוד מקצוע שתוכל להרויח כסף, אלא מתוך אהבת תורה אני שולח אותך לישיבה, כיון שלימוד תורה חשוב לי. הוא הכניס אותי ל"מתיבתא" הידועה שבוורשא ברח' נובינרסקי 18, הישיבה השתייכה לזרם "גור". למדנו שם בהתמדה גדולה כל השנה, כשבפסח ובר"ה חזרנו לבית. רוב הבחורים היו שייכים לחסידי גור, הלימוד היה חזק.

השינה והאוכל היו ברמה גבוהה, והלימוד היה בעל משטר נוקשה, הרבנים היו נוקשים, ומשטר וסדר היה בכל, המשגיח היה הרה״ח ר׳ מנדל הופר, אדם חשוך ילדים, שהשקיע זמנו בלימוד, המגיד שיעור שלי היה הרב מווילון רבי אברהם נפתלי הרצקה גולדברג. מח״ס ״מעשה זית״ עה״ת. לישיבה הגיעו בחורים מכל ערי ועיירות פולין.

בזמן שהייתי בישיבה היו מאורעות בפולין במינסק ובמזיבייאץ — יהודי הרג שוטר פולני ב־1935, ואז החלו לעשות פוגרומים ביהודים, יהודים רבים ברחו לורשה. וגם בפשיטיק העיירה היה פוגרום ביהודים, וגם אצלנו בעיירה היה אי שקט, גויים לא נתנו לגויים לקנות אצל יהודי.

יחד עמי למדו בישיבה עוד בחורים מביילביזיג, כמו פנחס טוקיק, טננבאום ועוד. אחרי זמן מה, בשנת 1938 חזרתי לעיירה, ולמדנו בחבורה בבית המדרש עם ר׳ מאיר הוכברג, ולמדנו רמב״ם בשיעור של הרב בלומנפלד שהי׳ איש צדיק יקר וגאון בחכמה.

★ ★ ★

בראש השנה שנת 1936 וכן בשנתיים שאח״כ, נסענו לישיבת חכמי לובלין, פנחס ז״ל, מאיר הוכברג ז״ל, ואני אבדל לחיים ארוכים, והיינו שם בחברת חסידי ברסלב, ב־6 בבוקר באנו לתפילה ויצאנו בערב. — כל ראש השנה עמדנו בתפילה.

★ ★ ★

על אבי ז״ל ניתן לומר, כי השקיע הרבה בחינוכנו, על אף שהיה עסוק בעבודה, לא שכח ובדק אותנו בלימוד והתנהגות.

אמא ז״ל חנכה אותנו שלא לומר דבר מיותר — והיא בעצמה המעיטה לדבר, ולא אמרה דבר מיותר. היא שמרה על שמירת הלשון, אבי היה חסיד ביילביזיג, זכור לי כיצד לקח אותנו אבי אל הרה״ק רבי שרגא יאיר מביילביזיג שהיה נכד ליהודי הקדוש בר״ה ויוכ״פ, אבא הכניס לנו הילדים אהבת תורה, אהבת ישראל, ואהבת ארץ ישראל.

אבא חלם לעלות לארץ, וב־1929 השיג אישור עלייה למשפחתנו לארץ. בתקופה ההיא היו מאורעות תרפ״ט בחברון, ומאות אנשים חזרו בחזרה לפולין, אמי ז״ל ששמעה מה קורה, אמרה לאבי נדחה את הנסיעה עד שהמצב בארץ ישראל ירגע. כי כיצד זה ניסע עם ילדים קטנים, נחכה עד שיגדלו קצת.

ביתנו היה קשור לתנועת המזרחי, אבא היה מקבל כל יום שישי חומר מהרב קוק ז״ל שהיה אז הרב הראשי של א״י. בבחירות לקונגרס הציוני שהתקיימו כל 4 שנים — היה אבי נציג של המזרחי — ופעמים רבות פגש בבית הכנסת באנשי ״אגודת ישראל״ שאמרו לו, כיצד אתה, יהודי דתי חסיד, יושב בכפיפה אחת עם אנשים ללא כיסוי ראש? כשאמרו לו זאת, היה אבי מליץ יושר ואומר, הם יהודים יקרים — רק בגלל רצונם לעלות לארץ ישראל הם יהודים טובים, ולכן אפשר לשבת עמם.

★ ★ ★

אחותי פייגה רוזה

עיירתנוביילביז׳יג שכנה בדרך הראשית מקרקוב לורשה, 70 ק״מ מורשה ו־30 ק״מ מרדום — והיתה עיירה יהודית ברובה, גרו בה כ־500 משפחות, היה בה רחוב ראשי קרקובסקה — וממנו התפצלו הרחובות הקטנים, רוב בתי העיירה היו בעלי 2 קומות.

ביום רביעי בשבוע התאספו כל הכפרים מהסביבה, ויהודים מהעיירה הקימו דוכנים עם סחורות שונות, וכך נוצר השוק. אם ביום רביעי בשבוע היה חג ולא יכל להתקיים השוק בעיירה הלך כרוז והכריז שבוע לפני זה, כי בשבוע הבא יהיה השוק ביום שלישי.

רוב אנשי עיירתנו היו סוחרים ואנשי מלאכה, ליהודים היה בית כנסת מרכזי — וגם שטיבלך קטנים של חסידי גור, וורקה, וחסידויות נוספות. בבוקר התאספנו לתפילת שחרית, בצהרים למנחה ובערב לערבית, הרבה דרשנים באו לביהכנ״ס לאסוף כסף.

שבת בעיירה הורגשה היטב. השבת היתה שבת מנוחה. רוב היהודים בילו זמנם בתפילה, אחרי האוכל נחנו, ואחה״צ למדנו בבית הכנסת, כל אחד בלימודו, משנה, תהלים, ועוד.

בעיירתנו היה חזן ושמו היה חיים חזן טוב, שנלקח אח״כ לורשה, כי שם שילמו לו יותר, וכך התחלפו אצלנו חזנים הרבה, שנלקחו בגלל שלאנשי העיירה העניים לא היה כסף לשלם.

אנשי עיירתנו היו מכניסי אורחים. בשבת התאספו ביציאה מביהכנ״ס עניים, וכל בעל בית שרצה הזמינם, לא היה מקרה שמישהו נותר ללא שולחן שבת.

אני נזכר אפיזודה מענינת, שבת אחת רצה הפריץ בגניבסקי שהיו לו קשרים עם אבא במסחר להתארח אצלנו בבית, הפריץ היה אף שופט עליון ברדום — בא לבקרנו בשבת, וכדי שלא לפגוע בדתנו העמיד את עגלתו מחוץ לתחום בכניסה לעיר במקום צדדי כדי לא לפגוע ברגשות אבי.

בעיירה כיהן כרב הרבה שנים הרב רייבסקי, ב־1937 נפטר ונקבר בורשה, ועל מקומו ישב חתנו, רב צעיר, גדול בחכמה הרב בלומנפלד, לפני שהתקבל לרבנות בעיר נתן הרצאה שאני זוכרה היטב על נאציונליזם וסוציאליזם ברוח התורה. הרב נאם את דרשתו יותר משעתיים. הסביר גם מתוך הספרות החיצונית. וכל הקהל קבל אותו, חסידים ופרושים וצדיקים קבלו אותו באהדה, הוא הצליח לאחד את כל הקהילה סביבו, אנחנו בחורי הישיבה התאספנו סביבו, והוא נתן לנו שיעור ברמב״ם, אשתו הרבנית שרה היתה מורה ב״בית־יעקב״ וניהלה את ״בית־יעקב״ בעיירה בכשרון רב.

הרב בלומנפלד נפטר ב־1940, חדשים אחדים אחרי שפרצה המלחמה. הספיד אותו יחיאל מאיר גולדברג ז״ל ואמר בהלוייה: ״מפני הרעה נאסף הצדיק״.

באותה תקופה הלכו ונפטרו מאתנו עוד אנשים חשובים, שהיה ניתן להרגיש שמשהו מתקרב.

ב־1 בספטמבר 1939 ביום שישי בשעה 6.00 הפציצו הגרמנים את הגשר על עיירתנו ופגעו באנשים מחוץ לעיר, ואחרי כמה ימים ראינו ושמענו צבא גרמני העולה על ורשה. הצבא נכנס לעיירתנו, ולקחו צעירים מבני העיר לתיקון הגשר ולעבודות נוספות. והחלה הפורענות, החלו להציק ליהודים לעצור ולאסור לגלח זקן ליהודי וכו׳, ובמיוחד הציקו בשבתות ובחגים.

ב־1940 לקחו אותי הגרמנים ל״סוחה״ לעבודה, ושחררו אותי מהעבודה כשאחי בא להחליפני, שם חלה אחי יהודה והשתחרר.

ב־1941 כל יום שני יצאתי לעבודה לברונקוב לחברת ״זרוק״ — להקים עמודי חשמל, התאספנו בשוק העיירה כל יום, ומשאית אספה אותנו, וביום שבת אחה״צ החזירו אותנו לעיירה, ושוב ביום ראשון נסענו לעבודה לבית החרושת שהיה מרוחק 8 ק״מ מהעיירה.

והנה קרב הזמן הנורא, הרגשנו שעיירתנו עומדת לצאת לטרנספר — משום שכל העיירות מסביב הוצאו לטרנספר.

וזה היה בסוכות 1942, ביום שני הייתי צריך לצאת לנקודת המפגש לנסוע לברונקוב. הודעתי לאבי ז״ל שאני לא יוצא לעבודה, כי אני חש שמגיע סופה של העיירה, אבא ז״ל החל לשכנע אותי לצאת לעבודה והסביר: ״אתה הנך צעיר, יש לך סיכוי אי״ה להנצל מהתופת, ה׳ יעזור ותנצל ותנקום. ואני — הוא אומר — שבור ועייף, לא אוכל לעשות שום דבר״. התווכחתי עם אבא, והתנגדתי לו, ואבי לא הצליח להשפיע עלי, וכשראה ששכנוע פה לא יעזור, שאל אותי אם אני יודע שחייב אני בכיבוד אב, עניתי שכן. אם כן — הוא אמר — מצווה אני עליך שתצא לעבודה. ואז לקחתי את חפצי ואמרתי לו: גיט יום טוב, ויצאתי לנקודת המפגש. כשישבתי במשאית לברונקוב ראיתי את אמי ז״ל מתקרבת עם אחי יקותיאל (יהודה) שהי׳ אז צולע על רגליו, ואומרת: אברהם, קח אותו לעבודה, וכמה שתוכל השגח עליו כאח גדול, ונפרדנו.

בדרך כשהגרמני ראה את אחי שלא יכל ללכת, אמר, מה הבאת לי אדם חולה, אמרתי לו: זה יעבור לו כעבור יום.

ביום רביעי בבוקר, הגרמני האחראי־המייסטר אסף 30־20 בחורים מאיתנו שלא התאימו לעבודה ושלחם לעיירה.

ביום רביעי חול המועד סוכות, כשהתקרבנו לעיר, העיירה היתה מוקפת אנשי ס.ס. באותו יום עשו פעולת הרג בעיירה ולא ניתן היה להיכנס לעיירה.

אחה״צ באו צעירים שלא הוציאו אותם להורג כי היו ראויים לעבודה, וסיפרו מה אירע. וסיפרו את בשורת האיוב שהוציאו את תושבי העיירה להורג.

כמובן שהתחלנו לבכות, בכינו ובכינו... ידענו שלא נראה אותם יותר — בלילה לא יכלנו לישון מהבכי. לי היה בקבוק וודקה קטן, אחרי הבשורה המרה שתיתי ונרדמתי, בבוקר למחרת שאל אותי אחי יקותיאל (יהודה) כיצד זה ישנת ולא בכית. סיפרתי לו על בקבוק הוודקה ואמרתי לו.

חכמים אמרו: ״אין היין נברא אלא לנחם אבלים״.

פה צריך אני להזכיר — שכשאחי היה חולה, טיפלה בו גויה טובה — שהכירה אותנו עוד מהחנות של אבא. שמה היה גב׳ רומקובסקה — שהתגוררה עם שני בניה שהיו בני גילנו ליד המקום שאנו ישנו בו כשחזרנו מהעבודה — היא טיפלה באחי אצלה בבית 10־8 ימים עד שהבריא לאחר כ־10 ימים.

אחרי שגמרנו את העבודה בברונקה לפני שלקחו אותנו, בקשו מאתנו הבנים של גב׳ רומקובסקה להשאר, ואמרו כי יחביאו אותנו מהפורענות — הם ידעו ואמרו כי הולכים לעשות מאיתנו סבון, אך אנו פחדנו להתחבא אצלם. א. לא רצינו לפרוש מחברינו מהציבור. ב. פחדנו כי הם היו צעירים, ואולי בכל זאת ידברו ביניהם כי הם מחביאים יהודים, ואז גורלנו יהיה רע ומר. בברונקוב שהינו כמה חדשים.

★ ★ ★

ב־1942 הביאו אותנו ל״סקרז׳יסקו קמיינה״ — שם היה מפעל נשק גדול — חילקו אותנו לכל מיני עבודות. אני קבלתי עבודה ביצור פצצות — עבודה קשה, והייתי צריך לעמוד כל היום מול תנור לוהט — נסיתי להפטר מהעבודה והצלחתי — עברתי למחלקת בנייה בתור סבל למכונות משא.

פה עלי לספר — כי אחי גם כן עבד במחלקת פצצות ״גרטנן פרסיורור״ — עבודה קשה, 12 שעות מול תנור, כל יום חזר אחי מהעבודה ובכה שאינו יכול להחזיק מעמד. באותו מקום עבודה של אחי היתה סלקציה — ברירת אנשים שלא מסוגלים לעבוד להוצאה להורג. בחרו גם את אחי להוצאה להורג. חלקו לשורות את אלו הנשארים, ואלו היוצאים להורג. ואני ראיתי את אחי מהעבר השני ולא יכולתי לעשות דבר. והנה אני רואה איך הוא חומק לשורותינו, והוא נותר בין הנשארים בחיים.

למחרת אחרי הסלקציה, הגיע אחי כרגיל למקום עבודתו, וכשבא לעבודה המאיסטר הגרמני ה״יאוס״ הסתכל עליו ואמר: ״איך יכול להיות, אתה חזרת מהעולם הבא?, זה לא יאומן — עכשיו כשאמסור את הרשימה אתה תהיה הראשון להוצאה להורג״.

הבנו שהמצב לא טוב — ידעתי שאני צריך לפעול, נגשתי לשוטר יהודי בשם גינצבורג, דחפתי לו הרבה כסף, כדי שיוציא את אחי ממקום העבודה, ובי״ה הצלחנו והוא הועבר לבנייה.

★ ★ ★

במסגרת עבודתי כסבל במכונית משא, נסעתי באוטו משא כל יום החוצה. הנהג היה מפקד מחתרת, חמשה אנשים עבדנו על האוטו ונהג ליזילה, ושומר פולני — זיובה שמר שלא נברח. אנו הוצאנו כדורים לא גמורים מבית החרושת שבו עבדו 30.000 איש, נשאנו את הכדורים לרמפה, שם היו חברה, ואנשי המחתרת הכינו ארגזים לשים את חלקי התחמושת והעמסנו על מכונה. מכונת המשא נסעה על פחם על עץ, אנו החבאנו את הנשק במקום שהניחו את העצים להפעלת המכונה, בין העצים החבאנו נשק.

ביציאה מהשער עמדו בני מיעוטים, לא גרמנים טהורים, אוקראינים, לטווים, (כי הגרמנים הטהורים היו צריכים להלחם) כשיצאנו החוצה, עצר האוטו במקום מסוים שנקבע, כל יום נקבע מקום אחר לעצירה, במקום העצירה היו ממתינים בחור או בחורה אשר כוונו אותנו.

כדי לצאת ללא בדיקה ובעיות, עשינו שיטה אחת, שלפני היציאה מהשער הכנסנו גרמני מהאס.אס. שרצה לאכול בבית־המלון, אז פתחו את השער ולא בדקו. שיטה נוספת היתה, כי ידענו את רשימת השומרים, כל שעתיים הוחלפו שומרים, וידענו באיזה שעות היו שומרים שידעו והתעלמו — הם התעלמו כדי שלמשפחתם לא יגרם נזק.

בסקרז׳ייסקו — חליתי בטיפוס, והייתי צריך ללכת לעבודה עם 41 מעלות. מחלת הטיפוס אורכת 14/15 יום, כ־4 ימים לפני סיום המחלה הלשינו עלי כי אני חולה, ולקחו אותי לבית־חולים, בית החולים היה צריף גדול, אולם גדול מקרשים שעליהם קצת קש, ונמצאו שם 3־4 חולים, שאלתי את האנשים, איפה היתר, אמרו לי שלפני 3־4 ימים הוציאו אותם להורג, ומחכים עד שיתאספו שוב 20־30 אנשים, ויוציאו גם אותם. אחרי 4 ימים ביקשתי שישלחו אותי להתרחץ — כי להתרחץ זה סימן להבראה, הלכתי להתרחץ וחזרתי לעבודה.

במרד גטו ורשה בשנת 1943, גילו הנאצים שכל הכדורים שהגיעו למחתרת המורדת, מוצאם מסקרז׳ייסקו וקרמנייב, הגרמנים החלו לעקוב אחרי התחבורה, ואחרי אלו שעבדו בתחבורה. היה שוטר יהודי צעיר אחד שהכרנו בשם מילשטיין בן 18, והוא עבד בשביל הגרמנים, אנו ידענו כי הוא עובד בשביל הגרמנים. יום אחד עלה על מכוניתנו ונסע איתנו למחצבה. באותו יום לא פעלנו בשביל המחתרת כי חששנו, אך למרות הכל הוא המליץ לפני הממונים עליו על חקירה.

למחרת קראו לנו לחקירה לגסטאפו, ושאלו אותנו מה אנו מוציאים מהמפעל. הכניסו אותנו לקומה חמישית במשרד חקירה של הס.ס., וכל אחד נחקר, אותי — הכניסו לחדר והושיבו ממול איש ס.ס. צעיר בגיל 30 אשר הציג עצמו בשם שטרנק.

הוא קרא מן הכתב מה אנו מוציאים — סיפרתי לו כי אנו מוציאים כל מיני עבודות שיש לנו לשטח. ואנו מוציאים רק דברים שמותר לנו. והוא בשלו, שאני מוציא דברים שאסורים, וכדי לשכנע אותי שאודה לדבריו, הוא פנה אלי ואמר:

תשמע אברהם! אנחנו דואגים לך שתהיה לך עבודה, ודואגים לך לשינה ולאוכל.

באותו רגע המחשבה עובדת ועוברת אצלי: ״רבונו של עולם, היכן אני נמצא, אין לי שום זכות כבריה ואדם חי, הוא רוצה לגנוב ממני את הדעת, כיצד הוא יכול לומר לי כך״.

הסברתי לו שוב ושוב שאנו עובדים תחת שמירה — ומה שמותר אנו מוציאים.

על ידו עמד חוקר נוסף עם מקל גומי, בחור שחרחר שהציג עצמו בשם מילברנד — הוא פנה לשטרנק ואמר לו:

״אתה רואה! גם בצורה טובה הוא לא אומר״

הוא החל להכות בי כשגופי חצי עירום, והרביץ בי ללא רחמים, ופתאום הפסיק

ואמר לי: "אתה לא אומר! חבר שלך יושב בחדר השני והוא הודה, א"כ למה אתה אינך מודה" — ואני בשלי, אתם רוצים שאני אחתום על המכתב. אני איני יודע כלום שום דבר (הם כמובן שיקרו אותי במה שאמרו על חברי, כיון שרצו לשבור את רוחי), ידעתי כי ברגע שאוציא מילה יענו אותי, וחיי אחרים תלויים בי, הייתי בטוח שחי לא אצא משם.

אחרי שעתיים של חקירה ומכות, אמר:

האם אתה לא מודה?

לא הודיתי, הוא הוציא אקדח מלא כדורים ואמר: או שאתה אומר או שאני יורה — הסתובב עם הפנים לקיר — הסתובבתי — ושמעתי דפיקה, חשבתי שיירה בי, מעיפות נפלתי, נגש אלי ובעט בי, קום כלב, אתה עוד חי — הכניסו אותי לצינוק, רציתי להתישב, לשכב לא יכולתי מרוב מכות, זב דם הייתי, כולי נפוח, כל הלילה עמדתי בפינת החדר, נשענתי על הקיר מבלי יכולת לזוז.

ובחוץ — הנהג שנסעתי עמו כל יום והמהנדס שהיו אנשי המחתרת לא היו רגועים, כשידעו שנעצרתי, חששו לעצמם, שמא צריכים לברוח, הם שלחו אחד בשם גימנו קנט אדם כבן 70, שעשה טובות למחתרת, והוא בירר מה עם הפועל — אמרו לו ששחררו אותי — ואכן, שחררו אותי בצהריים, ושוב קראו לי מהחקירה — ובקשו ממני להיות אחראי אם אדע שמוציאים דבר לא ברשות — הבטחתי שאם אדע אגיד. אחרי החקירה אמרתי למפקד: אולי נפסיק עם זה. אמר לי המפקד, אתה מפחד להעביר כדורים למחתרת, אמרתי אני לא מפחד, אז המשכנו להעביר נשק.

באוטו המשא שבו עבדתי תקופה ארוכה ושנסע מחוץ למחנה, ניתנה לי האפשרות לקנות בחוץ אוכל ולהכניס למחנה — הכרתי בחוץ מאפיה שספקה גם אוכל למפעל — הכרתי את המשפחה שאפתה, והתחלתי לקנות אצלם יום יום מנות לחם והבאתי למחנה. כשיצאתי לעבודה הורידו אותי ליד המאפיה וסדרתי את התשלומים, ובחזרה אסף אותי השומר זיובה. הייתי צריך למכור זהב ודברים שנותרו איתי, כדי לקנות לחם, ולספק לכמה אנשים.

במשך התקופה יצרתי קשר עם המשפחה שהמאפיה היתה בבעלותה, יום אחד כשהיה חג לנוצרים — נכנסתי לביתם וראיתי שולחן־ערוך כל טוב — כשראו אותי הם הזמינו אותי לסעוד עמם, ישבתי בשולחן ובכיתי, חשבתי לעצמי יש עוד מציאות כזאת בעולם כל כך הרבה אוכל וחיים רגילים — עם כל הסבל שאני עובר מעבר לגדר במחנה — כשראו אותי בוכה לא יכלו לאכול, הפרעתי להם בעצם זה שישבתי שם לאכול. וכך ישבתי שעות, עד שהגיע השומר זיובה לאסוף אותי, השעות נראו לי כמו נצח. חוץ מלחם קנינו גם פירות.

כשהתקרבו הרוסים למרכז אירופה ב־1944, הוציאו את כל המחנה כ־10.000 איש מוורקה. מסביב הלכו אנשי ס.ס. עם נשק אוטומאטי, חשבנו שהולכים לחסל את כולנו, התברר שהם עושים סלקציה לבחור את הטובים ולשלוח אותם לגרמניה ואת השאר להוציא להורג.

בשער עמד ה־ס.ס. קינמן, היתה לו גִיבנת, ונכנסנו אחד אחד למחנה — כשראיתי

את התמונה הזאת, נזכרתי בתפילת יוכ״פ שאדם עובר לפני הקב״ה: ״כבקרת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו״ — יודע אני שזה בשמים, אבל פה נמסרנו לאדם. כל אחד עבר, והיכן שהעביר את מקלו האדם הוצא להורג. מי שלא היה שם לא יכול לתפוס את זאת.

נזכר אני בקרוב יהודי משידלוביץ בערך כבן 50, הוציאו אותו לצד, הוא הרים את 2 ידיו והחל להתחנן לרוצח, תראה כמה שאני חזק ובריא ויכול לעבוד, כמובן שזה לא עזר, והוציאו אותו להורג.

זוכר אני גם מקרה נורא של אם ובת — כשהבת יכלה להנצל, ואת אמה החליטו להוציא להורג — הבת לא רצתה להפרד מאמה. אנשי ה־ס.ס. אמרו, תלכי גם את אתה, והוציאו את שתיהן להורג.

באוגוסט 1944 העמיסו אותנו על קרונות והעבירו אותנו לבוכנוואלד. בבוכנוואלד פגשנו בכניסה למחנה שבויים שאמרו לנו, אם יש לכם פה קאפו שלכם שעבדו לגרמנים או שוטרים אתם יכולים להתנקם בהם, כמובן ששתקנו ולא הגבנו — כי לא ידענו מה עומד לקרות.

שלחו אותנו למקלחות, הורדנו את הבגדים ובדקו אותנו אם אין לנו זהב, בדקו אותי ולקחו את מעט הזהב שהיה לי ולאחי, ושמו אותנו בצד, חששנו, אך לבסוף קבלנו בגדים עם מספרים, זוכר אני שמספרי היה 38,838. והכניסו אותנו למחנה יהודים לחוד, היו שם מחנות של עמים שונים כצוענים ועוד, במחנה בוכנוואלד היו כ־100.000 איש, ראינו שם גם את מנהיג צרפת הסוציאליסטי ליאון בלום.

כשהגענו למקומנו לצריף שבו גרנו, באו בני עירנו שאמרו לנו. שפה אפשר להתנקם בקאפו, אשר עבדו עם הגרמנים, כשפגשנו מכירים שאמרו לנו זאת כבר האמנו. קבלנו ארוחת צהרים טובה יחסית — ואחה״צ ישבנו בחברותא לדון את האנשים אשר עבדו עם הגרמנים, והגיעה להם נקמה.

החברה התפרצו והחלו להתנפל על כ־11 איש ועשו בהם לינץ. זכורים לי כמה שמות מהם: שפיקצה, לפמן, פינגר, יוזף, מילשטיין, ויטיציה — יכולנו לעשות זאת, כי פה הם כבר לא היו קאפו.

הם ישבו איתנו וניסו להשיג לעצמם זכויות — אך לא נמצאו, ואנשים היכו בהם — המחתרת שפעלה נגד הגרמנים ידעה מה קורה במחנה. הם שלחו מאנשי ה״צלב האדום״ אשר לקחו את הקאפו האלה לבית החולים ונתנו להם זריקות מוות — והם לא חזרו יותר, שכנינו למחנה הצוענים כששמעו מה שעשינו עם הקאפו שלנו — החלו לעשות משפט גם בקאפו שלהם.

הגרמנים עצמם לא התערבו — אך היה אדם אחד אחראי בשם לאגר לאסטר, שבוי, שהיה אחראי על השבויים, לאחר חצי שעה החליט להגיב ועשה מסדר עונש להגיב על מה שעשינו. עמדנו והוא שאל אם שוב נכה אחד את השני, הבטחנו שלא — וכך הסתיים הענין.

בבוקר העירו אותנו והיינו צריכים להרים אבן להר בעליה כמה ק״מ, ואח״כ להוריד את האבן — כך העסיקו אותנו במשך היום — כל זה כדי שנהיה עסוקים.

אחרי כמה ימים חיפשו אנשים ליציאה לעבודה מחוץ לבוכנוואלד, חפשו נגרים — התייצבתי ואמרתי שאני ואחי נגרים, לקחו אותנו ועוד אנשים נוספים והביאו אותנו לשליבן.

בשליבן — עבדנו בהקמת צריפים בבניה של מפעל שייצר נשק אנטי טנקים. שם מתו כ־100 חברה בפיצוץ שהיה לילה אחד באמצע הלילה, מישהו חיבל במפעל הנשק, וכ־100 חברים שלנו וכמה גרמנים נהרגו. ואנחנו שישנו באותו זמן כמה ק״מ מהמפעל נפלנו מהמיטות, והצריף התפרק — באנו לראות לא לבושים מה קורה, וה־ס.ס. תפס אותנו כדי לכבות את האש — זה היה אסון גדול לנו — נודע לנו שאת החבלה גרם האחראי המאייסטר קוק והוא היה מרגל רוסי.

למחרת באו אנשי ס.ס. פגועי המלחמה והיכו בנו, והיינו צריכים להקים את המפעל מהתחלה על יסודו. היו צריכים להמשיך ליצר נשק. בשליבן, עבדתי אצל מאייסטר גרמני קורט מלייפציג. אישית התנהג אתי יפה, הביא לי אוכל כל יום שם בצד, והודיע לי: לך תקח, כי הוא פחד לתת לי אוכל ביד. יום אחד שאל אותי מה עשיתי שאני פה. עניתי אין לי חטא, רק שאני יהודי.

שם היינו עד סוף מרץ 1945 — ואז החליטו להוציא אותנו מגרמניה, העמיסו אותנו על קרונות הובלה 100—80 איש לקרון, והיה בלתי אפשרי לא לשבת ולא לשכב, חצי מהאנשים מתו בדרך, שמרו עלינו 3 שומרים, אבל לא נתנו לנו אלא כל יומיים 100 גרם לחם, ומים לא היה, כך נסענו שבועיים.

מזלי היה, שמשליבן היה לי טבק לעישון, ואנשי ה־ס.ס. שאלו למי יש טבק, ובמקום הטבק יתנו לחם, וכך זכיתי בכמה מנות לחם, וזה הקל עלי, הכל מסביבנו היה זוהמה. אחרי שבועיים הגענו לטריזנשטאט.

שם הורידו אותנו מהקרונות, הרוב לא יכלו ללכת לבד, הורידו אותנו ואמרו שנלך להתרחץ — והלבישו לנו בגדים אחרים — בגדים טובים, כי שם היה מחסן בגדים של אנשים שמתו במלחמה. ושם חכינו לסוף המלחמה, ראינו שהחזית מתקרבת, שמענו פיצוץ אדיר, התברר ששרפו את הקרמטוריום. בערך ב־5 למאי עזבו הגרמנים את המחנה, והיינו לבד ללא משמר, בליל 7־6 למאי הגיעו לשם הרוסים.

את רגע השמחה הזה לא ניתן לתאר, הם נכנסו והודיעו לנו כי אנו משוחררים, את מה שהיה אז אי אפשר לתאר, שמחה ובכי התערבבו יחד, למחרת נסענו להביא ממחנה הגרמנים אוכל, העמסנו בעגלות והבאנו למחנה. הרבה אנשים שעברו את כל המלחמה מתו בגלל אכילה מרובה. בקשנו מאנשים לא לאכול הרבה, אך הרבה לא נזהרו ולדאבון הלב נפטרו.

אחרי־זה החלטתי לנסוע לבייליבז׳יג לחפש אולי נשאר לי איזה קרוב או שארית. לצערי הרב נשאר לי מצד האמא רק בן דוד אחד מינץ. ומצד האבא בן דוד אחד תיא. שניהם עלו ארצה, ובנו פה משפחות.

אחרי המלחמה — הסתובבתי קצת בעולם, נסעתי לצ׳כיה, הונגריה, רומניה ואוסטריה. במרץ 1949 עליתי ארצה עם האניה ״תאודור הרצל״. הלכתי כאן לצבא, ופה הכרתי את אשתי אסתר (לבית ארליך) שהגיעה לא״י חודש לפני פרוץ המלחמה.

ובניתי בית ב־1950 כשם שאבי הבטיח שיקרה לי ומלאתי בכך את צוואתו של אבי ז"ל לראות את א"י שלה הם לא זכו.

ב"ה שזכיתי לגדל ולחנך את ילדי בדרך שראיתי אצל הורי וכל בני משפחתי לפני השואה, ילדי לאוי"ט: יוכבד נשאה להרב אלחנן שנקר, נחמה נשאה להרב אבינועם מתתיהו, הבן גד נשוי לטובה לבית גוטפריינד, חנה נשאה להרב שלמה רסקין. השי"ת יעזור ונזכה לראות רוב נחת ואושר מכולם.

יהודה פלדמן

נולדתי בביילביז׳יג בשנת 1922 לאבי ר׳ נחמן גד (גודל) בן ר׳ אברהם פסח ז״ל, ולאמי יוכבד מבית לנמן שג״כ נולדה בביילביז׳יג.

לאמי היו כמה אחיות. בעיר ידלינסק גרה אחות אחת של האמא שלי.

הייתי הילד הרביעי והקטן בבית, לפני היו: פייגה רוזה, חנה, — הי״ד, אחי יבדל לחיים טובים אברהם, ואני הקטן.

הורי התפרנסו מחנות של כלים ושל כל מיני כלי בית. חוץ מזה היה אבא מתעסק בקניית ובמכירת יערות. בתור ילד הייתי הולך אתו בחופשות ליער, למדתי בבית ספר של הפולנים, בהתחלה היינו לומדים בכתה א׳ וב׳ רק יהודים, ואחר כך בכיתות יותר גבוהות, למדנו עם גוים, הייתי תלמיד בינוני, ספורטאי טוב בין היהודים, גם בין הגויים, שיחקתי כדורגל, אחרי בית הספר הלכנו לעשות שיעורים, לפעמים כשלא הלכו לחדר הלכנו לשחק כדורגל. הבית היה דתי למהדרין. כולם היו שומרי מצוות. היינו מאד דייקנים בזה. ההורים ככה חינכו אותנו. היינו ממושמעים להורים. היינו צריכים לבחור את החברים לפי מה שאמרו ההורים, לי היה חבר טוב, אני רוצה להזכיר אותו הירש לייב צוקר, הוא היה ידיד וחבר טוב שלי, והיה לו גם אח ואחיות, הם היו משפחה מאד מכובדת. הוא היה ידיד טוב שלי, וגם היה משחק טוב כדורגל, היה תלמיד טוב. גם היה שוחה טוב, היה בכלל בעל תרבות מאד גבוהה. היה לו חדר מלא ספרים, ספרי קודש וספרים ביידיש, וכל מיני ספרים של למודים כלליים, של רפואה, היסטוריה, תרבות. אצלנו בבית לא היו ספרי מנדלה, לא י.ל. פרץ, אסור היה להכניס ספרים כאלה לבית, מפני שבבית היינו דתיים, ואלה היו נחשבים ספרים אפיקורסיים.

באותה החצר שגרנו, היה בית תפילה של חסידי גור, אני זוכר כשחיים גולדברג נסע לארץ ישראל, עשינו מפגש ערב לפני שנסע לארץ ישראל ונפרדנו ממנו אז, אני זוכר שתמיד היה חסר לי זמן, למדנו בחדר עד 9 בערב, מיד אחרי בית הספר חזרנו הביתה לאכול משהו ומיד לחדר.

פעם שלח אותי פרץ פויאז׳ שהיה המלמד שלי בחדר, להבחן אצל סוחר בדים אחד ברש״י. בביילביז׳ג, אפילו מי שלא היה לו לאכול היו אחרים עושים עבורו, גם אם הוא לא אמר כלום, זכור לי שאמא שלי היתה הולכת עם עוד אשה, לאסוף לחם וחלות וכל מיני דברים עבור כאלה שלא היה להם לאכול.

בעקרון היתה ביילביז׳יג עיירה מאד תרבותית. היה בה הכל. היה ״השומר הצעיר״, היו רויזיוניסטים, היה ״בונד״ והיו אפילו קומוניסטים. היו כאלו ששלחו את ילדיהם ללמוד בוורשא, אחר כך פרצה המלחמה, והרסה את הכל.

אני למדתי בבית הספר עד שנה לפני המלחמה, אז כבר סילקו אותנו מבית הספר. המלחמה פרצה, ואז החלו הנדודים, העבודות בסוחה, בסקרזיסקו קמיננה, אחר כך

הגרוש מביילביז׳יג, משם לברונקב, פעם תפסו בסוחה 120 בחורים ולקחו גם את אחי. ואי אפשר היה לשחרר אותו בשום אופן אלא אם מישהו אחר ילך במקומו מאותו בית, אז אני הלכתי במקומו. חשבתי שכיון שאני יותר רזה, ואעשה עצמי חולה, אולי ישחררו אותי. בינתיים קיבלתי שם מכות רצח ולא שחררו אותי. בסוף נתנה אחותי זהב וכסף וכל מה שהיה לה ושחררו אותי.

עבדתי בבית חרושת ב״סקרזיסקו קמיננה״, במחלקה ליצור פצצות, ועמדתי מול התנור הלוהט הרבה שעות כל יום, הרגשתי שאיני יכול יותר להחזיק מעמד. והחלטתי שאיני הולך יותר לשם, בבוקר, כשהמשמרת יצאה לעבודה לא הלכתי, בא אלי אלברט, יהודי, שהיה ראש המחנה ואמר לי — מדוע נשארת ולא יצאת לעבודה, אמרתי לו בפשטות שאינני יכול יותר לעבוד בעבודה זו, ורק בעבודה אחרת. העבירו אותי משם.

עבדתי זמן מה אח״כ בבאנוץ, והזדמן לי שעזרתי והברחתי נשק עבור הפרטיזנים. איך זה קרה? לא הייתי כל כך גיבור, היינו נוסעים יום יום מהמחנה מרחק של כחמשה ק״מ, שם היתה מחצבה של אבנים, פעם אחת כשהגענו לשם. נתן לי הנהג הפולני מברג, ואמר לי: תפתח את הדלת הזו, ובתוך הדלת היה צריך לפתוח ארבעה ברגים, איך שאני פתחתי את הבורג האחד, השני השלישי, פתאום נפלו הרבה כדורים מהדלת של האוטו, זה היה בין הדפנות והנהג אמר לי: אתה רואה, אל תוציא מילה, ואני ראיתי, ושתקתי. סיפרתי זאת לאח שלי, והוא אמר לי: בוא ואספר לך גם סיפור, והוא סיפר לי אז, שהוציא מזוודות שלמות עם כדורים בשביל הפרטיזנים, נגד הגרמנים. פחדנו וחיינו במתח רב, במחנה בסקרז׳יסקו קמיננה היה גם עמוד תליה, וכמובן שזה ג״כ גרם פחד גדול.

בית הורינו ז״ל בבילובז׳יג, ברחוב קרקובסקה. כפי שהוא היום בחצר היו השטיבל של חסידי גור והשטיבל של חסידי וורקי

פעם אמר לי האח שלי שרוצה לברוח מן המחנה עם עוד ארבעה חברים שלו, סיכמנו שגם אני אברח אתו יחד, בסוף אחי נהיה חולה בטיפוס ולא יכל לזוז, ומובן שכל התכנית התבטלה, התגנבתי לבית החולים והוצאתי את אחי כשהוא חולה עם 41—40 מעלות, ממש קודח, ושיחדתי את השומר שלא יספר לאף אחד.

כך עברו עלינו עוד תלאות ויסורים, נסענו לבוכנוואלד, משם לשליבן. משם לטרזנשטט ושם שיחררו אותנו הרוסים. נסעתי לפראג, התחלתי ללמוד טכנאות שיניים, נסעתי אח״כ לגרמניה, וצ׳כסלובסקיה, בשנת 1951 הגעתי ארצה. ב — 2.2.53 התחתנתי והקמתי משפחה.

האחים יהודה ואברהם פסח פלדמן בביקור במחנה טרבלינקה

אברהם צוקר

נולדתי בביילּיבז׳יג לאבי ר׳ נתן דוד, שנקרא בפי כולם — נתן, ולאמי שרה, היינו שני ילדים, אני ואחותי צפורה.

בביילּיבז׳יג היו מפלגות ציונית ולא ציוניות. בעיקר הציונים הכלליים, בשנים האחרונות היה הנוער הציוני. ד״ר זנזיב יסד אצלנו אגודה בשם ״בקור חולים״. שם הייתי מזכיר. וכן שמשתי מזכיר בקרן קיימת לישראל שארגן מאיר כהן.

במשך כל השנים, היהודים חיו בדחקות ממש, ולעיתים עד פת לחם. אמנם היו גם אנשים עשירים. היה רבי שרגא יאיר עם בנו רבי נתן־דוד. הרבי נפטר בראדום, בנו הוכתר תחתיו, ועבר לגור בשידלובצה.

לרבי נתן דוד היה בן חיימ׳ל. עם חיימ׳ל למדתי ביחד בחדר. אחרי שנים הוכתר חיימ׳ל כרבי בשידלובצה תחת אביו, והוא כיהן גם כרב וגם כרבי.

באחד הימים הוא הגיע לביקור בביילּיבז׳יג, והתאכסן אצל דוד כהן, הגעתי לשם, הושטתי את היד לחיימ׳ל, והוא עשה עצמו כאילו לא מכירני. התחלתי לשחזר באזניו את עברנו המשותף, אך הוא בשלו. לא מכיר אותי. מילא. ויתרתי.

לימים שמעתי על מותו הטראגי בנסיבות מחרידות בידי הגרמנים. כאשר הנאצים אספו את היהודים בשידלובצה לאקציה. ניסו הגרמנים לשלחו בחזרה בטענה שאין הוא מעניינם, אך חיימ׳ל ז״ל התעקש להישאר בקרב עדתו, ובו במקום המיתוהו הגרמנים במכות אכזריות.

בשנים 1915/16 היה בביילּיבז׳יג עובד רפואה ידוע בשם נחמיה בלבוס. והוא יסד שם אגודה בשם ״אחיעזר״.

באגודה השתתפו אנשים רבים, שעסקו בהושטת עזרה לנזקקים, בעיקר לחולים. מאיר הוכברג היה אז המזכיר של האגודה, אני זייפתי את גילי וכך גם אני התקבלתי לאגודה. תוך זמן קצר ניתמנתי לוועד המבקר.

לאחר המלחמה, כאשר פולין קבלה עצמאות ונאבקה נגד הבולשביקים, נמלטו רבים מתושבי ביילּיבז׳יג, ואני נתמנתי אז למזכיר האגודה, ובתפקיד הזה שימשתי שנים רבות, במרוצת הזמן גוייסתי לצבא, בינתיים קיבלה האגודה צביון ציוני או יותר נכון כלל ציוני. על רקע האגודה נוצר לאחר מכן חוג דרמטי. בחוג הזה אני נגנתי את הכינור הראשון, שחקתי תפקידים ראשיים, ובין היתר הכנתי בכתב את התפקידים לכל השחקנים. בשנות השלושים התחסלה האגודה. את החלל תפסו ארגונים אחרים, מעין מפלגות. כך קם ה״בונד״, ובאופן בלתי לגאלי גם הקומוניסטים, בזמן הזה נאסרו שלושה מהם, ונשפטו לתקופות מאסר שונות.

אני התפרנסתי משותפות עם אבי, אשר סחר בתבואות ובתיווך מכירת גני פירות.

בשנת 1939 כשפרצה המלחמה התחתן הקומוניסט הידוע מנחם רייכמן עם אחותה של דינה הנדל. אז התארגנו 7 איש, וברחנו מביילּיבז׳יג, עברנו את הגבול, זה היה

בסוף 1939. עד היום אני מתהלך עם הרגשה של אשם באבדן אחותי היחידה צפורה, וזה נובע מהעובדה, שאחרי שאנחנו ה־7 בבריחתנו לראדום לצורך המשך הבריחה, שהינו שם, בדיוק בליל ההליכה, נעדרה מהקבוצה אחותי שבעצם פותתה על ידי חברתה ללינת לילה אצלה. וכך יותר לא ראיתיה הי״ד.

מכל הקבוצה אני המשכתי יחידי לרוסיה, עברתי רבות; ישבתי במחנה ריכוז בין היתר גם בעד מעשים טובים, ומשם המשכתי, עד שבסוף המלחמה חזרתי לפולין. שם התחתנתי עם אשתי הניה ב־1946.

בפולין הועסקתי במסחר בקונפקציה, וב־1957 עלינו לישראל. בתחילה גרנו בדירה רעועה בפרדס חנה ולאחר מכן בתל אביב. יש לנו 2 בנות. שתיהן נשואות וחיים טוב. בת אחת התחתנה ב־1969 והשניה התחתנה ב־1976.

מאיר ציגלמן

נולדתי בבייליבז׳יג בתאריך 13.6.1922. להורי, אבי הר״ר משה ואמי מורתי אסתר. חוץ ממני היינו בבית עוד ארבעה אחים ואחיות, אחותי דבורה (שנשאה לשמחה), אחותי חנה, אחותי הדס. ואחי הקטן יענקלה.

אחותי הדס

בהיותי כבן שבע התייתמתי מאבי ז״ל. קשה להיזכר באירוע זה. מה שאני זוכר את כל ההויי של ביתנו, שהיה כאמור בית מלא ילדים, אכן סבלנו בבית קשה מבחינה כלכלית. בגיל 12 נסעתי לוורשה, שם עבדתי, חסכתי כספים וב— 50 זלוטי הראשונים שקבלתי הצבתי מצבה על קברו של אבי. בזמן המלחמה הכריחו אותנו הגרמנים לפרק את המצבות מבית הקברות היהודי ולהשתמש בהם לסלילת הכביש לכפר סוחה.

אחי יענקל׳ה נפטר לפני המלחמה בבית חולים בוורשא, כתוצאה מפציעה שגרמה לו דלקת במעי העיוור. והיו לי כאמור עוד שלשה אחיות.

בשנת 1939 נכנסו הגרמנים לבייליבז׳יג. אז, בהיותי בוורשה, שמתי פעמי לתחנת הרכבת המרכזית. כבר לא היתה אז שום רכבת ולא אוטובוס, עשיתי דרכי ברגל

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA

Województwo [illegible]domskie

URZĄD STANU CYWILNEGO w [illegible]

Odpis skrócony aktu małżeństwa

I. DANE DOTYCZĄCE OSÓB ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO:

	Mężczyzna	Kobieta
1. Nazwisko	Ajzon - - - - -	[illegible] - - - -
2. Imię (imiona)	Lejzor [illegible] - -	[illegible] - -
3. Nazwisko rodowe	[illegible] - - - - -	[illegible] - - - -
~~4. Zawód~~	- - - - - - - - -	- - - - - - - -
5. Data urodzenia	12 lut[illegible]o 1[illegible]6 r.	1[illegible] roku - - -
6. Miejsce urodzenia	[illegible] - -	[illegible] - -

II. DANE DOTYCZĄCE DATY I MIEJSCA ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA:

1. Data 1[illegible] [illegible] 1922 roku - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - 1.... r. 2. Miejsce [illegible] - - -

III. DANE DOTYCZĄCE RODZICÓW

A. Ojciec	Mężczyzna	Kobieta
~~1. Nazwisko~~	- - - - - - - - -	- - - - - - - - -
2. Imię	[illegible]buś Dawid - -	Abr[illegible]m [illegible] - -
3. Nazwisko rodowe	Ajzon - - - - - -	Leventel - - - -
B. Matka 1. Imię	Sur[illegible] - - - - - -	Ch[illegible] Ryw[illegible] - - -
2. Nazwisko rodowe	Finkielsztajn -	[illegible] - - - - -

Poświadcza się zgodność powyższego odpisu

z treścią aktu małżeństwa Nr 2 / 1922

[illegible], dnia 19[illegible].12.30 19- r.

n. nr 151/DW/ON
241/1500/85, n. 500.000 szt., f. A5

KIEROWNIK
Urzędu Stanu Cywilnego

[illegible]

צילום תעודת הנישואין של הורי ז"ל שקיבלתי
מארכיון עירית בילובז'יג

ובכל מה שנזדמן, וזה לקח לי 3 ימים תמימים. הגשר מעל לנהר פיליצה היה מפוצץ, ונאלצתי לחפש מעבר מסביב, העיירה עמדה אז תחת הפצצה גרמנית. התושבים התפזרו לכפרים הסמוכים והסתתרו עד יעבור זעם. כעבור מספר ימים חזרו כולם לאט לאט לעיירה. הגרמנים חטפו יהודים ברחוב, גזזו זקנים, נכנסו בחגים לבתי הכנסת ועשו הרבה צרות. מהגיטו אסור היה לצאת, ובכלל ירו בכל איש שהעיז להראות את עצמו ברחוב. הגטו הקיף את הרחוב סונדובה ואת כל הרחובות והסמטאות מסביב. הרחוב הראשי וכל היתר היוו את האזור של הפולנים, לשם אסור היה ליהודים להגיע. במשך הזמן לקחו כ־ 200 איש לעבודות לכפר סוחה, לחווה של הפריץ וגם אני ביניהם. העבידונו שם ממש בעבודות פרך. בבוקר הובילונו לעבודה בליווי מארש וכך החזירונו מהעבודה. העבודה היתה בשדות, אך הקשה מכל היה לדחוף מריצות מלאות סחי ורפש. במעבר על גבי לוחות צרים מעל הביצות. וכאשר איבדת את שווי המשקל התהפכת אל תוך הביצה עם המריצה. את הביצה הזאת המעופשת שריחה הרע התפשט למרחקים אולצנו לנקות, ולאסוף את הרפש המצחין במריצות לעשות ערמות לייבוש. התוצר הזה הפך למעין זבל אורגני שהשתמשו בו עבור זיבול השדות. עבודות אלו נמשכו כשנתיים עד לזמן הגרוש.

את תמונת הגרוש קשה פשוט להעלות על הדעת ולתאר. אספו את היהודים בככר ״השוק העגול״. מסביב הציבו את אנשי הס.ס. עם נשק אוטומטי. את היהודים סידרו בשורות והוליכו אותם ברגל לדובישין לתחנת הרכבת, מרחק של 18 ק״מ. שמענו שמשם העמיסו את אחינו בני ישראל על קרונות הרכבת והסיעו אותם לטרבלינקה.

בזמן זה אספו אותנו, את כל ה־200 יהודים בסוחה, ואמרו לנו שאת הורינו הם מעבירים למקום אחר, ושם יתנו להם עבודה ואוכל, ואנו נשאר כאן בסוחה לעבודה. בלית ברירה האמנו להם. לא ידענו לאן לקחו את התושבים המגורשים. השמועה אמרה שמקום הגרוש הוא אושוויץ. עוד כשהיו בגיטו סיפר ר׳ דוד כהן הי״ד אביו של חברנו מאיר, ששמע, שבאושוויץ שורפים את היהודים. אנשים שמעו ולא האמינו. את הבשורות הרעות האלו השמיעו גם אהרן גולדברג ויענקל גולדברג, אנשים שהביאו את השמועות הרעות האלה מראדום, כל זה היה שנה שלמה לפני הגרוש.

עם הזמן נשלחו מסוחה משלוחים של קבוצות אנשים לראדום, אני נמצאתי בקבוצה השניה. בראדום עבדנו בירכתי העיר בשדות כבול. עבדו שם אלפים אחדים, מחולקים בקבוצות של 3 איש. חתכנו את הכבול, העמסנו על עגלות, העברנו אותם לערימות, ולאחר מכן נשלח הכבול בקרונות משא. הפולנים והגרמנים השתמשו בכבול להסקה. את העבודה אסור היה להפסיק לרגע, המפר כלל זה נענש מיד פיזית קשה ביותר.

בראדום עשו הגרמנים בצד הגיטו הגדול גם גיטו קטן, שהקיף 3 רחובות, את הרח׳ ז׳יטניה ועוד שני רחובות. שם גרנו עד לגמר העבודות בכבול. לאחר מכן הועברנו לעבוד בבית חרושת לנשק. שם עבדתי שנה שלימה.

עם הזמן, מאחר שהתקבצו שם אלפים רבים של יהודים, הפך המקום למחנה ס.ס. וחל עלינו איסור חמור לנוע. היו מקרים רבים של המתה בירייה של כל מי שניסה

לצאת בזמן הגרוש משם, ברחתי ליער הקפטי. חיכיתי עד שכל הטרנספורט יעבור ויסתלק. ואז הגיע אלי נער קטן בן 6. הילד הכי צעיר במחנה. הוא סיפר לי שנדבר עם אביו לברוח מהטרנספורט, אך רק הוא עצמו הצליח להימלט בלי האבא. היתה לו כתובת של דודתו בתוך העיר. בתוך העיר היה בלתי אפשרי לברוח. הוליכו אותנו ברווח של 6 איש, שמרו על הטרנספורט חיילים רומנים חמושים. וכל תושבי העיר הפולנים היו ברחוב וליוו את מעשה הגירוש. אני כאמור הצלחתי על אף הכל להימלט מהשיירות בעודנו עוברים ברחוב לובלינסקה והגעתי ליער. ממקום תצפיתי ראיתי את מנהל המחנה ומפקדים אחרים מתרוצצים על גבי אופנועים בחיפוש אחרי נמלטים, ומכיוון הכביש לוולנוב שמעתי יריות אחרי בורחים. הייתי לבוש חולצה עם פסים. אותה השלכתי מעצמי בכדי לא להסגיר את זהותי, ונשארתי בבגדים אזרחיים.

השומרים אמנם ראו אותי מרחוק, אך פקדו עליהם לא לירות בגבולות העיר למען לא לגרום לאזעקות שווא. הילד שהגיע אלי סיפר לי על דודתו ברחוב הבנסקה. והוא בקשני להביא אותו לשם, לבי נחמץ בקרבי, ולמרות כל הסכנות לא יכולתי לעזבו לנפשו; הלכתי אתו לדירת דודתו. מיד הוברר לי שזאת אשה יהודיה. פחדו, שמא בכוונתי להישאר, אך הרגעתי אותם והסברתי שבסך הכל עליהם להציל את הילד. אני מיד הסתלקתי משם, נדדתי משם, ומצאתי כ־16 ק״מ הרחק מראדום גוי, שהסכים להחזיק אותי בדירתו כ־6 שבועות. עבדתי אצלו בחייטות, הוא החזיק אותי בתור גוי. ספרתי לו שברחתי מחפירות ממריאנקי, בזמן שהייתי שאלו אותי הגוים השכנים שאלות רבות כגון מה מצבה של הכנסיה במריאנקי. ועוד שאלות מביכות כאלה.

יום בהיר אחד הופיעו בכפר תותחים, עגלות צבא גרמני, גם בחצרו של הגוי שהייתי אצלו. מסתבר שלגרמנים הגיעה שמועה שהרוסים מכינים אופנסיבה. הקרקע החלה בוערת תחתי והחלטתי להמלט משם מיד. לקחתי את הגוי שהטיב איתי כל כך הצידה. גיליתי לו שאני יהודי ושעלי להסתלק משם מיד עוד בטרם מישהו יגלה את זהותי. הגוי הצטלב, מלמל מלות תפילה ונבהל עמוקות. הוא צייד אותי בככר לחם גדולה, ואחל לי דרך צלחה ושישמור אותי אלוהים מכל רע.

הגעתי שוב לראדום, לגיטו הקטן לרחוב ז׳יטניה. הסתתרתי שם ברחובות ביחד עם ביאלובדזגאי אחד קרוב משפחה שלי, יעקב ציגלמן.

יום אחד הובלו יהודי פיוטרקוב וטומשוב לסטרחוביצה, חסרו להם למנין מספר יהודים, תפסו אותנו, וצרפו אותנו לקבוצה. בסטרחוביצה היתה חרושת נשק ענקית. עבדו שם יהודים רבים מזה כבר 2 ו־3 שנים בתנאים מחפירים. כל מה שידענו עד עכשיו יכול היה להיחשב בהשוואה למה שהיה כאן כתנאים יחסית סבירים. כאן היה משטר חמור ביותר; כולם בבגדי פסים; היתה חובה להצדיע לכל ס.ס. אותי הציבו ליד מכבש ענק שעשה פגזים ענקיים היה צריך לבצע עד 200 יחידות במשמרת, ואם לא הספקת נשארת למשמרת נוספת, ולפעמים גם לשלישית בלי אוכל. המזון היה בעיקרו מים, ובמזל יכולת למצוא במקרה נדיר חתיכת תפוד בודד. אספתי את החבר׳ה שנתפסו בראדום, והודעתי להם שאין לי כל כוונה להישאר כאן, ואני מוכן

להסתכן לברוח, מוטב כך מאשר להירקב במקום. היהודים שנחשבו שם כותיקים ניסו לשכנע אותנו לא להעיז לברוח, וספרו שמהמחנה הזה עוד לא הצליח אף אחד להמלט חי. המחנה שמור ביותר, מסתובבים יום ולילה עם כלבי שמירה, אך אנחנו לא התיאשנו. ארגנתי קבוצה של 6 איש. חפרנו מנהרה מבית השמוש החוצה, ובלילה אחד יצאנו דרך המינהרה אל תוך יער. מיד הצעתי להיפרד, ואת הבריחה לעשות שניים שניים. הלכתי עם איש ששמו טייטלבאום, שנשאר בחיים ונמצא כיום הזה בישראל. במשך הלילה הראשון התרחקנו מה שיותר ממקום המחנה. כשהתקרבנו לסביבות ראדום ראינו שלט המורה כיוון לדריליטיש. הלכנו יחפים, והצלחנו גם לעבור מפקדה של ז'ינדרמיה בדריליטש, הגענו לפנות בוקר לראדום. היהודי הראשון שפגשנו היה שלום קוזה מוורקי שנמצא כעת בחיפה. הוא סיפר לנו שמחפשים אותנו בכל הסביבה, ושהזנדרמיה תפסה את ארבעת הנמלטים והרגום. החלטנו איך שלא יהיה ללון לילה אחד בגיטו, עדיין היו שם מספר ביאלובז'יגאים וגם במשטרה היהודית היה שוטר בשם בייניש. שכבתי לישון בבנין הרוס, היה שם איציה פרשטנציג שנורה לאחר מכן.

היינו דחוקים שם בלילה כ־10 איש. באמצע הלילה הגיעו שוטרים יהודיים מהגיטו וחפשו מישהו בעקשנות. אני שכבתי בעיניים פקוחות ועקבתי אחרי המתרחש. ואז השוטר בייניש מבלי שאבין אם הוא עשה זאת מעצמו הכריז בקול, הוא לא נמצא פה. הם הסתלקו, ואני מיד עם צאתם הסתלקתי ג"כ מהמקום. ולא ראיתי יותר את סוחה ולא את ראדום ולא גרמנים. חודשיים וחצי תמימים נדדתי ערירי ביערות. והסתתרתי. התקופה היתה עת הקציר, בימים השתדלתי לאגור ירקות מהשדות, ובלילות הסתתרתי, ולא עלה בידי במשך כל הזמן הזה למצוא נפש יהודית חיה אחת. חפשתי את הנמלטים האחרים. ושמתי את פעמי לעבר בייליבז'יג, הגעתי ליערות סוחה ופגשתי שם אנשים שהכירו אותי, פגשתי אחד בשם וויוצ'יק, שהיה סייס והיה ממונה על הסוסים הלבנים, שאלתי אותו אם ראה מישהו, את משה או את לוזר. הפציר בי לברוח מיד משם, והסביר לי שאין למצוא בסביבה איש מלבד את הגרמנים. נמלטתי משם ליערות גלובציב של הרוזן זמויסקי ליד הוויסלה, ביערות אלו נתקלתי בבחורה עם 2 אחים מידלינסק, והמשכנו לנדוד ולהסתתר, עד שגילו אותנו במסתור מאנשי א.ק. משום מה לא נגעו בנו אנשים אלה לרעה, אך בכל זאת החלטנו להסתלק משם מפחד שובם בחזרה.

היהודים עמם הייתי משכו אינסטנקטיבית בכיוון עיירתם ידלינסק, הקרובה לבייליבז'יג, וכשהתקרבנו לעיירתנו התקרבנו בטעות לקבוצת גרמנים שהלכו בכביש, הם הבחינו בנו, והחלו לירות בנו, התחלנו לברוח אך הם ירו אחרינו, הרגו אחדים מאתנו, ואני שוב נותרתי לבד, בודד, ושוב נדדתי שבועות ארוכים בבדידות מוחלטת, מסביבי שמים ויער, מסתתר מהבריות כחית יער.

כאשר סוף סוף נשבר לי ולא יכולתי כך יותר, העזתי לפנות לאיכר בהסתכני בזאת קשות ושאלתי: פאניה, למען השם, אולי ראית בסביבה איזה יהודים. אנא, אמור לי. הביט בי האיכר בתימהון פראי ולא האמין שלפניו אדם שמודה שהינו יהודי. כשהתגבר על הזדעזעותו הראה לי את הכיוון שלפי דעתו ראה לאחרונה יהודים.

והנחה אותי לאן ללכת. בהגיעי בכיוון שהגוי הראה לי עליתי בתוך היער על עקבות בני אדם. ושוב עברו כשבועיים עד שלבסוף שמעתי קולות, וצעקתי שמות יהודיים לעברם. ענה לי איש אחד שהיה כפי שהסתבר לאחר מכן אברהם קונסקי, והוא כעת נמצא במיאמי שבארה״ב, לקריאותי הוא ענה לי סוף סוף ברעש שעשה בשפתים שלו, שאפשר היה להבחין שזה בא מפי בן אדם. וכך עלה בידי להתחבר לקבוצת יהודים, 32 איש שברחו ממחנה בפיונקי, ברגעי התרגשות אלה נשבעתי ואמרתי: יהודים, תעשו איתי מה שתרצו, תירו בי, אך אל תגרשוני מכם, אינני מוכן יותר להפרד מיהודים בני ישראל. בקבוצה זו היו גם 2 גרמנים כנראה עריקים, שספקו לנו נשק. ערכנו פעמיים שלש בשבוע פשיטות בסביבה, דאגנו לספק מזון עבור כל החבורה. בימים אלה החלטתי שאני לא אפרד יותר מיהודים לאחר כל הבדידות הארוכה שהיתה מנת חלקי.

במרוצת הזמן, תרגמתי את נדרי, בהתנגדות לנסיעה לאמריקה שהיתה עבורי בהישג יד לאחר המלחמה. אחר הכל, אמרתי לעצמי, גם שם נמצאים גויים, ואני מקומי רק עם יהודים. הגרמנים ברחו מאתנו בזמן שהרוסים התכוונו לאופנסיבה בסביבות וורקה ליד הנהר ויסלה. כל אנשי הקבוצה נשארו בחיים.

אחרי השחרור חזרנו לבייליבזיג, שם פגשתי את מאיר ראובן חידר, את נתן ליברמן ועוד. הם חיפשו שם את רכושם, אני לעומת זאת, מכיון שלא היה לי רכוש, וראיתי שהאנטישמיות לא פסקה, והשנאה וההסתה נגד יהודים ממשיכה, היו מקרים של סחיבות ושוד מהיהודים, והגויים ראו בנו אלמנט זר. בחצרה של המאפיה שנמכרה ע״י מאיר כהן לגוי מקובסקי. היה גר מוטי, שאצלו למדתי חייטות, ראתה אותי אשתו של מקובסקי וקבלה מכך התקף לב. היא חשבה שאני חזרתי לתבוע את רכושו של מוטי.

בראותי את פני הדברים בבייליבזיג, אמרתי לוולבל, לאהרן ולכולם, שאין לנו יותר מה לחפש כאן, אחרי שהצלחנו להנצל אחרי יסורים ארוכים וקשים כאלו אין ברצוני להרג כאן. השארנו את ילדותנו, ושמנו פעמנו לעיר לודז׳. שם אורו עינינו, פגשנו בהרבה יהודים, החיים כאילו שבו למסלולם. היינו שם כשנה, עד שפתע פתאום הגיעה אלינו המשטרה, ודרשה מאתנו להתגייס לצבא, זה היה בשבילי יותר מדי. התנגדות להתגייס לצבא הפולני היתה קיצונית, (את בן דודי שנמצא כעת בקנדה הצליחו לגייס), ולכן עקרנו משם ועברנו לגרמניה, הצטרפנו למחנה צי.פי. בפלדפינג, שהי׳ באחזקת או.נ.ר.רא. שם גרתי כשלש וחצי שנים ושם גם התחתנתי עם אשתי שושנה, נולדה לנו שם בת מרים, ועלינו ארצה. היום בתי היא בת 41 בעלת השכלה גבוהה, מהם יש לנו 2 נכדים ערן בן 17 ועידו בן 10. בארץ נולד לנו בן בשנת 1954 ושמו קלמן שהתחתן עם גילי. ולהם 2 ילדים: עינבר ושני. אני השתתפתי במלחמות ישראל. כן גם בני התגייס לצה״ל. כך גם חתני איציק שצמן, ובקרוב יתגייס לצבא נכדי הגדול. הייתי לאחרונה בארה״ב בטיול, וראיתי דברים טובים ופחות טובים, אך לא הייתי מהמר בעבור שום רכוש את שהותי וחיי כאן בישראל. גם לא במחיר רחוב שלם בארה״ב.

אליהו רוזנברג

בעזרת ה׳

נולדתי בבילובזייג להורי ר׳ יעקב לייב (בן ר׳ נתן ואסתר) ומרת הינדא (בת ר׳ אברהם כהן, מעיירה ליד אוסטרובצה), היו לי ארבעה אחים, מוטה (מרדכי), משה, אני, חביה, ואלימלך.

הורי היו סוחרים בתבואה, אנחנו ג״כ עזרנו להם, עבדתי גם קצת בחייטות, היה לי אח אחד שידע נגרות, ועסק בזה, ועזר ג״כ לפרנסת ההורים.

אבי היה אדם בעל לב טוב, ותמיד היה שמח ומאיר פנים, ועזר לכל מי שיכל, היה קם כל בוקר ב־4־3 והיה מתחיל לעסוק בסחורה עם אלו שהגיעו בעגלות מראדום.

מצד אבי היה לי דוד, אחי אבי, ושמו הרש יוסף, הוא ואשתו אסתר (לבית ליברמן) וילדיהם, (אני זוכר שנים מהם: ליבל ונתן) נהרגו, עוד אח היה משה חיים, וג״כ נהרג עם אשתו וילדיהם. גם דודתי. אחות אבי איטה, בעלה ובנה, ועוד אחות גולדה ובנה, עוד אחות ראצה, בעלה ושלש ילדיהם (בן אחד אברהם נשאר וחי כיום בקנדה). כולם נהרגו.

מצד אמי היתה לי דודה פאהלה והיא ובעלה ושלשת ילדיה, כולם ניספו בשואה הנוראה. גם האחים של אמי — משה. וזכריה, נהרגו — הי״ד.

כשהייתי בבילובז׳יג שרתי אצל החזן, אבל אחר כך ראיתי שאין לי שום דבר מה לעשות בעיירה, אמנם לא היה חסר לי שום דבר אצל ההורים, אבל רציתי להיות עצמאי. עזבתי את בילובז׳יג נסעתי לוורשה, ונכנסתי לעבוד בחנות בפראגה.

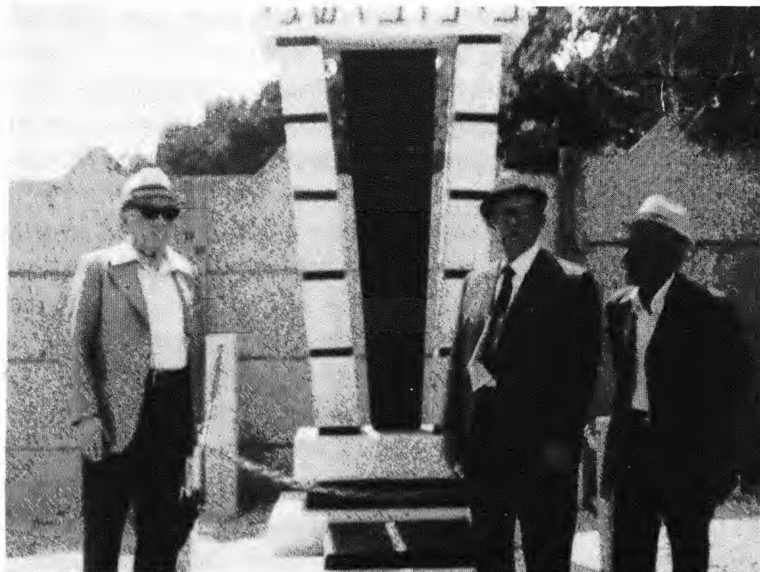
עבדתי אצל קרוב משפחה שלנו מוטל רוזנברג.

הכל היה טוב, עד שהתחילה האנטישמיות, הגוים הפסיקו את המסחר עם היהודים והתחילו להרגיש ריח שריפה בחלל האויר.

ביום שפרצה המלחמה, התגייסתי לצבא הפולני, לא הייתי שם הרבה זמן, הייתי יומיים, ושיחררו אותי, חזרתי לחנות. אבל ביום השביעי למלחמה, היתה פקודה לעזוב את וורשה. באותו יום הביאו לחנות 100 שקי קמח, אמרתי לנהג שנעזוב את זה וניסע לברנוביץ, נסענו בברנוביץ היינו רק יום אחד, אני נזכר שכשהיינו בברנוביץ בר״ה, הלכנו לביהכנ״ס להתפלל, דפק א׳ מהגבאים על הבימה והכריז:

״כיון שבאו יהודים פליטים מוורשא, מבקשים מכל אחד שיכול לקחת אותם לחג לביתו, שיקח״.

ר׳ מוטל, בעל החנות, שאתו יחד (ועם אחיו) ברחתי, התחיל לבכות שכך עלתה לו, להיות נזקק לבריות, אך עצה אחרת לא היתה. למחרת, זה היה בראש השנה, התחילו להפציץ את ברנוביץ. ראינו שזה לא טוב, המשכנו לוילנה, בלילה שהגענו לשם היה רעש גדול. ונודע לנו שהרוסים הגיעו לעיר, בוילנה עבדתי והרווחתי טוב. אבל אחר כך כשהתחילה המלחמה בוילנה, ברחתי לקובנה בליטה. זו היא עיר הבירה של ליטא,

כותב השורות, מאיר כהן ונתן ליברמן ליד המצבה לזכר העיירה

הייתי שמה שבועיים, אז אמרו לי תשמע, תסע לעיירה קטנה, ויהיה לך יותר טוב. נסעתי לעיירה הקטנה, סימנה, שם יעצו לי שאסע לכפר אחד, נסעתי לשם, היה גר שם יהודי חקלאי נחמד, והוא אמר לי, תראה! אני מבוגר כבר, יש לי הרבה שדות ופרות, אתה תהיה כאן בעל הבית. וככה זה היה באמת, שאני הייתי בעל הבית. הייתי שם כחדשיים, אבל במשך הזמן הרגשתי שהולך להיות משהו לא טוב. אמרתי לעצמי: אלי! תברח מכאן.

נסעתי בחזרה לוילנה. פגשתי את חברי וידידי. אני זוכר שבמוצאי שבת אחד התחילה הפצצת וילנא ע״י הנאצים ימ״ש ונסעתי עם הרכבת הראשונה למינסק לרוסיה. כשהגעתי למינסק הפציצו את מינסק מכל הצדדים, מינסק בערה, ברחתי. לא היה עם מה לנסוע. הלכתי ברגל. באמצע הדרך פגשתי חיילים מהצבא האדום, והם לקחו אותי ונסענו עד מוגולוב. שם הייתי יומיים. אחר כך אמרו לי — אתה צריך לעזוב, נסעתי שוב, הגעתי עד טמבוב. אז אמרו לי מהממשלה, שאני צריך לנסוע לקולחוז. הגעתי לקולחוז. עבדתי בקולחוז. והיה לי טוב. היה לי אוכל טוב. גם קצת כסף. במשך הזמן הרגשתי משהו לא בסדר. אמרו לנו שהגרמנים מתקרבים למקום הזה, עזבתי ונסעתי לסרטוב. ומשם לצ׳קלוב. ומשם לקויבישוב, שם הייתי כמה ימים, אמרו לי: אין לך מה לעשות כאן. תזוז הלאה. נסענו קבוצה של כמה בחורים והגענו לטשקנט, בטשקנט הייתי יומיים, שוב אמרו לנו שננסע לקולחוז. אבל אני לא רציתי, נסעתי לבוכרה. בבוכרה עבדתי בבית חרושת, הייתי מסגר מכונאי, ועבדתי עד שהגיע הזמן שהייתי צריך לנסוע חזרה לפולניה. נסעתי לפולניה, כשהגעתי לפולניה נודע לי האסון מה שקרה. כל משפחתי האהובה ניספו בשואה הנוראה. הכל אבד. ואני נותרתי כמעט יחיד מכל המשפחה הענפה. אבי ואמי, דודי ודודותי, אחי וכל בני המשפחה.

נסעתי לצ׳כיה ומצ׳כיה לאוסטריה, ומשם לאיטליה ונכנסתי לקיבוץ ״דרור״. לקורס הגנה, ב־21.5.48 הגעתי ארצה באניה ״טמפידוליה״.

התגייסתי לצבא. הייתי בחטיבת ״גבעתי״. שנה וחצי הייתי בצבא. השתחררתי. בשנת 58 התחתנתי עם אשתי שושנה לבית שפילברג, עבדתי בסולל בונה עשרים ושבע שנים, אח״כ יצאתי לפנסיה, ואני כעת פנסיונר.

חייתי חיי אושר עם אשתי. אך לדאבוני הרב היא נפטרה בד׳ אדר תשל״ב, יהי זכרה ברוך.

אני כותב שורות אלו, בתקוה, שדברי אלו יהיו גלעד לנצח לזכר משפחתי היקרה ועבורי. תהיה נשמתם של בני משפחתי צרורה בצרור החיים ה׳ ינקום דמם.

ואני שמח ומרוצה מהוצאת ספר זה על עיירתי בילובז׳יג, כדי שיזכרו ממנה בדורות הבאים ויהיה זה זכרון נצח למשפחתנו שנהרגו — הי״ד.

מאיר שוורצקוף

נולדתי ב־1.3.1927 לאבי ר׳ שייעה שוורצקוף, ולאמי מרת שרה לבית ציגלמן, היינו בבית ארבעה ילדים, אחי משה, אחיותי: הדס, ואיטה.

אני זוכר מאחי אמי, לייביש ופנחס, וגם שתי אחיות שלה, טובה וחנה. דודי לייביש עבד אצל דוד כהן. והיה נוסע לורשה עם עגלה וסוסים עם תבואה פעם או פעמיים בשבוע, היתה לו אשה מרים ושלושה ילדים. לטובה היו גם כן שלושה ילדים. לאבי היו ששה אחים, משפחתו באה מוורשה, שם הוא נולד בשנת 1905.

למדתי בבית ספר, גמרתי שש כיתות, אחר כך פרצה המלחמה, ויותר לא למדתי כבר. בזמן המלחמה שלקחו את ההורים, אני נשארתי בביילבז'יג, הייתי בן 13, ואחר כך היינו שם בערך חודש. העבירו אותנו לראדום לעבוד בחברת חשמל. עבדנו שמה. ואחר כך העבירו אותנו לסקרז'יסקו קמיננה ועבדתי בבית חרושת של אמוניציה.

בסקרז'יסקו היינו מסוף 1942, עד סוף 1944, שם עבדתי בבית חרושת, הייתי יחד עם חיים אייזן, ישקה, יוסקה דומב ועם הדוד שלי פנחס, אחר כך הוא נפטר בסקרזיסקו. המחנה לא היה סגור, היה אפשר אפילו לברוח, בהתחלה גרנו בעיר, אחר כך עברנו לגור בפנים, שום השגחה לא היתה. אני ישנתי בבית חרושת, לא הלכתי הביתה. הייתי שמה כל הזמן. הסתובבתי בבית החרושת. עבדנו באמוניציה. פגזים. כל פגז היה 60 ק״ג. חיים אייזן וישקה עבדו על ידי, והיינו ממש כמו אחים. התחלנו את העבודה ב־7 בבוקר, היהודים עבדו יותר, עד 8 עד 9, קיבלנו לחם לארוחת צהריים, מרק וזהו. אי אפשר להגיד שמרעב לא מת שם אף אחד.

אני זוכר דבר אחד, יוסף דומב הביא לי בפסח מצות ואמר לי שלא נאכל לחם. הוא אמר לי תאכל דיסה עם סוכר, תוכל לאכול את זה בפסח, שמעתי בקול יוסל דומב אכלתי מה שהוא אמר לי לאכול, ושמרתי את הפסח הזה. באמת אני זוכר את זה עד היום.

עבדנו שם עם פולנים, ודאי שהיתה אנטישמיות. אמנם לא היו לנו עניינים אתם. הם נתנו לנו אפילו אוכל. אני נזכר, עוד מזמן שהייתי בביילבז'יג, ר׳ דוד כהן היה גר כמה צעדים מהבית שלנו. אצל הבן שלו. יום אחד בלילה שמעתי רעש, וראינו את הבן שלו מאטיס שהוא יוצא ולא רצה לתת לאביו ללכת, הנאצים הוציאו אותו, וכעבור כמה דקות שמענו יריות. הלכנו להסתכל דרך החלון. פחדנו לצאת. וראינו שפולני אחד כורה קבר. ירו בו. והוא לא היה מת. אני שמעתי צעקות מהחלון. ואחר כך ירו איזה שש כדורים, והכניסו אותו לקבר וקברו אותו. את זה אני ראיתי ושמעתי בעצמי. ראיתי את האחות של מאיר כהן שהביאו אותה מהמחנה איפה שהיא ברחה. אני ראיתי אותה ודיברתי אתה, אצל הז'נדמריה. עבדתי שמה, הם הרגו אותה.

מהקרובים שלי נשאר רק מאיר ציגלמן. מהמשפחה לא נשאר אף אחד. לא מהמשפחה של אבא ולא מהמשפחה של אמא.

אני נזכר, שרציתי ללכת עם ההורים שלי, אז אמא אמרה לי אל תלך. נתנו לי כל כך הרבה כסף. היה לנו כל כך הרבה עור, אז קנינו עור. היה מתחת לאדמה הרבה עורות, והיא שמה לי על כל הגוף הרבה עורות ואמרה לי: תמכור את זה, ויהיה לך מה לאכול, ואל תלך.

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA

Województwo [illegible]

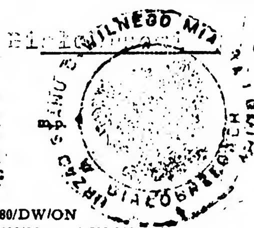
URZĄD STANU CYWILNEGO w [illegible]

Odpis skrócony aktu urodzenia

1. Nazwisko S Z W A R C K O P F
2. Imię (imiona) Majer - Ic[illegible]
3. Data urodzenia 15 lutego 1925 roku - 19 - r.
4. Miejsce urodzenia Białobrzegi
5. Nazwisko i imię (ojca) Szwarckopf Szaje - Gecel
   zawód -
6. Nazwisko rodowe (ojca) Szwarckopf
7. Imię i nazwisko rodowe (matki) Sure Cygielman
   zawód

Poświadcza się zgodność powyższego odpisu
z treścią aktu urodzenia Nr 140 / 1940

[illegible], dnia 198[illegible].02.15 19 - r.

KIEROWNIK
Urzędu Stanu Cywilnego

KIEROWNIK
Urzędu Stanu Cywilnego
[illegible]

Pu-M-8 zam/Nr 480/DW/ON
LDD Z-d ... 476/1500/85, n. 1 720 000 szt. f. A5

אז בא הקומדנט ונתן לי סטירה, רציתי ללכת, והוא לא נתן לי ללכת. רצה להוציא את אבא גם כן שישאר. הלואי שהיה נשאר. הוא היה חי. אבא החזיק את אחותי בידו, ולא רצה ללכת, הוא קיבל גם כן מכות ואני נשארתי. אמא אמרה לי תשאר אתה, נתנו לי כסף והכל, וככה נשארתי בחיים.

אחרי כשנתיים שהיינו בסקרז'יסקו שלחו אותנו לסולייב, ומשם לצ'נסטחוב, וב־12.1.45 שלחו אותנו לבוכנולד. כי ב־ 16 לינואר היתה צ'נסטחוב בידי הרוסים.

בבוכנוולד עמדו בשער קאפו. מכל בלוק הבלוקעלטסטר, הבלוקעלטסטר בבלוק 50 היה יהודי. והוא שאל, תגידו חבר'ה, מי היה קאפו, מי היה הפוליציאנט, מי היה הפאראבייטר תגידו לנו.

ואז היה אתנו שוטר בשם פוליצמן מקרקוב, היו קוראים לו פנטוך. אמרנו שהוא היה פוליציאנט. אז לקחו אותו, ושמה היה נהוג אצל היהודי הזה בבלוק 50, שכל מי שנכנס לשם והיה מואשם שעשה צרות ליהודים, אז הוא לקח אותו, שם אותו על מיטה, ושם עליו קרש, נתן לו כמה מכות, והוא לא החזיק מעמד יותר מיומיים שלושה.

מבוכנוולד שלחו את הקבוצה שאני הייתי בה, לקומנדו קולדיץ, זה היה 60 ק"מ צפונית מבוכנוואלד. ושמה עבדנו, היינו צריכים להקים שם בית חרושת, הכניסו אותנו לבית, חשבתי שנכנסתי לתחנת קמח. לקחתי קמצוץ מהאבק, כי חשבתי שזה קמח, ובאמת זה היה חול. כל התקוות שלי שיהיה לי משהו לאכול, אבדו. אחרי כן התחלנו לעבוד ולבנות את בית החרושת. קבלנו לאכול 200 גרם לחם עם קצת מרק וזהו. יום אחד הצטרכתי ללכת לעשות צרכים. אז ביקשתי רשות מהמייסטר שלי. הוא אמר, תלך. הלכתי. היו שם שלושה מטבחים. מטבח של הפליכטלינגים, מטבח של מאייסטרים של הגרמנים האזרחיים, ומטבח של האס.אס.־מנים. במטבח של אס.אס.מנים עבדו בחורות בנות נוצריות מפולין. פתאום כשעברתי שם בחזרה מהבית כסא, יצאה בחורה אחת ואמרה לי: בוא הנה, בוא הנה, קח גזר, אז אני הלכתי וראיתי שבאמת יש, מלאתי את הכובע מלא עם גזר והלכתי הלאה לדרכי לעבודה. ניגשתי לאיזו פינה ורציתי לאכול מהגזר. פתאום בא מולי האינטרשטורם באנפירר. והוא אומר לי: מה אתה מחזיק? אמרתי שזה הוצאתי מבית הכיסא. למה אתה אוכל צואה, אמרתי לו שזה בגלל הרעב. הוא לקח אותי לאובשטורמבאהן פיהרר הכניס אותי בפנים וסיפר לו בגרמנית שאני לקחתי משהו מהבית שמוש בשביל לאכול. הוא שאל אותי איזה מספר יש לך, אמרתי לו 114752 בגרמנית, הוא אמר שזה מתאים בדיוק. זה בדיוק 20 הוא נתן לי כסא והכניס לי עם חתיכת כבל בעובי של אצבע 20 מכות חזקות מאחורי, ואמר לי שאני אספור. ספרתי עד 7. מ־7 כבר לא יכולתי לספור. התבלבלתי לגמרי. אחרי כן הוא אמר לקום וקמתי. הוא שאל אותי עוד פעם מה מספרך? אמרתי לו 114752, אז לקחתי את הכובע עם הגזר, והוא הוביל אותי למחסן של ארגזים של תחמושת. בלי גוזמה היו שם מליון ארגזים. מגרש גדול ואמר לי לאכול שם. אכלתי כמה שיכולתי כי המעיים שלי היו מצומקים. והעודף הכנסתי למכנסיים, לחולצה, היכן שיכולתי, אחרי רבע שעה הוא פתח את הדלת

ואמר: האם אתה סיימת? אמרתי לו כן, אבל כאן עוד נשאר משהו. אמרתי לו: זה כבר לא ניתן לאכילה. לקח אותי ושלח אותי לעבודה בחזרה. גמרנו את העבודה וכבר הלך לי לאיבוד ארוחת הצהריים שהייתי צריך לקבל. מזלי שחבר שלי קיבל את מנת הלחם שאני הייתי צריך לקבל, ובזה נגמר הסיפור.

אחרי כן עבדנו עד שבת אחרון של פסח. שבת זה יצא בדיוק שבת אחרון של פסח, ורצו לשלוח אותנו לבוכנוולד בחזרה.

בינתיים האנגלים והאמריקאים כבר סגרו את הדרך, ולקחו אותנו דרך זאולז׳ה, מגרמניה לקחו אותנו לציכיה לטרזנשטט. הגעתי לשם והלכתי בדרך 14 יום, היהודים לא קיבלו שום דבר לאכול. הגויים הרוסים ההולנדים והצרפתים שהיו שם, קיבלו כל אחד כובע של תפוחי אדמה והיהודים קיבלו כל אחד שני תפוחי אדמה. כל אחד היה דוחף את השני. אמרתי אני לא רוצה להיהרג בדחיפות האלה. אני רוצה למות נורמלי. אז לא עמדתי בתור ולא קיבלתי את שני תפוחי האדמה.

נכנסתי למחסן של התבואה, וכמו תרנגולת הייתי מחפש, ומצאתי ארבעים או ארבעים וחמישה גרעינים, חיטה, שעורה, דור, מה שמצאתי. בישלתי את זה עם עשבים חמוצים שמצאתי על הערימות של החול שאני מכיר אותם, וכך אכלתי את זה ולא עמדתי בתור. בגלל שלא רציתי לקבל מכות.

אחרי כן כשהגענו לטריזינשטט קיבל כל אחד רבע לחם, זה 250 גרם לחם. מאה גרם נקניק ופחית של חצי ליטר קפה. אני עשיתי חשבון, אם אני אוכל עכשיו את הנקניק אני אבוד. מצאתי בן אדם שראיתי שהוא בריא. אמרתי אדוני תיקח את הנקניק, ותן לי פחית קפה, עוד אחת. אז החלפתי אתו, וככה עברו הימים האלו.

בשביעי למאי פוצצו הגרמנים מחנה של רוסים שבויים, שם היו 13 אלף רוסים. ולא נשאר שום סימן למחנה מהרוסים האלה, התוכנית שלהם היתה לפוצץ את המחנה של היהודים ב־10 במאי. היינו 38 אלף יהודים. והם רצו את זה לפוצץ. באו שני גרמנים קצינים גדולים נכנסו לצלב האדום ב־8 למאי והודיעו להם, תזרזו את הרוסים שיתנו מכה, אחרת המחנה הזה הולך להישמד. הם שמעו את זה והזעיקו את הרוסים, והרוסים שיחררו אותנו ב־9 למאי ב־6 בבוקר.

כששחררו אותנו, כל אחד הלך לדרכו, המלחמה נגמרה, כל אחד חופשי. תיכף התארגן שם איזשהו וועד, והוועד אסר לצאת, והרוסים גם כן נתנו פקודה לא לתת לצאת כי אנשים התחילו לאכול מה שבא ליד, והחברה קיבלו כבר דיזנטריה. אני הייתי מאד חלש. בכל אופן יצאתי ונכנסתי שם במחנה למטבח של ההולנדים. ושם מצאתי סיר עם דיסה מבושלת עם סוכר. לקחתי קערה, כמה שיכולתי לסחוב, והלכתי בחזרה לדירה למקום שהייתי גר עם החבר׳ה, כולנו התישבנו וכל אחד אכל כמה שיכל מהדיסה הזו. וזה היה ביום ראשון. אחרי כן שמעתי שלוועד בא מפקד. זה היה מיור רוסי, והוא מחפש ספוזניק. זה נקרא סנדלר. אז אני אמרתי, אני סנדלר. רשמו אותי והודיעו למיור הרוסי הזה שהוא יבוא, יש סנדלר. הוא בא לקח אותי והכניס אותי לבית מלאכה של סנדלרות. אני לא ידעתי לאן לפנות קודם. זה היה בית מלאכה כמו בית חרושת. אז עשיתי להם לרוסים תיקונים במגפיים

של הקצינים הפולנים, פתחתי להם את השפיץ ועשיתי להם שפיץ רחב. הם אוהבים שפיץ רחב, ושם היה שפיץ חד כזה. והם היו מבסוטים.

בינתיים הם הזמינו אותי לארוחת צהריים אצלם. אבל אני פחדתי לאכול. זה היה מלא שומן. זה היה שעועית עם גריסים עם הרבה שומן, ולא רציתי לאכול, ראיתי שיש שם שדה של תות שדה וגזר, לקחתי כל יום קילו תות שדה וכמה ק״ג גזר ועם זה הלכתי הביתה כל יום. ככה עבדתי עשרה ימים. אחרי כן באה השמועה שכל אחד יכול ללכת לחפש את המשפחה שלו. את הקרובים שלו. אז גם אני נרשמתי ויצאנו.

הגענו לפראג, בפראג הרכבת עמדה בערך שעה־שעה וחצי. אמרתי לחבר שלי בוא נצא קצת. יצאנו קצת להסתכל בחלונות ראווה. הגענו למסעדה. היה שם סלט עם חתיכות דג מלוח בחלון, עמדנו שמה וליקקנו את השפתיים. באה צ׳כית אחת וראתה אותנו היא אמרה בצ׳כית: מה אתם ככה מסתכלים? מה אתם מתפעלים ככה? וכיון שפולנית וצ׳כית הם קצת דומים, הבנתי מה שהיא אומרת, ואמרתי לה אני הייתי רוצה לאכול את זה. אז היא אמרה: באמת? את זה אתם רוצים לאכול? את זה מוכרים פה בקילו!!

אמרתי: כאן מוכרים בקילו, אבל כסף אין לנו, היא אמרה; כן? אין לכם כסף... בואו איתי, הכניסה אותנו בפנים, היינו שלשה חבר׳ה., לקחה קילו, נתנה לנו לכל אחד חתיכת לחם. לפני שהספיקה להסתכל, להסתובב, לא היה סימן מזה. שאלה: רוצים עוד? אמרתי כן, אז היא נתנה עוד מנה כזאת, אכלנו. אחרי כן לקחה אותנו הביתה, נתנה לנו להתרחץ, ונתנה לכל אחד בגדים חדשים, כי היינו לבושים בבגדי פסים. היא נתנה לנו בגדים אזרחיים.

לפני שיצאנו, שאלה אותנו: מי אתם. אמרנו שאנחנו מפולניה. שאלה: מה, אתם פולנים? לא אנחנו יהודים. אז אל תגידו שאתם מפולניה, תגידו שאתם יהודים. כי אם תגידו שאתם פולנים, לא יתנו לכם אפילו לעבור פה. כן באמת, הצ׳כים שנאו מאוד את הפולנים.

הגענו לרדום. מרדום הגענו לביילביז׳יג, בביילביז׳יג פגשתי חבר׳ה, את מאיר ראובן וגולדה, וזינוול ושולם, את אברום רוזנברג את שלמה גוטוביץ, נתי ליברמן ואת בתו, את אברהם קולסקי ועוד. ואני לא ידעתי שהמשטרה המקומית נמצאת שם בסביבה. והם כשתפסו יהודי הרגו אותו. יצאתי למחרת, היה לנו מכיר גוי בכפר שצ׳ייטי. אז אמרתי, אני אלך למשפי גוש בשצ׳ייטי, ודאי הוא יעזור לי משהו. וכך זה היה. הגעתי לשצ׳ייטי. היה בסה״כ 3 ק״מ, ודרך היער הגעתי לשצ׳ייטי, הוא ראה אותי, אז התחיל להצטלב. ואמר: תודה לאלהים שעוד זכיתי לראות אותך. והוא תפס אותי על הברכיים שלו. ונישק אותי כמו שאבא מנשק את הילד שלו. הכניס את היד לכיס, והוציא 500 זלוטי ונתן לי. הוא אמר, בטח אין לך פרוטה אחת. הכין לי ארוחה כמו שצריך, ואחרי כן הוא נתן לי לישון בדירה שלו. הכין לי מיטה, ישנתי כל הלילה, ולמחרת זה היה יום שלישי. ביום רביעי יש שוק בביילביז׳יג, עד היום זה. ולשוק היא קמה בבוקר השכם. הכינה לי שתי תרנגולות, בישלה אותם, הכינה חבילה ושמה בפנים חתיכת חמאה,

גבינה שלמה, ובישלה ביצים, חבילה של אולי 15 ק״ג. אולי אפילו יותר, ואמרה: אם אתה רוצה, אתה יכול להשאר אצלנו. אמרתי, פניי גוש, אתה מכיר אותי ואתה יודע טוב מאד שאני מהדת שלי לא רוצה לרדת. אני רוצה להשאר יהודי כמו שהייתי. אז הוא נתן לי נשיקה במצח בעד המילים האלה. נסענו לשוק.

הגעתי לביילביז׳יג, נכנסתי לבית, ואמרתי לפניה גוש שתדע, שבעוד שבוע אני עוזב את המקום, ואני מקוה שגם כל החבר׳ה עוזבים. קיבלתי חדר יחד עם מרדכי סטלמלך, ומרדכי וינטרויב. למעלה בחדר הגג הייתי גר, ואמרתי לפניה גוש שתבוא לשם לפני שאני אסע משם ביום זה וזה לפני שבת, ביום חמישי או שישי, ותקבל את כל מה שיש לי פה. וכך היה. כשהוא הגיע נתן לי אלף זלוטי, ואמר לי: תיסע ותצליח בחיים שלך. וכך עזבתי את ביילביז׳יג.

אחרי כן הגעתי לצ׳נסטחוב, שם היה הגבול. ארגנו קבוצה לעבור את הגבול, בינתיים תפסו אותנו במשטרה וקיבלנו מכות, אח״כ הלכנו חמישה חבר׳ה, אני ופישלה ווינטראוב, שוסטר, ושמחה ופישל, ועוד זוג מלודז׳ שהצטרפו אלינו, ועברנו את הגבול מצ׳כיה לאוסטריה. אפילו לא הרגשנו שאנו עוברים את הגבול. הרגשנו רק במבנים באוסטריה, כי המבנים אצלם כמו חת. שם יש גם את מחסן התבואה וגם הפרות וגם החזירים, והם גרים למעלה. וכך ידענו שאנחנו באוסטריה. באוסטריה נתנו לנו את הכיוון לגבול בדונבו. כשהגענו לדונבו אמרו לנו החיילים הרוסים, שהקומנדנט הוא יהודי, והוא יתן לנו רשיון מעבר כדי שנוכל לעבור את הגשר.

בינתיים לא יכולנו להגיע לשם. בקושי הגענו לקומנדנט הזה. הקומנדנט היה יהודי עם לב טוב, והוא אמר לנו: אתם תלונו פה באיזה שהוא מקום בלילה, ולמחרת תעברו לגשר של הרכבת, ושם יש החלפה. אולי אני אוכל לשלוח אתכם גם כן.

בינתיים הגענו לשם ופגשנו קפטן אמריקאי שהגיע לצד הרוסי והוא התחיל לשאול אותנו באידיש מה אנו עושים. ולאן אנו הולכים. כשאמרנו לו שאנחנו רוצים לנסוע לארץ ישראל אמר לנו — למה?, מדוע לא תסעו לאמריקה, אל תהיו טפשים, באמריקה תחיו. ולארץ ישראל תסעו כדי למות...

אמרנו לו: לא אדוני. הדרך שלנו זה מה שצריך להיות, זה ארץ ישראל. והוא התווכח אתנו אולי חצי שעה, סיפר לנו דוגמאות ומעשיות, בסוף אמר: ה׳ יצליח דרככם.

הגיע הקומנדנט הרוסי והוא אומר: הכנסו לקומנדנטורה, ותקבלו אשור למעבר... הלכנו לשם, והגענו, הוא היה בעל קומה נמוכה, והוא על השפיץ של הרגלים קם ואומר: הכנסו, הכנסו, נכנסנו פנימה והוא אמר: יבורך אלהים שזכיתי לומר כמה מלים ביידיש, והתחילו ממש לזלוג דמעות מעיניו והוא שאל אותנו.

הגידו לי את האמת, אתם באמת הולכים לארץ ישראל, או אתם הולכים לעסוק בספקולציות? אמרתי לו תאמין לי במה שיקר לי, שככה אני אפגוש מישהו מהמשפחה שלי, שאני אומר לך את האמת, אני הולך רק לארץ ישראל ולאף מקום אחר לא.

אז הוא אמר, אני ממהר, ואמר למזכירה שלו תני להם שני אישורי מעבר, שלשה בחורים וזוג. להם אחד, ולזוג אחד. אז היא אומרת, חבר מפקד, נחוצה חותמת.

היא נתנה את החומות וככה עם האישורים האלה עברו אולי 200 או 250 איש. כל היום היו באים. הם לקחו מאתנו ונתנו לאחרים. ועברו אולי 200 עד 250 איש, וככה נגמר העסק עד שהגעתי ועבדתי.

הגענו לצד השני של האמריקאים, ושם בצד האמריקאי באוסטריה הגענו לכפר הרט. בכפר הזה היה הקבר של אבא של היטלר ימח שמו וזכרו. ובחדר על יד הבית קברות, במקום שהוא היה קבור, היה שולחן, קרש כזה אולי מטר מרובע. שם היתה חווה שלימה מעבודת יד של אביו של היטלר ימ״ש, היתה כזו עבודת יד, פרות, סוסים ותרנגולות. אפילו זה שמנקה את הארובות עמד למעלה. הכל היה על הדגם הזה של עבודת היד שלו. ואחר כך הגיעה אונר״א ושלחה אותנו לבדגסטיין. בבדגסטיין הייתי גר בהוטל ״אוסטריה״, היכן שהיטלר ימח שמו עצמו היה גר. ושמה היה מפל מים, במפל מים הזה הרגו אולי אלף יהודים. זרקו אותם עם המפל, ירו בהם והם נפלו למפל ועם הזרם נהרגו ונשטפו, זה היה באוסטריה, שם גרתי שנתיים, עשיתי שם חיים לא נורמליים.

אחרי שנתיים אמרו לנו, שמתקרבת עליה. בינתיים הייתי בקבוץ, אחרי כן העבירו אותנו לאיטליה, לקיבוץ בשם ״דרור״, עשו וועד בקבוץ, והכניסו חמישי, היו ארבעה חוץ ממני, ואותי עשו לבעל המשק. אמרתי: איך אתם עושים אותי לבעל משק. הייתם לוקחים רומני אני מבין, כי הרי רומנית ואיטלקית קצת דומים, ויכולים יותר להשתלב, אבל איך אני בפולנית שלי אשתלב באיטליה — עם איטלקית שזה עולמות אחרים. הם אמרו לי אתה תסתדר.

אמרתי מה אני צריך לעשות, הם אמרו לי, אתה צריך לקנות מזון. כל מה שיש. אמרתי בסדר. איך קוראים ללחם ״פאניי״. איך קוראים לעצים ״לנייה״. איך קוראים לבשר, אני לא זוכר אפילו, וככה רשמתי לי דברים עיקריים.

אז הם אמרו לי: גם סיגריות תקנה. אמרתי, הכל אני קונה, אבל סיגריות לא. אני לא מעשן. אני יכול לקנות שוקולד וכל דבר אחר. אבל סיגריות לא, ואכן, סיגריות קנה הגיזבר. מפני שהוא היה בעצמו מעשן.

היינו בערך 4 חודשים וחצי עד 5 חודשים. אחרי שעבר בערך חודש, היה לי קצת כסף. כשנכנסתי לקבוץ היו לי כמה דולרים. היו לי קצת סיגריות נתתי להם. אחרי כן ראיתי שיש חבר׳ה שממש רעבים, אוכלים בבוקר בשבע ארוחת בוקר, ב־12.30 ארוחת צהריים, ובערב ארוחת ערב. בעשר אין שום דבר, בארבע אין שום דבר, ואני הייתי נכנס למחסן, וראיתי מחסן מלא מכל טוב. אמרתי, איך זה יתכן. לא מספיק שכולנו היינו רעבים אצל היטלר, גם פה צריכים להיות רעבים? בזמן שיש מחסן כזה מלא עם כל טוב, אנחנו צריכים להשאיר את זה? בשביל מי? מי השאיר לנו משהו, מישהו השאיר לנו משהו?

אמרתי: אני דורש בתוקף! צריכים לתת לכולם ארוחת 10 וארוחת ארבע. והתחילו לתת ארוחת עשר וארוחת ארבע, וכולם ממש נישקו אותי על מה שעשיתי להם.

בינתיים חבר אחד משני חברים שהיו לי ושמו אייזיק, נהיה חולה. הלך לאונר״א שלחו אותו לרומא, מאיתנו לרומא היה 60 ק״מ. אייזיק היה מקבל מדודה שלו

מאמריקה כסף, הוא התקשר אליה עוד מאוסטריה, והיא היתה שולחת לו כל חודש 5 דולר. שיהיה לו ממשהו להתקיים, יותר ממה שהוא צריך. אז גם לשם קיבל כל חודש 5 דולר. איך שהוא נכנס לבית חולים, אזי המזכירות קיבלו את החמישה דולר ולקחו לעצמם. הוא שלח לנו אז מכתב, משה ואברהם היקרים, (לחבר השני קראו אברהם), אני צריך לעבור ניתוח מאד קשה. ואני רוצה שלפני שאני עובר את הניתוח אראה אתכם. ואם אין לכם כסף, תיכנסו למזכירות ותגידו שיתנו לכם כסף מהדולרים שהם מקבלים בשבילי.

נכנסתי למזכירות ואמרתי. הם אמרו: אנחנו כסף לא נותנים. ואתה לא צריך לנסוע. אמרתי מה זה? איך זה אדם יהיה ככה. הרי למקום הזה קוראים ״דרור״, דרור זה חופש. אם אח שלך נמצא בבית חולים אתה לא הולך לבקר אותו? הרי אנחנו אחים ואחיות. איך זה יתכן דבר כזה. אז הם אמרו אין דבר כזה. אין! אתה לא תקבל. אמרתי: תתנו, אני לרומא נוסע.

למחרת ידעתי שצריכים לצאת משלנו לביקור לבית חולים, וצריכים לעבור צילום רנטגן ואחד לאיזו בדיקה אחרת, והג׳וינט שולח אותם ולקח אותם. אמרתי למחרת בבוקר. אברהם בוא. תעלה. אמר לי, לא יתנו. אמרתי: על אחריותי, בוא תעלה. עלינו. אף אחד לא אמר מילה. הגענו לרומא. כשהגענו לשם, חיפשתי את בית החולים ״יזראליתי״. ברומא יש הוספיטל יהודי. ושם עובר נהר טיבר ושם יש 16 ואולי יותר גשרים למעבר מצד אחד לשני. שאלתי איטלקי אחד והוא אמר לי שצריך לעבור 13 גשרים. וכשאני עובר את הגשר ה־13 צריך לרדת, לפנות ימינה ושם נראה את בית החולים ״יזראליתי״.

אמרתי, אולי אני לא יודע, אולי אני אטעה, אמר האיטלקי הזה טוב, בוא איתי. לקח אותנו האיטלקי הזה, נסע אתנו עד המקום, והכניס אותנו לביה״ח. הגענו לבית החולים, הוא היה שם, והוא אמר לנו, שאינו רוצה לעבור את הניתוח, ורוצה לנסוע אתנו הביתה. אמרתי: מה אתה משוגע? אתה הרי נמצא פה בבי״ח, למה אתה לא רוצה? והוא חזר ואמר: אני לא רוצה, אני מפחד.

אמרתי מה אתה מפחד אם תצטרך לחיות תחיה, אם לא, זה לא יעזור לך שום דבר. אז יותר טוב שאתה נמצא פה, ויש כאן רופאים טובים, דיברתי עם רופא שם, היה רופא אחד שדיבר גרמנית, והוא אמר שיש לו סיכויים טובים. אמרתי, הנה אתה שומע, הרופא אומר שיש לך סיכויים טובים. למה אתה לא רוצה. מה אני אגיד, אנחנו נסענו. הנהג של הג׳וינט לקח אותנו לוותיקן. היינו שעתיים וחצי בוותיקן. הראה לנו מה שראינו, אבל הוא אמר, אם אתם רוצים לראות בוותיקן הרבה, אתם צריכים להיות לפחות שבוע ימים. אז אתם יכולים לראות משהו. נסענו. הגענו בחזרה, למחרת הגיע אייזיק למחנה שלנו, הוא ברח מהבית חולים. כשראיתי אותו התחלתי לעשות צעקות. היתה שמה אחת, רות, שליחה מא״י. אמרתי, רות, את מוכרחה לקחת אותו בחזרה לבי״ח, כי הוא בסכנה עם החיים שלו. אם הוא לא יעבור את הניתוח, הוא ימות לנו בדרך. אז היא לקחה אותו בכוח, והוא עבר את הניתוח. מאז אני לא יודע לאן הוא נעלם.

כעבור חמשה חודשים היתה עליה ב׳, זה היה בשנת 1947, הגענו לנמל ״מונטה פונטה״, ועלינו על האניה ״שאר ישוב״, הצוות שלנו היה מיוון, והקפטן גם היה מיוון, אנחנו נחשבנו כמשוגעים — לא נורמלים. כך סידרו השליחים את הנסיעה. הלבשנו לאנשי הצוות את הבגדים שלנו, והם הסתדרו יחד אתנו, עשינו ילד בן 8 לקפטן, כשהגיעו האנגלים לאניה ואמרו: אתם בסכנה, אתם טובעים. תשמעו לנו ותעברו לאוניות שלנו. ואנחנו ניקח אתכם לאן שצריך. אנחנו אמרנו לא רוצים. ביום השישי ראינו שבאמת אנחנו טובעים, הוצאנו את המים מהאוניה, יצאו מהאוניה שלנו 900 איש, והם שאלו אותנו: מאיפה יוצאים כל כך הרבה אנשים, מהים? כי באניה הרי אין מקום. ככה הם אמרו, והם שאלו: עוד נשארו אנשים? ענינו כן! אנחנו לא רוצים לצאת! אז לקחו את ה־900 איש האלה, והובילו אותם 24 שעות על הים. הם באו לבדוק מה עשינו, הם באו עם סוסים, לקחנו סיגריות והכנסנו לסוסים מהעשן של סיגריות. אז הם ראו עם מי יש להם עסק והלכו.

ככה עברה הנסיעה, ועלינו באוניה ״מולדת״. היינו 1700־1800 איש באוניה הזו. והאניה הזו יכלה להכיל באופן נורמלי 150 איש. עד 200 איש הכי הרבה.

ביום השלישי האנגלים גילו אותנו. והתחילו לצרות, אתם לא ליגליים, אתם צריכים לחזור מאיפה שבאתם, אז ענינו להם ברמקול שאנחנו לא נמצאים במים טריטוריאליים שלהם, ומותר לנו לנסוע לאן שאנו רוצים. ביום רביעי או חמישי האניה התקלקלה, אח״כ נסענו לניקוסיה לקפריסין. לקפריסין 24 שעות לא קיבלו לא מים לא אוכל ולא שום דבר. הם ממש היו במצוקה ה־900 איש האלה. אחרי כן ביום השביעי או השמיני הם הגיעו אלינו ואמרו: תעברו. אנחנו ניקח אתכם. אמרנו, אנחנו נלך אתכם רק בתנאי אחד, שתקשרו את האניה שלנו לשלכם, ותסחבו אותנו לנמל חיפה. אחרת אנחנו לא הולכים. אנחנו רוצים לרדת בחוף. הם לקחו אותנו בכוח. שעתיים וחצי עשינו מלחמה אתם. הם זרקו עלינו פצצות עשן. לקחנו את פצצות העשן וזרקנו בחזרה. אחרי שעתיים וחצי הם ראו שזה לא עוזר, הם התחילו עם צינור מים. כשהתחילו עם צינור מים הרמנו ידיים. אין לנו צינור מים. אז התחילו כל האנגלים לצאת, כל אחד מהם תפס יהודי והעבירו מיד ליד, מפני שהסיפון היה חלק ממים שלא יפלו. והוציאו אותנו, קיבלנו במקום כל אחד זוג מכנסיים ארוכים וזוג מכנסיים קצרים, חולצה ומגבת. נתנו לנו לאכול ולשתות, והגענו לקפריסין.

בקפריסין היינו מחודש מרס 47 עד פברואר 49, אז נסענו ארצה. אנחנו היינו האחרונים. כמעט סגרנו את המחנה שם. הגענו במרס 49.

הגענו לחיפה, ומשם עברנו לקיבוץ יגור, כשהגיע פסח אמרתי למזכירות בקבוץ, רבותי, אני יהודי מסורתי, ומה שאני אוכל פה אין לי ברירה, מה שמותר לי אני אוכל ועל מה שלא מותר לי אני מוותר, אבל בפסח אני לא רוצה לוותר, כי מקבלים בשבילי דגים חיים, מקבלים בשר כשר, מקבלים מצות ויין. תפוחי אדמה ושאר הדברים. ואני רוצה לקבל את המזון ששייך לי, ואני מכניס את זה למטבח כשר, ואני אוכל שם שבוע ימים בפסח.

הם אמרו טוב. סחבו אותי עד יום האחרון של ערב פסח ולא קיבלתי. אמרתי טוב. אני אסתדר. היתה לי חבילה מהאוניה, לפני שירדתי מהאניה בחיפה היה שמה במחסן סוכר בחבילות סגורות. לקחתי חבילה סוכר אתי. אמרתי שיהיה בשעת צרה. לקחתי חצי חבילה מצות, ואמרתי עם זה אני אחיה שבוע ימים האלה. אני לא אמות. בישלתי את התפוחי אדמה וזהו. אחרי פסח ביקשתי שאני רוצה שתהיה אסיפה. אמרו מה זה אסיפה. אמרתי בתור חבר וועד מגיע לי שנעשה אסיפה, מכל הקבוץ היינו 120 חברה, היה שם לקיבוץ הזה, "דרור הבונים". העיקר, עשינו אסיפה למחרת פסח, והחברה אמרו לי שאני אדבר.

אמרתי, קודם כל, מה השם של הקיבוץ. אמרו לי "דרור". שאלתי: מה פרוש של השם דרור, ענו לי: אתה לא יודע? אמרתי: אני לא יודע. אני רוצה שאתם תגידו לי מה הפרוש הזה דרור. דרור זה חופש. חופש? אה! ומי אנחנו שנמצאים בקיבוץ הזה? אנחנו אחים ואחיות. כאלה אחים יש לי שהם אכלו את האוכל שלי שאני קיבלתי, כאלה אחים ואחיות, ואתם לא מתביישים להגיד שאתם אחים שלי? יש לכם אח אחד משוגע ביניכם, אז אתם נותנים לו למות מרעב. מהרגע הזה אני לא חבר קיבוץ. כשאני אמרתי מהרגע הזה אני לא חבר קיבוץ, היינו 120 איש, עם הוועד, חמישה איש נשארו, ארבעה איש נשארו רק מהוועד, וכל הקבוץ יצא. אין קיבוץ. התפזרו כולם הלכו. רק על המילים האלה שאני אמרתי, איזה אחים אתם. וזהו.

באותה תקופה פגשתי את אשתי שתחי', התחתנתי, השתקעתי בלוד. רצו לשלוח אותי לעין כרם. עבדתי בחקל יכין 11 שנה. בתור מקצועי, חקלאי בפרדסים. אני בעל מקצוע. ואחרי כן בשנת 59, עברתי לעבוד במאפיה בתור אופה 19 שנה. בשנת 77 ארע לי אסון, והיד נקטעה לי במאפיה. והיום ברוך השם אני חי עם משפחתי, אני עובד במשקם, זאת התרופה שלי, פרופ' שטיינבך מתל השומר אמר לי: רק לך יש ריפוי בעיסוק. ופה אני עובד בתור עוזר בבית החולים "אסף הרופא", בבית המרקחת, מטעם המשקם. יש לי ב"ה בנים ונכדים ואני שמח שהגעתי לכל זה.

אפרים פישל שפרנסקי

נולדתי בבילובז׳יג ב־14.6.1923, להורי ר׳ אברהם יצחק ואמי מרת צירלה (לבית לנגה). אבי היה במוצאו מהעיירה המפורסמת וורקא, והגיע לבילובז׳יג אחרי נשואיו לאמי.

היינו בבית ארבעה ילדים. אני, משה בונם, יעקב מאיר ורבקה.

עד פרוץ המלחמה למדתי כמו שאר הילדים בני גילי בבית הספר, ובחדר, וידעתי ב״ה יפה את למודי.

עם פרוץ המלחמה, ברחתי ועבדתי אצל גוי אחד, הוא חשב שאני גוי, עד שיום אחד הוא חשד במשהו ושאל אותי אם אינני יהודי, אמרתי לו את האמת וכמובן שהייתי צריך להסתלק מעבודתי.

ברחתי לוורשא והייתי בגיטו, שם גם ישבתי שם בבית הסוהר, וחזרתי ברגל לבילובז׳יג, למשפחתי.

מצאתי איזה עבודה ביער, ועבדתי עם הגוים כמוהם, כשראיתי שהגוים מתחילים לחשוד בי שאני יהודי, הפסקתי ללכת יותר לעבודה שם, כי פחדתי מהם.

הגיעו לבילובז׳יג הרבה פליטים שברחו על נפשם, והיה מצב קשה מאוד בעיירה. ממש היה רעב לאוכל. פרצו מחלות כמו טיפוס ועוד בין הפליטים והיה מצב רע מאוד, בכל בית רח״ל היו מתים.

אז הלכה קבוצת יהודים מבילובז׳יג לעבוד ב״סוחה״ שהיתה כ־3 ק״מ ליד בילובז׳יג, גם דודי יעקב מאיר שפרנסקי היה ביניהם, וגם אני הצלחתי להצטרף אליהם.

עבדתי ב״סוחה״, עם עוד מחברי וידידי מבילובז׳יג, בערך כ־120 איש, עשינו עבודות שונות עבור אנשי ה—ס.ס. שם.

בשנת 1943 התגלגלתי לגיטו ראדום, שם פגשתי עוד כמה מיוצאי בילובז׳יג, משם העבירו אותנו למחנה העבודה בפיונקי, משם נשלחתי למחנה זאקסנהוזן, שם השתחררנו ע״י הצבא הרוסי, אחרי השחרור הגעתי לברלין. שם פגשתי א׳ ששמו זוסמן מבילובז׳יג, יותר לא ראיתיו אח״כ. חזרתי לבילובז׳יג, אך לדאבוני הרב לא מצאתי שם איש אחד, מיד התחלתי לחשוב על עליה לארץ ישראל, בפרט אחרי הפוגרום הנורא שהיה בקעלץ כידוע, נסעתי לרקאקאוו. משם לפראג, לאוסטריה ומשם לאיטליה, משם הגעתי לארץ ישראל. באניה ״אנצי־סירנה״. נכנסתי מיד לקיבוץ. אח״כ עברתי לגור בתל אביב ועבדתי בעיריה.

התחתנתי עם אשתי חנה שג״כ הגיעה מחו״ל לא״י.

במלחמת השחרור הייתי ב״חטיבת גבעתי״, וגם שנה אחת בצבא הקבע.

ואני שמח על ההזדמנות הזו להנציח את זכר קרובי ובני משפחתי שניספו בשואה הנוראה, ה׳ ינקום דמם.

רחל גלאט

נולדתי בעיירה פשיטיק, להורי ממשפחת גולצ׳בסקי.

לאמי היה אחות בעיירה ביליבז׳יג, שהיתה נשואה לביירעך מינקובסקי שנקרא שם ״דער לאמער ביירעך״, וכאשר גורשו היהודים מפשיטיק ב־31.3.41 עברנו לבילובז׳יג, שם גרנו ליד משפחת פעלדבערג. ושם הכרתי את בעלי ע״ה — יצחק, בתחילת שנת 42 התחתנו, ומיד אחרי החתונה נסענו לראדום, כמה ימים אחרי שנסענו, שלחו את כל יהודי בילובז׳יג לטרבלינקה, אנחנו עבדנו שם בבית חרושת, בשנת 44 נשלחנו לטומשוב, משם נשלחנו לאושוויץ ועבדנו במחנות העבודה. באותו זמן לא הייתי יחד עם בעלי שנשלח למקומות אחרים.

אחרי השחרור התחלתי לחפש את בעלי, ובחודש אוגוסט 45 נודע לי כי הוא נמצא בפעלדאפינג, ואחרי מאמצים גדולים הצלחתי להגיע לשם והיינו שוב יחד.

ב־24.7.46 נרצח בעלי ע״ה בידים טמאות של פולניים שונאי יהודים.

בני שנולד לי אחריו ממנו נקרא על שמו, יצחק פעלדברג.

יהי זכרו ברוך.

יצחק פעלדבערג

אזא איז שוין אונדזער מזל, אז צום בלוט וואס מיר גיבן, פארלאנגט מען נאך פון אונדז א צוגאב פון אונדזער כבוד און ארונטערזעצונג פון אונדזער מענטשלעכער ווירדע, ווייל טראן די טענדענציעזע אנטי־יידישע צייטונגס ארטיקלען, איז דאס בלוט פון אונדזער געפאלענעם ברודער געווען פונקט אזוי אומשולדיק, ווי די יונגע קערפערס פון די מיליאנען קינדערלעך, וועלכע זיינען פארברענט געווארן אין די קרעמעטאריומס.

א לענגערע צייט האבן דייטשע פאליציסטן פון וואלפראטסהויזן פאטרולירן ארום דעם לאגער, זוכנדיק א לייכט פארדינסטל פון א יידן, מיהאט נעזוכט און געגישטערט, טאמער וועט מען טרעפן א יידן אן א „אינדעקס" אדער מיט א פעקל אמעריקאנער ציגארעטן (וועלכע מיגיט אונדז אגב אין דער פארפלעגונג).

דעם טאג פון 24 יולי 1946 איז די „דייטשישע פאליציי ארומגעפארן אויף מאטאציקלען ארום דעם לאגער מיט געווער גרייט צום שיסן.

פארנאכט ארום 6^{30} א זייגער, ווען די לאגער באפעלקערונג האט שפאצירט ארום לאגער, זיינען איינקע מאל דורכגעלאפן צוויי מאטאציקלען מיט דייטשישער פאליציי. אין דער זעלבער צייט איז צוגעפארן צום לאגער א דייטשישער פאסט־אויטא, פון וועלכן עס זיינען אויסגעשטיגן איניקע יידישע פאסאזשירן, צוויי דייטשע פאליציסטן זיינען צוגעלאפן צום אויטא, כדי צו קאנטראלירן די אנגעקומענע. אין דער זעלבער צייט האט א גרופע יידן וועלכע האט געווארט אויף א פארבינדונג מיט מינכען, מיינענדיק, אז דער אויטא פארט צוריק קיין מינכען ארויסגעגאנגען פון לאגער.

יצחק פעלדבערג

איינער פון די פאליציסטן, וועלכער איז געשטאנען הארט ביים אויטא, דערזעענדיק א גרופע מענטשן איילנדיק אין זיין ריכטונג, האט געעפנט א פייער אויף דער גרופע. ס'האבן זיך באלד דער־הערט הילפס־רופן פון די פארוואונדעטע.

די דייטשישע פאליציסטן זיינען בליץ שנעל כון דעם ארט מיט זייער מאטאציקל אוועקגעפארן, צווינגענדיק אויך דעם דייטשישן שאפער מיט זיין פאסט־אויטא מיטצופארן. אויף דעם ארט איז געבליבן ליגן אין א האפענונגסלאזן צושטאנד יצחק פעלדבערג און ראובן מאכטיי, וועלכער איז שווער פארוואונדערט געווארן אין האנט. די לאגער־פארוואלטונג צוזאמען מיט דער ד. פ. פאליציי האבן ארויסגעגעבן שטרענגע פארארדענונגען צו דערהאלטן די רו און ארדענונג אין לאגער. טראץ דער אויפגערעגטער שטימונג איז קיינער פון די אין לאגער גייענדע און פארבייפארנדע דייטשן, צו וועלכע דער עולם האט תיכף נאכן מארד אנגענומען א דראענדע שטעלונג, נית אנגענריפן געווארן, זיי זיינען באשיצט געווארן אין דער טויער־וואכע פון דער יידישער פאליציי און אויף זייער אייגענעם פארלאנג געזעסן דארט ביז שפעט ביינאכט, טראץ דעם וואס דער אונרראַ דירעקטער און פארזיצנדער פון נעריכט האבן זיי אויפגעפאדערט א היים צו גיין.

12 אזייגער ביינאכט איז דער לאגער ארומגעשטעלט געווארן מיט מ. פ. פאטרולן, וועלכע האבן אפגעשלאסן דעם צוגאנג און אויסגאנג פון לאגער.

דער פארוואונדעטער ראובן מאכטיי

אויף צו מארגנס האט די גאנצע לאגער־באפעלקערונג זיך פארזאמלט אפצוגעבן דעם לעצטן כבוד דעם אומשולדיקן קרבן, וועמענס לעצטע ווערטער עס זיינען געווען: „ברידער, בלייבט שטארק, גייט פארויס, איך בלייב אויף דער טמאה־דיקער דייטשישער ערד."

נאך אן אינטערווענץ פון לאגער לייטער ח׳ ג. לאכמאן האט די מיליטער־מאכט דערלויבט 16 מענטשן צו באגלייטן דעם אומגעקומענעם צו זיין אייביקער רו. אין נאכמיטאג, דער איבעריקער עולם האט באגלייט דעם ארון ביז דעם לאגער טויער. א דאנק דער אינטערווענץ פון דער אגודה מיטאר־בעטערין מיס אספרי, האט דער ראנגסטהאבנדער מ.פ. אפיציר דערלויבט דער באגלייטונג צו באגלייטן דעם אומגעקומענעם א קורצע שטרעקע אויסערן לאגער. נאכן גיין די דערלויבטע שטרעקע אויסערן לאגער, האט די לאגער־פארוואלטונג צוזאמען מיט די מיטגלידער פון דער סוכנות און ד.פ. פאליציי געבילדעט א קייט און אויפגעפאדערט דעם עולם צוריקצוקערן אין לאגער. פלוצלונג האבן איניקע פערזאן דערשפירט מעסער ש אבן. ס האט זיך ארויסגעוויזן, אז אמעריקאנישע סאלדאטן (ניט פון מ. פ.) האבן זיי אנגעגריפן פון הינטן. זיי האבן באקומען פארלעצונגען אין רוקן.

דער לאגער־לייטער ח. ג. לאכמאן האט האן געהאט א שארפן ווערטער אויסטויש מיטן קאמאנדירן ארמיי אפיציר, פאדערנדיק צו באשטראפן די שולדיקע 2 סאלדאטן. פארשטייענדיק די ערנסטקייט פון דער לאגע, איז דער עולם רואיק צוריקגעגאנגען אין לאגער. עס זיינען ניט פעסטגעשטעלט געווארן קיין שום ארויסטריטן קעגן דער מ. פ. אדער מיליטער.

קלאר, אז די געשעענישן אין פערנוואלד האבן געמוזט האבן דעם געהעריקן אפקלאנג. שבת דעם 27טן יולי האט אין שייכות מיט די געשעענישן באזוכט דעם לאגער דער שטעלפארטרעטער פון גענעראל מעק נארני, דער קאמאנדיר פון דער דריטער ארמיי, גענעראל קיס. צוזאמען מיטן גענעראל איז אויך געקומען א ספעציעלע אויספארשונגס־קאמיסיע פון דער מיליטער הויפט־קווארטיר וועלכע האט אויסגעפארשט די פארוואונדעטע, וועלכע האבן זיך געפונען אין שפיטאל און געהאט א לאנגן געשפרעך מיטן פארזיצער פון דער לאגער־פארוואלטונג ח׳ לאכמאן.

— — — —

דער טראגישער פאל האט איבערגעלאזט א זייער געדריקטע שטימונג אין לאגער. דער אומגעקומענער איז געווען באקאנט אלס א רואיקער ארנטלעכער מענטש. צוזאמען מיט זיין פרוי און שוועסטער האט ער געווארט אויף דער פרייער עליה, כדי צו פארלאזן דייטשלאנד און אויפבויען א היים אין ארץ ישראל. נאך דערפרימטער איז געווארן די שטימונג, ווען מען האט זיך דערוויסט, אז די מערדער זיינען נאך אויף דער פריי. איין זאך איז פאר אונדז אבער קלאר: דער אומשולדיקער קרבן איז געפאלן נאר צוליב דעם, ווייל דאס געווער איז אין די הענט פון דייטשן, און זיי זיינען געוווינט צו שיסן אויף יידן.

חנה כהן

סבי, אבי אמי מרת שרה פערל, היה רבי חיים קוזלובסקי, שהיה המשמש של האדמו״ר מבילובזיג, רבי שרגא יאיר, (ונקרא חיים משמש).

לסבי עם זוגתו — סבתי, מרת חנה, היו חמשה ילדים, יעקב יהושע (לו היו תשעה ילדים, ששמותיהם היו: בר, סנדר, וועלוויל, משה יאיר, חוה, לאה, חנה, יהודית שרה), אלטע, (נשאה ליעקב מינצברג מידלינסק. בנם יוסקה נעלם בארה״ב, בנם הגדול נהרג — הי״ד. בתם דינה התחתנה עם יחיאל — הי״ד) נותר בחיים נכדם — אפרים. רוחמה לאה (נשאה לדודה, מאטיל, אחי אביה, — סבי, וגרה בראדום), שרה פערל, ודבורה ברכה (נשאה לליבל אלברט מגלובטשובי הוא נשאר מהמלחמה, ונפטר אחריה בפאריז, היו להם שלשה ילדים, חנה, שרה, חיים — הי״ד).

אמי שרה פערל התחתנה עם אבי רבי הרש מנדל קריבוס מלודז׳, שהיה חסיד סטריקוב נלהב, אמי נהרגה במלחמה — הי״ד, ואבי נפטר בארץ ישראל בתאריך כ׳ כסלו תש״מ (10.12.79).

להורי היו ששה ילדים.

אחי משה וולף הקריב עצמו בשנות המלחמה להביא אוכל לכל המשפחה, היה מאורס לפרידה, נהרגו כולם הי״ד, אחותי רוחמה נהרגה — הי״ד, אחי חיים דוד — נרצח ע״י פולנים אחרי המלחמה.

אחותי יהודית נפטרה באוסטרליה ביום א׳ אב תשל״ג, ובעלה חיים רוטשטין מלודז׳ חי שם. ילדיהם: אלברט וסוזן (שרה).

אני התחתנתי עם בעלי יאיר כהן בנם של יעקב ושרה פיגה כהן, הי״ד, חותני יעקב אחיו של מאיר כהן שיחי׳ מת״א, ובנו של ראש הקהל של בילובז׳יג — ר׳ דוד כהן — הי״ד, היה יהודי נכבד וחשוב בעירו, הוא שכב בסוכה, ולא רצה לצאת משם. הנאצים ימ״ש באו והוציאוהו משם והרגוהו.

לבעלי יאיר היתה עוד אחות הדסה, שנשאה למשה קייזמן מוורשא, והיו להם 2 ילדים, רבקה ויהושע, כולם נהרגו בשואה הי״ד.

בעלי יאיר ז״ל עבר את המלחמה בכמה מחנות, והשתחרר בבכונוולד, משם נשלח לשוויץ כדי להכשיר אותו לנסיעה לישראל.

במלחמת השחרור נפל בשבי למצרים, ואחרי שנה בשבי חזר ארצה.

נפטר בתאריך כ״ג תשרי תשל״ה (9.10.74).

בנותינו הם: שרה, שהתחתנה עם ד״ר אליעזר תמיר, והדסה שהתחתנה עם ד״ר עמוס בוכניק. להדסה חמשה ילדים: רעות, יאיר, שלומית, יעלה, יהונתן יוסף.

אחי ישראל סבל רבות ורעות בשנות השואה האיומות. עלה לא״י וגר כעת בב״ב.

העיירה בילובז׳יג זכורה לי היטב מחדשי הקיץ, בהם היינו מגיעים לשם מעירנו לודז׳, לחופשת הקיץ, וכל כך אהבתי אותה, את אנשיה החביבים והיקרים שכולם היו יהודים חמים, ותמיד יש לי תחושה קשה וכאב לב, על אבדן עיירה נפלאה שכזו על אנשיה היקרים. ה׳ ינקום דמם.

שמות כותבי פרקי הזכרונות — חו״ל

פישל איגלמן

נולדתי בבילובז׳יג להורי — דוד ופרימעט.

היו לי עוד ארבע אחים ואחיות, משה ליב, בנימין, דבורה, ופערל.

בגירוש לטרבלינקה בשנת 42 נלקחה כל מפשחתי כמו רוב אנשי בילובז׳יג ונהרגו כולם ע״י הנאצים — הי״ד.

אני נשארתי לבדי, עברתי את המחנות: טשענסטחוב, סקארזיסק קמיננה, ובוכנוולד, ושוחררתי ע״י הצבא האמריקאי בצ׳כיה.

נסעתי לארה״ב והקמתי משפחה עם אשתי בהניס, יש לנו בן דוד שיהי׳ בריא ושלם.

שמחתי גדולה, שסוף סוף מדפיסים ספר על העיירה שלנו, בילובז׳יג, שזכרה לא ימוש ממני לעולמים, ויהיה זה מזכרת נפלאה לדורות הבאים אחרינו.

Fichell Igelman

I was born in Biyalabgige to my father David and my mother Frumet.

I had four brothers and sisters; Moshe Lieb, Binyamin, Devorah, and Pearl. In 1942 my family together with most of the Jews of Biyalabgige were deported to Treblinka were they were all exterminated by the cursed Nazis - May Hashem Avenge Their Blood.

I was the only survivor and I went though many concentration camps; Chainstechowe, Sarkizowe, Kamminer, and Buchinwald. I was liberated by the U.S. Forces, in Checkslovakia.

I then left to the U.S.A. and married to my wife Doris, we have one son David.

I am very pleased to see that a book of Biyalabgige is being published which will be an everlasting memorial to our Town, Biyalabgige.

שמחה זלמן אלטמאן

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ בנימין (בן ר׳ משה חיים), ולאמי מרת אסתר (בת ר׳ משה יוסף).

היינו בבית עוד שתי ילדים, חיים זעליג ורוחמה. חיים זעליג היה ברוסיה, וחי היום בארה״ב. אני ואחותי רוחמה היינו במחנות העבודה, אח״כ הגענו לארה״ב, רוחמה נפטרה בשנת 1977.

ילדי הם הרשיל וחנה, ילדיו של חיים זעליג הם זאלדי ובעטי. ולרוחמה בת אסתר.

ואנו מבקשים ומקוים שילדינו לא יעברו מה שאנחנו עברנו, ויהיה לכולנו חיי נחת ואושר.

Simcha Zalman Altman

I was born in Bialobrzeg, the son of Reb Binyomin son of R. Moishe Chaim and Esther daughter of Reb Moishe Yosef.

I was one of three children, Chaim Zelig was in Russia and resides today in America. My sister Ruchoma and I were sent to a concentration camp and after our liberation emigrated to America. Ruchoma passed away in 1977.

The names of my children are Hershel and Chana, my brother Chaim Zelig has two children called Zeldi and Betty and my sister Ruchoma has a daughter called Esther.

I hope and pray that our children will never have to go through what we endured and will live in peace and harmony.

חיים בומגרטן

נולדתי בבילובז׳יג בשנת 1913 לאבי הרב ר׳ יצחק ולאמי מרת חיה הינדא.

לאבי היו שלשה אחים, הענך (אשתו שרה), אפרים (אשתו מינדל), ובעריש גראבוש, ואשתו מרים. ילדיו: שלמה הערש, שמחה מאיר, מלכה גיטל ורחל.

אחי — שמחה מאיר

אחיותי: ביילא פראדל, מרים רבקה. מלכה, פרימט (פרומה), יוכבד ודינה.

בשנת תרצ״ב (1932) נסעתי לצרפת, לאחותי מרים שכבר גרה שם. ב—34, כשאבי חלה, חזרתי לבילובז׳יג.

בשנת 36 התגייסתי לצבא הפולני. בכ״א אדר תרח״צ נפטרה אמי, בגמר השבעה על פטירתה חזרתי לפריז.

בשנות המלחמה נהרגו אחיותי — מרים ויוכבד, מלכה פלדמן שתחי׳ — חיה כיום בפריז לידי, ודינה רבינוביץ שתחי׳ חיה בת״א. פרומה נפטרה בת״א.

בשנות המלחמה נשלחתי ממחנה למחנה, ובשנת 46 הגעתי לארה״ב לאחי שמחה, שם התחתנתי עם אשתי חיה אלקע לבית אקשטיין שהכרתיה עוד מבילובז׳יג, הוריה היו ישראל וחוה אסתר עקשטין.

אשתי חוה עם הסבא שמחה בונם עקשטין ואשתו

לאשתי היה אח שמואל דוד שנהרג, הי״ד. ואח נוסף וולוולה נסע בשנת 1925 לארה״ב וחי שם.

אבי אשתי, התחתן אחרי פטירתו אשתו — חוה אסתר, עם רחל. ונולדו להם שתי ילדים, אטל ובונים, הגרים כיום בארה״ב.

לנו נולדו ארבעה ילדים, יצחק בונם, חנוך (הענך), שמחה יוסף וחיה רחל, יש לנו מהם גם נכדים, שיחיו לאוי״ט.

גיסי וולוולה עקשטין עם נשיא ארה״ב — קארטר

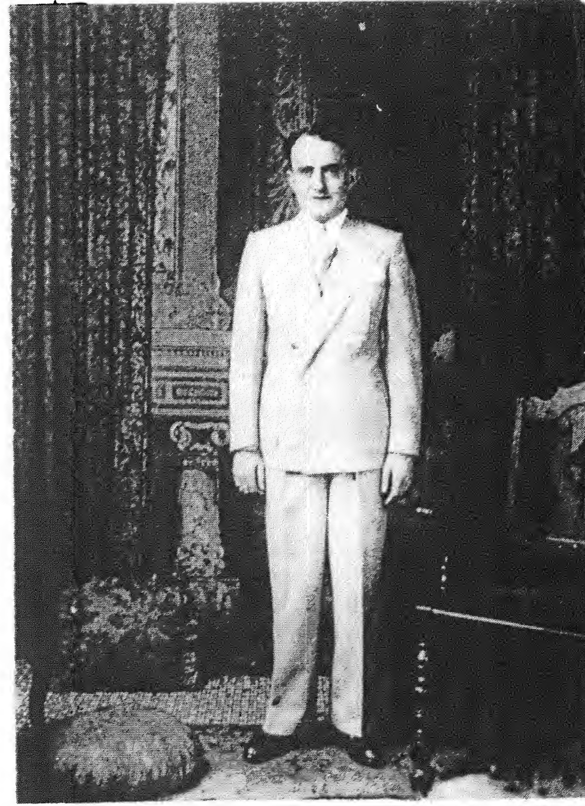

חותני — ישראל אקשטין ואשתו

נראים: הרב ש"ת רובינשטיין שליט"א, יוסף בומגרטן ז"ל. חיים
בוגמרטן ובנו — יצחק חתן הבר מצוה, חיים שמחה גולדברג.

שמואל דוד אקשטיין

אמא של חוה וולוול אקשטיין

Chaim Baumgarten.

I was born in Biyalabgige in 1913 to my father Yitzchok and my mother Chaya. We were family of eight children. My brother, Simcha Meyer, and my sisters; Baila Fradel, Miriam, Malka, Frumet, Yochved, and Dinah.

In 1932 I went to France to my sister Miriam who was already living there. I stayed there until my fathers illness in 1934 when I then returned to Biyalabgige.

In 1936 I was conscripted to the Polish army. In 1938 my mother passed away. I returned to Paris straight after the Shiva period

During the war my brother and my sisters; Miriam, Frumet and Yocheved were murdered by the Nazis. My sister Malka (Feldman) presently lives in Paris next to me. My other surviving sister Dinah lives in Tel Aviv.

During the war years I was sent from camp to camp. In 1946 I emigrated to the USA were I was once again united with my brother Simcha

In the USA I met my wife Chaya Etika (nee Eckstein) who is also from Biyalabgige and in 1946 we were married. Her parents were called Yisrael and Chava Esther.

My wife had a brother called Shmuel David who also perished in the Holocaust. She has another brother Velvele who emigrated to the U.S.A. in 1925 and lives there to the present day.

After my Mother in law's death my father in law re-married to Rachel and had two children Etel and Bunim, both currently reside in the U.S.A.

We have four children; Yitzchok Bunim, Chanoch (Hainoch), Simcha Joseph and Chaya Rachel. We are also blessed with grandchildren thank G-d.

פישל בורנשטין (סטון)

נולדתי בבילובז'יג בשנת 1923.

אבי היה ר' יצחק נטע, ואמי מרת גיטל (בת ר' אברהם בירנבאום). אחותי הגדולה היתה מרים והיא היתה כבר נשואה עם פרוץ המלחמה ובעלה ר' אברהם זאלצהענדלער, שתיהם נהרגו בראוונע בשנת 1941. אחותי היתה בת 29 כשנרצחה ע"י הנאצים — הי"ד.

עוד אחות היתה לי, פייגע, גם היא נהרגה בראוונע ב־41. והיתה אז בת 22, אחי שמחה היה נשוי לשרלה רבינוביץ, ונפטר בארה"ב בשנת 1961, בהיותו בן 46 שנה ס"ה.

כשאני כותב שורות אלו ונזכר מכל משפחתי היקרה שנהרגו, יש בי הרבה כאב ועצב, — ה' ינקום דמם.

Fichell Bornstein (Stone)

I was born in Bialobrzeg in 1923.

My father was called Yitzchok Noter and my mother , Gittel the daughter of Avraham Birenbaum. My oldest sister was called Miriam who was married to Avraham Zaltzhendler when the War broke out. Both were killed in Branawer in 1941, my sister being only 29 years old. May G-d avenge their Blood.

My second sister Fiegi was also killed in Branewer in 1941, she was 22 years old.

My brother Simcha was married to Surela Rabinowitz. He passed away in USA in 1961 at the young age of only 42 years old.

As I write these lines I recall my dear family who were so mercilessly massacred in the Holocaust, I do so with pain and sadness may G-d avenge their Blood.

אברהם (אייבי) גוטוביץ

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ לייבל ולאמי מרת פסיה, היינו ילדים בבית, אחי שלמה, אחותי אסתר, אחי ישראל, ואחי יוסף בנימין.

בשנת 1942 גירשו הנאצים ימ״ש אותי ואת אחי יוסף וישראל ל״סקרזיסקו־קמיננה״, שם יחד עם עוד מיוצאי עירנו בילובז׳יג עבדנו קשה בבית חרושת ליצור נשק, אח״כ שלחו אותנו לטשנסטחוב וגם שם עבדנו ביצור תחמושת, עבדנו קשה בלילות.

משם לקחו אותנו לבוכנוולד, אני ואחי ישראל השתחררנו ב־11.4.1945, ואילו אחי הצעיר יוסף בנימין השתחרר בטשנסטחוב 4 חדשים לפני על ידי הרוסים.

אני ואחי ישראל נכנסו אחרי השחרור לבית חולים, והיינו שם כששה חדשים, וכשנודע ליוסף בנימין שאנחנו שם, הוא הגיע אלינו, והתחתנו כולנו — שלשת האחים בערב אחד, בטקס אחד, בלנדסברג שבגרמניה.

אחי ישראל נפטר ב־1979, אני ואחי יוסף נמצאים כיום בארה״ב, הקמתי משפחה, ויש לי שלשה ילדים, פתסי, טובי וסם.

לייבל ופסיה גוטוביץ וילדיהם.

My brother Yisroel passed away in 1977. My brother Yoseph and I are currently residing in the United States. I have three children: Patsy, Toby, and Sam.

Avrohom (Abe) Kutovitz.

I was born in Byalibgige to my father Lieble and my Mother Pesia, I had three brothers and one sister: Shlomo, Yisroel, Yoseph, Binyamin and Esther.

In 1942 the Nazis expatriated myself and my two brothers, Yisroel and Yoseph to "Skarzisko Kamieno" were we slaved in an ammunition factory. We were then sent to Chernstichowe, were we also worked at an ammunition factory. We worked on night shift and it was extremely arduous.

From there we were transported to Buchenwald. Yisroel and myself were liberated on 11-4-45. My brothers Yoseph and Binyamin were liberated by the Russians, four months before us.

Yisroel and I were hospitalized for six months, and when my brothers Yoseph and Binyamin found out that we survived and of our whereabouts they came to us and we were once again united.

We were all wed in one evening in one ceremony in Landsburge, Germany.

יושבים אברהם גולדפרב, ווולו פויאזיד. עומדים: פלטה פרידמן, שלמה קליגרמן, ואברהם גוטוביץ.

יוסף גוטוביץ

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יהודה ואמי מרת פסה.

היינו בבית ששה ילדים, שלמה, אברהם, ישראל, בנימין, אני, ואחותי אסתר.

בשנת 1942 נפרדנו לדאבוננו הרב והעמוק, והורי היקרים, אחי שלמה ובנימין ואחותי אסתר נלקחו ונהרגו בטרבלינקה — הי״ד.

אנחנו שלשת האחים, אברהם, ישראל ואני, נסענו יחדיו לארה״ב והיינו כאן.

אחי ישראל ז״ל נפטר כאן בארה״ב.

הקמתי משפחה עם אשתי ברכה, נולדה לי בת ויש לי ממנה ב״ה ששה נכדים שיהיו כולם בריאים, ונתבשר כולנו אך בשורות טובות.

Yosseph Kutovitz

I was born in Byalibgige to my father Yehuda and my Mother Pesia, I had three brothers and one sister: Shlomo, Yisroel, Yoseph, Binyamin and Esther.

In 1942 to my deep regret we were separated from my parents and the rest of my family, who were all exterminated in Treblinka - May G-d Avenge Their Blood.

Only my two brothers Yisrael, Avraham and myself survived and after our liberation we emigrated to the U.S.A. My brother Yisrael Z"l Passed away in the U.S.A.

I married to my wife Brachah and we have one daughter and six healthy grandchildren. May we hear only good tidings.

משפחת גולדפרב

אהרן גולדפרב

נולדתי בעיירה בילובז׳יג לאבי ר׳ משה גולדפרב ז״ל ולאמי מורתי שרה ע״ה.

האמא, שרה ע״ה

אבי היה בנו של ר׳ חיים דוד גולדפרב ז״ל מוורקא. ואמי היתה בתו של ר׳ ליבקע חיידר ז״ל.

היינו בבית תשעה ילדים

בזמן מלחמת העולם הראשונה נפטרו בבית שתי ילדים קטנים חיים דוב וחוה. ונשארנו שבעה ילדים.

הבכורה היתה אסתר, אחריה יצחק, אברהם, יעקב, כותב השורות, ברכה, ובן הזקונים שמעון שנקרא על שם האדמו״ר מסקרנביץ זצ״ל, כי אבי ז״ל היה חסיד סקרנביץ נלהב.

בשנת 1930 נפטרה אמנו, שרה ע״ה, ונשארנו בבית שבעה יתומים, ואחותי הגדולה אסתר נהיתה כמו אמא שלנו.

אבי ר׳ משה ז״ל עבד קשה לפרנסתו בתור מלמד ב״תלמוד תורה״ שהיה בעיירה.

כשהתחילה העבודה, הייתי מהראשונים שהלכתי לעבודה יום יום בכפר ״סוחה״ שליד בילובז׳יג, ושם הייתי שומע סיפורים נוראים על מה שעושים ליהודים, אך לא ידעתי ברור כלום.

המפקד הראשי היה הופשטטרומפירער רוזבאח. ותחתיו עבדו: שמידט שטעקעל. פרימובעזע, ונאצי אחד אכזרי בשם אוטו.

כל יום יצאנו לעבודה קשה ומפרכת.

היודנרייט סידרו, שמכל משפחה יקחו קצת אנשים לעבודה. אך היו יהודים עשירים שפדו עצמו מעבודה ע״י כספם. ובמקומם הלכו אחרים.

אחרי הגירוש של יהודי העיירה בשנת 42 נשארתי אני ואחי אברהם ויצחק ב״סוחה״, בסוף 42 נשלחנו משם לראדום, ומשם למחנה פיונקי, עבדנו שם במפעל תחמושת היו שם עוד חברים מבילובז׳יג, והיה שם עבודה קשה מאוד.

הגיעו אלינו איזה שמועות שכמה ממשפחתנו מתחבאים בפולין, באוגוסט 44 ברחנו שלושתינו עם עוד כמה חברים ממחנה פיונקי, בעת הבריחה אבדנו את אחינו יצחק ואת חברנו זיסמן בירמן.

החלטנו לחזור ל״סוחה״. אולי נמצא שם מישהו ממשפחתנו, הכרנו את הדרך, התחלנו ללכת, חפרנו לנו בונקר שהיה כמו קבר, ושם היינו, אין לתאר את הצרות שעברו עלינו אז.

לא רחוק מאיתנו היו הגדודים של הגנרל הגרמני שטאוב, כך עברו עלינו כמה חדשים, ב — 12.1.45 שוחררנו.

המחשבה הראשונה שלנו היתה ללכת לבילובז׳יג לראות מה נשאר שם, במשך כמה ימים אחרי שהגענו, הגיעו לשם עוד יהודים ניצולים, שלכל אחד מהם היה ספר שלם לספר ממה שעבר עליו, על הנדודים שלו ואיך שניצל.

באותו זמן, האנטישמים הפולניים ראו שאנו נאספים, היינו כבר כשלושים איש, והם התחילו להראות לנו שאינם מרוצים בכך שאנו חזרנו לכאן, היה גם הפוגרום בקלצה שם הרגו הפולנים ימ״ש כחמישים יהודים שניצלו מהמחנות והמלחמה, החלטנו לנסוע הלאה לגרמניה, נסענו והגענו לעיר למפערטהיים, באותו זמן הוחזקה עיר זו ע״י הצבא האמריקאי. משם נסענו לארה״ב, שם פגשנו את האח יענקל שעבר דרך אחרת של נדודים, דרך רוסיה.

תמיד כאב לנו שלא דאגנו להביא את אחינו יצחק לקבר ישראל, בשנת 73 נסענו כולנו לפולין, ובעזרת משפחות פולניות והשגריר האמריקאי בוורשא, הצלחנו למצוא את קברו של אחינו יצחק והבאנו אותו ואת זיסמן בירמן לקבר ישראל בחולון.

אחינו היקר באדם

יצחק גולדפרב ז״ל

ב״ר משה ז״ל
מביאלוברז׳גי — פולין

זיסמן בירמן ז״ל

פרלה — ליד ראדום — פולין

שנהרגו ב־20 באוגוסט 1944 ע״י הפולנים בפולין,
בצודנוב, ע״י מחנה ריכוז בפיונקי — פולין

ארונותיהם הובאו ארצה לקבורה בישראל

ההלויה תתקיים מחר, יום רביעי, כ״ח חשון תשל״ח, 9.11.77, בשעה 3 אחה״צ, בבית העלמין בחולון. נפגשים ע״י השער החדש של בית העלמין

אחיו: אברהם, יעקב ואהרן גולדפרב
ומשפחותיהם — ארצות־הברית

יוצאי ביאלוברז׳גי — פולין והסביבה מתבקשים לחלוק למנוחים את הכבוד האחרון ולהשתתף בהלוויתם.

לי נולדו בני, משה ויצחק, מהם יש לי נכדים.

ושמחתי גדולה לראות את הספר על עיירת מולדתי בילובז׳יג נדפס והולך, שיהיה זה מזכרת יפה לדורות הבאים אחרינו, שידעו מקור מוצא אבותיהם, ולא יעברו עלינו יותר שנים קשות כאלו.

בביקור בארץ ישראל, בביתו של חיים איזן.
נראים בתמונה: אהרן גולדפרב, וולו פויאזיד, מאיר ציגלמן, וחיים אייזן.

בביקור בארץ ישראל ליד הכותל המערבי, עם וולו פויאזיד

יעקב (ז׳ק) גולדפרב

על אבי ואמי, ושאר אחיותי, כתב כבר אחי אהרן.

אני אספר את הקשור אלי.

לפני המלחמה נסעתי לוורשא כדי להרוויח משהו ולעזור לאבי בפרנסת הבית, קשה מאוד לתאר את המצב הכלכלי אז, שהיה קשה מאוד, ורציתי לעזור קצת לאבי.

כשהנאצים ימ״ש נכנסו לוורשא, ברחתי לבריסק, משם נדדתי מעיירה לעיירה, ולכל מקום אליו הגענו וידענו שהגרמנים עומדים להגיע לשם, מיד ברחנו משם.

בדרך פגשתי שתי קומוניסטים מבילובז׳יג, יצחק ריוך ושמחה בלענדעבע.

ברחתי לאודסה, וכשהנאצים נכנסו לרוסיה בשנת 1941 לסטאלינגראד, עבדתי בצבא האדום.

בשנת 48 שוחררתי וחזרתי לפולין, נפגשתי עם אשתי מלכה והתחתנו, בשנת 50 באתי לישראל, ואח״כ נסענו לארה״ב שם אנו גרים כיום.

נולדו לנו 2 בנות, מהם יש לנו נכדים. נועם, אדם ועורן.

אברהם גולדפרב

```
*************************************************
*                                               *
*   F A M I L Y        G O L D F A R B          *
*                                               *
*************************************************
```

Aron Goldfarb.

I was born in Biyalabgige to my father Moshe and my mother Sara. My father was the son of Rabbi Chaim Dov Goldfarb of Wurkeah. My mother was the daughter of Reb. Liebke Chaider.

We were a family of nine children. During the First World War two small children passed away; Chaim Dov and Chayia, which left us with seven children; The oldest was called Esther, after which came Yitzchok, Avraham, Yaakov, Myself, Brachah and the youngest Shimon, who was named after the Grand Rabbi of Skernowitz Zal. My father was an ardent Chassid of the Rebbe of Skernowitz.

In 1930 my mother Sara passed away, and left seven orphans, and my oldest sister Esther became our surrogate mother.

My father Reb Moshe Zal. worked very hard and eked out his living as a Melamed (Hebrew teacher) at the local Chaider.

When the Nazis started to send us to forced labor, I was among the first transport which was sent to the village of Schucher not far from Biyalabgige. It was there I began to hear terrible stories of the atrocities that were taking place to our Jewish brethren but at that stage I still found it difficult to believe.

The officer in charge was a certain "Hauptstrumfurer" Rozach, and his deputy was called Schmidt Shtekel and another cruel Nazi called Otto. We worked six days a week hard labor.

The Judenrite arranged that there should be an equal recruitment from all families alike, but the more affluent families bribed them self out of the conscription, and others had to go instead.

After the deportation in 1942 my brothers Avraham and Yitzchok and myself remained in Sucher. From there we sent to Radum and to another labor camp called Pieunki. We worked there in an ammunition factory together with other friends from Biyalabgige. The worked was extremely strenuous, and the conditions were atrocious

News began to filter in that a few members of our family are hiding in Poland. In August 1944 the three of us escaped together with other friends from Pieunki. During the getaway I lost my brother Yitzchok and friend called Zissman Birman. We then decided to return to Sucher, hoping we would find remaining members of the family. We dug a bunker which resembled more like grave. The hardships that we endured is indescribable. We were located in close proximity to the battalions of the famous German General Schtoube. We remained there until our liberation on 12-1-45.

Our first thought was to return to Biyalabgige in order to try and find any remaining members of the family. We were soon joined by other survivors, each one of us had so much to tell of his travails.

Shortly after our return to Biyalabgige the Poles showed great hostility towards us. At that period the pogrom at Klotzer took place were 50 Jews, Holocaust survivors, were brutally massacred by the Poles. We therefore decided to leave for Germany. We arrived to a town called Amperthaim, which was then under American occupation. From there we emigrated to the U.S.A. where we were once again united with our brother Yaacov, who arrived through Russia.

It always pained me greatly that my brother Yitzchok was not given a Jewish burial. In 1973 I traveled back to Poland, and with the help of a certain Polish family and with the help of the American Ambassador in Warsaw we traced both the grave of my brother Yitzchok and of Zissman Birman and we reburied them at the Chulon cemetery in Israel.

I have two sons; Moshe and Yitzchok and I also have grandchildren.

I am very pleased to see that a book of Biyalabgige is being published which will be an everlasting memorial to our Town, Biyalabgige, and may we never again undergo any suffering.

Yaacov (Jack) Goldfarb

About my family my brother Aaron has already written I will therefore write about myself.

I left for Warsaw before the War in order to work and provide support for our family. It is difficult to describe how hard it was for us to elk out a living. When the Nazis invaded Warsaw I fled to Brisk, and then I moved from town to town. Whenever we heard the slightest rumor the Germans were closing in, I immediately was once again on the run. On the way I met two communists from Biyalabgige; Yitzchok Reich and Simcha Blendever. We then fled together to Odessa and when the Nazis invaded Russia in 1941 at Stalingrad I went to work for the Red Army.

I was released in 1948 and then returned to Poland were I met my wife Malkah. We subsequently married and left to live in Israel for a short period. We then emigrated to the U.S.A were we live to this day. We have two children and also grandchildren.

הלל היגלמן

נולדתי בבילובז׳יג בשנת 1928 להורי, ר׳ פישל וברכה, היו לי אחים ואחיות, אחיותי: ניכע ושיימע, ואחי: פנחס, דוד, שרולקי ויענקל. כולם נהרגו בשואה הנוראה - הי״ד.

בשנת 1941 נלקחתי לעבודה בבית חרושת לנשק בעיר ראדום, והתגלגלתי ממחנה למחנה והייתי גם באושוויץ.

ביום האחרון של המלחמה השתחררתי במחנה דכאו.

כעת אני גר במנצ׳סטר — אנגליה, נשוי עם שלשה ילדים ונכדים.

Hillel Igielman.

I was born in Byalobzegy in 1929 to my parents: Ficshel and Brucha. My four brothers, Phinchas, David, Srulick, and Yankle, and my two sisters, Necha and Shiener perished in the terrible Holocaust, May G-d Avenge their Blood.

In 1941 I was taken to work in an ammunition factory in the city of Radom. After a short period I was then transported from Camp to Camp I was even taken to Auschwitz.

I was liberated from Dachau on the last day of the War.

Today I live in Manchester, England, married with three children and grandchildren.

שלום וויינטרויב

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יעקב, ואמי שרה עלקה. אבי נפטר בצעירותו, בשנת 1920, כשהוא משאיר את אמי אלמנה צעירה, ואותי ואחי זיינביל — יתומים.

היתה לנו משפחה גדולה בבילובז׳יג, דודים ודודות ובני דודים, משפחה ענפה מאוד, כולם נהרגו ע״י הנאצים ימ״ש, הי״ד.

אני נזכר בדודי יוסף לייזר, אחי אמי, אשתו פיגא, ילדיו — ישראל, חיים, שרה, חנה פרל, ועוד הרבה ממשפחתי, כולם נהרגו.

אחרי כל הטלטולים בשנות המלחמה הנוראות, נשארתי אני עם אחי זיינביל, ניצלנו תוך ניסים ממש, נסענו יחד לארה״ב.

הקמתי משפחה עם אשתי מרגוט, יש לי ילד יוסף לייזער, ושתי נכדים, נתן ואהרן מרדכי (עליוט).

ואני שמח מאוד על הענין החשוב הזה, שמוציאים ספר על עירי האהובה — שלא אשכח אותה לעד — בילובז׳יג.

ליבל, האח של אבי

Shalom Weintraub

I was born in Bialobrzegi to my parents; Yaacov and Sara Elkah. My Father Passed away in his prime in the year 1920, and left my Mother a widow and my brother Zanvill and myself orphans. We had a very large family living in Bialobrzegi, uncles aunts. and many cousins, all tragically perished at the hand of the cursed Nazis, May Hashem Avenge Their Blood.

I remember my uncle, Yoseph Laizer (my mother's brother),his wife Feigi, and their children, Yisroel, Chaim, Sarah, Chanah Pearl, and many more of my family, who all were so brutally butchered by the Nazis. May Hashem Avenge Their Blood.

Despite those horrifying years of war and persecution we endured, we managed with great miracles to survive, and reach the United States were we rebuilt our lives afresh. I married my wife Margaret we have one child, Yoseph Laizer and two grandchildren; Nathan Aron and Mordchai (Eliot).

It gives me very great pleasure and satisfaction to see that at long last a book is being publishing on my beloved town, Bialobrzegi.

זיינביל ווינטרויב

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יעקב ולאמי שרה עלקה. אבי נפטר בדמי ימיו, והשאיר את אמי כשהיא מטופלת בי ובאחי שלום.

כפי שמתאר כבר אחי שלום היתה לנו בבילובז׳יג משפחה גדולה, וכולם נהרגו — הי״ד.

אני נותרתי לפליטה יחד עם אחי שלום, וזה אחרי שנים קשות ורעות שעברנו במחנות השונים לאורך כל שנות המלחמה.

אחרי המלחמה הגענו לקליבלאנד שבארה״ב, התחתנתי עם אשתי — זלמה. ונולדו לנו הבן יעקב, והבת שכן.

אני רוצה בזה להודות לכל הידידים מא״י שטיפלו בנאמנות בהוצאת ספר זה לאור כדי שיהיה זה לדורות עולם ולמזכרת נצח לכל הדורות על העיר שלנו — בילובז׳יג.

Zanvil Weintraub

I was born in Bialobrzegi to my parents; Yaacov and Sara Elkah. My Father Passed away in his prime, and left my Mother to look after me and my brother, Shalom. As my brother Shalom already described, our large family perished in the Holocaust, May Hashem avenge Their Blood.

I managed to survive together with my brother Shalom, despite the great suffering we endured in the many concentration camps we went through during the six years of the War.

After our liberation I emigrated to Cleavland in the U.S.A. I married my wife Zelma and had two children, a son Yaakov and a daughter Shechen.

I am in deep gratitude to all my friends in Israel, who assisted in publishing this book, so that our future generations will always remember and cherish our birthplace, the Town of Bialobrzegi.

שלום וינטרוב אשתו מלכה, זינוויל וינטרוב והדוד
ליבל, אחרי המלחמה באיטליה

הרשל וויסברוד

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ ישראל זיסמן ולאמי מרת פריידה.

היו לי אח דניאל ואחותביילע מינדל.

גרנו כל המשפחה בבילובז׳יג, גם סבי וסבתי הורי אבי, ברוך ובלומה, גרו בבילובז׳יג, והיינו משפחה מאושרת.

לאבי היה חנות לדברי טקסטיל, וגרנו בדירה בתוך החנות. בילדותי הלכתי לחדר ולמדתי אצל המלמד למודי קודש כמו שאר הילדים בני גילי.

ביום הגירוש של היהודים מבילובז׳יג ירו הנאצים ימ״ש באבי ואחותי, שאר בני משפחתי נלקחו לטרבלינקה ושם נרצחו — הי״ד.

אני נשלחתי לסקרזיסקה ואח״כ לטשנסטחוב, בווכנוולד ועוד מחנות ריכוז, אחרי ששוחררנו גרתי קצת זמן בגרמניה ואח״כ נסעתי לארה״ב, התחתנתי, ויש לי שלשה ילדים, ונכדים.

אני מאחל לדורות הבאים, שיהיה להם חיים טובים ומאושרים, וחשוב מאוד לילדים שלנו שידעו מהיכן השורשים שלהם.

Hershel Weisbroid

I was born in Byalabgegi to my father, Zeissman and to my mother, Fraidah. I had a brother Daniel and a sister, Baila Mindel. My entire family lived in Byalabgegi including my grandparents (from my father's side), Baruch and Blumah. We were a most happy family.

My father had a textile shop, and we lived in an apartment in the shop. In my youth I learnt Hebrew studies with a "Rebbe" like the rest of the children of my age.

On the fateful day of the deportation of all the Jews from Byalabgegi, the cursed Nazis shot and killed my Father and my Sister. The rest of my family were taken to Treblinka where they were all murdered, May G-d Avenge Their Blood.

I was sent to first to Skunzisk and then to Chenstochowa, Buchenwald, and Moiselwitz.

After my liberation I lived for a short period in Germany, and then emigrated to the United States. I married and have three children and grandchildren.

I wish the generations to come, that they should enjoy a happy and prosperous life, But most important thing of all is, that our offspring should always remember their roots.

פנחס וינטרוב

נולדתי בביליבז׳יג לאבי יהודה אריה.

עם פרוץ המלחמה היינו בגיטו בבילובז׳יג, עד שנת 42, אז הובלה כל משפחתנו למחנות ריכוז, ואני הסתובבתי בין המחנות עד שנת 45, אז שוחררתי וגרתי בגרמניה עד 47.

בשנת 47 היגרתי לארה״ב, התחתנתי עם אשתי אסתר ויש לנו בן ובת גם יש לנו נכדים.

Pinchas Wintrov

I was born in Bialobrzeg, the son of Reb Yehuda Arye.
I was in the Bialobrzeg Ghetto when war broke out and was there until 1942.

My family was then sent to a concentration camp, I was transported around various camps until 1945; and after liberation lived in Germany until 1947.

I then emigrated to the United States Of America. I wed in America to my wife Esther and we have a son and a daughter and grandchildren.

הערשל טעפער

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ משה בן ר׳ שלום, ולאמי מרת חנה בת ר׳ יצחק אייזיק.

היו לי אחים: יצחק, שלום, יהודה, ואחות דינה, כולם ניספו בשואה הנוראה בטרבלינקה. הי״ד.

אחרי המלחמה התחתנתי בארה״ב עם חנה. ילדינו היום: משה, שלום, וטובה.

Hershel Tepper

I was born in Biyalabgige to my father Reb Moshe the son of Reb Shalom and my mother Chanah the daughter of Reb Yitzchok Aiyzik.

My brothers were called; Yitzchok, Shalom, Yehuda, and I had a sister called Dinah.
They all perished in the terrible Holocaust in the death camp Treblinka - May Hashem Avenge Their Blood.

After the War I emigrated to the U.S.A. were I married my wife Chanah, and we have three sons Moshe, Shalom and Tovia.

אהרן טננבאום

נולדתי בבילובז׳יג לאבי לייביש ולאמי מאטל.

אחיותי היו: חיה, שרה, ואחי: יעקב, ישראל, אהרן, משה, פנייה, ומנדל. חיינו לפני המלחמה כמו יתר תושבי העיר, היה קצת דוחק בפרנסה, אך היינו משפחה גדולה ומאושרת.

בשואה הנוראה, איבדתי את כל המשפחה היקרה, ונשארתי רק אני ואחי מנדל בארץ ישראל.

התחתנתי עם אשתי מרלין, ואנו גרים כיום בפלורידה שבארה״ב, יש לנו בן — לארי, שהתחתן עם קרן ווינשטיין, ולהם בת — אלסין. גם יש לנו בת — מישל, שהתחתנה עם ז׳ן שרמן, ולהם שני ילדים. זימי, ועבן.

ואני שמח מאוד על הוצאתו לאור של ספר זה, שישמש כספר לימוד לילדינו ונכדינו. והם ידעו מקור ומוצא משפחתם. ויהיה זה דבר חשוב לדורות הבאים.

אבי ואמי

הסבתא ולידה אחותי שרה (אשתו של יוסקה מינצברג).

Aron Tennbaum.

I was born in Biyalabgige to my father Reb Leibish and my mother Martel. My two sisters were called Chiaya and Sara. My brothers; Yaakov, Yisrael, Moshe, Piniya, and Mendle.

Our lives were similar to the rest of the Jews in Biyalabgige, we did not lead an affluent life but we were a large and happy family.

All my family perished in horrifying Holocaust, only myself and my brother Mendle (who resides in Israel) survived.

I married my wife Marilyn and we live today in Philadelphia in the U.S.A. We have one son Larry who is married to Karen Weinstein and they have a daughter Elsie. We also have a daughter Mishel, who is married to John Shareman and they have two children, Jimmie and Ben.

I am very pleased to see that a book of Biyalabgige is being published which will serve as a study book for our offspring and will also be an everlasting memorial to our Town, Biyalabgige.

אברהם נתן ליברמן

נולדתי בשנת 1905 בעיירה בילובז׳יג, להורי, ישראל ופריידע (לבית קאפער) ליברמן.

משפחותינו היו משפחות גדולות ומסועפות, וכולם נהרגו לדאבוננו הרב בשנות השואה הנוראה. והנני להזכירם כאן לפי זכרוני.

לאמי היו הרבה אחים ואחיות, היתה אחות אסתר פייגא, שנשאה לאיטשא לאנדשטין, בתם הדסה, חנה ובעלה, בנה מנדל ואשתו גולדה וילדיהם, היתה אחות שרה טעמא שהתחתנה עם אלעזר שרמן, ילדיהם היו: אסתר רבקה, בעלה היה מוורשא. בתם — שיינדל נשאה לישראל רוזנצווייג, עוד בן שלהם היה מאיר נתן, עוד אחות היתה חנה לאה, שנשאה למשה אהרן וואלדבערג, בנם — הערש נתן, אח של אמי היה לעמיל קופר, אשתו סימה, בתם פעריל זעלדא נשאה ליונתן לוין מורשא, ללעמיל היו עוד ילדים: רחביה, יחיאל, שלמה, נתן ואשתו מניה לבית מאנקווסקי. עוד אח היה דוד, אשתו חוה בנם יעקב הירש. בנותיו בריינדל, איטע, אח נוסף היה יחיאל מאיר, בנו שלמה נתן, גיסה אחת היתה רעכיל, בנה היה איטשע נתן, בתו רבקה רחל נשאה ליודל ווארשווסקי.

אחותי בריינדיל הי״ד.

אשתי יוכבד ז״ל־הי״ד

בתי בתיה שתחי׳

לאבי היה אח אפרים שנשא לחנלה ולהם בן משה, כולם נהרגו בשואה (אודותם ראה גם בספר סקרנביץ).

להורי היו ששה ילדים, ארבעה בנות ושני בנים, אסתר, חנה, יוכבד, בריינדיל יוטע, ואחי משה.

אחותי אסתר נשאה להרש יוסף רוזנברג, ילדיהם ליבלה, ישראל, ונתן, חנה נשאה ליוסיל ביין, בתם פיראלע, בנם ישראל. אחותי יוכבד נשאה לקאלסקי. בניהם: ישראל ואברהם, אחותי בריינדיל יוטע נשאה למאטה רוזנברג, אחי משה נשא לשפרה לבית בירנבוים, והם נרצחו בגריצה עם ילדהם ישראל בן החמש.

אחותי יוכבד ובעלה אברהם קאלסקי הי"ד

אבי היה תלמיד חכם גדול, ומוצאו היה מהעיר סקרנביץ, אביו היה חסיד מפורסם, ר' יחיאל ליברמן, ואמי היתה נכדה של הדיין רבי אברהם בארנשטיין, שהיה ידוע וחשוב מאוד בפולין.

אבי נפטר בהיותו בן 48 שנים, ואמי נשארה אלמנה עם ילדיה כשאני הבכור.

בשנת 1930 התחתנתי עם אשתי יוכבד, בתם של ר׳ יצחק וחווה בומגרטן ע״ה, (את שמות בני המשפחה הזו, כבר פירט ר׳ חיים שמחה גולדברג שיחי׳ בנו של גיסו ר׳ יעקב ז״ל במאמרו).

בשנת תרצ״ב (1932) נולדה לנו בתנו היחידה בתיה, (באשא), שגידלנו אותה באהבה ובאושר רב.

יש עמי הרבה מאוד זכרונות נפלאים על שנות חיי בעיירה בליבזייג, בשנים 1930-1918 כאשר הייתי פעיל בתנועת הנוער הציוני. והייתי מנהיג הנוער הציוני בעיירה.

עם קבוצה מהנוער הציוני בבילובזייג

גם יש עמי הרבה זכרונות וסיפורים על השנים האחרונות שקודם השואה, השנים 1939-1930, אשר האויר כבר היה רווי חומר נפץ אדיר שהגיע אלינו מכיוון גרמניה הנאצית, ולא השכלנו להבין את מה שעומד להגיע עלינו.

בשנות המלחמה איבדתי את אשתי היקרה יוכבד, שנהרגה בתאריך: 28.6.43 בסטאניסלאוו, יחד עם עוד 3 יהודים מבילבז׳יג, יעקב לייב שוסטאג עם שתי אחיו, נכדי יוסף יום טוב שרמן.

נשארתי לבדי עם בתי בתיה.

בחתונת בתי בתיה

אחרי המלחמה עברתי לפאריז, שם גרה אחות של אשתי יוכבד ע״ה, מרים עם בעלה ישראל בערנעמאן, גם אחות נוספת פרומה ובעלה חיים ישראל רוקוטוביץ, הגיעו לשם בשנת 1947.

התחלתי לעבוד, ולאט לאט שיקמתי את עצמי, בתי בתיה התחתנה וגרה בא״י. וגידלה ב״ה משפחה עם ילדים ונכדים, ואני מגיע מדי פעם לא״י לבקר אותה ואת ארצנו.

בתי בתיה בחתונתה. לידה דודתה פרומה ובעלה חיים ישראל רוקוטוביץ

Avraham Nathan Lieberman

I was born in Biyalabgige in the year 1905 to my parents Yisrael and Freide (Nee Kopper). We had a very large family all of whom, to my greatest sorrow, perished in the dreadful Holocaust.

My mother had many brothers and sisters. She had a sister called Esther Feiga who married to Itzer Landstein, their daughter; Hadassa chanah and her husband, their son Mendle and his wife Zlater and their children. I had another sister Sara Tamma who married Eliezer Sherman. Their children were Esther Rivka and her husband from Warsaw, their daughter married to Israel Rozentwieg. Another son was called Meir. My mother's other sister was called Channa Leah who was married to Moshe Aron Waldenberg they also had a son called Hersh Nathan.

My mothers brother was called Lemil Kooper, his wife Sima, their daughter Pearl Zlader married Yonoson Lewin from Warsaw. Lemil had more children Rechavia , Yechiel ,Shlomo, Nathan and his wife Jenny Nakowski. My mothers other brother David and his wife Chavah, their son Yaakov Hirsh, their daughter Brindel, and Eta. My mother's youngest brother was called Yechiel Meir his son was called Shlomo Nathan.

My father had one brother Efraim who married Chanala and together with their son Moshe all were killed by the Nazis.

My parents had six children; Esther, Channa, Yocheved, Brindel, Yuter, and my only brother Moshe. My sister Esther was married to Hersh Yoseph Rozenbich, they had three children; Lieble Yisrael, and Nathan. My sister Chana was married to Yossel Bien and they also had two children Pearler and Yisrael. My sister Yocheved was married and had two children Yisrael and Avraham. Breindel was married to Mottele Rozenberg, and my brother Moshe married Shifra Birnbaum, and were murdered together with their five year old son, Yisrael.

My father was a great Torah scholar he was born in Skernawitz, his father Reb Yechiel was a very famous Chassid. My mother was the daughter of the Dayan Reb Avraham Bornstein, who was also a very renowned Talmid Chacham.

My father passed away very young at the age of 48 and my mother was left a widow with 6 children with myself being the oldest.

In 1930 I married to my wife Yocheved Baumgarten. In 1942 our only daughter Bisya was born to us, we brought her up with great joy and tender loving care. I have with me many wonderful memories which I cherish to this day of our life in Biyalabgige, from the years 1918-1930 when I was very active in the Zionist Youth Movement in our town. Also I have many memories of the pre - War era in Biyalabgige i.e the years 1930-1939 were the atmosphere was already highly explosive and we felt the war tide rapidly blowing in from Nazi Germany, but of course we ever envisaged in our widest dreams of what was really to take place.

During the War I lost my dear wife Yocheved who was killed on the 28/6/43 in Staninislaw together with three other Jews from Biyalabgige; Yaakov Leib Shustach with his two brothers, my grandson Yossef Yom Tov Sherman. I remained alone with only surviving daughter, Bisya.

After the War I emigrated to Paris were my sister Miriam with her husband Yisrael Bernman. Pauler my other sister and her husband Chaim Yisrael Rockotowitz also arrived in Paris in 1947. It was in Paris were I slowly re built and established myself.
My daughter Bisya married and emigrated to Israel, she Baruch Hashem brought up a large family with children and grandchildren, and I have the great pleasure coming quite often to visit them in Israel.

יונה סטודנט

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ מרדכי ולאמי מרת זלטא.
היינו בבית משפחה גדולה, אחי ואחיותי היו: דינה, אהרן, ישראל, זעליג, נחמה, וועלוול, ואברהם. התחתנתי, וכיום יש לי שתי ילדים, מרדכי ושלמה.

Yonoh Studenk.

I was born in Biyalabgige to my father Reb Mordchei and my mother Zlater. We were a large family.

There names were; Dinah, Aron, Yisrael, Zeilig, Nechomo, Vellvel, and Avraham.

Today I am married and have two sons; Mordchei and Shlomo.

אלי לייבזון

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יחיאל ולאמי רבקה לבית בירנבוים, היינו חמשה ילדים בבית, מנדל, זכריה, הרש לייב, בערלה ואני.

לאבי היה לפני המלחמה בית חרושת לגלידה וסודה וגם מסעדה, וגם היה מוכר עצים, והוא התפרנס בכבוד.

כשהנאצים ימ״ש כבשו את העיר בילובז׳יג, גירשו אותנו מהבית שלנו ועברנו לגור ברחוב ״סאבוער״, ועברו עלינו ימים קשים כמו על כל היהודים בעיירה.

בשנת 1943 גורשו כל יהודי העיר לטרבלינקה, וכל משפחתי נהרגו שם, הי״ד.

אני הלכתי ל״סוחה״ ועבדתי שם בעבודות שונות ומשונות וקשות, אח״כ הועברתי לאוסטרוביץ ולאושוויץ, הוליכו אותי לבוכנוולד ברכבת פתוחה.

שם הייתי שלשה חדשים ועבדתי ביערות, נפצעתי ברגלי וחתכו לי את רגלי השמאלית בשביל ״נסיון רפואה״ בלא הרדמה.

שוחררתי מהמחנה ע״י המפקד יו קרי שהיה אח״כ מושל ניו יורק, אחרי השחרור הייתי מייג׳ור בצבא בגרמניה כחצי שנה.

בשנת 1949 נסעתי לארה״ב, התחתנתי בשנת 1950 עם אשתי מימי לבית קאסטנבום, ויש לנו בת יחידה רובין ביטנערי.

Eli Leibson

I was born in Byalabgegi to my father, Yechezkel and to my mother, Rivkah (nee Birenbaum). We were five children at home, Mendle, Zecharia, Hersh Lieb, Berel, and myself. My father was a wealthy man before the War, he had a ice cream an soda factory, in addition to a restaurant. He was also a timber merchant.

When the Nazis occupied Byalabgegi, they drove us out of our house and we went to live in Sodova Street, we suffered greatly together with the rest of the Jews in the town. In 1943 all the remaining Jews were deported to Treblinka were all my family perished, May G-d Avenge Their Blood.

I was sent to Sucha where I was forced to do many kinds of difficult and strenuous labor. I was then deported to Ostrowicz and then to Auschwitz, were I spent one and a half years. I was then transported in an open train to Buchenwald, were I worked for three month in a forest.

At Larger Dora in Nordhausen I was badly injured from a shot in my left leg. It was then amputated for "experimental" purposes with out anesthesia.

I was liberated by the famous Colonel Hugh Cary who later became Governor of New York State. After my liberation I became Mayor of Gosiar Am Hartz, for a period of six months.

In 1949 I emigrated to the U.S.A. In 1950 I was married to my wife Mimi (Nee Kastenbuam), and we have an only daughter, Robin Betina.

לייבל לנדשטיין

נולדתי בבילובז׳יג לאבי מורי ר׳ איטשע ולאמי מרת אסתר פייגא.

היינו בבית ששה ילדים, אחי הבכור היה משה, אחריו היה אחי מנדל, אח״כ אחותי הדס, אחותי חנה, אני — יהודה אריה, ואחי הצעיר העניך.

לפני המלחמה חיה משפחתנו בכבוד, היינו מתפרנסים מיערות שהושכרו לנו ע״י הפריצים ולא חסר לנו כלום.

בשנת 1942 הובלו בני משפחתי לטרבלינקה ונהרגו על קדוש ה׳ — הי״ד.

אני ואחי משה נותרנו מכל המשפחה, אחי משה נפטר בשנת 1976.

בעת המלחמה הייתי בסקרז׳יסקו קימננה, ואח״כ בצ׳נסטחוב, שם שוחררתי בשנת 1946, חזרתי אז לבילובז׳יג, וגרתי שם כחצי שנה, אח״כ עברתי לגור בלודז׳ גם כחצי שנה, משם נסעתי לגרמניה, שם פגשתי את אשתי שרה והתחתנו.

עברנו לארה״ב, התחלתי לעבוד כמחסנאי בבגדי נשים, מאז 1976 אני בפנסיה וב״ה חי בכבוד.

יש לי שתי בנות ומהם נולדו לי ב״ה נכדים חמודים.

שמחתי גדולה מאוד לראות ולשמוע שמקימים זכר לדורות הבאים מהעיר הזו — בילובז׳יג, בה חיו אבותינו רבות בשנים, והיו בה חיים יהודיים תוססים, ויהיה זה זכרון נצח למשפחותינו היקרות — הי״ד.

אשתו של אחי מנדל

Liebel Landstein

I was born in Biyalabgige to my father Reb Itchia and my mother Esther Fiega.

We were a family or six at home. My oldest brother was called Moshe and next came Mendle after which came my sisters Hadass Channi and myself. My two youngest brothers were called Yehuda Aria and Henoch, respectively.

Before the War we lived very affluently working for the local Squire, we lacked nothing.

In 1942 my whole family were deported to Treblinka were they were exterminated - May G-d Avenge Their Blood. My brother Moshe and myself were the only survivors. My brother Moshe passed away in 1976.

During the War I was in a camp called Sacrzsto Kimminer and later in Chanstichowe, I was liberated in 1945. I then returned to Biyalabgige were I lived for about half a year. I then went to live in Lodj also for half a year. I then moved to Germany were I met my wife Sara and we married.

פאלה פלאנצבוים (לרמן)

נולדתי בבילובז׳יג להורי, ר׳ אליעזר ושרה טעמע, בתו של ר׳ יוסף קאפער.

היינו בבית ארבעה בנות ושני בנים, רבקה, שיינדיל, בריינדיל איטע, נתן, יהושע, ואני — פערל הדס. משפחת אמי — קאפער. היתה משפחה גדולה מאוד, לסבי ר׳ יוסף היו לפני המלחמה כשמונים בנים נכדים, ונינים, שמהם נשאר מעט מאד.

אחותי הגדולה רבקה התחתנה כבר לפני המלחמה והיה לה ילד קטן, גרה בוורשא, כשפרצה המלחמה ובוורשא היה ממש רעב, אנשים מתו ברחובות, רצינו שתבוא אלינו עם הילד שלה, אבל היא לא רצתה לעזוב את בעלה בוורשא, ונלקחו כולם לטרבלינקה — הי״ד.

כשהתחיל הגיטו בבילובז׳יג, קיבלנו חדר אחד עבור כולנו, היה קשה מאד.

אחי יהושע התחתן בגיטו עם פסה גולדבוג, בתו של אהרן גולדברג מבילובז׳יג, ואני עבדתי קשה גם להביא פרנסה ואוכל לבית.

אני זוכרת כשהנאצים גילחו לאבי את זקנו, כל כך בכינו כולנו, אך הוא הרגיע אותנו, והסביר לנו שכעת צריך להלחם כדי שנוכל להשאר ולחיות הלאה.

פעם באו כמה גרמנים צעירים, דפקו בדלת וצעקו שאקרא לאבא. התחלתי לבכות, כי אין לי אף אחד בעולם רק אבא זקן, ואנא, שיניחו אותו לנפשו. והם הלכו, הלכו לשכן שלנו, לייבל בלאכאש. דפקו שם בדלת, הוציאו אותו והרגוהו במקום.

בשנת 42 אספו הנאצים את היהודים ל״שוק הסוסים״, שם ג״כ הרגו הרבה יהודים, ביניהם את אבי ז״ל — הי״ד. שאר בני משפחתי נלקחו כמו כולם לטרבלינקה ונהרגו — הי״ד. אחי וגיסתי נשארו עוד קצת זמן בבילובז׳יג.

מבילובז׳יג נלקחתי לסקרזיסקו, משם לעוד סדרה שלמה של מחנות עבודה, ביניהם לאושוויץ, משם נשלחנו לעבודה להינדרבורג, ומשם לברגן־בלזן, שם היה הגיהנום האמיתי, שם גם שוחררתי.

אחרי ששוחררתי לא ידעתי לאן ללכת, לפתע מצאתי את אחי יהושע עם גיסתי — פסה, התחתנתי בשנת 48 עם בעלי חיים פלאנצבוים ונסענו לארה״ב, ויש לנו שתי בנות, שרליה ופלורנץ, שהתחתנו עם הענרי העקל ובערי סוודעראלי, יש לנו ב״ה נכדים.

חשוב ביותר הוא לזכור לדורות עולם כל מה שקרה לעמנו באותם שנים קשות, וזה מטרת ספר זה, ועל כך אני מודה לכם מאוד.

Pauler (Pearl) Flantzbaum (Nee Lerman).

I was born in Bialobrzegi to my parents Eliezer and Sarah Tamah, the daughter of Reb Yoseph Koper.

Our family consisted of four brothers and two sisters; Rivka, Sheindle, Breindle Eta, Nathan, Yhoshua, and myself Pearl Hadassa. My mother came from a very large family. My grandfather Reb. Yoseph had about eighty children and grandchildren before the War, Alas very few remain alive today.

My oldest sister Rivka married before the War, they lived in Warsaw, and they one son. When the war broke out we wanted them to return to Bialobrzegi, because in Warsaw there was a terrible shortage of food and people were dying of starvation. She however did not want to leave her husband and they all perished in Treblinka, May G-d Avenge Their Blood.

When the deportations started in Bialobrzegi we were given one small room for the our whole family ,it was extremely difficult. My brother Yhoshua married in the ghetto to Pessia the daughter of Aron Goldberg also from Bialobrzegi. I worked very hard to earn a living for our family.

I remember when the Nazis shaved off my father's beard, we cried so much, but father calmed us and explained to us that the most important thing is to fight for survival. Once a few young Germans knocked on the door and shouted that we should call our father, I started to cry in front them and told them that I have no one left in the world except my old father, and pleaded that they leave him alone. They left and went to our neighbor Leible Blechash instead. They forced him out the house and killed him on the spot.

In 1942 the Nazis gathered all the Jews into the "horse market", and many were killed on that day, including my father. May G-d Avenge Their Blood. The rest of my family were deported to Treblinka were they all perished. May G-d Avenge Their Blood. My brother and sister in law remained a little longer in Bialobrzegi.

From Bialobrzegi I was taken to Sacrzshuska, and from there to many other labor camps, among them was Auschwitz, from their we were sent to Hindenburg, and from their to Bergen Belzen. It was there I understood the real meaning of "Hell". It was also from

their I was finally liberated. After my liberation I simply did not know where to turn, when suddenly I met my brother and sister in law, Yhoshua and Pessia.

In 1948 I married my husband Chaim (Flanzbaum) and we emigrated to the United States. We have two daughters Shirly and Florence both are married to Henry Hakel and Barry Swederly, respectively. We have, thank G-d, grandchildren as well.

It is of greatest importance that our future generations should remember the great suffering of our people which took place in one of history's darkest era, and this is the object of this book, I am therefore deeply indebted to you.

מאיר פלקיר

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יחזקאל ואמי מרת חיה.

לי קוראים מאיר, ואני ידוע גם בשם דוד.

היו לי חמשה אחים, יעקב, מאיר, חיים, שלום, אייבי (אברהם). מכל משפחתנו העניפה, נותנו רק אני ואחי אייבי.

היינו יחד במחנה ריכוז בראדום, ושוחררנו בדכאו בשנת 1945, אחרי השחרור נסעתי לארה״ב שם פגשתי את אשתי דוריסי, ובשנת 1952 התחתנו, יש לי בן ז׳ו, ובת חיה.

Mayer Polker.

I was born in Byalabgegi to my father, Yechiel and to my mother, chaya. My real name is Mayer but I am often referred to as David.

I had five brothers: Yaacov, Mayer, Chaim, Shulom, and Abe (Avraham). Out of all my very large family, only myself and my brother Abe survived.

We were together in a concentration camp in Radom, and we were liberated from the notorious death camp Dachau in 1945. After my liberation I emigrated to the United States, where I met my wife, Dorothy, and in 1952 we were married and we have a son, Jo and a daughter, Chaya.

נראים: האחים פלקר, גוטוביץ ובנו. ישקה בר, בביתו של ר׳ יצחק מאיר בורזיקובסקי בניו־יורק.

אברהם פלקיר

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ יחזקאל ולאמי מרת חיה.

היינו יחד משפחה מאושרת, עד שפרצה המלחמה הנוראה.

בשנות המלחמה נדדתי ממקום למקום, הייתי באושוויץ ובדכאו, ושוחררנו על ידי הצבא האמריקאי באפריל 45.

גרתי בגרמניה עד נובמבר 47, ואז נסיתי לעלות לארץ ישראל, אבל כידוע, אז, כשהבריטים היו בא״י, היה קשה להכנס אליה, לכן נסעתי בינתים לארה״ב, שירתתי בצבא האמריקאי בימי מלחמת קוריאה, והייתי בחזית כתשעה חודשים, בשנת 53 השתחררתי מהצבא.

בשנת 59 נסעתי בפעם הראשונה לארץ ישראל שם פגשתי את אשתי — ילידת ירושלים, התחתנו, והיא נסעה איתי חזרה לארה״ב, נולדו לי בת בשנת 61, ובן בשנת 66.

השתדלתי תמיד לשמור על קשר עם יוצאי בילובז׳יג שפגשתי בין בארה״ב ובין בארץ ישראל כי בינתיים הייתי כמה וכמה פעמים בא״י.

ותמיד חשבתי שהדבר חיוני מאד להדפיס ספר כזה, ולהעלות על הכתב את אשר עבר עלינו בבילובז׳יג עיר מולדתנו, כדי שידעו ילדינו והדורות הבאים, על השואה הנוראה, ועל התקופה היפה שלפניה, ועל תקופת ההתאוששות שאחרי השואה, עד שהצלחנו להקים משפחה בישראל.

Avraham Polkier.

I was born in Bialobrzegi to my parents Yechezkel and Chayah. We led a peaceful and happy life until the War broke out.

During the war years I was expatriated from one camp to another. I was in Auschwitz and in Dachau. I was liberated by the American forces in April 1945.

I lived in Germany until 1947. I then tried to emigrate to Israel, but failed due to the British blockage on Israel at the time. I therefore went in the meantime to the United States where I joined the American army. I served during the Korean War and I fought in the front for nine months. In 1953 I was released from armed duty.

In 1959 I went for the first time to Israel where I met my wife, a Jerusalemite. We married in Jerusalem and I returned with her to the U.S.A. We had a daughter in 1961 and a son in 1966.

I always tried to keep in contact with survivors of Bialobrzegi both in the United States and in Israel where we visited very often.

I always thought how important it is to publish a book on our town and to record all that transpired in our birthplace, Bialobrzegi, so that our future generations will always remember the dreadful Holocaust, the fine era preceding it, and most important of all, how we managed to survive and rebuild once again our family, only this time in the Holy Land.

מרדכי פערשטענדיג

גולדתי בבילובזיג לאבי ר׳ מאיר.

היינו בבית חמשה ילדים, אחותי דבורה, ואחי: שמחה, איצע, ומנדל.

אחותי דבורה התחתנה עם בחור בשם מאיר לאנגמאן. וגרה אתו באפלא. היה להם ילד בשם ינקלע, שבעת תחילת המלחמה היה פעוט בן שנתיים.

כשפרצה המלחמה, רציתי לדעת את שלום אחותי ובנה, והלכתי ברגל לאפלא, הלכתי 2 ימים ברגל, ופגשתי אותה ומשפחתה בחיים.

רציתי לחזור לבילובז׳יג למשפחתי, אך גיסי לא נתן לי, כיון שבדרכים היו הפצצות, חיכיתי עד שנסעה קבוצה שלמה של יהודים לכיוון בילובז׳יג והצטרפתי אליהם, מאז לא ראיתי יותר את אחותי ובנה.

הורי ואחי שמחה נהרגו בטרבלינקה, אחי איצע נפטר באותם ימים ממחלה, ואחי מנדל נרצח ע״י אוקראיני בעת עבודתו במחנה עבודה.

דמותם לא זזה מנגד עיני ליום אחד, מאז תום המלחמה הנוראה.

Mordechai Farshtendig

I was born in Bialobrzeg, the son of Reb Meir.
I was one of five children, a sister Devorah and brothers Simcha, Itzza and Mendel.

My sister Devorah married a young man called Meir Langman and they lived together in Apla. They had a son called Yankele, he was only two months old at the outbreak of war.

As the war took hold I wanted to know of the well-being of my sister and her child so I traveled two days on foot to Apla, where I found her and her family alive and well.

I wanted to return to my family in Bialobrzeg but my brother in law refused to let me return as the road back to Bialobrzeg was at that time extremely perilous.

I waited until a whole group of fellow Jews wanted to return to Bialobrzeg and I joined with them, that was the last time I saw my sister and her child, may Hashem Avenge their blood.

My parents and my brother Simcha perished in the notorious death camp Treblinka, my brother Izza died at that time from illness and my other brother Mendel was killed by a Ukrainian in a concentration camp.

Their images constantly appear before my eyes from the termination of that horrific War until today

פעלטע פרידמן

נולדתי בבילובזייג לאבי פיוויל ואמי רבקה.
היינו בבית ארבעה ילדים, איטשע, משה, רחל ואני.
במלחמה נהרגה כל משפחתי, ונותרתי אני לבדי.
אחרי המלחמה התחתנתי עם אשתי רגינה, ולנו שתי בנים. אברהם, ופייוויל משה.

Paulter Friedman

I was born in Biyalabgige to my father Fievel and my mother Rivkah. We were a family four children, Itzah, Moshe, Rachel, and myself.

My whole family were annihilated in the Holocaust, I was the only survivor.

After the War married my wife Rena, and we have two sons; Avrham, and Fievel Moshe.

יוסף צימבליסטא

נולדתי בבילובז׳יג לאבי מורי ר׳ יעקב ואמי מורתי יענטא, היו לי שלשה אחיות, רבקה, פסה והניה, ואח אלחנן.

אבי ז״ל — הי״ד יסד קופת גמילות חסדים והיה עוזר הרבה לאחרים. הוא נפטר בשנת 1938 ממחלה.

היינו יחד כל המשפחה, עד שנת 1942, כשגורשו כל יהודי בילובז׳יג, גורשה גם משפחתי היקרה כולה לטרבלינקה והובלו להריגה ע״י הנאצים ימ״ש.

אני הובלתי למחנה עבודה בעיר ראדום, היינו שם כמה חברים מבילובז׳יג, ב־1944 גורשתי לגרמניה והייתי שם במחנה עבודה פיהינגר, שם הייתי עד אפריל 45 אז שוחררנו ע״י הצבא הצרפתי.

בשנת 1949 התחתנתי עם אשתי רות, אנו גרים בפלורידה, ויש לנו שתי בנות — פמלה וריתה. ואני שמח מאוד בהוצאת הספר הזה לאור עולם — להנציח את זכר עיירתנו היקרה - בילובז׳יג.

האחיות רבקה, פסה והניה

Yoseph Tzimbelista

I was born in Biyalabgige to my father Reb Yaacov and my mother Yenta. I had three sisters; Rivkah, Pessia and Henia, and a brother Elchonon.

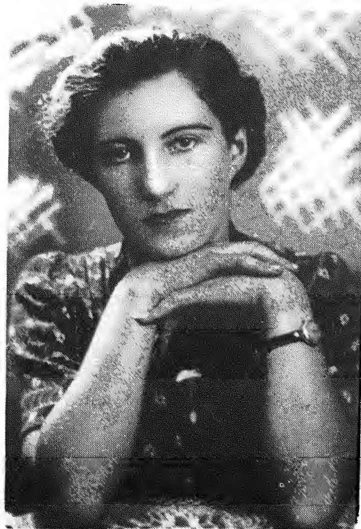
My father founded an interest free lone fund and many benefited greatly from it. He passed away in 1938 after an illness.

I was together with my family until 1942, when all the Jews of Biyalabgige were deported to Treblinka. All of my dear family perished at Treblinka, May Hashem Avenge Their Blood.

I was deported to a labor camp in Radom were I was together with many friends from Biyalabgige. In 1944 I was sent to Germany to a labor camp in Hanover, where I stayed until April 1945 when I was liberated by the French Forces.

In 1949 I married my wife Ruth, and we are currently living in Florida, U.S.A. We have two daughters; Pamela and Reite.

I am very pleased to see that a book of Biyalabgige is being published which will be an everlasting memorial to our Town, Biyalabgige.

חנה צימבליסטה

גולדה קוכמן (כהן)

נולדתי לאבי יחיאל ולאמי חוה כהן, היינו במשפחה שמונה ילדים, ארבעה אחיות ושלושה בנים.

אחיותי היו: רבקהליה, שרה, מרים ואנוכי — גולדה.

אחי היו: שלמה, מאיר, ואברהמליה.

בשנת 42 נלקחה משפחתי האהובה למחנה טרבלינקה, וכולם נהרגו על קדוש ה׳ הי״ד.

ממשפחתי נותרנו רק אני, ואחי הגדול שלמה שגר ג״כ בקנדה לידי.

בשנות השואה עברתי את מחנות העבודה, פיונקי, אושוויץ, ובברגן בלזן השתחררתי בשנת 45, בשנת 46 התחתנתי עם בעלי שלמה קוכמן, ונסענו יחד לטורונטו שבקנדה שם אנו גרים כיום.

נולדו לנו שני בנים, יחיאל ואברהם, גם יש לנו שתי נכדות מהם, חוה שרליה, ומרים פערליה,.

ואני מברכת על היוזמה הזו להוציא לאור ספר זה, שישמש מזכרת לכולנו לדורות עולם.

עם האח שלמה כהן והנכדה מרים

Golda Kochman (nee Cohen).

I was born in Biyalabgige to my father Yechiel and my mother Chava(Cohen). We were family of seven children, four sisters (including myself) and three brothers.
My sisters; Rivkele, Sara, Miriam and myself, Golda.
My brothers; Shloime, Meyer, and Avromileh.

In 1942 my dear family were taken to Treblinka were they all martyred, May G-d Avenge Their Blood. Only my brother Shloime and myself managed to survive and we currently close to each other in Canada.

During the War I worked in a number of Concentration Camps such as Pinky, Auschwitz, and Bergen Belzen. I was liberation in 1945, and in 1946 I was married to my husband Shloime Kochman. We then emigrated together to Toronto Canada where we live to this present day.

We have two sons; Yechiel and Avraham, and two granddaughters, Chaya Surle and Miriam Pearle.

I send my warmest greetings and blessings to those who have taken the innovation to publish this book, which will duly serve as an ever lasting memorial of my beloved Town, Biyalabgige.

עם מאיר כהן

שמואל יצחק ציגלמן

נולדתי בבילובז׳יג ב־ 25.7.1928 לאבי הרשל ולאמי חוה. היינו בבית חמשה ילדים, חוץ ממני היו האחים: זאב, מאיר ויונה. ואחותי רחל.

היינו משפחה ענפה בבילובז׳יג, והיו לי הרבה דודים ודודות ובני דודים, וכך עברו עלי שנות ילדותי.

כשפרצה המלחמה, נלקחתי לעבודות כפיה עבור הנאצים ימ״ש, בשנת 1941 נלקחתי לראדום לעבודה בבית חרושת לתחמושת, שם הייתי עד 1943, אז נלקחתי לגרמניה והייתי בכמה מחנות ריכוז, קעסנטעל, דכאו ועוד. שוחררתי בשנת 1945 במחנה מיטנוועלד בבוואריה. כעת אני גר עם אשתי שתי בנותי ונכדותי במנצ׳סטר. אנגליה.

Shmuel Yitzchok Cygelman.

I was born in Byaloibygi on 25/7/1928 to my parents Hershel and Chava. I had three brothers : Zev, Mayer, and Jonah, and one sister Rachel.

We had a large family of many uncles, aunts and cousins all living in Byaloibyge.

When the war broke out I was taken to perform forced labor for the cursed Nazis. In 1941 I was taken to the city of Radom to work in an ammunition factory were I stayed until 1943.

I was then transported to Hungry were I was in various concentration camps:Vyhingen, Hessentall, and Dachau. I was liberated in 1945 from Mittenwald Bavaria

Today I live with my wife two daughters and granddaughter in Manchester, England.

שרגא קופער

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ משה אהרן (בן ר׳ יוסף) ולאמי מרת רחל בת ר׳ אהרן.
היה לי אח יצחק נתן ואחות רבקה. כולם נהרגו בטרבלינקה. הי״ד.

נראית אחותי רבקה

Shraga Kipper.

I was born in Biyalabgige to my father Reb Moshe Ahron the son of Reb Yoseph and my mother Rachel the daughter of Reb Ahron.

I had a brother called Yitzchok Nathan and a sister Rivkah, who were all exterminated in Treblinka - May Hashem Avenge Their Blood.

פולה קופר

נולדתי בבילובז׳יג להורי היקרים. יוסף ורחל.

היינו בבית אחד עשרה ילדים, אחי: לעמאל, יחיאל מאיר, דוד, מנחם, פנחס.

ואחיותי: שרה, טעמע, אסתר פייגא, חנה לאה, פריידע ואני.

אני עזבתי את בילובז׳יג לפני המלחמה ועברתי לוורשא, כך שהמלחמה תפסה אותי שם. והייתי בגיטו וורשא.

קשה לי מאוד לתאר אתה ימים הקשים שעברו עלי בתור ילדה בת 14 שנה, יחד עם שאר היהודים בגיטו שבוורשא תחת שלטון הרשע של הגרמנים ימ״ש.

כל יום נלקחו אלפי יהודים ויהודיות אל מחנות ההשמדה באושוויץ וטרבלינקה.

התחבאתי יחד עם עוד יהודים בבונקר, הנאצים ימ״ש תפסו אותנו ושלחו אותנו למחנה ההשמדה במיידנעק, אח״כ הועברנו לאושוויץ, נשארנו בחיים בניסים ממש.

גרתי אחרי המלחמה בגרמניה עד 1951 ואז נסעתי לארה״ב, התחתנתי עם הנעך ישראעלסקי, ונולדו לי שתי בנות, ויש לי גם נכדות, בעלי נפטר בשנת 1977. וכעת התחתנתי עם שלמה קליגרמן שיחי׳.

אני מברכת את כל ילדינו ונכדינו, שיקראו ספר זה בעיון כראוי, ויבינו את המשמעות הנוראה של השואה שעברה על עמינו, ונדע מהיום והלאה אך טוב כל הימים.

הנני להזכיר כאן בספר זכרון זה גם שמות עוד מבני משפחתי שניספו: שמואל. רנייע, שלמה, שרה, איציק, נתן, מאמא, בנימין, יונס — לוין, אירקע לוין, חיים וטובה ליפעלד, לבית קופר.

כולם ניספו הי״ד.

Paula Cooper.

I was born in Biyalabgige to my parents Yoseph anu Rachel. We were a family of 11 children.

My brothers; Lemal, Yechiel Meir, David, Menachem, and Pinchas. My sisters; Sara, Tarna, Esther Fiaga, Channa Lea, Freida, and my self.

I left Biyalabgige before the War and went to live in Warsaw. It was while I was while I was residing in Warsaw the War broke out and was in the Warsaw Ghetto.

It is very difficult for me to describe those unspeakable horrors which I as a young girl of only 14 years old went through together with the rest of the Jews of Warsaw. Every day literally thousand were transported to the notorious death camps of Auschwitz and Treblinka.

I hid together with many others in a bunker,until I was caught by the Nazis and was sent to the death camp Maidanic and then to Auschwitz. My survival was a great miracle.

From my very large family I as only survivor. Apart from my immediate family, perished all my uncles and aunts including Shmuel, Rehnaia, Shlomo, Sara, Itzick, Nathan, Mamia, Beumi Cooper. Jonas and Irka Lewin. Chaim and Luba Leifeld. May the L-rd avenge their blood.

After my liberation I went to live in Germany until 1951 when I then emigrated to the U.S.A. I married to Henoch Yisrolski and I had two daughters I have also grandchildren. My husband passed away in 1977. I am currently married to Shlomo Klugerman.

I would like to give my blessing to my dear children and grandchildren, that they should read this book and understand what we went through in the terrible Holocaust, and may we know from know on only good.

שלמה קליגרמן

נולדתי בבילובז׳יג להורי ר׳ יוסף צבי, ומרת שרה רבקה.

מלבדי היינו בבית עוד חמשה ילדים, האחים: אברהם מרדכי ויחיאל מאיר, והאחיות, אסתר בלימה, חנה יוכבד וטובה.

לפני השואה מנתה משפחתי בבילובז׳יג יותר ממאה נפשות. ומכולם נותרתי אני לבדי ממש, יחיד, אחרי שעברתי ימים קשים ונוראים בשנות המלחמה הנוראות.

מתחילת המלחמה ב־1939, הייתי שנתיים בגיטו שבבילובז׳יג, הנאצים ימ״ש ריכזו בבילובז׳יג את כל היהודים מעיירות הסביבה, והיה בבילובז׳יג לחץ נורא. אנשים מתו מרעב באמצע הרחובות, מדי פעם חטפו הגרמנים קבוצות יהודים לעבודה.

בשנת 1942 היה הגירוש של כל יהודי בילובז׳יג לטרבלינקה, ברכבות סגורות בלא שיהיה להם אוכל ושתיה תוך דוחק נורא, וכך הם נסעו להריגה, בתוך שאר רבבות אלפי היהודים שנהרגו — הי״ד.

אני נחבאתי אצל איכר פולני 6 ק״מ מבילובז׳יג משנת 42 עד ינואר 1945, האיכר הזה שאצלו התחבאתי היה אדם יקר, משפחה נפלאה, שמסרו נפשם עבור הצלת חיי יהודים.

ספר זה שעומדים כעת להוציא לאור צריך להודיע לדורות עולם את אשר היה בעיירתנו האהובה בילובז׳יג, ואת כל התלאות שעברו עלינו בשנות המלחמה מאת הגרמנים ימ״ש, נזכור את העיירה בילובז׳יג, נזכור את הורינו וכל משפחתנו שנהרגו, נזכור את מה שעוללו לנו הגרמנים, ונזכור לתת כבוד לאבותינו, אחינו ואחיותינו היקרים.

מאשתי רוחמה ע״ה נולדה לי בתי אסתר, ונכדי משה יוסף. כיום הנני נשוי לפולה קופר שתחי׳.

שלמה קליגרמן, פלטה פרידמן, וולוו פויאזיד

Shlomo Kligerman.

I was born in Biyalabgige to my father Reb Yoseph Zvi and to my mother Sara Rivkah.

Besides myself we were a family of five. My brothers; Avrham Mordchei, and Yechiel Meir. My sisters; Esther Blima, Chanah Yocheved, and Tova.

Before the War we had a family in Biyalabgige of more than a hundred relatives, and to my greatest sorrow I am the only survivor.

I went a terrible time in those horrible war years. At the beginning of the War in 1939 I was two years in Ghetto Biyalabgige. The Nazis massed all the Jews from the surrounding villagers in Biyalabgige, and the overcrowding was appalling. People were dying on the streets from hunger, and from time to time the Nazis would seize people from the streets for labor.

In 1942 the whole Jewish population of Biyalabgige were deported to Treblinka, in sealed cattle trucks with out any food and drink. The conditions were a undescribable nightmare. This is how they spent their last few days in this world because they were all brutally massacred in the notorious gas chambers on their arrival at Treblinka. - May G-d Avenge Their Blood.

I managed to avoid the transport by hiding on a polish farm approximately 6 Km. from Biyalabgige, from 1942 until January 1945.

The farmer who gave me shelter was a very special person who together with his family risked their lives in order to save as many Jews as possible.

This book which is currently being prepared for publishing, will retell to the future generations all that transpired to the Jews from our beloved town Biyalabgige, that we remember our parents and family who perished at the hands of the cursed Nazis, remember all those who suffered so greatly in those darkest years that mankind ever went through. May we always remember our dearest and closest ones - May G-d Avenge Their Blood.

From my wife Ruchama of blessed memory was born to me my daughter Esther, my grandchild Moshe Yoseph. I am currently married to Paula Cooper.

קאפל קענדל (קענדלצוקר)

נולדתי בבילובז׳יג בתאריך 7.3.1928 לאבי ר׳ שמואל אלי׳ ולאמי מרת חנה דבורה, אבי היה יהודי חרדי, סוחר עצים, וכך התנהלה כל משפחתנו.

היו לי שתי אחיות, חיה ליבה ואסתר פייגה, ואח אחד יעקב קופל. מצד אמי היתה לנו משפחה מסועפת, אמי היתה לבית קאפער, והיו לה שתי אחים, הירש מאיר ואלימלך (מילך), שתיהם עלו ארצה בשנת 1936.

כן היו לי עוד בני דודים מצד האמא, אברהם, דוד ודינה סרעז, כולם נהרגו בשואה האיומה — הי״ד.

יש לי עוד בן דוד שחי עמנו, הירש קריגער, הוא התחתן בשנת 1938 והקים משפחה.

בשנות המלחמה התגלגלתי ממחנה למחנה, והייתי בטרינזנשטט, בוכנוולד ועוד, שוחררתי במאי 1945 הקמתי משפחה עם אשתי ויויאן — רבקה, ויש לנו שלשה ילדים. סטפן, זיפרי (ז׳וני) וכלתי סוזן, בתי ליסה חנה, ויש לנו שתי נכדים, יהושע ודוד, ואני שמח מאוד על הוצאת ספר זה על עיירתי היקרה בילובז׳יג.

אמי ע״ה — הי״ד

Kopel Kendal.

I was born in Bialobrzegi on 7-3-1928 to my Father Shmuel Elya and to my Mother, Chana Devorah (Nee Kandelcukier). My Father who was a very religious man had an iron monger business, trading under various names. I had two Sisters; Chaya Liber, and Esther Fiega. To my best of knowledge they all perished in Treblinka.

I had two uncles on my Mothers side; Hirsch Meir and Mailech Koper, who emigrated to Israel in 1936. I also had a number of cousins from my Mothers side. One cousin called Hersh Kreiger lived with us, he married in 1938 and had one child.

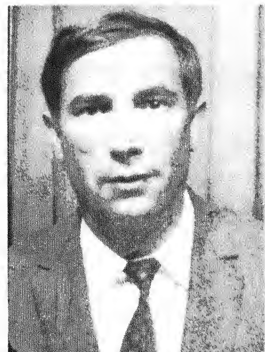
During the War I was deported from one concentration camp to another, including Treizenshtat and Buchenwald. I was liberated in 1945. I then married to my wife Vivian Rivkah and have three children Steven, Jeffrey (Jonney) and his wife Susan, and our daughter Lisa Chanah. We have two grandchildren, Joshua and David.

It gives great satisfaction to see that a book is at long last being published on our dear Town Bialobrzegi.

לייביל שערמאן

נולדתי בבילובז׳יג לאבי, ר׳ יצחק ואמי חיה.
היינו בבית ששה ילדים, חמשה בנים ובת.
כל משפחתי נהרגה בטרבלינקה בשנת 1943. אני היחיד שנותרתי.
בעת פרוץ המלחמה הייתי בן 16 שנה. נשלחתי לעבודה בבית חרושה לנשק, אחרי טלטולים וגלגולים שונים נשתחררתי בדכאו בשנת 1945, ע״י הצבא האמריקאי, אז שקלתי פחות מ־30 ק״ג והייתי ממש על סף התמוטטות.
הקמתי משפחה בפאריז, אך תמיד אני נושא איתי את זכר השואה הנוראה הזו, שפגעה בכל עמנו ובכל משפחתי היקרה, ואני מתפלל שלא נדע יותר דברים רעים שכאלו.

Leible Sherman

I was born in Bialobrzeg, the son of Reb Yitzchok and Chaya.
I was one of six children, five brothers and a sister.

My entire family perished in Treblinka in 1943, I was the only survivor. I was 16 years old when the War broke out and was sent to work in an ammunitions factory. After many years of suffering I was liberated by the American army, at that time I weighed just 30 k.g. and was near to the end.

I settled with my family in Paris. I carry with me the memory of the Holocaust which devastated our people and my beloved family and I pray that such an atrocity will never befall our people again.

שיינדיל רוזנברג — ראכמאן

נולדתי בבילובז׳יג לאבי ר׳ שמחה ולאמי מרת דינה (לבית קאראק).

היינו בבית ששה ילדים, טשערנע, אסתר, פערלע, ביילא, שמואל, ואני — שיינדל.

לאבי היה איטליז למכירת בשר, והיינו משפחה מאושרה וחיינו יפה מאוד.

כל זה עד לפרוץ המלחמה, עם כניסת הנאצים ימ״ש לבילובז׳יג, הם גילחו לסבא שלי, יענקל אבי אמי, את זקנו הגדול.

בשנת 42 היה הגירוש כידוע, ואני נלקחתי למחנות עבודה, שם עבדתי קשה מאוד, עד שבאוקטובר 44 נלקחתי לאושוויץ, שם פגשתי את האח הצעיר של אמי — אלעזר, הוא נהרג באושוויץ — הי״ד. אני נשלחתי משם למחנה עבודה בגרמניה, ואח״כ הועברתי לברגן־בלזן.

אחרי המלחמה, כששוחררתי נכנסתי לבית חולים ושכבתי שם זמן מה עד שהתאוששתי, אח״כ נסעתי לבילובז׳יג, אך לדאבוני הרב לא מצאתי זכר ושארית ממשפחתי היקרה, עזבתי את בילובז׳יג ועברתי ללודז׳, שם מצאתי את אחי אמי, ישראל, שהיה בעת המלחמה מקבוצות הפרטיזנים שהיו ביערות ונלחמו עם הגרמנים ימ״ש.

שם פגשתי את בעלי, אחרי חתונתינו, נסענו יחד לגרמניה, ובינואר 48 הגענו לקנדה, יש לנו ב״ה שלשה ילדות, כולם עובדות ומתפרנסות יפה ויש לנו נחת מהם.

Sheindle Rozenberg (Nee Rachman)

I was born in Bialobrzegi to my parents Simcha and Dinah (nee Karak). We were six children at home; Charner Esther ,Pearl, Baila, Shmuel and myself, Sheindle.

My father owned a butcher shop and we lived a happy and prosperous life. All this was until that fateful day when the cursed Nazis invaded Bialobrzegi, they shaved the beard of my grandfather, Yankle (my mother's father).

In 1942 the entire Jewish population was deported. I was sent to labor camps, were I was forced to work extremely hard until October 1944 when I was then deported to Auschwitz. It was there I met my mother's youngest brother Eliezer, he was murdered in Auschwitz. May G-d Avenge His Blood. I was then sent to a labor camp in Germany, after which I was taken Bergen Belzen.

After my liberation at the end of the war I entered a hospital where I stayed until I recuperated. I then went back to Bialobrzegi, but to my great disappointment I found no trace of any remaining family. I left Bialobrzegi and went Lodj where I found my mother's brother Yisroel who had joined the Partisans who fought the Nazis during the War from the forests.

It was in Lodj where I met my husband, and after our marriage we went together to Germany. In January 1948 we emigrated to Canada. We have thank G-d three children, who all work and earn well and we derive much Nachas from them.

מאיר שרמן

נולדתי בבילובז׳יג.

אבי נהרג עוד במלחמת העולם הראשונה, כשהייתי ילד קטן.

היינו בבית 12 ילדים, שמונה אחים וארבעה אחיות.

8 מתוכנו נהרגו בשואה והם, האחים: שלמה, זעליג, פסח, פאוול, ביניש. והאחיות: פרימעט, באשע. חוה.

ארבעת הנותרים היינו בארה״ב.

כיום אני חי בפלורידה עם אשתי שוילי.

Meir Sherman

I was born in Bialobrzeg.

My father was killed during the First World War, I was a small child at the time.

I was one of twelve children, seven brothers and four sisters. Eight of my family perished during the holocaust, my brothers; Shlomo, Zelig, Pesach, Feivel and Beinish and my sisters; Frimet, Ba'ashe and Chava. The four remaining live in the United States. I myself live in Florida with my wife Shvili.

אברהם פלקר ואשתו, מאיר שרמן, יוסף גוטוביץ
ואשתו ועוד מיוצאי בילובזייג

יוסף שרמן

נולדתי בבילובז׳יג להורי, שלמה ואיטע.

היינו בבית חמשה ילדים, אחי: זעליג ויודיל, ואחיותי: זעלדע, ורייזע.

בשנת 42 בעת הגירוש נלקחה כל משפחתי לטרבלינקה ונהרגו — הי״ד.

רק אחי זעליג נשאר עמי, ועבר אתי יחד את שנות המלחמה הקשות, ונפטר לדאבוני הרב, במחנה עבודה בסוף המלחמה.

עברתי לארה״ב והתחתנתי עם אשתי רייזל, ולנו כיום שתי ילדים, זעליג ויודיל, מהם נולדו גם נכדים.

דבר חשוב מאוד הוא עבורי לשמוע על הוצאת ספר זה על בילובז׳יג, שינציח את זכר העיירה שלנו לדורות עולם.

Yoseph Sherman.

I was born in Biyalabgige to my father Shlomo and my mother Eita. We had five children in the family.
My brothers; Zeilig and Yudel and my sisters; Zloder and Riezer.

In 1942 my family were deported together with the rest of the Jews to Treblinka were they were exterminated. May G-d Avenge Their Blood.

Only my brother Zeilig and myself were not deported to Treblinka and we spent those difficult war years together in labor camps. To my great sorrow my brother passed away in one of the labor camps at the end of the war.

After my liberation I emigrated to the U.S.A. were I married my wife Riezle. We have two children; Zeilig and Yudel. We have also Grandchildren.

It is a most important thing that a book of Biyalabgige is being published which will be an everlasting memorial to our Town, Biyalabgige.

יוצאי בילובז׳יג שנפטרו בארץ ישראל

אסתר ניידוס
אברהם וולף
יצחק וולף
מנדל ויטראק
יוסף בומגרטן
יהודה ליב בומגרטן
מרים רבקה בומגרטן
יעקב ויסבאום
יצחק בלצברג
אברהם קופר
קלמן גולדווסר
רחל קופמן
אברהם קופמן
דוד רייכמן
אברהם קולסקי
זיסמן טרפיוש
הענך לנדשטין

רחל זטלני
מינה ליפשיץ
ישורון דיאמנט
ד״ר צבי זננז׳יב
מאשה מילר
יעקב מילר
מאיר ראובן חיידר
גולדה חיידר
חיה ליפשיץ
יאיר כהן
מרים רחל כהן
חיים ישראל רוקוטוביץ
פרומה רוקוטוביץ
מאיר הוכברג
דינה רבינוביץ
משה גוטמנוביץ

נפלו על משמר המולדת הי״ד

ג׳ורג׳ גיטוביץ ז״ל הי״ד

חייל צה״ל נהרג, 1 נפצע בהפגזה מצרית בתעלה

מטוסי ח״א תקפו 4 פעמים מטרות צבאיות מצריות ביום א׳ ואתמול ✶ פצצות מרגמה נורו לעבר חניתה ומנרה

— מאת סופרו הצבאי של „מעריב״ —

בחילופי אש עם המצרים בתעלת סואץ, נהרג ביום א׳ טוראי ג׳ורג׳ גיטוביץ, בן 19, מקרית ים. חייל אחד נפצע.

בחג העצמאות שרר שקט יחסי בגבולות האחרים של המדינה. רק בגיזרת התעלה נמשכו ההטרדות, הצליפות וההפגזות. כוחותינו השיבו באש לעבר מקורות הירי המצריים.

חיל האויר תקף ארבע פעמים בחזית התעלה במשך החג. ביום א׳, בוצעה התקפה אוירית לאורך הגיזרה כולה. במשך שעתיים ו־20 דקות כתשו המטוסים מטרות מצריות. ב־7.40 אותו לילה חזרו המטוסים ותקפו כ־10 דקות מטרות ארטילריות שפעלו אותה עת. אתמול תקפו מטוסי חיל האויר פעמיים מטרות צבאיות בפעם הראשונה ב־9.30 בפעם השניה ב־11.30.

ג׳ורג׳ גיטוביץ ז״ל

שוטר משמר הגבול נפצע בעמק בית־שאן

דובר צה״ל מסר אמש, כי שוטר משמר הגבול נפצע אתמול בבוקר סמוך לשעה 6.30 מיריות שנורו משטח ירדן לעבר סיור משמר הגבול באזור נוה אור שבעמק בית שאן. הושבה אש.

פצצות מרגמה לחניתה ולמנרה

הדובר מסר עוד, כי מספר פצצות מרגמה נורו בליל החג, סמוך לשעה 22.00, משטח לבנון לעבר אזור קיבוץ חניתה, שבגבול המערבי. אין נפגעים. הושבה אש.

בליל החג בשעה 20.15 נורו מספר פצצות מרגמה משטח לבנון לעבר קיבוץ מנרה, שבגליל העליון. לא היו נפגעים.

2 תושבי רפיח נפצעו מפגיעת רימון

שני תושבי רפיח נפצעו שלשום סמוך לשעה 12 בצהרים מהתפוצצות רימון יד שהושלך באחד מרחובות העיר.

שלום טפר ז״ל הי״ד

בספר ״על חומותיך בני ברק״ **להרב יצחק מאיר שליט״א** חלק ב׳, כותב אודות הפלוגה הדתית בגדוד 33 בחטיבת ״אלכסנדרוני״.

היו בין חברינו יראי שמים — חסידים ותמימים, כשמעון אשכנזי ז״ל, סמל מחלקה ולוחם אמיץ, אשר חלם לחזור ללימודיו בישיבה לאחר שיפשוט את המדים: **שלום טפר,** שהיה במלחמת העולם השניה פרטיזן ביערות פולין, וחלם על הקמת יחידת ״קומנדו״ דתית: דב פרידמן, חב״דניק ולוחם אמיץ, שהיה מביא עמו לבית כנסת ספרות חב״ד, שפע אהבת ישראל ואמונה תמימה; דב פוקס, מפקד מחלקה ושדאי מעולה, שנסך ביטחון בלב פיקודיו וחלם על מדינה עברית במסיבות ליל שבת של ״בני עקיבא״; יגאל עצמון, סגן מפקד הפלוגה גבה קומה ויפה־תואר שנפל בגבורה ולפני צאתו הראה לי היכן מונחים חפציו הארוזים ובקשני להחזירם לביתו אם לא ישוב מהקרב. הוא ידע לאן הוא הולך — והלך. תרומה יחודית לגיבושה של הפלוגה כיחידה

צבאית תרם בן ציון הלמן ז״ל, מפקד הפלוגה שנפל בקרב. בן־ציון היטיב להכיר את האנשים והבין לרוחם. איש החטיבה היהודית הלוחמת — הבריגדה במלחמת העולם השניה, הוא היה מטפל אישית בבעיות הסעד של אנשי הפלוגה ובמחברת מיוחדת רושם על פרטיהן.

ועוד רבים היו, שלא מניתים והם לנגד עיני — בחורים כארזים, אנשי־אמת, לוחמים צנועים שהמדינה חבה להם חוב גדול, בעיני רוחנו אנו רואים אותם ואומרים להם: במקום שלחמתם ונפלתם קמה קריה נאמנה העיר קרית־גת, שעושה לכבודכם ולזכרם.

להלן מתאר הרב יצחק מאיר שליט״א את הקרב הקשה שניהלה פלוגה זו על עיראק־אל משניה, ב״כיס פאלוגה״, בליל שני של חנוכה, כסלו תש״ט, בקרב זה נהרגו עשרות חיילים מפלוגה זו ומעוד יחידות. ביניהם **שלום טפר ז״ל־הי״ד**.

The Holocaust, an indelible memory for all Jews

By NAPHTALI LAVIE

FORTY YEARS ago the Nazi concentration camp Buchenwald was liberated by the U.S. Armed Forces. A few days after the liberation, we were summoned to the square for a memorial ceremony to honor the victims of the inferno. Among the thousands of survivors, representing most of Europe's peoples, we were but a handful of Jewish youngsters who escaped the death marches and survived the Nazi tyranny.

In front of us a temporary monument of plywood had been erected, the number "51,000" was inscribed in the center representing the number of inmates who lost their lives in this camp. Underneath the figure there was a column with a list of nationalities of the victims: Russians, Poles, Czechs, Hungarians, Greek, Yugoslavs, Romanians, Italians, French, Belgians, Dutch; Danes, Austrians and Germans who had been brought to Buchenwald to die. No Jews.

We were the overwhelming majority of the Nazi's victims systematically killed as Jews in execution of the Nazi ideology of genocide. We were constantly reminded by our non-Jewish campmates to wear our Star of David. And now, suddenly, we were not Jews. We were Russians, Poles, Czechs, Hungarians — legitimate members of honored nationalities; human beings, members of the brotherhood of humanity.

We stood there stunned, bewildered, puzzled, and enraged as we were stripped of our national dignity. Even though overwhelmed with the horrors of the immediate past, together with the need to find surviving relatives, friends, *landsmen* to hold onto, to embrace, we nevertheless understood this renewed effort to deny us our identity, our dignity, our heritage.

Standing there in our group, lonesome, isolated, like outcasts, one person known as Shalom, made his way to the monument and with a brush and paint added the word "*Juden*" at the bottom of the list. Just as he was about to add

The smoke of Auschwitz will evaporate without a trace if we allow ourselves to forget.

another line in Hebrew letters, he was grabbed by a few non-Jewish campmates, who carried him away, beating him. This was our first memorial service in honor of those who had perished physically, and their identities were erased.

The shocking significance of this stark reality haunted me for a long time. Until I found myself standing at the military cemetery in Nachlat Yitzhak near Tel Aviv at a

Shalom Tepper, the boy from Bialobrzeg in Poland, the only one of his family to survive, would not tolerate degradation for being a Jew. Soon after his liberation, he reached the land of Israel of which he had dreamed of as a child. In Israel, he again fought for his physical survival and died heroically on the fields of Faluja in a battle with the Egyptian army.

Shalom Tepper is by no means an unknown soldier. Every year, the day before our Independence Day, someone visits his grave and places a little stone on his tomb, and a chapter of Psalms is said in his memory.

•

AS JEWS we can never forget — but as realistic citizens of this world must remember that only the sovereign State of Israel immediately afer its establishment adopted a law to permanently perpetuate the memory of our brethren. Only in Israel will there be a Yom Ha-Shoah 100 years from now. Only in Israel will there be a Yad Vashem, which visiting heads of state feel impelled to visit alongside every single Israeli schoolchild. Only in Israel will our fallen brethren be granted posthumous citizenship and be part of our everyday psyche.

Jews all over the world will struggle never to forget, but the sovereign Jewish nation will always remember. We are here together to remind ourselves and the world of this painful tragedy of ours and to ensure that it will never happen again. We must remember that the smoke of Auschwitz and Treblinka will evaporate without a trace if we allow

בידיעה בעתון בארה״ב מתפרסם, על נאום מרגש של קונסול ישראל בארה״ב דאז, **נפתלי לביא**, שסיפר בכנס של יוצאי בילובז׳יג, כיצד היה נוכח בתום המלחמה העולמית, באיזה כנס לרגל סיום המלחמה, שנערך באחד המחנות, הוצבו שם כל דגלי מדינות העולם שהיו מעורבות במלחמה, פתאום רץ ילדון כמעט, ובידו דגל מעשה ידיו — דגל מדינת ישראל. ונעצו באדמה ליד שאר הדגלים, השומרים לא הסכימו לכך, הורידו את הדגל, וכמעט אסרו את הילד, שבינתים נודע ששמו הוא שלום טפר — מבילובז׳יג, הוא זה שנהרג אח״כ על הגנת המדינה, הי״ד.

שמות הקדושים

רשימת תושבי העיירה בילובז׳יג

בתקופה שקודם השואה — הי״ד, ז״ל

א. הרשימה היא בדרך כלל לפי שמות המשפחה, אלא אם כן אין אנו יודעים את שם המשפחה, אז נרשם השם לפי השם הפרטי.

ב. רשמנו את ה״כינוים״ שהיו להרבה מתושבי העיר, ולא ח״ו מתוך כוונה לפגוע ח״ו במישהו. אלא שכך נקראו אז. (השארנו בדרך כלל את הכינוים כמו שהם, וכפי שהם זכורים ליוצאי העיר).

א

אברהם (דער היטל מאכער)
אברהם (לעקעך בעקער)
אברהם יצחק (דער אלטע שמש)
אהרן אלי׳ (דער בעל תפילה) הבן יודיל
איטשע (בעקר)
איטשע בער המלמד (חתנו — הרשלה)
איטשע (דער בלענדבער בעקער)
איטשע מאיר הסנדלר
אייזון חוה
אייזון יאבט
אייזון שמחה (מיט די מעדאלין)
אייזנברג יענקל (החתן של מנדל פארבער)
איצל׳ע וורקה
אלטמן רוחמה
אלעזר די בובע (החייט)
אקרמן (די רימוש) ושלש בניו
אשר (דער חזן) ושתי בנותיו

ב

באלבוס נחמיה (חמי׳ה) (דער פעלצ׳ר)
באריע וולוול (דער טרעגער)
בומגרטן יהודה לייב
בומגרטן יוסף
בומגרטן יצחק
בומגרטן מרים רבקה
בומגרטן רחל (קופמן)
בורנשטיין פייגה
בורנשטיין שמחה (בורקע) ז״ל
בניו: משה, חיים.
בורקעס משה (דער קומשנשטעפער)
בידלוק יחזקאל (דער קצב)
בידלוק שלום (דער קצב)
ביעער משה (דער שניידר)
ביצע דוד (צוקר)
ביק מענדיל
ביק מרדכי פישל
בלצברג דוד

בלצברג יצחק
ברומברג שרה
ברינדוויין אברהם
ברינדוויין ירחמיאל

ג

גאסער חיה
גאסער יחיאל (דער שיסטער)
(ילדיו: יצחק, שפרה, לאה, שלום).
גאפא אברהם (אברומטשע)
גאפא העשו
גאפא שלמה
גובאלעס משה (דער אייזן סוחר)
גוזדער יעקב
(דער קלאפער צי די סליחות)
גוטוביץ בנימין
גוטוביץ יעקב
גולדברג רבקה
גולדווסר קלמן
גולדפרב יצחק (בן משה)
גולדשטיין חיים ישראל (רונצ׳קע)
(בניו: וולוויל, אברהם)
גומבע הרש מאיר
גומבע ליביש (העגלון)
גונער הרשל
גונער חנה (די ווינער)
גונצ׳רש חיים ישראל גיבלע משה, אשתו מינדל, בנו זכריה
גלבארד זיסמן (קארטועפלאש)
גלינקע בינם
גלינקעביטש יוסף (דער בעקער)
געלנער מרדכי
גראבוש בעריש
גרינבוים הנקה
גרינבוים חנה חילס (ובניה)

ד

דוד (דער שטריק מאכער)
דורפסמאן משה ואשתו פרומט, הבן נח
דיאמנט אברהם יהושע העשיל
דיאמנט ישורון

ה

הוכברג ליבקה
הוכברג מאיר ז״ל
הוכברג פראניה
הוכברג רייזל
הורביץ יעקב (דער תבואה סוחר)
אשתו ייטע בילה, הבן משה בעיא.
הרץ שלמה בונם
הרשל מוטיזילעס (הזגג), בנו — מוטע זילעס
הרשלה (חתנו של איטשע בער המלמד)
הרשנהורן איצלע, הבת מאשה.
(הבן יעקב בת״א)

ו

וויאטרק יעקיל (דער גאלע יעקיל — המלמד)
וויאטרק מנדל ז״ל
וולף אברהם
וולף יצחק
וועבר יענקל
וועלוול (דער שניידר)
וועלווע (דער בעקער)
וינברג ישראל (דער געלע ישראל)
וינברג צבי לייב (דער שמס)
וינברג שמעון
וינטרוב ליבה
וינטרוב שמחה
ויסבלום שמשון הלוי
ויסברוד בנדט וארבעה בניו

ויסברוד דניאל
ויסברוד חנה
ויסברוד יעקב
ורשובסקי אליהו (דער שניידר)

ז

זאלצהנדר דוד (טרטוק)
זאלצהנדר שלמה (טרטוק)
זברוסער משה
זטלני רחל
זיטמן
זייגערמאכר משה
(בתו חנה ובעלה זיסמן שפעטיל)
זיילע לייב (דער ווישמזיצ׳ע)
זיילע פייגא
זילעס הרשל מוטיל (דער גלעזור)
זיסמנוביטש נוסיקיל
זלמן (דער טרעגער)
זעננז׳יב ד״ר צבי

ח

חיטעס יעקיל
חיטעס דוד
חיידר גולדה ע״ה
חיידר מאיר ראובן ז״ל
חיים חמי׳ה (דער גלעזער)
חנה (די ווינער) (אמו של הרשעל גונער)
חנה חיילעס, הבנים: האשע, אברומצ׳ע.

ט

טבצניק בעריש
טויבאלע (אין מיראלע) (די שיסטאלעך)
[טופמן ישראל
(מיט די פידעל — דער שערער)
טחעלער ליבוש
טירנער נתן
טננבוים יעקיל (דער קמאשנמאכער)
אשתו רבקה, הבן חיים
טננבוים ישראל
טננבוים משה
טעפער בער (בעיע) (דער שיסטער)
טעריק יעקב מאיר (דער שניידר)
(בנו, יחיאל אהרן)
טפר שלום
טרעלע ליביש, אשתו מרים
טרעפויש זיסמן ז״ל
טשועץ׳ משל׳ה

י

יודיל (דער שניידער) הבן: שמעון בולץ.
יומס דניאל (צוקר)
יוסף (דער לעקעך בעקער)
אשתו בריינדל, הבן: אלעזר אלי׳.
יוסקה (דער בעקר)
יוסקה (דער וואסר טרעגר)
יוסקה (דער טרעגר)
יחיאל מלמד אשתו פייגלה
(ילדיו: יודיל, יוסף, ישראל קאסטין)
יעקב הערש (דער פעלטשער)
יעקב יהושע (דער גבאי פין שיל)
יעקב יצחק (דער בעקר)
יענקלע (דער שטימע) אשתו חנה ביילה,
הבן זיסמן אין שלום הוקע.
ישרולקע (דער סמאטשוש)

כ

כהן דוד אשתו פריידל
ילדיו: פרימט, זיסל, מתתיהו, אסתר,
יוסף, יחיאל, תמרל, ישראל, יעקב.
כהן יאיר ז״ל
כהן מרים רחל ע״ה

כוכמן דוד (ב״ר פנחס ולאה)
כץ יעקב לייב (שוסטוק)

ל

לאנדשטיין הענך
לאנדאן יעקב
לוקיי שלמה (דער היטל מאכער)
ליבאלעס שרגא
ליביש (דער הוייכע לייביש)
ליביש פסח (דער טרעגער)
ליגינער הרשיל
ליפמן בינעם (פארעק)
ליפמן הרשל (קיטע)
ליפמן לייביל (ציגאנער)
ליפשיץ בונם
(ילדיו: ישראל, משה, הרשל, אלחנן, אסתר)
ליפשיץ חיה
ליפשיץ ישעיה יחיאל
(שייע יחיאל ליטבאק) זוגתו חנה
(ילדיהם: מרדכי, מאיר, בונים, פלתיאל, אברהם, יששכר, שמשון)
ליפשיץ מינה
ליפשיץ עדה
לענגר אברהם
לענגר ברוך (בורך)
לענגר פישל
לעסקא זיסמן
לעסקא שלמה

מ

מאחיל (דער בלינדער מאחיל) (א פעדלער)
מאמע משה (דער קאלעך סוחר)
מוטלה קצב
מויצ׳ש אהרן
מונהייט אנטשיל (בנו של בערלע ראקוש)
מונהייט מנדל (פאחצ׳רש)
מונהייט נח (בנו של בערלע ראקוש)
מוק אברהם (אשתו אסתר טעמעס)
מילגרום וולוול (ברח׳וק)
מילגרום מוטל ז״ל אשתו ילין
מילעך אהרן (דער פורים שפילער)
מילר יעקל
מילר לייזר
מילר מאשה
מנדלבוים איטשקע
מנדלסון נתן
מינצברג יוסף
מינצברג יעקב חיים (שמ׳ס)
מינקובסקי איצ׳ע (דער קעלביבער)
מינקובסקי ביירך (דער לומע ביירעך)
מינקובסקי נוסעק (דער מילאך מאן)
מיראלע (וטויבלע) (די שיסטאלער)
מנגוט
מעץ אברהם (בירנבוים) (ילדיו: לאה, רבקה, שפרה, יענקל, משה)
מרדכי הויקע דער שיסטער
מרקוס חיים אשתו גיטל (סנדלר)
משה (דער וועבער, די פרו האט פארקויפט אונגישטעלטין בורשט).
משה (שמש).
משה אהרן (סודה וואסער) (חנה לאה).
משה בער (דער שניידר)
משה פנחס (בנו של שמשון — דער אדבוקאט)

נ

ניידוס אסתר
נתן דוד (דער שניידר)

ס

סטאלמך יעקל, הבן משה ברוך דוד
(הבת חיה בפאריז)
סטאלמך מרדכי אשתו שרה.
סטאלמך משה אליהו
סטאש יעקיל
סטודולסקי (אין גאלאנעריע גוועלב)
סקודניק משה (הסנדלר)

פ

פאבלוביטש דוד (די קצב)
פאבלוביטש קלמן (די קצב)
פאחדער מנדל
פאלוך לווע (רוזנברג)
(בניו: שמחה, משה)
פארבער מנדל (חתנו: יעקב פנחס שוחט)
פבלוביץ הליך
פבלוביץ זיסלה
פוגושלץ יענקל מאיר, אשתו חוה,
(ילדיהם: חיה, אסתר, רחל, יחיאל)
פודראבין שלמה
פויאזד יוסף פרץ אשתו חיה
(ילדיהם: פרל (פנינה),.
אסתר, שינדייל, רחל, ריבה)
פומעראניעץ ליביש ז״ל (גאלאנטעריע גוועלב)
פוקס משה
פיאסעק יוסף
פיאסעק משה
פיזיקיל (מיטין גראמופון)
פירשנען יעקב (דער שניידר)
פישמן מרים
פלאט אסתר מלכה
(ילדיה: יוסף, חוה)
פלדברג יעקב (סנדלר, בניו פייבל ויצחק.
פליגמן ביילע
פלעקער יחיאל
פסח (דער הויכע פסח)
פסח יצחק (גלנטריה)
פענצוק שלמה (דער היטל מאכער)
פרידין יומאלא (דער שניידר)
פרידמן שיינדלה
פרל הודס (די שניידער)
פרלמוטר אברהם (לעקער בעקר)
אשתו ביילא רבקה (בת מרדכי ליפשיץ)
וילדיו, (חיים)
פרלמוטר חיים
פרלמוטר מאיר (קאטשקע)
פרלמוטר חיים
פרשטנדיג דבורה
פשיטיצקי שלמה

צ

צודיק אברומטשע
צודיק מאיר ז״ל
צוואק אלעזר (דער פישער)
צוואק רבקה
צוקר דניאל יומס (דער תבואה סוחר,
בעל מוסף אצל אדמו״ר מוורקי)
צוקר יומס
צוקר צבי (הירש) אחותו רייזל
צוקר מאיר אשתו מרים (ילדיהם
חוה, משה) (חנות למוצרי ברזל)
צוקריק ועלוול (דער שניידר)
צימבליסטה שלמה
צימבליסטה שמואל (דער מילעך מאן)
צימצ׳וק הרשיל
צימצ׳וק מחיל
צעטיל
צפ׳ ליביש
צפ׳ ישראל ז״ל

ק

קאנער ירחמיאל ברוך
קארינפעלד חיים יחזקאל
קוביטע דוד (דער היטל מאכר
קובול איטשע
קובול מנשה
קובול משה (אלעץ קאפוט)
קוזלובסקי חנה
קוזלובסקי יעקב (בעל חנות מכולת)
קוחען יהושע (סודה וואסר)
קוחען יעקיל (סודה וואסר)
קוטשע לייביש (דער מלמד)
קויכען יוסף ליזר
הילדים: ישראל, שרה, לאה, חנה.
קולוס דוד (דער שניידר)
קולוס שלמה (דער מלמד)
קונדאס יעקיל (הסנדלר)
קופאלע (דער שיסטער)
קופמן אברהם ז״ל
קופמן רחל (בומגרטן) ע״ה
קופר אברהם
קופר יעקב נחמיה
קופר לומע לייבע
קופר פייגא
קרץ׳ וולוול
קרץ׳ יוסף
קרצ׳וק אברהם שלמה, אשתו רבקה ליבא
(ילדיהם: יחזקאל עמנואל, מוטל בונים,
מלכה ביילא, שרה איטא ועוד 4 ילדים).
קרצ׳וק דוד (רייכמן) נפטר בארה״ב
קרצ׳וק פנחס (בנו אברהם ז״ל),
בנו יוסף ז״ל
קוקו שמחה בונם בנו ישראל,
הבת לאה מלכה.

קורמן אברהם יוסף
(ילדיו: משה, מאיר, מנדל,
ישראלקה, חיים)
קורק רפאל
קילע מאחיל׳ק
קימעל אהרן אליהו
(ילדיו: בערל, יודל)
קליגרמן יחיאל
קליגרמן רוחמה ע״ה
קעלמאן משה (שוחט)
קעצ׳ינו מוטיל (דער שנידר)
קרוציעק משה
קריסט (קרעסט) (דער וורקער
קאשעמאכער)

ר

ראקוש אשר (בעל עגלה)
ראקוש בערלע
(ילדיו: אנטשיל, נח)
ראקוש שלמה (בעל עגלה)
רבינוביץ ישראל ואשתו חנלה
רבינוביץ שמואל
רובינשטיין משה אשתו מינדל
ובנו זכריה (חנות לחומרי בנין)
רוזן איטשע
רוזן אלימלך
רוזנברג יוסף אלעזר (שו״ב)
רוזנברג יפה
רוזנברג רחביה
רוזנברג שוניה שיינדיל
רוטברט זעליג
רויק יצחק (דער שניידר)
רוקטוביץ חיים ישראל
רוקטוביץ פרומה
ריטמן הרשל
רייכמן מנחם (דער קומוניסט)

רייכמן פנחס אשתו לאה (ילדיו: מלכה, ביילא, חנה, אברהם יוסף).

ש

שבתי שיסטער (הבן: יצחק שבסעס)
שוחט יעקב פנחס
שוחט פנחס
שוסטוק יעקב לייב
שוקיל ליביש (דער קומאשן מאכער)
שורצקולי חנה
שורצקוף משה (משה צורעס)
שורצקוף צבי
שילער יוסף (דער טרעגער)
שימע דער קעצע (דער מילאך מאן)
שמעון די קעצע (החלבן)
שלודעק משה (לוטרמן)
שמשון (דער אדבוקט) הבת: שרה מאזיל
שמשון (קיש ניש)
שניידר שמואל (דער בעקער) אשתו מנוחה. (ילדיהם: פרלה, רוחלה)
שעבאץ מאיר
שפיגל ליבל (דער בלאחאש)
שפריץ בעריש, (דער מלמד), אשתו ייטע (חמשה בנותיהם)
שצ׳פאק גרשון (לעסקע)
שראבער משה (פין די מיל)
שרמן יצחק (דער שניידר)

דמויות מהעולם שעבר

תמונות של קבוצות ויחידים מתושבי בילובז׳יג מלפני השואה ואחריה

ישראל כהן, קורמן, פלדמן, שמחה בומגרטן, שלום ליפשיץ,
יעקב כהן, רפאל קורק.

קבוצה מ״הנוער הציוני בבילובז׳יג

בהכשרה של הנוער הציוני — 1933.

קבוצה מ״הנוער הציוני״ נראים בין השאר: מאיר כהן, ישראל ליפשיץ, דינה ליפשיץ, צימבליסטה. משה ליברמן, ישראל קורק, ויסבלום, שרגא קופר, שלמה כהן, שמחה בורנשטיין, חיים בומגרטן, מנדל טננבוים, רוזנברג, שרגא פעצקא, פייגא זאיילע, פריידל ליפשיץ. יוכבד ליברמן. פערל פויאזי׳, בלטע וינטרוב, פייגע קופר, פארשטנדיג, ווינטרוב, רפאל קורק, רבקה גולדברג, יצחק קרפמן, נתן ליברמן, בלה וינטרויב.

הקן הציוני — 1930

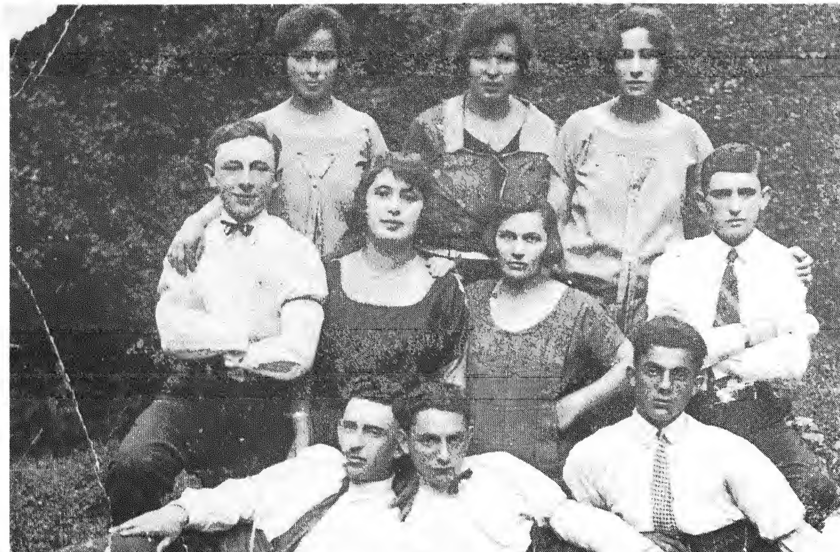
קבוצה מ״הנוער הציוני״, בחזית נראה נתן ליברמן שיחי׳.

קבוצה מ״הנוער הציוני״ עומדים מימין לשמאל: גיטל רחל קאפער, חנה לאנדשטיין, אסתר רבקה לערמאן, גולדה וינטרוב (בתו של וועלוויל וינטרוב), שיינדיל לערמאן, מאטיל האכבערג.

יושבים: משה ליפשיץ. בתה בת השנתיים של הדס לאנדשטיין, הדס לאנדשטיין. (ברקע נראה הגשר של בילובז׳יג).

נראים: יוכבד ליברמן, מלכה בומגרטן, פרומט רוקוטוביץ, נתן ליברמן, גולדה כהן, דבורה שמדרה, חיים ישראל רוקוטוביץ, מאיר ראובן חיידר, ברוך זילברמן.

נראים: ישכר רוזנצוייג, יאיר כהן, מאיר כהן, עדה ליפשיץ, יוכבד ליברמן, נתן ליברמן, באשה ליברמן, מאיר ראובן חיידר, שלום ליפשיץ, ישראל קורק, יוסף כהן, פרומט כהן, יעקב בעלה של גולדה חיידר, תמרל כהן.

נראים: בלומה בלבוס, הדס לנדשטין, חיה צירל ליפשיץ,
מינה ליפשיץ, נתן קופר, אסתר מינקובסקי.

נראים: בלומה בלבוס ובעלה. נתן ליברמן, יוכבד ליברמן,
חנה ליברמן, מינדל ליפשיץ, מתייס כהן, גולדה חיידר,
מאיר חיידר, באשה ליברמן, בתו של קאהן.

נראים: פערלה פויאזיד, צעטל, רחל בוצ׳ (נפטרה בארה״ב), דינה רכס שתחיי ועוד.

בבית הבראה בפאליניץ — 1935. נראים בין השאר: נתן ליברמן ואשתו, מאיר כהן ואשתו.

יידל ורשבסקי, עדה ליפשיץ, מתייס כהן, הדס לאנדשטיין,
מאיר כהן, גולדה לנדשטיין ובנה, רבקה רחל ליפשיץ.

יושב: בונים ליפסמן (פארך)

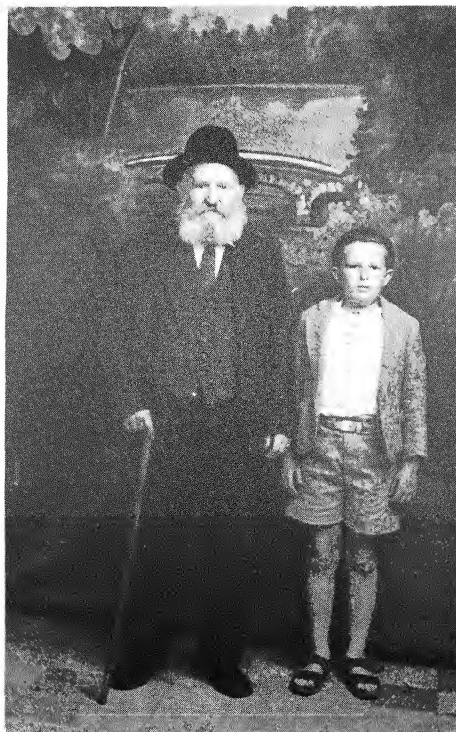
באשה פוזניאקוב. שלום ליפשיץ, יוכבד ליברמן, גולדה חיידר, מאיר כהן, חוה בירנבאום, יעקב בירנבאום, יאיר כהן, ישראל רוזנצוייג, מנדל טננבאום.

אליהו רוזנברג שיחיי, שמשון, הרשל גאהנר, יחיאל קליגרמן.

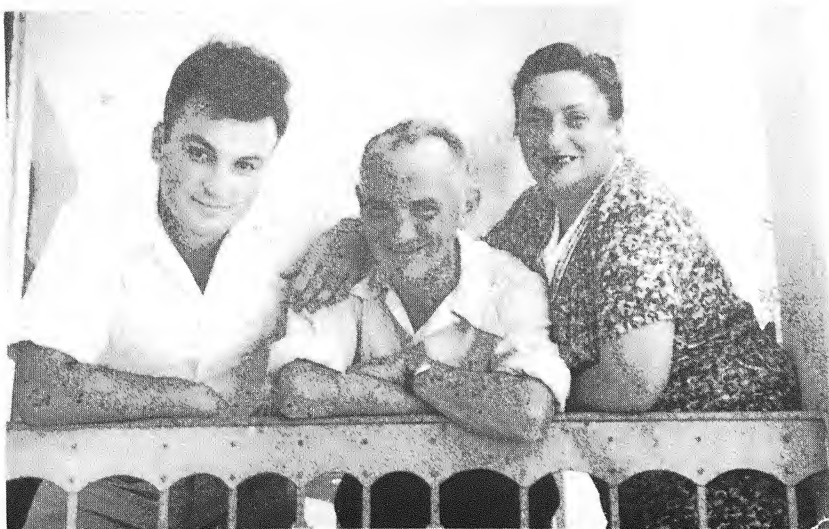
נראים בין השאר: מאיר ראובן חיידר ואשתו, שלום ליפשיץ, דינה רכס שתחיי.

אלעזר טופר ונכדו.

ישראל ומרים ברגמן

ד״ר הנריך זנזייב, אשתו פריידס ובנו

ליפא גולדווסר, החזן של העיירה

GRAND CONCERT

— OF —

HEBREW & JEWISH MUSIC

by the famous German Tenor

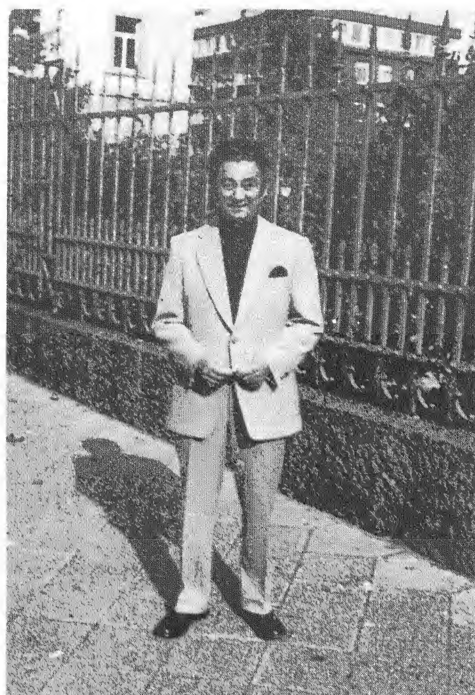

CANTOR GOLDWASSER

OF LEIPZIG.

הרשל קריגר

ישראל צפי ז״ל

ישראל זומבול

לואי כוחן ואשתו

מרדכי מילגרום ז״ל

אלימלך קופר ז״ל

נראים מימין לשמאל: זאב פיאזד, העניך לנדשטין, מאיר פלקיר, אברהם גוטוביץ, מאיר ציגלמן, שלמה הסנדלר, יוסף גוטוביץ, שלמה גלינקה, יוסף צורפסמן.

מאיר ראובן וגולדה חיידר, ופריידל ליפשיץ.

גולדה חיידר, מתייס כהן ומינה ליפשיץ
ליד החנות של גולדה חיידר

ויהי אחר המבול

התאספות ראשונה של יוצאי בילובז׳יג בארץ ישראל אחרי השואה, בחתונתו של זאב ואלקה פויאזד, זבליה, יפו 1949.

יוצאי בילובז׳יג במסיבת חנוכה באולם ״כינרת״ בת״א.

הנצחות לעיירה

המצבה לזכר העיירה בטרבלינקה

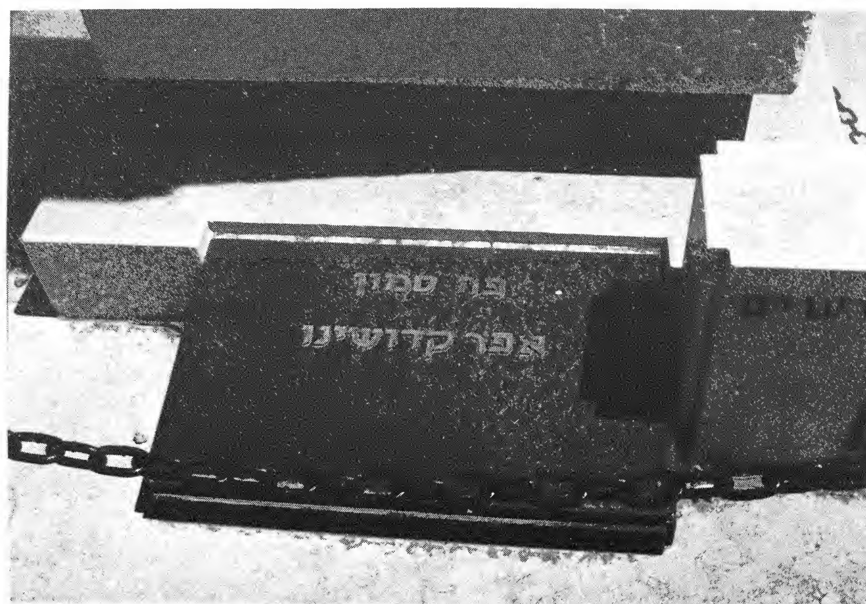

המצבה בהר ציון בירושלים. עומד מאיר כהן שיחיי

המצבה בבית הקברות בחולון

שמות הקדושים

פת סמוך
אפר קדושינו

בע"ה

כבוד הרבנים, כבוד מפקד היחידה, הקצינים, החיילים ואורחים נכבדים!

ברשותכם, אבקש לומר מספר מלים,

כל אחד מהנוכחים כאן, יודע ומכיר בערכו של מעמד חגיגי זה. זה,שבו מהמזגים החול והקודש, החוגה והשמחה, העבר וההווה.

להלכה, אין זה אלא יום רגיל,שבו עסוק כל אחד בעניניו ובטרחותיו,בחייו האזרחיים,בשעה שכאן עסוקים החיילים באימונים קשים כדי לאפשר לנו, להתפנות לעסקינו ולמעשינו. ולהלכה ערך רוחני גדול יש לו ליום זה עבור כלנו.

בהערכה ובתודה החלטנו להעניק מתנה צנועה זו לבית הכנסת הצבאי שלכם, ולפאר מעט מקדש מעט זה, כי את הכח הפיזי רוכשים החיילים באימונים, ואילו את הכח הרוחני יבואו לספג לתוכם במקום זה. אולם לדאבוננו, לא זכתה התורמת, הגברת מאשה בת ר׳ יצחק והדסה הרשנהורן ז"ל מביאלובז׳גי להיות נוכחת כאן, יחד אתנו. יהי זכרה ברוך. אני מבקש מהנוכחים לקום ולכבד את זכרה.

נחמת מה היא כי בתרומה זו הונצח שמה ושמם של כל קדושי קהילת ביאלובז׳גי ה׳ ינקום דמם.

אני רוצה להביע את מלא הערכתנו ותודתנו, לרב - כרן יעקובק היקר, שעבורו נשאר תמיד הילד החביב שדאג וטרח בהצלחה, לארגן את כל המאורע. יבואו על הברכה הקצינים והחיילים -תחזקנה ידיכם; ותודה לכל אלה שעזבו את עסקיהם ובאו לכאן.

היו-ברוכים!!!

מאיר כהן

הכנסת ספר תורה ע״י הגב׳ מאשה הרשנהורן ע״ה לבסיס צה״ל בצהלים. דברי ברכה ממאיר כהן

ב"ה

First Bialabrzeger Benevolent Society

חבל על דאבדין ולא משתכחין

יזכור

צו אלע אידען פון ביאלאברזעג און אומגעגענד!

זונטאג, 2 אזייגער בייטאג, אין

CHELSEA HALL, 575 Avenue of the America, 6th Avenue, corner 16th Street, New York City

מיט א פאסענדען פראגראם, קומט פאר

MEMORIAL MEETING א הזכרה

געווידמעט דעם אנדענק פון אונזערע ליבע עלטערן, שוועסטער און ברידער, וועלכע זענען צוזאמען מיט זעקס מיליאן אידען אומגעקומען אויף קידוש השם הי"ד, דורך די היטלער רוצחים און זיינע סאטעליטען ימח שמם.

זכור את אשר עשה לך עמלק!

קומט, אפגעבן כבוד אייערע אייגענע און נאהענטע!

קומט, ווידמעט די פאר שטונדען פאר אונזערע קדושים!

קומט, נוצט אויס די געלעגענהייט פאר דער הייליגער זאך!

קומט, באטייליגט זיך אין יאהרצייט טאג!

מיר זענען טיף איבערצייגט אין אייער פארשטענדעניש, דאס איהר וועט אבשאצען ווי געזעריג ערנסט די וויכטיגקייט פאר דער הייליגער זאך און געוויס וועט איהר זיך באטייליגען אין דעם טאג פון צער און זכרון!

איין גוט באקאנטער חזן און פראמינענטער רעדנער וועלען אנטייל נעמען.

עהרע זייער אנדענק!

הזמנה לאזכרה שנערכה בארה"ב ע"י יוצאי בילובז'יג

קבר אחים בטרבלינקה

יד זכרון במיידניק הבנויה מעל גל של אפר אדם.

הננו להנציח כאן את זכרו המבורך של ידידנו היקר
מאיר הוכברג ז"ל

שטרח ועמל רבות עבור ספר זכרון זה
והניח את היסודות לכתיבתו

נפטר בדמי ימיו, בתאריך ה' תשרי תש"נ 4.10.89

יהי זכרו ברוך

הנני להנציח בזה את זכרם של דודי

ר׳ **יחיאל** בהרה״ח ר׳ **אפרים פישל** גולדברג
אשתו **רחל** ושלשת ילדיהם

ר׳ **שמואל** בהרה״ח ר׳ **אפרים פישל** גולדברג
אשתו וילדיהם

הי״ד

הנני להזכיר בזה את שמו של חברי
בשנות נעורי בבית המדרש בבילובז׳יג

בערל בן הרה״ח ר׳ אהרן אליהו קימל הי״ד

חיים שמחה גולדברג
תל־אביב

הנני להנציח בזה את זכרה של

מרת **דינה רבינוביץ** ע״ה
לבית הרה״ח ר׳ יצחק ומרת חיה בומגרטן ז״ל
נלב״ע ביום ט״ז חשון תשנ״א

הונצחה ע״י בעלה ברוך והמשפחה

לזכר נשמת

הר׳ **מנדל** וזוגתו מרת **יהודית פרידמן** מפשיטיק
וילדיהם: **פרימט, יוסף, צפורה, משה**
ומשפחותיהם
כולם נהרגו על קידוש השם — הי״ד

הונצח ע״י
יהודה גולדברג באר־שבע

הנני להנציח בזה את זכרם של קרובי

החשובים והאהובים

הרב ר' **ישראל מרדכי איידלמן** ז"ל
נלב"ע ביום ר"ח חשון תשמ"ב

בהרה"ח ר' **נחום יהודה ליב** הכהן

היה עסקן ציבורי פעיל בתנועת "פועלי אגודת ישראל", ובין השאר היה
סגן ראש עירית "פתח תקוה" כעשר שנים, ופעל רבות למען הפרט והכלל

אשתו, מרת **ברכה רחל** (לבית גלנט) ע"ה
נלב"ע ביום י"ז שבט תש"נ

זאב פויאז'ד
רמת־גן

הנני להנציח בזה את שמות בני משפחתי
שנספו על קדוש ה׳

דודי **וולף דנקר** ואשתו **שרה** (לבית לנגה) וילדיהם

דודי **שמואל שניידר** ואשתו **ניכה** (לבית לנגה) וילדיהם: פרלה ורבקה

דודי **אפרים פישל** לנגה ומשפחתו

סבי ר׳ **חיים ברוך** לנגה. סבתי מרת **חיה דינה** (לבית פרדנריך) נפטרה בתרצ״ב.

דודי **משה בונם שפרנסקי** ומשפחתו

דודי **יעקב מאיר שפרנסקי** ומשפחתו

דודתי **פויה שפרנסקי** ומשפחתה

דודתי **מינדל** (לבית שפרנסקי) בעלה גרשון וילדיהם

דודי **יוסף**, אשתו וילדיהם

סבי ר׳ **חיים אלטר שפרנסקי** מוורקא, נפטר בזמן המלחמה בבילובז׳יג, וסבתי (לבית גרץ)

מנדל עוזר שפרנסקי ומשפחתו

דודי **ניסל**, אשתו וילדיהם.

משפחת פרלמוטר.

ת.נ.צ.ב.ה.

ה׳ ינקום דמם

אפרים שפרנסקי

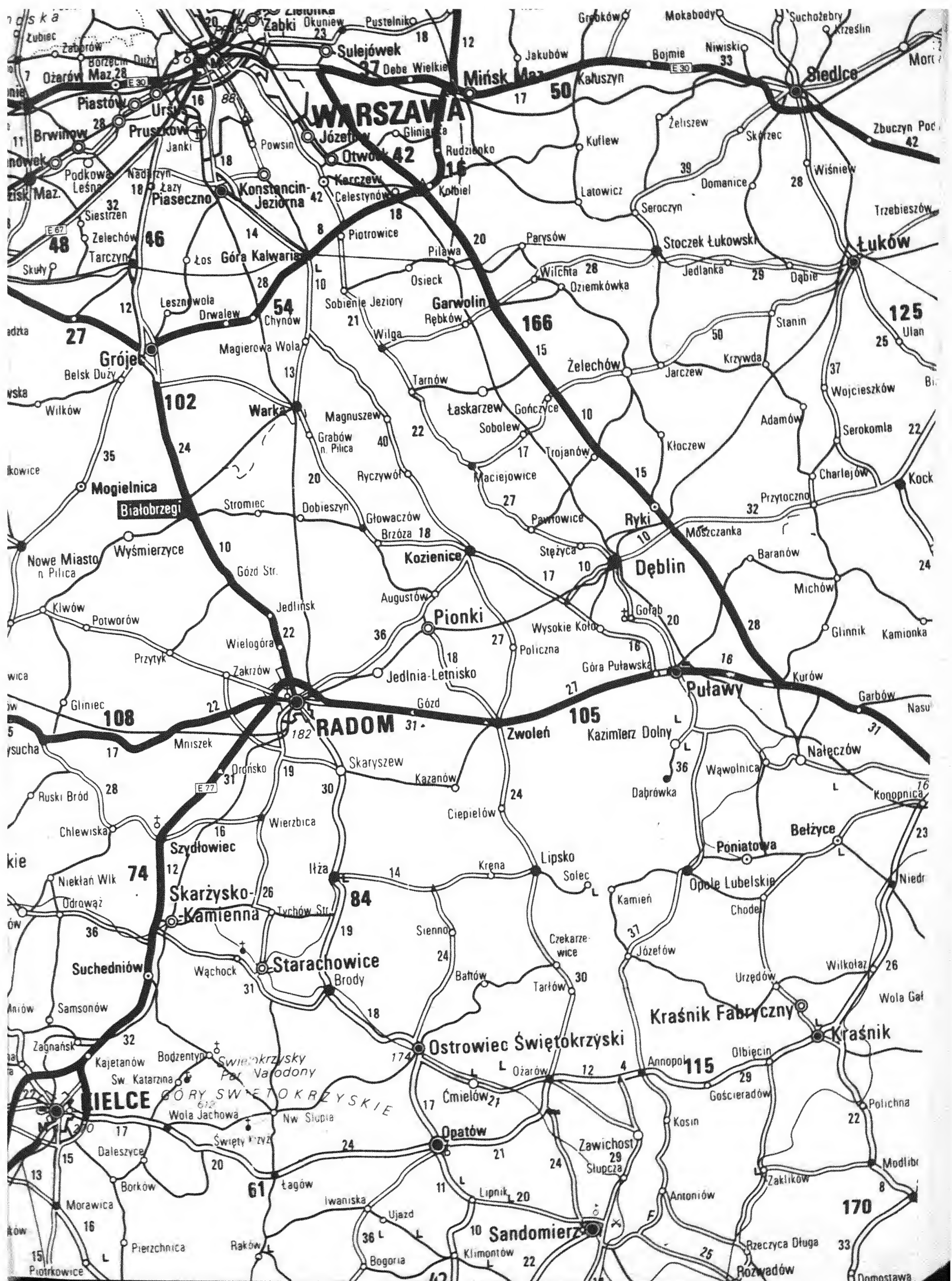
בילובז׳יג — הרצליה

LIST OF NAMES OF THOSE WHO WROTE MEMORIAL CHAPTERS

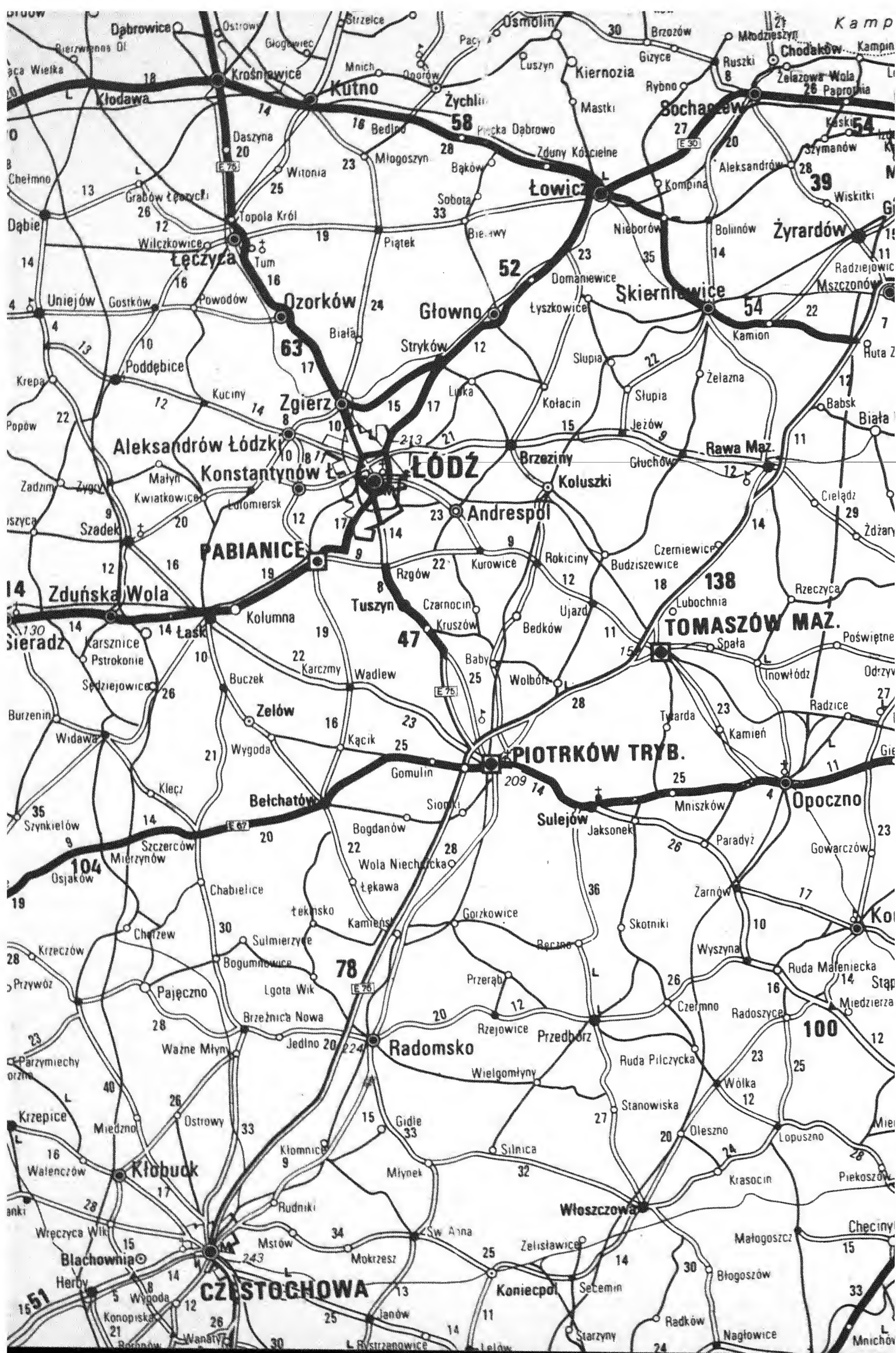
MEMORIAL BOOK OF THE BYALOVZIG COMMUNITY

תל־אביב
שנת **תנש״א** לפ״ק
1991 Israel

Ząbki
Okuniew
Pustelnik
Sulejówek
Dębe Wielkie
Mińsk Maz.
Jakubów
Kałuszyn
Grębków
Mokobody
Suchożebry
Krześlin
Bojmie
Niwiski
Siedlce
Ożarów Maz.
Piastów
Ursus
Brwinów
Pruszków
Janki
WARSZAWA
Józefów
Otwock
Glinianka
Rudzienko
Kołbiel
Powsin
Podkowa Leśna
Nadarzyn
Łazy
Piaseczno
Konstancin-Jeziorna
Karczew
Celestynów
Kuflew
Latowicz
Żeliszew
Skórzec
Domanice
Seroczyn
Wiśniew
Zbuczyn Pod.
Trzebieszów
Siestrzeń
Żelechów
Tarczyn
Łoś
Góra Kalwaria
Piotrowice
Pilawa
Parysów
Stoczek Łukowski
Łuków
Skuły
Osieck
Wilchta
Dziemkówka
Jedlanka
Dąbie
Leszno Wola
Drwalew
Chynów
Sobienie Jeziory
Garwolin
Rębków
Wilga
Stanin
Ulan
Grójec
Belsk Duży
Magierowa Wola
Tarnów
Żelechów
Jarczew
Krzywda
Wojcieszków
Wilków
Warka
Magnuszew
Łaskarzew
Gończyce
Sobolew
Adamów
Serokomla
Grabów n. Pilica
Kłoczew
Trojanów
Maciejowice
Charlejów
Kock
Mogielnica
Ryczywół
Przytoczno
Białobrzegi
Stromiec
Dobieszyn
Głowaczów
Brzóza
Pawłowice
Ryki
Mosczanka
Nowe Miasto n. Pilicą
Wyśmierzyce
Kozienice
Stężyca
Dęblin
Baranów
Góźd Str.
Michów
Klwów
Potworów
Jedlińsk
Augustów
Pionki
Gołąb
Glinnik
Kamionka
Wielogóra
Wysokie Koło
Przytyk
Zakrzów
Jedlnia-Letnisko
Policzna
Góra Puławska
Puławy
Kurów
Gliniec
RADOM
Gózd
Zwoleń
Kazimierz Dolny
Garbów
Nasutów
Mniszek
Skaryszew
Kazanów
Wąwolnica
Nałęczów
Dąbrówka
Ruski Bród
Orońsko
Ciepielów
Konopnica
Chlewiska
Wierzbica
Szydłowiec
Poniatowa
Bełżyce
Iłża
Krępa
Lipsko
Solec
Opole Lubelskie
Niekłań Wlk
Skarżysko-Kamienna
Odrowąż
Tychów Str.
Kamień
Chodel
Sienno
Czekarzewice
Józefów
Suchedniów
Wąchock
Starachowice
Brody
Bałtów
Tarłów
Urzędów
Wilkołaz
Wola Gał.
Samsonów
Kraśnik Fabryczny
Kraśnik
Zagnańsk
Ostrowiec Świętokrzyski
Annopol
Olbięcin
Kajetanów
Bodzentyn
Świętokrzyski Park Narodowy
Ożarów
Sw. Katarzyna
Ćmielów
Gościeradów
Polichna
KIELCE
GÓRY ŚWIĘTOKRZYSKIE
Wola Jachowa
Nw. Słupia
Kosin
Opatów
Święty Krzyż
Daleszyce
Zawichost
Słupcza
Modliborzyce
Borków
Łagów
Lipnik
Antoniów
Zaklików
Morawica
Iwaniska
Ujazd
Sandomierz
Pierzchnica
Raków
Bogoria
Klimontów
Rzeczyca Długa
Rozwadów
Piotrkowice
Domostawa

Dąbrowica
Ostrowy
Strzelce
Osmolin
Brzozów
Młodzieszyn
Kamp
Głogowiec
Gizyce
Ruszki
Chodaków
Kampin
Krośniewice
Mnich
Ododrów
Łuszyn
Kiernozia
Rybno
Żelazowa Wola
Paprotnia
Kłodawa
Kutno
Żychlin
Mastki
Sochaczew
Bedlno
Piecka Dąbrowo
Kaski
Daszyna
Młogoszyn
Zduny Kościelne
Szymanów
Chełmno
Witonia
Bąków
Aleksandrów
Łowicz
Kompina
Wiskitki
Dąbie
Grabów Łęczycki
Sobota
Topola Król
Nieborów
Bolimów
Żyrardów
Wilczkowice
Piątek
Łęczyca
Tum
Domaniewice
Radziejowice
Głowno
Mszczonów
Uniejów
Gostków
Powodów
Ozorków
Skierniewice
Łyszkowice
Białą
Kamion
Ruta Z
Poddębice
Stryków
Słupia
Żelazna
Krępa
Łódka
Babsk
Kuciny
Zgierz
Kołacin
Biała
Popów
Jeżów
Aleksandrów Łódzki
Rawa Maz.
Małyń
Konstantynów Ł.
ŁÓDŹ
Brzeziny
Koluszki
Głuchów
Zadzim
Zygry
Kwiatkowice
Lutomiersk
Cielądz
Andrespol
Żdżary
Szadek
PABIANICE
Czerniewice
Kurowice
Rokiciny
Budziszewice
Rzgów
Zduńska Wola
Kolumna
Tuszyn
Czarnocin
Ujazd
Lubochnia
Rzeczyca
Sieradz
Karsznice
Łask
Kruszów
Bedków
TOMASZÓW MAZ.
Poświętne
Pstrokonie
Spała
Sędziejowice
Buczek
Karczmy
Wadlew
Baby
Wolbórz
Inowłódz
Odrzywół
Radzice
Burzenin
Zelów
Tyarda
Widawa
Wygoda
Kącik
Kamień
PIOTRKÓW TRYB.
Gomulin
Kleci
Bełchatów
Sionki
Sulejów
Opoczno
Szynkielów
Bogdanów
Mniszków
Jaksonek
Paradyż
Szczerców
Osjaków
Mierzynów
Wola Niechcicka
Gowarczów
Łękawa
Chabielice
Żarnów
Łękińsko
Kamieńsk
Gorzkowice
Skotniki
Chorzew
Sulmierzyce
Wyszyna
Krzeczów
Bogumiłowice
Ruda Maleniecka
Przywóz
Pajęczno
Lgota Wik
Przerąb
Czermno
Radoszyce
Międzierza
Brzeźnica Nowa
Rzejowice
Przedbórz
Ważne Młyny
Jedlno
Radomsko
Parzymiechy
Ruda Pilczycka
Wielgomłyny
Wólka
Krzepice
Ostrowy
Stanowiska
Miedzno
Gidle
Oleszno
Łopuszno
Walenczów
Kłomnice
Silnica
Kłobuck
Młynek
Krasocin
Piekoszów
Rudniki
Włoszczowa
Wręczyca Wlk.
Św. Anna
Małogoszcz
Chęciny
Blachownia
Mstów
Zelisławice
Mokrzesz
Herby
CZĘSTOCHOWA
Koniecpol
Secemin
Błogoszów
Wygoda
Konopiska
Janów
Radków
Starzyny
Nagłowice
Wanaty
Rybnica
Mnichów
Rudniki